

**Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського**

ISSN 2521-1293 (друкована версія)

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 8416 від 06.02.2004 р.*

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія: Філологія
(мовознавство)**

Випуск 26

Вінниця – 2018

В 48 Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць / [гол. ред. І. Я. Завальнюк]. – Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2018. – Вип. 26. – 189 с.

Затверджено як друковане періодичне видання, що входить
до Переліку наукових фахових видань України
(додаток 12 до наказу Міністерства освіти і науки України 16.05.2016 № 515)

Рекомендувала до друку Вчена рада Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 14 від 21.06.2018 р.).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Завальнюк І. Я., доктор філологічних наук, професор (Вінниця) (головний редактор);
Прокопчук Л. В., кандидат філологічних наук, доцент (Вінниця) (заступник головного редактора);
Баган М. П., доктор філологічних наук, професор (Київ);
Городенська К. Г., доктор філологічних наук, професор (Київ);
Іваницька Н. Б., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);
Іваницька Н. Л., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);
Когіш Мігай, доктор філологічних наук, професор (Угорщина);
Кононенко І. В., доктор філологічних наук, професор (Польща);
Куцевол О. М., доктор педагогічних наук, професор (Вінниця);
Мозер Міхаель, доктор педагогічних наук, професор (Австрія).
Павликівська Н. М., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);
Харитончик З. А., доктор філологічних наук, професор (Республіка Білорусь);
Ямчинська Т. І., кандидат філологічних наук, доцент (Вінниця);
Гороф'янюк І. В., кандидат філологічних наук, доцент (Вінниця) (відповідальний секретар).

РЕЦЕНЗЕНТИ: **Бибик С. П.**, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Кондратенко Н. В., доктор філологічних наук, професор (Одеса).

Адреса редакційної колегії:

21101, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, факультет філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського; тел. (0432) 275-589.
e-mail: naukovizap@gmail.com; <https://sites.google.com/site/naukazapmovoynavstvo>

Статті подано в авторській редакції.

Під час використання матеріалів збірника покликання на «Наукові записки» є обов'язковим.

ЗМІСТ

I. Актуальні питання теорії мови	7
Михайлова Тетяна Концепція тлумачного термінологічного словника.....	7
II. Когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти лінгвістики	23
Бабчук Юлія Соціальний статус та залежність просодичних особливостей вигуків у мовленні чоловіків та жінок.....	23
Кухар Ніна, Прокопчук Людмила Метод проектів – важливий засіб формування мовної компетентності під час вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)».....	27
Митько Неля Використання творів В. Стуса на заняттях з лексикології української мови: дидактичне наповнення завдань і прийоми їхньої реалізації.....	33
Прищепя (Шегеда) Олена, Плечко Антоніна, Білошицька Зоя Порівняльний аналіз сприймання лексеми <i>патріотизм</i> українською молоддю в умовах нинішнього соціального часопростору.....	40
III. Лінгвістика тексту. Стилістичні та контекстуальні вияви лексичних і граматичних одиниць	48
Бугайова Оксана Прикметники як семантичні маркери впливу в текстах соціальної реклами.....	48
Годз Оксана Особливості семантико-синтаксичної та формально-синтаксичної структури двоскладних прислівникових речень із підметом у формі родового відмінка.....	56
Єрмолаєва Олександра Роль міфологічного прецеденту у творенні комічного (на матеріалі радянської публіцистики).....	61
Корольова Валерія Функційна специфіка заголовків сучасних українських п'єс.....	69
Кравцова Оксана Складнопідрядні речення як засоби вербалізації інтенцій переповідності в казках, упорядкованих Михайлом Івасюком.....	74
Куранова Світлана Загальні характеристики та структурно-прагматичні аспекти створення дискурс-портрета (на матеріалі публіцистики О. Забужко).....	82
Остратюк Наталя Структура лексико-семантичної групи дієслів відчуття в сучасній українській мові.....	90
Стрілецька Світлана Лінгвістична характеристика лексико-семантичної когезії в текстах різних функціональних стилів мови.....	98

IV. Проблеми діалектології та ономастики.....	105
Волошинова Марина	
Динаміка лексики традиційного кухонного начиння в говірках Східної Слобожанщини.....	105
Колесников Андрій	
Із спостережень над кореляцією етнічних і лінгвальних рис у полімовному ареалі (на матеріалі українських південнобессарабських говірок).....	115
V. Перекладознавство та міжкультурна комунікація.....	127
Береговенко Наталія	
Особливості вживання та способи перекладу англійських параметричних прикметників <i>small</i> та <i>little</i> (на матеріалі фільмів каналу BBC THE BLUE PLANET та LIFE)	127
Денисенко Ілона	
Теоретичні особливості структури та функцій інверсії англійської мови на матеріалі роману-казки Джона Толкіна «The Hobbit, or there and back again».....	133
Дерев'янку Віра	
Моделювання квантативно-квалітативних трансформацій фразеологізмів (на матеріалі публіцистичних текстів у чеській мові).....	138
Зізнська Анна	
Структура реквестивного мовленнєвого акту з маркером <i>let</i>	145
Ніколаєва Тетяна	
Особливості сучасного машинного англо-українського перекладу.....	152
Носко Ірина	
Проблеми перекладу лінгвостилістичних особливостей політичної риторики Дональда Трампа.....	160
Сніховська Ірена	
До проблеми прояву лудичної функції в мові та мовленні.....	168
Тарасюк Анна	
Сугестивні мовні засоби створення образу жінки в релігійному дискурсі середньоанглійської мови.....	177
ВІТАЄМО	184
НАШІ АВТОРИ.....	185

CONTENTS

I. Current issues of linguistic theory	7
Mykhaylova T.	
The concept of an explanatory terminological dictionary.....	7
II. Cognitive and communicative-pragmatic aspects of linguistic	23
Babchuk Y.	
Social status and influence of prosodic features on the interjections in the men's and women's speech.....	23
Kuhar N., Prokopchuk L.	
A project method as an important form of a linguistic competence in the study of the discipline "The Ukrainian language (for professional purposes)".....	27
Myt'ko N.	
The use of Vasyl' Stus' works in classes on lexicology of the Ukrainian language: didactic content of tasks and methods of their implementation.....	33
Pryshchepa O., Plechko A., Biloshytska Z.	
Comparative analysis of perceiving the lexical unit "patriotyzm" by the Ukrainian youth under the conditions of current social time space.....	40
III. Text linguistics. Stylistic and contextual manifestations of lexical and grammatical units	48
Bugaiova O.	
Adjectives as semantic influence markers in the texts of social advertising.....	48
Godz O.	
Features of the semantic-syntactic and formal-syntactic structure of two-part adverbial sentences with the subject in the genitive form.....	56
Yermolaieva O.	
The role of the mythological precedent in the formation of the comic (based on the material of the Soviet newspapers).....	61
Koroliova V.	
Functional peculiarities of the names of modern Ukrainian plays.....	69
Kravtsova O.	
Complex sentences as a means for verbalizing the intentions of renarration in fairy tales arranged by Mykhailo Ivasiuk.....	74
Kuranova S.	
General peculiarities and structural pragmatic aspects of the creation of discourse portrait (on the materials of O. Zabuzhko essays).....	82
Ostratiuk N.	
The lexical and semantic structure of the sense verbs in the modern Ukrainian language.....	90
Striletska S.	
Linguistic characteristics of lexico-semantic cohesia in the texts of different functional styles of language	98

IV. Issues of dialectology and onomastics	105
Voloshynova M.	
The dynamics of the vocabulary of the traditional kitchen utensils in the Eastern Slobodian dialects.....	105
Kolesnykov A.	
From the observations of correlation of ethnic and lingual features in multilingual area (on the material of the Ukrainian South-Bessarabia dialects).....	115
V. Translation studies and intercultural communication	127
Beregovenko N.	
English adjectives of dimension little and small: their peculiarities of use and methods of translation (based on the BBC`s documentaries "The Blue Planet" and "Life").....	127
Denysenko I.	
Theoretical peculiarities of the structure and functions of inversion of English on the material of Tolkien's novel-tales "The Hobbit, or there and back again"	133
Derevianko V.	
Modeling quantum-qualitative transformations of phraseologisms (based on the material of journalistic texts in the Czech language).....	138
Zizinska A.	
Structure of speech act of request with <i>let</i>	145
Nikolaieva T.	
Features of the modern machine English-Ukrainian translation.....	152
Nosko I.	
Problems of translating the linguo-stylistic features of Donald Trump's political rhetoric....	160
Snikhovska I.	
To the problem of the reflection of a ludic function in language and speech.....	168
Tarasiuk A.	
Suggestive language means in creating woman`s image in the religious discourse of the Middle English language.....	177
CONGRATULATIONS	184
OUR AUTHORS.....	187

I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ МОВИ

Тетяна Михайлова
(м. Харків)

УДК 811.161.2'373.4

КОНЦЕПЦІЯ ТЛУМАЧНОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА

У статті запропоновано дефініцію поняття «термінографічна концепція» й обґрунтовано важливість її застосування в діяльності словників. Виокремлено ідейний, структурно-змістовий, організаційний, графічний, економічний компоненти в концепції тлумачних спеціальних лексиконів. Для створення дефінітивного термінологічного словника важливими є принципи знання теорії термінознавства, лексикографії й термінографії, дотримання традицій словникарства, когнітивно-комунікативної інформативності, об'єктивності, системності, оновлення, повноти, нормативності тощо.

Ключові слова: *термінографія, термінологічний словник, ідеологія, термінографічна концепція, принципи лексикографування, передмова, інструкція.*

Постановка проблеми. Безперервний науково-технічний прогрес вимагає динамічного розвитку національної термінографії для систематизації, унормування й стандартизації української термінології, її поширення та засвоєння. Хоча опубліковано велику кількість термінографічних праць, для опанування фаховою лексикою певних галузей науки й техніки працівникам наукових установ, викладачам навчальних закладів, студентам поки що бракує якісних термінологічних словників. Дослідники стверджують, що, незважаючи на значні здобутки в українській практичній і теоретичній лексикографії, досі не розв'язані проблеми, які стосуються вироблення єдиних теоретико-методологічних засад створення словників різних типів і різного призначення, зокрема термінологічних, і вимагають поглиблення теорії лексикографії, термінознавства й термінографії [13, с. 34].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що найважливішим етапом створення будь-якого словника є задум (або проектування, за термінологією І. Кудашева [8]), що в лексикографії виражається в розроблянні проспекту майбутнього лексикону. Цей етап передує власне укладанню, хоча може тривати протягом майже всього процесу лексикографування.

Засади укладання словників розробляли українські мовознавці О. Демська, В. Дубічинський, С. Головашук, П. Горецький, Л. Паламарчук, зарубіжні вчені С. Гриньов, П. Денисов, І. Кудашев, В. Морковкін та ін., які відзначали важливість цього етапу для створення лексиконів. Більшість учених (С. Гриньов, І. Мейзерська, Л. Полюга, Л. Симоненко та ін.) уважає, що одним з основних видів словників спеціальної лексики є тлумачний термінологічний словник, оскільки в ньому подано опис семантики термінів, що дає змогу використовувати цей лексикон як основу для розроблення інших типів термінографічних праць. Однак питання про визначення принципів створення тлумачного термінологічного словника не розв'язане остаточно, тому є *актуальним*.

Мета статті – обґрунтувати важливість використання понять «лексикографічна концепція», «термінографічна концепція»; проаналізувати деякі засади укладання тлумачних словників різних лексикографів; визначити основні принципи концепції створення тлумачних термінографічних праць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усі лексикографи (і термінографи зокрема) визнають важливість формування й формулювання основних положень авторських концепцій, згідно з якими подається лексичний матеріал, оскільки створення продуманої концепції та чіткої інструкції для укладачів щодо праці над словником сприяє швидшому виконанню роботи, дотриманню всіма членами авторського колективу єдиних принципів і параметрів опису.

Деякі мовознавці, говорячи про засади створення свого словника, називають ці настанови проектом [8], або концепцією (9), або навіть ідеологією (маючи на увазі не тільки політичні погляди, але й теоретичні принципи розроблення лексику [5]). Інші розмежовують політичний і теоретичний аспекти слова «ідеологія», указуючи насамперед на ідеологічні погляди авторів, а вже потім описуючи теоретичні принципи, яких вони дотримувалися під час укладання лексиконів [7, с. 19–20, 29–31].

Науковці зауважують, що ідеологія – це система політичних, правових, філософських, морально-етичних та ін. поглядів, теоретичних засад, сформованих у суспільній свідомості (12, с. 451), це сукупність взаємопов'язаних ідей, уявлень і переконань, мета яких – об'єднувати людей заради спільного життя та спільних дій (18, с. 235), іноді (політична ідеологія) – заради спільних політичних цілей та ідей (18, с. 234). А суспільства без ідеології (тобто без певних світорозумінь і норм поведінки, без визначених цінностей) ніколи не існувало (18, с. 235).

За твердженням О. Демської, словник також не може бути без ідеології [5, с. 276], яку дослідниця тлумачить як систему поглядів та ідей, за допомогою яких лексикографи усвідомлюють вербалізовану дійсність, репрезентують її в словнику цілком або фрагментарно [5, с. 276]. Однак науковець вважає, що ідеологія може бути: 1) інтролінгвістичною (сукупність мовознавчих теорій, узятих за основу лексикографічної інтерпретації, осмислення, опису мови загалом або ж її певних структурних рівнів чи сукупностей яких-небудь мовних одиниць); 2) екстралінгвістичною (система наукових, історичних, культурних, соціальних, інших поглядів та ідей, покладених в основу осмислення, оцінення, відбиття національної мовної картини світу в словнику) [5, с. 276–277].

Якщо, наприклад, у тлумачному словнику національної мови ці два види переконань є рівноправними, а в інших типах лексиконів переважають інтролінгвістичні погляди [5, с. 277], то в тлумачному термінологічному лексиконі повинна домінувати, на нашу думку, екстралінгвістична система поглядів певної галузі знань, що точно відбиває в ньому частину наукової картини світу, хоча термінограф повинен урахувати й принципи та норми інтролінгвістичної ідеології, керуватися ними під час укладання словника, бо «створення добрих словників можливе тільки на основі доброї лінгвістичної теорії» [10, с. 182]. Важливо подбати про те, щоб ці два види ідеології не спотворювали ні наукової, ні мовної картини світу, ні мови, ні терміносистеми [5, с. 281].

Концепцією вчені називають систему понять про певні явища; спосіб розуміння й пояснення явищ і процесів; стрижневу ідею будь-якої теорії або головний задум у науковій, політичній, художній та інших сферах людської життєдіяльності (18, с. 301). Дослідниця О. Демська розуміє концепцію в лексикографії як систему наукових поглядів на словниковий опис мови (у загальномовному лексиконі) або її сегмента через опис відповідних мовних одиниць [4, с. 88].

У лексикографії систему поглядів на укладання словника називають ще, наприклад, *авторською установкою* (С. Гриньов), *авторською настановою* (І. Казимирова), *науковими*

засадами й методологічними принципами (Л. Симоненко та ін.). Ми пропонуємо надалі в теорії лексикографії (і термінографії) ширше застосовувати наукове поняття «лексикографічна (термінографічна) концепція», яке, до речі, уже використовують учені (Ю. Апресян, О. Демська, Т. Космеда, О. Тараненко, В. Широков). На нашу думку, *термінографічна концепція* – це теоретична модель майбутнього термінологічного словника, яка ґрунтується на засадах мово- й термінознавства, термінографії та укладена для точного опису частини наукової картини світу. Уважаємо, що цей термін повинен входити до метамови словникарів, тобто використовуватися під час укладання й аналізу наявних термінографічних праць.

На наше переконання, концепція тлумачної термінографічної праці загалом має містити такі складники:

1) **ідейний компонент**: *мета* (зафіксувати наявність термінів у певній галузі у визначений період розвитку, заповнити лакуни, унормувати термінологію, навчити нормативних термінів тощо), *тематична орієнтація* (загальнонауковий, галузевий, полі- чи вузькогалузевий); *часова орієнтація* (історичний, сучасний, неографічний); *просторова орієнтація* (територія поширення термінів); *мовна орієнтація* (одно-, дво- чи багатомовний; вибір метамови опису); *призначення* (довідковий, тлумачний, тлумачно-перекладний, навчальний та ін.); *світоглядні позиції укладачів* (мовно-культурні, морально-етичні та інші погляди авторів); *теретичне підґрунтя* (рівень обізнаності в предметній галузі, у сфері мово- й термінознавства, лексико- й термінографії); *адресна орієнтація* (спеціалізований, навчальний, загальний); *функція* (інвентаризаційний чи нормативний); *обсяг* (за кількістю термінологічних одиниць: малий, середній, великий); *джерельна база* (стандарты та інші нормативні джерела, фахові праці різних науковців, їхня доступність і сучасність); *критерії добору реєстрових одиниць* (нормативний, статистичний тощо); *методи опрацювання різних типів спеціальних одиниць* (термінів-слів і термінів-словосполучень, термінів-іменників, дієслів чи прикметників, питомих і запозичених, назв процесів, станів, властивостей, одиниць виміру та ін.), оскільки різні одиниці можуть потребувати відмінностей у лексикографічних описах;

2) **структурно-змістовий компонент**, який стосується будови словника й параметрів опису термінологічних одиниць: а) **макроструктура**: *передмова*; *інструкція щодо користування словником*; *списки скорочень й умовних позначок* (засоби економії та компресії інформації в словнику); *список джерел*; *принцип розташування словникових статей* (алфавітний, гніздовий, алфавітно-гніздовий, тематичний); *наявність у реєстрі термінів-слів і термінів-словосполучень, подання їх в одній / різних статтях; подання полісемії та омонімії* (у різних статтях); *особливості й кількість додатків*; б) **корпус словника**, укладений на основі лексичної картотеки або електронного текстового корпусу; в) **мікроструктура** (склад словникової статті): *параметри – орфографічний* (правопис терміна), *варіативний* (наявність варіантів), *фонетичний* (вимова, наголос), *частиномовний* (належність до певної частини мови), *граматичний* (деякі словоформи), *узуальний* (лексикографічні ремарки, що вказують на часові, частотні, галузеві / *застаріл., рідко, біол., техн., хім.* / та інші особливості вживання), *семантичний* (добір потрібних видів дефініцій), *ілюстративний* (цитати з наукових джерел), *сполучувально-колокаційний* (словосполучення з реєстровим терміном), *етимологічний* (походження терміна, розвиток форми й значення), *парадигматичний* (антоніми, синоніми), *словотвірний* (споріднені терміни), *відсылний* (оформлення відсилань до інших статей), *посилання на джерела, приклади оформлення*

тексту словникових статей тощо; г) **медіоструктура** (системні відношення між реєстровими словами / гіперо-гіпонімі, синонімі, антонімі зв'язки);

3) **організаційний компонент**: авторський колектив, обсяг і види робіт, виконуваних кожним з укладачів, графік виконання, зв'язок між роботами членів авторського колективу, вимоги видавництва та ін.;

4) **графічний компонент**: особливості оформлення макро- і мікроструктур термінографічної праці, зразки графічного оформлення словникових статей, поліграфічне виконання словника;

5) **економічний компонент**: витрати на створення лексику.

Такий перелік компонентів (і параметрів) автори, звичайно, доповнюють або зменшують на свій розсуд залежно від галузі знань і мети словника протягом обговорень і праці над ним. Саме від особливостей усіх компонентів концепції залежить і кількість етапів праці над словником. Як й інші вчені (С. Гриньов, В. Дубічинський, І. Кудашев, Л. Симоненко), вважаємо, що термінографічна концепція певною мірою відбиває рівень розвитку описуваної галузі знань, життя суспільства, певної сфери спеціальної лексики, а також погляди якоїсь наукової школи та позицію автора щодо подання семантики термінів. Добре продумана концепція забезпечить повноту й системність опису реєстрових термінів, допоможе уникнути суперечностей у поданні семантики одиниць спеціальної лексики, пришвидшить процес укладання термінографічної праці.

Створення концепції лексикографічної праці передбачає розроблення теретико-методологічних підходів до опису мовного матеріалу. Кожен укладач визначає їх здебільшого самостійно. Зокрема, дослідник П. Денисов серед засад лексикографічного опису назвав принципи: 1) відносності (або орієнтованості опису, що полягає в наданні відповідей на складні запитання для всіх чи деяких носіїв мови); 2) множинності лінгвістичних описів; 3) причинової зумовленості лінгвістичних явищ; 4) наявності в мові об'єктивної істини; 5) значущості неперервної національної й світової лексикографічної традиції як основи будь-якого дослідження лексико-семантичної системи мови (принцип лексикографічного історизму); 6) стандартності (однакове подання однотипних явищ в усьому словнику); 7) економності (стислості) опису; 8) простоти матеріалу (зрозумілості й однозначності конструкцій); 9) повноти (опис усіх значень і способів уживання реєстрових слів); 10) ефективності опису (побудова словникових статей у такий спосіб, щоб прочитання їх у словнику активного типу давало змогу правильно вживати слова в мовленні, а в словниках пасивного – точно розуміти слова в контексті) [6, с. 30–32]. Науковець В. Берков додає такі засади: 1) зручність словника (без складної структури й використання спеціальних лінгвістичних термінів), оскільки на пошуки потрібного матеріалу користувач хоче витратити мінімум часу, а більшість таких читачів мають посередню мовну підготовку; 2) «...максимум інформації на мінімумі місця без шкоди для інтересів користувача» [1, с. 4, 222–223].

Визначено й принципи лексикографування в новому тлумачному «Словнику української мови» у 20-и томах: 1) збереження й застосування здобутків національної лексикографії; 2) усунення ідеологічних (політичних) поглядів на словниковий опис мовних одиниць, об'єктивність опису; 3) збагачення текстово-ілюстративної бази; 4) відтворення питомих ознак української мови, а також національного менталітету; 5) відбиття об'єктивних змін у словниковому складі та семантиці, які відтворюють сучасну мовну практику українців, видалення невдалих кальок, росіянізмів; 6) осучаснення лексикографічного матеріалу; 7) заповнення лексикографічних лакун [11, с. 7–8].

На думку О. Тараненка, тлумачний словник української мови нового типу має бути реєстративно-нормативним, активного типу, багатоцільовим, універсальним [14, с. 3]. Дослідниця В. Шульгіна підтримує такі засади, додаючи когнітивно-комунікативний підхід, що передбачає пізнавально-комунікативну інформативність словника, який повинен постачати і знання, і мовні одиниці для спілкування [16, с. 50–51].

Науковець І. Мейзерська називає ще принцип антропоцентричності, коли лексикон містить багатоаспектний опис заголовкових слів, оскільки спрямований на врахування й задоволення запитів певного кола читачів. І визнає також, що в традиційних тлумачних працях значну увагу приділяють формуванню реєстру й розроблянню семантичної структури мовних одиниць, тобто створення словників ґрунтується на принципі «лексемоцентричної семасіології» [9, с. 151].

Дослідник В. Дубічинський виокремлює п'ять основних принципів: 1) спадковість лексикографічних праць, коли наступні словники ґрунтуються на традиціях і певною мірою на матеріалах попередніх лексиконів; 2) суб'єктивний вплив особистості укладача на словник: висунення новаторських ідей чи їхня відсутність; 3) жорсткий прагматизм авторів, які враховують потреби користувачів і рівень їхньої компетенції, достатньої для сприймання пропонованої інформації; 4) нормативність у відборі й поданні мовних одиниць; 5) багатоплановість лексиконів [7, с. 29–31].

Деякі науковці стверджують, що однією з теоретичних засад укладання термінологічного словника повинна стати концептуальність реєстрових одиниць: кожний термін має позначати науковий концепт, тобто дослідники пропонують подавати лише термінологічні одиниці, не реєструвати загальноживані слова [2, с. 8]. На нашу думку, такий принцип обов'язковий під час розроблення ДСТУ на терміни й визначення понять, а в навчальній термінографії не є основним. Під час укладання спеціальних лексиконів автори вважають за доцільне дотримуватися, зокрема, принципів: а) урахування основних понять галузі; б) урахування ступеня функціональності термінів; в) оригінального тлумачення; г) достовірності й точності; г) естетичних вимог до оформлення словників і його складників [12, с. 173–175, 178].

Як бачимо, науковці здебільшого називають деякі спільні засади лексикографування, хоча є й інші теоретико-методологічні підходи до створення саме термінографічних праць. Уважаємо, що для укладачів тлумачних термінологічних словників важливими є такі принципи:

1) спадковість традицій українського й світового словникарства, що певною мірою стосується й дотримання авторами усталеної структури словника, що має передмову, інструкцію, корпус, списки літератури, умовних скорочень і позначок;

2) обов'язкове оновлення (осучаснення) й уточнення пропонованого матеріалу, оскільки жоден словник не повинен повторювати інформацію з інших джерел майже без змін насамперед тому, що вже минув певний час від дати опублікування попередніх лексиконів, а отже, щось обов'язково змінилося в суспільстві, у науці й техніці, у сприйманні світу новими поколіннями тощо (і тому плагіат неможливий!). До того ж, у наступних термінографічних працях варто усувати недоліки й прорахунки попередніх лексиконів, заповнювати можливі лакуни в терміносистемах. Таке новаторство повинно відбивати розвиток терміносистем, а також динаміку національної термінографії. Укладачі мають додавати щось нове у зміст терміностатей, оформлення спеціальних лексиконів, намагаючись урахувати потреби сучасних користувачів. Наприклад, тлумачні словники спеціальної лексики тепер часто доповнюють перекладними еквівалентами кількох мов (6; 13), таке вдосконалення змісту

словника, наповнення його додатковою корисною інформацією не суперечить принципу спадковості лексикографічних традицій;

3) урахування теорії терміна під час опису спеціальних мовних одиниць. Уважаємо, що автори перед укладанням термінографічних праць мусять опанувати не тільки теорію словникарства, але й наукові засади термінознавства, що дасть змогу чітко розмежовувати, наприклад, терміни, номени й ненормативні спеціальні одиниці, критично ставитися до авторської термінології, неологізмів, запозичень тощо;

4) дотримання основних положень мовознавства (з лексикології, граматики, культури мови та ін. для правильного опису семантики й граматичних форм термінів);

5) когнітивно-комунікативна інформативність, коли термінографічна праця активного типу розрахована на мовця (адресата лексикографічного тексту) і спрямована на задоволення комунікативних користувачьких потреб (забезпечує фахівця потрібною спеціальною лексикою);

6) деідеологізація термінографічного матеріалу (особливо в словниках з гуманітарних наук: філософії, політології, соціології та ін.);

7) об'єктивність і точність опису, що дає змогу відтворювати частину наукової картини світу;

8) відносна суб'єктивність, зумовлена індивідуальними знаннями й досвідом авторів, що впливає на термінографічну концепцію, а отже, і на добір реєстрових слів та ілюстрацій, зміст дефініцій. Зокрема, є словники, у яких укладачі зазначають, що свідомо не дотримуються нормативності в поданні змісту термінів, по-своєму пояснюють явища й оцінюють видатних діячів, крім усталених тлумачень, наводять авторські визначення, у такий спосіб досягаючи плюралізму мислення, через що можуть бути суперечності між статтями цього словника або цього й інших видань (18, с. IV). Або, наприклад, не вважають за потрібне вилучати терміни, які нині вживаються порівняно рідко (6, с. 4). Уникнути такого суб'єктивізму, напевно, неможливо;

9) концептуальність у ДСТУ і термінологічних словниках, розрахованих на фахівців (подання заголовкових одиниць, які позначають наукові поняття, а отже, є термінами, а не загальноживаними словами);

10) нормативність, оскільки сучасні термінографи повинні подавати користувачам спеціальну лексику, яка зафіксована в державних стандартах та інших нормативних документах і не суперечить нормам мови, відтворює питомі риси української мови (якщо це національні одиниці). Щоправда, термінологічний словник часто є реєстративно-нормативним, оскільки нові видання можуть фіксувати неологізми, ще не усталені в науковому обігу фахівців;

11) стандартність тлумачень (опис однотипних вокабул / назв процесів, властивостей тощо / за однаковими схемами). Щоб уникнути двозначності слова «стандартність», краще, на нашу думку, назвати цю засаду так – однотипність опису значень термінів певних типів;

12) відповідність дефініцій логічним вимогам (точність, достатній набір істотних ознак наукового поняття, сучасність, оптимальна довжина, не містити логічного кола, не бути тавтологічними тощо [3]);

13) системність (уточнення зв'язків між поняттями на основі їхньої класифікації, уточнення місця терміна в терміносистемі) [3];

14) упорядкованість тексту словника (дотримання алфавітного, алфавітно-гніздового, тематичного та ін. принципів розташування заголовкових термінів);

15) антропоцентричність, або орієнтованість опису (урахування рівня фахової, лінгвістичної та лексикографічної компетенції певного кола користувачів у науковому чи навчальному термінологічному словнику);

16) зручність у користуванні, що передбачає розміщення значного обсягу інформації на невеликому місці (економність), з достатньо чіткою побудовою, зрозумілим поясненням правил користування термінографічною працею;

17) повнота (комплексність) інформації про терміни (наявність не лише визначень наукових понять, але й деяких граматичних форм, ілюстративної частини / прикладів уживання вокабул / у словникових статтях, що допомагає точніше пояснювати семантику, особливості застосування реєстрових одиниць);

18) участь в укладанні термінологічних словників досвідчених фахівців-предметників або лексико- чи термінографів.

Автори висвітлюють основні положення концепцій у проспекті (проекті) майбутнього термінологічного словника, укладеному перед початком роботи над ним, у передмовах й інструкціях щодо користування лексиконами та навіть в анотаціях, а також у власних наукових працях [11; 12; 14], завдяки чому можна дізнатися про опублікування чи підготування нових словникових видань. Саме передмова й інструкція здебільшого демонструють головні засади авторського задуму, зокрема мету й призначення термінографічної праці.

Проаналізувавши вступні матеріали тлумачних термінологічних словників, опублікованих від початку ХХІ ст., ми встановили, що досить часто мовознавці й фахівці інших галузей, укладаючи лексикони цього типу, у такий спосіб прагнуть:

1) розбудувати українську термінологію, яка довгий час перебувала на другорядних позиціях після російської, заповнити прогалини в терміносистемах, деідеологізувати зміст наукових понять, позбутися зайвих кальок, замінивши їх українськими новотворами, або навіть сформувані термінологію якоїсь відносно нової галузі (2, с. 4–7; 4, с. 4; 7, с. 9; 18, с. III–IV);

2) узгодити орфографію наукових термінів з вимогами останньої редакції «Українського правопису» або вказати на дотримання його правил під час укладання спеціальних нормативних словників (6, с. 5);

3) систематизувати терміни й визначення понять певної галузі, для чого часто проводять спеціальні наукові дослідження деяких терміносистем, переосмислити досвід підготовки схожих видань фахівців-предметників, лексикографів, освітян не тільки в Україні, але й за кордоном; репрезентувати сучасний стан розвитку якоїсь галузі знань (1, с. 3–4; 4, с. 2, 4; 5, с. 6; 10, с. 3–4; 7, с. 5–7; 17, с. 5; 8, с. 5; 13, с. 4; 18, с. III–IV). Щоправда, лише деякі укладачі термінографічних праць указують на вивчення досвіду опублікування словникової та освітньої літератури в Україні та за її межами;

4) поповнити словниковий склад наукових дисциплін неологізмами, пояснити значення новітніх понять (1, с. 3–4; 5, с. 2; 6, с. 3; 13, с. 4);

5) виявити семантичні зрушення в системі термінів визначеної сфери знань, уточнити визначення деяких наукових понять (5, с. 6; 11, с. 4);

6) сприяти уніфікації та стандартизації термінів, а також ознайомлювати фахівців і тих, хто навчається, саме з нормативними термінологічними одиницями, зафіксованими в ДСТУ відповідних галузей (1, с. 3–5; 3, с. 3; 5, с. 6; 10, с. 4–5; 8, с. 5–6; 11, с. 4; 13, с. 4);

7) надати певні знання з конкретної галузі та відповідної фахової мови студентам і пересічним людям, допомогти фахівцям поглиблювати й оновлювати знання з певних

галузей людської життєдіяльності, удосконалювати знання фахової мови, сприяти формуванню із сучасних студентів майбутніх професіоналів (1, с. 5; 3, с. 3; 6, с. 3; 7, с. 6; 11, с. 4; 18, с. III).

Отже, укладання саме тлумачних спеціальних словників допомагає систематизувати термінологічні одиниці певної галузі, унормувувати їх, упроваджувати в професійну діяльність.

У невеликих передмовах до тлумачних термінологічних словників автори також інформують про види й частини робіт, виконані конкретними укладачами, редакторами й консультантами тощо (16, с. 4–5). Однак у цих вступних частинах загалом не прийнято подавати відомості про теоретичні погляди укладачів, доводити до відома користувачів основні положення теорії терміна чи теорії лексикографії / термінографії. Порівняймо: у лінгвістичних словниках різних типів мовознавці здебільшого, окрім передмови й інструкції, часто вміщують ще й теоретичні матеріали про певні мовні явища й одиниці (відповідно до типу лексикону). У тлумачних термінологічних словниках такі статті трапляються рідко, оскільки укладачі (сподіваємося!) уже опанували основні положення термінознавства або ж, навпаки, не заглиблювалися в них узагалі. Проте іноді теоретичні відомості наявні й пояснюють особливості формування й функціонування деяких терміносистем. Серед тлумачних термінографічних праць варто відзначити вступні матеріали до словника «Український словотвір у термінах» Л. Вакарюк і С. Панцьо (5), де є підрозділи «Особливості терміносистеми словотвору», «Спосіб систематизації термінів», «Спосіб тлумачення термінів», які, власне, презентують і теоретичний матеріал, і відомості про способи опрацювання лексики в словнику (5, с. 6, 9–10). А дослідник Ф. Бацевич у передмові до своєї праці вміщує інформацію про специфіку термінології міжкультурної комунікації, межі, особливості її розвитку порівняно з іншими країнами (2, с. 3–10). Щоправда, ці лексикони підготовлені теж мовознавцями.

Цікавим є вступ в «Енциклопедичному словнику з державного управління», у якому йдеться про мету й завдання словника, подано теоретичні відомості про енциклопедії та їхні функції, функції й види термінів, проблеми в терміносистемі зазначеної галузі (7, с. 7–14), уміщено деякі питання з теорії терміна, хоча немає інструкції.

Прикладом оформлення вступних матеріалів для авторів тлумачних лексиконів (і термінологічних теж) може бути, на нашу думку, «Комунікативний кодекс українців у пареміях» Т. Космеди й Т. Осипової, у якому докладно описано лексикографічну концепцію, бо вказано актуальність, тип словника, обсяг, адресат, методологічне підґрунтя (!), джерела та ін., подано також теоретичний матеріал, важливий для розуміння сутності таких одиниць, як паремії, сенсу законів спілкування, дуже добре пояснено терміни метамови словника (9, с. 5–24). Автори зазначають, що засади цього словника базуються на лексикографічній концепції І. Франка: застосовано принципи лінгвогеографії; оригінального тлумачення; посилання на джерела; компаративного аналізу; розширення варіантних гнізд; додано принцип комунікативно-прагматичного опису тощо (9, с. 12–13).

Отже, до концепції термінологічного словника належать, на нашу думку, і теоретичні положення з мовознавчої / спеціальної проблеми, тому вступна частина термінографічної праці може, окрім передмови й інструкції щодо правил користування словником, містити енциклопедичні й мовознавчі статті.

У термінографічних працях часто передмову й інструкцію об'єднують в одну вступну статтю, де пояснено мету створення праці й стисло подано правила користування нею (3; 6),

що цілком припустимо. Однак деякі тлумачні термінологічні словники взагалі не мають передмови та / або інструкції (14; 15).

Хоча термінографічна концепція (авторська позиція) завжди певною мірою відбита в композиції словника й визначає як побудову лексику, так і методи подання інформації про терміни, однак, на нашу думку, відсутність вступних частин у словниках може свідчити про: а) несформованість чіткої концепції укладачів; б) незнання (!) закономірностей складання термінологічних словників; в) байдуже й недбале ставлення до користувачів; г) неврахування досвіду конкретних укладачів щодо створення лексиконів. Уважаємо, що термінограф перед створенням спеціального словника повинен проаналізувати й узагальнити досвід підготовки попередніх праць такого типу, що сприятиме опануванню фаховими, мовознавчими й іншими знаннями з різних сфер сучасного життя, виробленню стрункої концепції побудови термінологічного лексику, підвищенню його якості.

У навчальних посібниках щодо проведення наукового дослідження й оформлення результатів у вигляді наукової праці (дисертація, монографія, стаття та ін.) зазначено, що такі роботи повинні містити вступ, у якому обов'язково окреслюють наукову проблему, визначають її актуальність, аналізують останні дослідження з теми, формулюють мету тощо [15]. На наше переконання, тлумачний термінологічний словник, незалежно від обсягу, є, безперечно, науковою працею, укладач якої в передмові й інструкції теж повинен указувати актуальність роботи, мету й завдання, критерії добору одиниць, методи й джерела матеріалу для опису тощо, тобто подавати власні теоретико-методологічні засади створення термінографічної праці. Дослідники зазначають, що лексикографічна компетенція користувачів часто є далеко не найкращою, через що й потрібно забезпечити їх досить повною інформацією щодо праці зі словником: передмовою, правилами користування, списками джерел, ремарок, скорочень й умовних позначок тощо [8, с. 393–394]. Уважаємо, що словник без таких компонентів макроструктури втрачає певну кількість своїх користувачів, які можуть не зрозуміти особливості подання й опису спеціальної лексики, унаслідок чого праця зі словником ускладнюється.

Для концепції створення тлумачних термінографічних праць визначальним є принцип нормативності, що передбачає наведення тільки загальноприйнятих реєстрових термінів з усталеними значеннями, рекомендації щодо правильного вживання цих одиниць. Більшість спеціальних словників 90-х років ХХ ст. вважаємо дескриптивними, оскільки головним завданням їх було заповнити лакуни в тодішній українській термінології після тривалого періоду перебування її на другорядних позиціях після російської. У цих працях можна натрапити на велику кількість синонімічних і варіантних термінів на позначення одного наукового поняття в одній словниковій статті, щоправда, іноді з ремарками *рекомендований / нерекомендований* тощо. Тоді укладачі пропонували ввести в науковий обіг терміни 20-х – початку 30-х років ХХ ст. або з літератури української діаспори, залишити скальковані одиниці з російської мови або численні запозичення. Сьогодні потрібними й корисними, на наше переконання, є насамперед прескриптивні термінографічні праці, покликані подати для вивчення важливі терміни визначеної галузі знань (галузей), засвідчені в чинних українських або міжнародних стандартах чи інших нормативних документах, поширювати такі найменування серед студентів, фахівців, держслужбовців, що сприятиме порозумінню спеціалістів, кращому усвідомленню й засвоєнню наукової інформації. Іноді фахівці, укладаючи термінографічну працю, не зазначають джерела термінологічного матеріалу, у такому разі користувачі не знають, чи нормативні терміни засвідчено, чи подано авторську термінологію укладача. Варто констатувати, що автори сучасних

лексикографічних праць (і термінографічних зокрема), на відміну від словників 1950–1980-х років, беруть за основу своїх лексиконів не політичну ідеологію, а насамперед наукову теорію, однак дотримуються і світоглядних та морально-етичних принципів, і певних лінгвістичних норм та правил, реєструючи, наприклад, унормовані термінологічні одиниці, без жаргонізмів, застарілих термінів й новотворів, не зафіксованих в мові фахівців (13, с. 4). Позитивною тенденцією в розвитку сучасної національної термінографії є видання прескриптивних словників, у яких автори свідомо вміщують лише терміни, затверджені в національних законах та стандартах України, позначаючи в словникових статтях назви й номери ДСТУ, найменування інших нормативних документів (3; 8; 10).

Отже, концепція щодо укладання тлумачного термінологічного словника – це певна модель праці над словником, яка для авторів має бути наочною, зрозумілою, містити чіткі інструкції й зразки. Така концепція може зазнавати змін, уточнень протягом усієї праці над словником. Серед причин цього – регулярні зустрічі керівників проекту, робочої групи і представників видавництва, що видаватиме термінографічну працю, контроль за виконанням розробленого плану (за визначений термін написати певну кількість словникових статей чи інших частин словника й подати редакторів для коректування).

Деякі термінологічні лексикони, укладені різними авторськими колективами для однієї галузі, різняться обсягом словника, особливостями висвітлення наукової інформації. Концепції однотипних словників також можуть різнитися залежно, наприклад, від обсягу й призначення лексиконів. Навіть інструкцію до одного словника різні автори сприймають дещо по-іншому. Наприклад, в академічній енциклопедії «Українська мова» вміщено термінологічні одиниці й номенклатурні назви, які застосовують для наукового опису української мови, подано основні поняття загального мовознавства тощо; розрахована вона як на філологів, так і на широке коло читачів [17, с. 5], однак матеріал викладено в ній на високому науковому рівні із застосуванням значної кількості термінів. На відміну від неї, енциклопедію «Українська мова» за ред. І. Муромцева [16] укладено для того, щоб не тільки стисло й доступно, але й науково правильно, з урахуванням новітніх досягнень світової науки пересічним мовцям довести відомості про найважливіші мовні явища й поняття, здобутки видатних мовознавців. До реєстру взято актуальні для користувачів терміни, які супроводжуються не лише історичними коментарями, але й *методичними порадами щодо їх уживання*, додано матеріали, які можуть допомогти під час самопідготування до зовнішнього незалежного оцінювання. Відмітною ознакою тут є й пояснення у «Слові до читача» розбіжностей в обсягах словникових статей, що зумовлено ступенем теоретичної та практичної значущості реєстрових одиниць та *індивідуальними вподобаннями* (виділення наше – Т. М.) авторів певних статей [16, с. 3–4].

На нашу думку, на розроблення термінографічної концепції впливають різні чинники: фахова й лексикографічна компетенції укладачів, їхня сумлінність; знання норм української літературної мови, мовне чуття; мета й призначення словника; світоглядні позиції автора; морально-етичні принципи (наприклад, у ставленні до плагіату); належність до певної наукової школи; обговорення проектів цих праць у наукових установах і вищих навчальних закладах, на семінарах і конференціях (8, с. 5), такі обговорення дають змогу врахувати різні поради, уникнути суб'єктивності під час опису семантики термінів.

Підтримуємо науковців, які вважають, що тлумачні термінологічні словники повинні створюватися авторськими колективами, у складі яких є і фахівці-предметники, які точно описують наукову інформацію, і досвідчений лексикограф, з яким розробляють

концепцію словника і який після закінчення рукопису редагує матеріали, уніфікує опис тощо [1, с. 210].

Висновки дослідження й перспективи подальших наукових розвідок. Отже, для лексикографії й термінографії зокрема важливого значення набуває застосування такого наукового поняття, як *«лексикографічна (термінографічна) концепція»*, яке варто ширше застосовувати в словникарській діяльності. Одним з етапів створення тлумачного словника спеціальної лексики є розроблення концепції укладання термінографічної праці. Концепцію треба розбудовувати на основі лінгвістичної, термінознавчої та термінографічної теорій, на світоглядних (філософських, культурологічних, морально-етичних) позиціях, але без урахування політичної ідеології. Ідейний, структурно-змістовий, організаційний, графічний, економічний компоненти визнано основними в концепції тлумачного термінологічного словника.

Проаналізовано наявність і зміст передмов у словниках. Більш повні вступні матеріали (передмова, інструкція щодо користування словником, теоретичні відомості) зекономлять час для читачів і полегшать розуміння його вмісту. Наявність цих матеріалів у лексиконах є обов'язковою, хоча про авторські настанови щодо укладання термінологічного словника можна дізнатися також з інших матеріалів (будови й змісту всієї праці або її словникових статей, опису термінів). Відсутність передмов може вказувати на несформованість чіткої концепції укладачів, незнання закономірностей складання термінологічних словників.

Виявлено теоретико-методологічні принципи створення тлумачних лексикографічних праць. З'ясовано, що для укладання термінологічного словника дефінітивного типу важливими є такі засади, як знання теорії термінознавства, термінографії, лінгвістики, дотримання традицій словникарства, когнітивно-комунікативна інформативність, оновлення, об'єктивність і точність, системність, відповідність дефініцій логічним вимогам, повнота, нормативність тощо.

Укладачам словників варто добре розробляти концепцію, чітко формулювати основні засади у вступних матеріалах, дотримуватися зазначених принципів, що сприятиме кращому фаховому опрацюванню термінів, полегшенню сприйняття пропонованих матеріалів і користування ними, кодифікації термінологічних одиниць.

Перспективними вважаємо подальші дослідження принципів створення спеціальних словників, особливостей розроблення термінографічної концепції та її втілення в структурно-змістових елементах словників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берков В. П. Двухязычная лексикография: учебн. / В. П. Берков. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. – 236 с.
2. Голубовська І. О. Укладання термінологічних словників: концептуальність реєстрових слів-термінів, дискурс словникової статті та напрямки майбутніх досліджень [Електронний ресурс] / І. О. Голубовська, В. Я. Жалай, Н. М. Биховець та ін. // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – 2012. – С. 3–20. – Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/43686> (Дата доступу – 30.03.2018).
3. Гринёв С. В. Введение в терминологию / С. В. Гринёв. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : МПУ, 1995. – 161 с.
4. Демська О. М. Вступ до лексикографії / О. М. Демська. – Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2010. – 266 с.

5. Демська О. М. Ідеологія і словник [Електронний ресурс] / О. М. Демська // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2012. – № 21. – С. 276–281. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73626/18-Demaska>. (Дата доступу – 14.03.2018).
6. Денисов П. Н. Практика, история и теория лексикографии в их единстве и взаимообусловленности / П. Н. Денисов // Проблемы учебной лексикографии и обучения лексики: сб. статей; под. ред. П. Н. Денисова и В. В. Морковкина. – Москва : Русский язык, 1978. – С. 25–33.
7. Дубичинский В. В. Теоретическая и практическая лексикография / В. В. Дубичинский. – Вена – Харьков, 1998. – 160 с.
8. Кудашев И. С. Проектирование переводческих слова реи специальной лексики: монографія [Електронний ресурс] – Helsinki : Helsinki University Translation Studies, 2007. – 443 с. – Режим доступу : <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19272/proektir>. (Дата доступу – 20.04.2018).
9. Мейзерська І. В. Лексикографічна параметризація: структурний та функціональний аспекти (на прикладі Великого тлумачного словника сучасної української мови) / І. В. Мейзерська // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. – 2007. – № 1. – Т. 1. – С. 151–155.
10. Морковкин В. В. Некоторые утверждения из области учебной лексикографии / В. В. Морковкин // Русский язык и литература в общении народов мира: проблемы функционирования и преподавания. – Москва : Русский язык, 1990. – С. 182–192.
11. Озерова Н. Г. Перший том Словника української мови у 20-и томах / Н. Г. Озерова, В. А. Широков // Мовознавство. – 2011. – № 2. – С. 3–13.
12. Радзівська С. О. Принципи укладання англо-українського словника-довідника з нанонауки / С. О. Радзівська, І. С. Чекман // Термінологічний вісник: зб. наук. праць / Відп. ред. В. Л. Іващенко. – Київ : Ін-т укр. мови НАНУ, 2013. – Вип. 2(1). – С. 171–179.
13. Симоненко Л. О. Українська термінографія: стан і перспективи / Л. О. Симоненко // Мовознавство. – 2014. – № 4. – С. 28–35.
14. Тараненко О. О. Новий словник української мови (концепція і принципи укладання) / О. О. Тараненко. – Київ ; Кам'янець-Подільський, 1996. – 172 с.
15. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 6-е вид., переробл. і доповн. – Київ : Знання, 2008. – 310 с.
16. Шульгіна В. Лексикографічна система як когнітивно-комунікативний об'єкт / В. Шульгіна // Лексикографічний бюлетень. – 2008. – № 17. – С. 47–52.

ДЖЕРЕЛА

1. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / Е. М. Пройдаков, Л. А. Теплицький. – Київ : ВД «СофтПрес», 2005. – 552 с.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – Київ : Довіра, 2007. – 205 с.
3. Березуцький В. В. Тлумачний словник нормативних термінів із дисципліни «Безпека життєдіяльності»: навч. посіб. / В. В. Березуцький, Л. А. Васьковець. – Харків : Вид-во «Підручник НТУ «ХПР»», 2013. – 88 с.
4. Бухгалтерський словник / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир : ПП «Рута», 2001. – 224 с.
5. Вакарюк Л. О. Український словотвір у термінах. Словник-довідник / Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо. – Тернопіль : Джура, 2007. – 260 с.
6. Вакуленко М. О. Тлумачний словник із фізики / М. О. Вакуленко, О. В. Вакуленко. – Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2008. – 767 с.
7. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – Київ : НАДУ, 2010. – 820 с.

8. Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології / НАПН України; Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського / Уклад.: П. І. Рогова, Я. О. Чепуренко, С. М. Зозуля та ін. – Київ : Нілан-ЛТД, 2012. – 283 с.
9. Космеда Т. А. Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу / Т. А. Космеда, Т. Ф. Осипова. – Дрогобич : Коло, 2010. – 272 с.
10. Новий російсько-українсько-англійський тлумачний словник з інформатики. Основні терміни / уклад.: М. Д. Гінзбург, Л. І. Білоусова, І. М. Корніловська та ін.; за ред. М. Д. Гінзбурга. – Харків : Корвін, 2002. – 656 с.
11. Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник філолога) / укл. І. І. Коломієць. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. – 202 с.
12. Словник іншомовних слів / Уклад. Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта та ін. – Київ : Довіра, 2000. – 1018 с.
13. Словник української біологічної термінології / уклад. Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована; за ред. Д. М. Гродзинського, Л. О. Симоненко. – Київ : КММ, 2012. – 744 с.
14. Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури / Р. А. Шмиг, В. М. Боярчук, І. М. Добрянський та ін.; за заг. ред. Р. А. Шмига. – Львів, 2010. – 222 с.
15. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики / М. Г. Тофтул. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Я. Франка, 2014. – 416 с.
16. Українська мова. Енциклопедія / Г. А. Губарева, О. В. Чуєшкова, Т. В. Михайлова та ін.; за ред. І. В. Муромцева. – Київ : Майстер-клас, 2011. – 400 с.
17. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
18. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. І. Шинкарука. – Київ : Абрис, 2002. – 744 с.

Михайлова Т. В. Концепція толкового термінологічного словника.

В статті пропонується визначення поняття «термінографічна концепція» і обґрунтовано важливість його застосування в діяльності лексикографів. Виділено ідейний, структурно-содержательний, організаційний, графічний, економічний компоненти в концепції толкових спеціальних лексиконів. Для створення дефінітивного термінологічного словника важливими є принципи знання теорії термінознавства, лексикографії та термінографії, дотримання традицій лексикографування, когнітивно-комунікативної інформативності, оновлення, об'єктивності, системності, повноти, нормативності та т. д.

Ключевые слова: *термінографія, термінологічний словник, ідеологія, термінографічна концепція, принципи лексикографування, предисловіє, інструкція.*

Abstract

Mykhaylova T. The concept of an explanatory terminological dictionary.

Introduction. The development of practical lexicography in Ukraine needs further development of the theory of terminography. Such concept as "lexicographic (terminographic) conception" is of great importance for lexicographic activity. One of the stages of creating an explanatory terminological dictionary is the development of a terminographic concept.

Purpose. The purpose of the article is to prove the importance of using the concepts "lexicographic concept", "terminographic concept"; to analyze some principles of compiling

explanatory dictionaries of different lexicographers; to determine the basic principles of the conception of creating explanatory terminographic works.

Methods. In the work the author used a descriptive method, a method of analysis, a comparative method.

Originality. The definition of the term "terminographic conception" is proposed. The terminographic conception is a theoretical model of the future terminological dictionary, which is based on the theory of linguistics, terminology, terminography and it is designed to accurately describe part of the scientific picture of the world. It is suggested using the term "terminographic conception" in the metalanguage of lexicographers more widely.

Results. The ideological, structural-content, organizational, graphic and economic components are the basic elements of the conception of an explanatory terminological dictionary.

The presence and content of prefaces to explanatory terminology dictionaries published since the beginning of the 21st century is analyzed.

More complete introductory materials (preface, instructions on using the dictionary, theoretical information) will save time for readers, make it easier to understand its content. The dictionaries, which provide well-developed introductory materials, are named.

The absence of the preface, instruction and theoretical information specifies that the author doesn't have a clear vocabulary conception, doesn't know the principles of creating dictionaries, and also complicates the work with the dictionary for the users who do not have sufficient linguistic and lexicographic competencies.

In the article the author compares the principles of compiling dictionaries of various lexicographers. It has been revealed that the principles of knowledge of the theory of terminology, lexicography and terminography, observance of the traditions of lexicography, cognitive-communicative informativeness, updating, objectivity, system, conformity of definitions to the logical demands, completeness, normativity, etc. are important for the compilation of an explanatory terminological dictionary.

Compilers of dictionaries should thoroughly develop the conception of their work and follow the principles, which will contribute to a better description of terms, the perception of the offered materials and the use of them.

Further studies of the principles of creating special dictionaries, features of the development of the terminographic conception and its implementation in the structural-content elements of the dictionary are promising.

Key words: *terminography, terminological dictionary, ideology, terminographic conception, principles of lexicography, preface, instruction.*

References

1. Berkov V. P. Dvuiazychnaia leksykografia: uchebnik / V. P. Berkov. – 2-e izd., pererab. i dop. – Moskva : OOO "Izdatelstvo Astrel": OOO "Izdatelstvo AST": OOO "Tranzitkniga", 2004. – 236 s.
2. Golubovska I. O. Ukladannia terminologichnyh slovnykiv: kontseptualnist reiestrovyyh sliv-terminiv, dyskurs slovnikovoi statti ta napriamky maibutnih doslidzhen / I. O. Golubovska, V. Ya. Zhalai, N. M. Byhovets ta in. // Lingvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy. – 2012. – S. 3–20. <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/43686>.
3. Grinev S. V. Vvedeniye v terminografiyu / S. V. Grinyov. – 2-e izd., pererab. i dop. – Moskva : MPU, 1995. – 161 s.
4. Dem'ska O. M. Vstup do leksykografii / O. M. Dem'ska. – Kyiv : VD «Kyievo-Mogylianska akademiia», 2010. – 266 s.

5. Demska O. M. Ideologiya i slovnyk / O. M. Demska // Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. – 2012. – № 21. – S. 276–281. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73626/18-Demska>
6. Denisov P. N. Praktika, istoriya i teoriya leksikografii v ih yedinstve i vzaimoobuslovlennosti / P. N. Denisov // Problemy uchebnoy leksikografii i obucheniya leksike: sb. statey; pod red. P. N. Denisova i V. V. Morkovkina. – Moskva : Russkiy yazyk, 1978. – S. 25–33.
7. Dubichinskiy V. V. Teoreticheskaya i practicheskaya leksikografiya. – Vena – Kharkov, 1998. – 160 s.
8. Kudashev I. S. Proektirovaniye perevodcheskikh slovarey spetsialnoy leksiki: Monografiya. – Helsinki : Helsinki University Translation Studies, 2007. – 443 s. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19272/proektir>
9. Meizerska I. V. Leksykografichna parametryzatsiya: strukturnyi ta funktsionalnyi aspekt (na prykladi Velykogo tlumachnogo slovnyka suchasnoi ukrainskoi movy) / I. V. Meizerska // Visnyk Sumskogo derzhavnogo universytetu. Seriya Filologiya. – 2007. – №1. – T. 1. – S. 151–155.
10. Morkovkin V. V. Nekotoryye utverzhdeniya iz oblasti uchebnoy leksikografii // Russkiy yazyk i literatura v obshcheniyi narodov mira: problem funktsionirovaniya i prepodavaniya. – Moskva : Russkiy yazyk, 1990. – S. 182–192.
11. Ozerova N. G. Pershyi tom Slovnyka ukrainskoi movy u 20-y tomah / N. G. Ozerova, V. A. Shyrokov // Movoznavstvo. – 2011. – № 2. – S. 3–13.
12. Radziievska S. O. Pryncypy ukladannia anglo-ukrainskogo slovnyka-dovidnyka z nanonauky / Radziievska S. O., Chekman I. S. // Terminologichniy visnyk: Zb. nauk. pr. / Vidp. red. V. L. Ivashchenko. – Kyiv : In-t ukr. movy NANU, 2013. – Vyp. 2 (1). – S. 171–179.
13. Symonenko L. O. Ukrainska terminografiya: stan i perspektivy / L. O. Symonenko // Movoznavstvo. – 2014. – N. 4. – S. 28–35.
14. Taranenko O. O. Novyi slovnyk ukrainskoi movy (conceptsiya i pryncypy ukladannia) / O. O. Taranenko. – Kyiv ; Kamianets-Podilskiy, 1996. – 172 s.
15. Sheiko V. M. Organizatsiya i metodyka naukovy-doslidytskoi diialnosti: pidruchnik / V. M. Sheiko, N. M. Kushnarenko. – 6-e vyd., pererobl. i dopovn. – Kyiv : Znannia, 2008. – 310 s.
16. Shulgina V. Leksykografichna systema yak kognitivno-kommunikativnyi ob'ekt / V. Shulgina // Leksykografichniy buleten. – 2008. – № 17. – S. 47–52.

Dzherela

1. Anglo-ukrainskyi tlumachnyi slovnyk z comp'uternoï tekhniki, Internetu i programuvannia / E. M. Proydakov, L. A. Teplytskyi. – Kyiv : VD «SoftPres», 2005. – 552 s.
2. Batsevych F. S. Slovnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii / F. S. Batsevych. – Kyiv : Dovira, 2007. – 205 s.
3. Berezutskyi V. V. Tlumachnyi slovnyk normatyvnykh terminiv iz dystsypliny "Bezpeka zhyttediialnosti": navch. posibn. / V. V. Berezutskyi, L. A. Vaskovets. – Kharkiv : Vyd-vo «Pidruchnyk NTU "KhPI"», 2013. – 88 s.
4. Bukhgalterskyi slovnyk / za red. prof. F. F. Butyntsia. – Zhytomyr: PP "Ruta", 2001. – 224 s.
5. Vakariuk L. O. Ukrainskyi slovotvir u terminakh. Slovnyk-dovidnyk / L. O. Vakariuk, S. Ye. Pantso. – Ternopil : Dzhura, 2007. – 260 s.
6. Vakulenko M. O. Tlumachnyi slovnik iz fizyky / M. O. Vakulenko, O. V. Vakulenko. – Kyiv : VPTs «Kyiv. un-t», 2008. – 767 s.
7. Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnogo upravlinnia / uklad.: Yu. P. Surmin, V. D. Bakumenko, A. M. Mikhnenko ta in.; za red. Yu. V. Kovbasiuka, V. P. Troshchynskogo, Yu. P. Surmina. – Kyiv : NADU, 2010. – 820 s.
8. Informatsiini recurcy. Slovnyk zakonodavchoi ta standartyzovanoi terminologii / NAPN Ukrainy; Derzh. nauk.-ped. b-ka Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskogo / Uklad.: P. I. Rogova, Ya. O. Chepurenko, S. M. Zozulia ta in.]. – Kyiv : Nilan-LTD, 2012. – 283 s.

9. Kosmeda T. A. Comunicatyvnyi kodeks ukraintsiv v paremiiakh: tlumachnyi slovnyk novogo typu / T. A. Kosmeda, T. F. Osypova. – Drohobych : Kolo, 2010. – 272 s.
10. Novyi rosiisko-ukrainsko-anglijskyi tlumachnyi slovnyk z informatyky. Osnovni terminy / uklad.: M. D. Ginzburg, L. I. Bilousova, I. M. Kornilovska ta in.; za red. M. D. Ginzburga. – Kharkiv : Korvin, 2002. – 656 s.
11. Osnovni lingvostylistychni poniattia i kategorii (slovnyk-dovidnyk filologa) / ukl. I. I. Kolomiets. – Uman : VPTs "Vizavi", 2015. – 202 s.
12. Slovnyk inshomovnykh sliv / Uklad. L. O. Pustovit, O. I. Skopnenko, G. M. Suta ta in. – Kyiv : Dovira, 2000. – 1018 s.
13. Slovnyk ukrainskoi biologichnoi terminologii / uklad. D. M. Grodzynskyi, L. O. Symonenko, M. P. Godovana; za red. D. M. Grodzynskogo, L. O. Symonenko. – Kyiv : KMM, 2012. – 744 s.
14. Terminologichni slovnyk-dovidnyk z budivnitstva ta arkhitektury / R. A. Shmyg, V. M. Boiarchuk, I. M. Dobrianskyi ta in.; za zag. red. R. A. Shmyga. – Lviv, 2010. – 222 s.
15. Toftul M. G. Suchasnyi slovnyk z etyky / M. G. Toftul. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Ya. Franka, 2014. – 416 s.
16. Ukrainska mova. Entsyklopediia / G. A. Gubareva, O. V. Chuieshkova, T. V. Mykhailova ta in.; za red. I. V. Muromtseva. – Kyiv : Maister-klas, 2011. – 400 s.
17. Ukrainska mova. Entsyklopediia / Redkol.: V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko, M. P. Ziabluk ta in. – 2-e vyd., vypr. i dop. – Kyiv : Vyd-vo "Ukr. entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 2004. – 824 s.
18. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk / Za red. V. I. Shynkaruka. – Kyiv : Abrys, 2002. – 744 s.

II. КОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИКИ

Юлія Бабчук

(м. Київ)

УДК 811.111'27'42:801.6

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ТА ЗАЛЕЖНІСТЬ ПРОСОДИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИГУКІВ У МОВЛЕННІ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК

У статті з'ясовано залежність просодичних особливостей вигуків від соціального статусу мовців. Закцентовано на ілюстрації формантної структури звучання вигуків представниками обох статей із використанням багатофункціональної комп'ютерної програми Praat.

Визначено просодичні характеристики вигуків, а саме: проаналізовано формантну структуру звучання, з'ясовано залежність формант вигуків від соціального статусу мовців, що унаочнено в таблицях.

Ключові слова: *просодичні характеристики, соціальний статус, вигук, мовець, форманта, формантна структура звучання.*

Постановка проблеми. Більшість лінгвістів визначає залежність мовлення не лише від ситуації спілкування, а й від ролі, яку мовець виконує під час комунікації, та його соціального статусу [4, с. 45]. Вигуки відповідають різноманітним ситуаціям та емоційним станам мовця. Вагому роль при цьому відіграють просодичні характеристики вигуків, а саме формантна структура їхнього звучання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальний статус, положення людини в суспільстві, ролі відносини, сфери вживання вигуків мовцями прямо впливають на їхню просодичну організацію.

У ході експериментально-фонетичного дослідження розглянуто мовлення як мовленнєве середовище творення мови звуків на прикладі вигуків. Просодичне забарвлення, елементом якого слугує тембр, умовно розподіляє мовлення на емоційне та неемоційне. Тембр мовлення слугує засобом індивідуальної ідентифікації мовця, а також відображає широкий спектр емоційних відтінків мовлення [2].

Метою статті є аналіз просодичних особливостей вигуків, а саме: з'ясування залежності формантної структури звучання вигуків від соціальної належності мовців. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань:** розглянути кількісний розподіл уживання вигуків за соціальною належністю; здійснити розподіл дикторів між різними соціальними групами; з'ясувати формантну структуру звучання вигуків для представників обох статей із використанням багатофункціональної комп'ютерної програми Praat [7].

Досліджувані вигуки поділено з урахуванням соціального чинника, у межах якого описували формантні властивості кожного вигуку, що подано в Табл.1.

Табл. 1

Кількісний розподіл між різними соціальними класами мовців

Соціальні класи мовців	
Мовці	К-сть випадків уживання вигуків
Вищий клас	348
Середній клас	216
Нижчий клас	36

Побудуємо аналогічну таблицю (Табл. 2) та покажемо розподіл дикторів (мовців), поділених за соціальним чинником впливу під час спонтанної комунікації.

Табл. 2.

Кількісний розподіл дикторів між різними групами мовців

Соціальний чинник	
Мовці	К-сть випадків уживання вигуків
Вищий клас	12
Середній клас	8
Нижчий клас	5

Як видно з таблиці 2, у групі досліджуваних, які поділені за соціальним чинником, серед мовців вищого класу зафіксовано найбільше дикторів, з-поміж представників із середнього та нижчого класів дещо менше – 8 та 5 представників відповідно.

Подасмо в таблиці 3 приклади найбільш уживаних вигуків представниками різних соціальних груп.

Табл. 3.

Кількісний розподіл вживання окремих вигуків

Вигуки	Кількість
Yeah	172
Oh	77
Well	75
Wow	63
Uh	51
Hey	39
Um	34
Mmm-hmm	17
Ah	13
Aww	12
Oh-Yeah	12
Yep	12
Huh	9
Whoo	9
Whoa	5
Разом	600

Результати дослідження соціальних особливостей просодичних характеристик кожного вигуку та залежності формант вигуків від соціального статусу мовців відображено в Табл. 4.

Табл. 4

Залежність формант вигуків від соціального статусу мовців

	Вигуки	Нижчий клас за соціальним статусом	Середній клас за соціальним статусом	Вищий клас за соціальним статусом
1	Oh	5	4	5
2	Oh-Yeah	-	4	4
3	Yeah	5	5	5
4	Well	5	5	5
5	Hey	4	4	5
6	Uh	5	4	5
7	Huh	4	5	5
8	Mmm-hmm	4	-	5
9	Ah	5	5	5
10	Um	4	5	4
11	Wow	5	5	5
12	Aww	-	4	4
13	Whoa	5	5	5
14	Whoo	5	5	5
15	Yep	-	-	5

Проаналізувавши дані таблиці, можемо стверджувати, що просодичні характеристики 57 % досліджуваних вигуків не залежать від належності мовців до різних соціальних груп. Кількісний розподіл формант вигуків між різними соціальними групами мовців у спонтанній комунікації подано в Табл. 3. Більшість мовців в усіх соціальних групах вимовляють вигуки рівним тоном. Спостерігаємо посилення звучання в групі дикторів нижчого класу за соціальною належністю, у 66,7 % від усіх уживаних ними вигуків з імовірністю 81 % відбувається у п'ятій форманті. Посилення звучання також у групі мовців середнього класу за соціальною належністю, у 61,5 % від усіх уживаних ними вигуків з імовірністю 75 % відбувається у п'ятій форманті. Посилення звучання у групі вищого класу за соціальною належністю, у 80 % від усіх уживаних ними вигуків з імовірністю 72 % так само відбувається в п'ятій форманті.

Табл. 5

Кількісний розподіл формант вигуків між різними соціальними групами мовців

Нижчий клас за соціальним статусом		Середній клас за соціальним статусом		Вищий клас за соціальним статусом	
f5	f4	f5	f4	f5	f4
29	7	163	53	251	97
81 %	19 %	75 %	25 %	72 %	28 %

Що стосується вживання вигуків різними соціальними групами (проте лише чоловіками), то варто відзначити, що вживання 76,5 % досліджуваних вигуків не залежать

від належності мовців до різних соціальних груп. Здебільшого посилення звучання у всіх соціальних групах відбувається в п'ятій форманті, відповідно 93,8 % від усіх уживаних вигуків у мовців нижчого соціального статусу, 70 % від усіх уживаних вигуків у мовців середнього класу та 84,6 % від усіх уживаних вигуків у мовців вищого соціального статусу.

Що стосується вживання вигуків жінками в різних групах мовців за соціальною належністю, то 50,0 % досліджуваних вигуків не залежать від соціальної належності мовців. Посилення звучання в жінок нижчого та середнього соціальних статусів загалом відбувається в п'ятій форманті, відповідно у 87,5 % та 61,5 % від усіх уживаних вигуків, тоді як посилення звучання в жінок вищого класу здебільшого відбувається вже в четвертій форманті, що свідчить про нестабільність, нестійкість, експресивність мелодики під час вживання вигуків цієї групи мовців.

Висновки дослідження. Соціальний чинник демонструє рівномірний характер частотності вживання вигуків із переважанням чисельності вживаних вигуків серед дикторів середнього класу. Тембральні характеристики більшості досліджуваних вигуків не залежать від належності мовців до тієї або тієї соціальної групи. Більшість із них вимовляють вигуки рівним тоном (modal), а посилення звучання у всіх соціальних групах мовців відбувається в п'ятій форманті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрович М. В. Новітні тенденції дослідження експресивного мовлення в зарубіжній лінгвістиці / М. В. Александрович // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – Вип. 26. – ВПЦ «Київський університет», 2009. – С. 4–7.
2. Алексієвць О. М. Просодичні засоби інтенсифікації висловлювань сучасного англійського мовлення: монографія / О. М. Алексієвць. – Тернопіль : «Економічна думка», 2002. – 200 с.
3. Бабчук Ю. Й. Дослідження тембральних характеристик вигуків за допомогою сучасних комп'ютерних програм Speech Analyzer та PRAAT/ Бабчук Юлія Йосипівна // Вісник Житомирського державного університету імені І. Я. Франка. – 2012. – Вип. 65. – С. 220–224.
4. Белл Р. Социолінгвістика / Белл Р. Пер. с англ. / Под. ред. А. Д. Швейцара. – Москва : Международные отношения, 1980. – 320 с.
5. Campbell N. Integrating different prosodic systems in speech synthesis / Campbell Nick // Prosody 2000 Abstracts on the Web.
6. Paul Baerma's writings on the Praat program [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fon.hum.uva.nl/praat>.

Бабчук Ю. Социальный статус и зависимость просодических особенностей междометий в речи мужчин и женщин.

В статье выяснены просодические особенности междометий, а именно формантной структуры звучания. Основное внимание автор акцентирует на иллюстрации формантной структуры звучания междометий для обоих полов с привлечением многофункциональной компьютерной программы Praat. Статья связана с анализом формантной структуры звучания междометий, количественного распределения дикторов между разными социальными группами, зависимости формант междометий от социального статуса говорящих, что наглядно показано в таблицах.

Ключевые слова: просодические особенности, социальный статус междометие, диктор, форманта, формантная структура звучания.

Abstract

Babchuk Y. Social status and influence of prosodic features on the interjections in the men's and women's speech.

The prosodic features of using interjections, especially the structure of formant analysis are found out in the article. The author accents basic attention on illustration the structure of formant analysis for both sexes using multifunctional computer programme Praat.

The article is related to the structure of formants, quantitative distribution of speakers between different social groups, the formants' depending on social status. The indexes of quantitative distribution of the speakers, influence of social status on prevailing the formants in the speech of speakers are visually represented.

Key words: *prosodic peculiarities, social status, interjection, speaker, formant, the structure of formant analysis.*

References

1. Aleksandrovych M.V. Novitni tendenciji doslidzhenya ekspresivnogo movlenya v zarubizhnij lingvistuci / M. V. Aleksandrovuch // Movni i konceptualni kartunu svitu: zb. nauk. prac. – Vup. 26. – VPC «Kujivskij universytet», 2009. – S. 4–7.
2. Aleksijevyc O. M. Prosoduchni zasobu intensyfikaciji vuslovluvan suchasnogo anglijskogo movlenya : monografia / O. M. Aleksievyc. – Ternopil : «Ekonomichna dumka», 2002. – 200 s.
3. Babchuk Yu.Yo. Doslidzhenya tembralnuh charakteristik vugukiv za dopomogoj suchasnuh kompjuternuh program Speech Analyzer ta PRAAT/ Babchuk Yulia Yosupivna// Visnuk Zhutomurskogo derzhavnogo universitetu imeni I. Ya. Franka. – 2012. – Vup. 65– S. 220–224.
4. Bell R. Sociolingvistuka / Bell R. Per. z angl. / Pod. red. A. D.Shvejcera. – Moskva : Mezhdunarodnuje otnoshenija, 1980. – 320 s.

*Ніна Кухар, Людмила Прокопчук
(м. Вінниця)*

УДК 004.032.6:378:811.161.2

МЕТОД ПРОЕКТІВ – ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)»

У статті проаналізовано специфіку вивчення навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» студентами факультету іноземних мов у контексті сучасних інноваційних технологій, зокрема описано методику застосування методу проектів. Подано алгоритм роботи студентів над проектами різних типів.

Ключові слова: *інноваційні технології навчання, інтерактивне навчання, мовна компетенція, мовленнєва компетенція, комунікативна компетенція, метод проектів.*

Постановка проблеми. Сучасна цивілізація, відповідно до законів самореалізації, неухильно трансформується в інформаційне суспільство, що, своєю чергою, передбачає виробництво знань, розвиток інформаційних технологій, творчу інтелектуальну діяльність

людини. Ключем до розуміння світу людини європейська філософія трактує мову загалом, а універсальними інформаційними посередниками розглядає природні мови.

Вимогою сьогодення до підготовки високопрофесійних спеціалістів, особливо вчителів, є не тільки володіння нормами сучасної української літературної мови (орфоепічними, словотвірними, лексико-фразеологічними, морфологічними, синтаксичними, стилістичними, орфографічними й пунктуаційними); формування базового рівня використання професійної мови для засвоєння змісту фахових дисциплін, але й формування комунікативних умінь працювати в колективі, безконфліктно взаємодіяти з усіма учасниками комунікативного процесу: набуття навичок ведення дискусії, диспуту, бесіди тощо.

Духовно-інтелектуальне відродження українського народу, гуманізація та людиноцентричність реформованої освіти водночас детермінує формування особистості з ефективним мисленням, якісним мовленням, оптимальним спілкуванням, яка володіє компетенціями самостійно ухвалювати рішення й прогнозувати їхні можливі наслідки, мобільні, динамічні й конструктивні.

Дієвим засобом реалізації окреслених завдань слугують інноваційні методи навчання, перевагою яких є:

- 1) широкі можливості для самостійного використання студентами без спеціальної допомоги викладача;
- 2) зорієнтованість на розвиток потенціалу особистості, її здатності до навчання;
- 3) вплив на внутрішню структуру особистості: формування мотивації, ціннісних настанов, інтересів та потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему використання інноваційних технологій в освітньому процесі вищої школи активно досліджують сучасні науковці (В. Буряк, Н. Голуб, О. Пошетун, Л. Прокопчук, Н. П'яст, Т. Симоненко, Ю. Сурмін, З. Куликова та ін.), однак можливості їхнього застосування в освітньому процесі вищої школи на сьогодні ще не повною мірою вивчено.

Метою нашої статті є подання власного бачення специфіки застосування інноваційних методів, зокрема методу проєктів, на заняттях з «Української мови (за професійним спрямуванням)» зі студентами факультету іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільш ефективних способів формування комунікативних умінь і навичок студентів є метод проєктів, який сприяє формуванню в них компетенцій орієнтуватися в інформаційному просторі; практично й творчо мислити; відчувати, формулювати і вербально репрезентувати проблему; самостійно активізувати свої знання в процесі виступу, тобто мислити публічно; прогнозувати результати мовленнєвої поведінки; знаходити вихід із тих чи тих ситуацій. Основними його ознаками, на думку дослідників, є: інтегративність, інтерактивність, диференційність, проблемність, особистісна зорієнтованість, універсальність.

Істотною перевагою застосування методу проєктів під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є формування мовленнєвих компетенцій у природному середовищі – для розв'язання окреслених завдань. Студенти факультету іноземних мов особливо потребують занурення в реальне українськомовне середовище з огляду на те, що мова навчання переважної більшості фахових дисциплін – англійська, німецька чи російська.

Розуміючи технологію методу проєктів як засіб усебічного розумового й мисленнєвого розвитку, розвитку творчих здібностей, самостійності, підготовки до професійної діяльності, намагаємося актуалізувати під час практичних занять один з

головних постулатів лінгводидактики: організувати таке освітнє середовище, яке забезпечить формування багатогранної, самодостатньої особистості, а також створить умови для її успішної самореалізації через слово.

У сучасній лінгводидактиці сформульовано низку вимог до використання проектного методу, дотримання яких забезпечує успіх його реалізації, а саме:

- 1) основою кожного проекту є проблема, розв'язання якої передбачає застосування комплексу знань і дослідницьких методів (пошукового, зіставного);
- 2) значущість проекту визначається прикладним характером одержаних результатів;
- 3) проект має бути зреалізований за певним алгоритмом;
- 4) самостійність і водночас творчий підхід до розв'язання завдань проекту;
- 5) за потреби консультації, поради викладача.

Існує чимало класифікацій проектів. Дослідники, урахувавши різні критерії типології, виділяють такі види проектів: монопроекти, міждисциплінарні проекти; внутрішні (регіональні) та міжнародні; особистісні, групові (парні); дослідні, творчі, ігрові, інформаційні, ознайомлювальні, прикладні; практично-орієнтовальні [4]. У процесі реалізації завдань навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» студенти готують не лише групові, але й індивідуальні проекти.

Метод проектів, як про це вже йшлося, завжди містить постановку якоїсь важливої проблеми і її самостійне розв'язання студентами. Для оптимізації підготовки проектів подаємо їхню тематику на першому занятті, а також пропонуємо алгоритм роботи учасників проекту: визначення мети проекту; побудова загальної концепції; формулювання конкретних завдань і прогнозування результатів; висунення перспективних припущень у прогнозуванні; добір і розподіл матеріалів; обговорення форми й змісту репрезентації проекту.

Пропонуємо орієнтовну тематику проектів як однієї з форм самостійної роботи студентів іноземної філології.

№ з/п	Назва проекту	Зміст	Форма звітності	К-сть балів
1.	Мовна ситуація в моєму місті (селі)	Інтерв'ювання мешканців різних вікових груп за самостійно розробленою анкетною	Есе	25
2.	Історія одного перекладу	Виконати зіставний аналіз оригінального літературного твору та кількох варіантів його перекладу	Презентація	10
3.	Видатні оратори сучасності	З'ясувати особливості риторичної майстерності самостійно обраних ораторів	Виступ, колективний колаж	15
4.	Поетами народжуються, а ораторами стають	Підготувати промову з урахуванням закону моделювання аудиторії	Промова	20
5.	Книга, яку варто прочитати	Провести уявну екскурсію сторінками книги	Реклама посібника	10

Загальновідомо, що навчання ораторського мистецтва – це найлегший шлях до порозуміння з людьми, упевненості в собі та професійного росту. У демократичному суспільстві, яке свідомо розвивається й рухається вперед, досконале володіння словом перетворюється в нагальну потребу. Підвищення рівня цієї культури можна здійснити

щонайперше через виховання риторичних ознак у студентів вищих навчальних закладів, особливо педагогів, від яких найбільшою залежить духовно-інтелектуальне здоров'я нашого народу. Відповідно до Програми навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» студенти одержують основи знань про мовленнєву поведінку людини, про риторичні прийоми, про форми викладу інформації й побудови тексту. До того ж, майбутні педагоги знайомляться з правилами ведення суперечки. У зміст предмета входить і вивчення можливостей невербального спілкування, оскільки поза людини, жести, міміка, погляд, загальний зовнішній вигляд нерідко виступають мовчазним, але досить виразним засобом характеристики ставлення до співрозмовника й визначають стиль і результати спілкування.

Тематикою проектів передбачено аналіз фрагментів промов видатних політиків, педагогів, науковців, письменників – представників тих країн, мову яких вивчають студенти. Робота над проектом триває здебільшого тиждень. Наприклад:

Тема проекту: Видатні оратори сучасності.

Питання: Риторика Англії в іменах. Риторика Німеччини в іменах. Вітчизняна риторика в іменах.

Мета роботи учасників проекту: підготувати виступ на одну із тем (тривалість виступу не менше як 15 хв), унаочнений колективним колажем.

Завдання учасників проекту:

- 1) об'єднатись у мікрогрупи відповідно до вибраної теми;
- 2) визначити постаті, аргументувати свій вибір;
- 3) з'ясувати особливості їхньої риторичної майстерності;
- 4) укласти збірку висловлювань (не менше як 10) видатних риторів.

Щоб оптимізувати процес підготовки проектів пропонуємо *схему аналізу виступу*: ґрунтовність знань матеріалу; достатність розкриття теми; упевненість, переконливість мовлення; уміння аргументувати власну думку; уміння робити висновки та узагальнення; рівень володіння культурою мовлення; відповідність презентації вимогам, які висувають до її змісту й оформлення (у довідці до практичного заняття подаємо вимоги, які висувають до навчальних презентацій).

Розкриття потенціалу творчої особистості, переконані, найбільшою мірою забезпечують індивідуальні проекти. Пропонуємо варіант одного з них.

Тема проекту: Поетами народжуються, а ораторами стають.

Питання: Формальна освіта допоможе вам вижити. Самоосвіта приведе вас до успіху (Д. Рон). Милосердя є кращим за справедливість (Л. Вовенарг). Освіченість – це вміння правильно діяти в будь-яких життєвих ситуаціях (Дж. Гіббен). Навчання ніколи не вичерпує розум (Леонардо да Вінчі). Удосконалюватися – значить мінятися, бути досконалим – означає змінюватися часто (Уїнстон Черчіль). Кращий спосіб почати робити – перестати говорити і почати робити (Уолт Дісней).

Мета роботи учасників проекту: підготувати промову на одну із запропонованих тем (тривалість виступу 5–10 хв), ураховуючи закон моделювання аудиторії.

Завдання учасників проекту:

- 1) вибрати тему, визначити перелік питань для висвітлення;
- 2) дібрати не менше як два аргументи на підтвердження однієї заявленої тези;
- 3) підготувати один із варіантів несподіваного вступу та риторичного елегантного висновку;
- 4) продумати засоби активізації мисленнєво-мовленнєвої діяльності аудиторії.

Пропонуємо студентам такі *основні критерії оцінювання публічної промови*: обізнаність промовця з вибраної теми; інформаційна свіжість; логічність розвитку теми; аргументація основних положень; контакт з аудиторією; засоби активізації уваги слухачів; стилістична виразність виступу; засоби художнього мовлення; афористичність мовлення;

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, використання методу проектів у викладанні навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», окрім індивідуалізації процесу навчання, формує в студентів такі загальні й фахові компетенції: орієнтуватися в інформаційному просторі, оцінювати й критично аналізувати окреслену проблему й пропонувати шляхи її розв'язання, адаптуватися та діяти в новій ситуації, працювати в команді та автономно; обґрунтовувати свою позицію; володіти методами наукового пізнання і творчої діяльності; здатність продукувати, виголошувати та рефлексувати тексти різних промов, ураховуючи мету й комунікативну ситуацію.

Упровадження проектної технології також забезпечує, з одного боку, формування індивідуальних, професійних, творчих здібностей студентів факультету іноземних мов, тобто професійно-педагогічну компетентність, а з іншого – засвоєння комплексу мовних знань у контексті їхнього вправного застосування в різних формах мовленнєвої діяльності, тобто комунікативну компетентність.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у визначенні ефективності застосування інших інноваційних технологій у процесі викладання «Української мови (за професійним спрямуванням)» на факультеті іноземної філології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голуб Н. Інтерактивні методи у навчанні риторики / Н. Голуб // Українська мова і література в школі. – 2009. – № 2. – С. 36–43.
2. Буряк В. Формування у студентів критичного стилю мислення / Вища школа. – 2007. – № 3. – С. 21–30.
3. Полат Є. С. Нові педагогічні та інформаційні технології в системі освіти / Є. С. Полат. – Київ : ВЦ «Академія», 2003. – 272 с.
4. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. Пометун, О. Пироженко. – Київ : А.С.К., 2005. – 192 с.
5. Прокопчук Л. В. Метод проектів при изучении риторики в педагогическом вузе / Л. В. Прокопчук, І. Я. Завальнюк // Педагогические инновации–2017 : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Вітебськ / Вітеб. держ. у-т; редкол. : Н. А. Ракова (відп. ред.) [та ін.]. – Вітебськ : ВДУ ім. П. М. Машерова, 2017. – С. 150–152.
6. П'яст Н. Й. Використання інтерактивних методів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) / Н. Й. П'яст // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2010. – № 1. – С. 96–102.
7. Симоненко Т. В. Реалізація інноваційних технологій навчання у процесі формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів-філологів / Т. В. Симоненко // Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». – 2009. – Вип. 169. – С. 181–186.
8. Сурмін Ю. П. Метод аналізу ситуацій (case study) та його навчальні можливості / Ю. П. Сурмін // Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології : колективна монографія. – Київ : МАУП, 2005. – С. 175–199.
9. Чередніченко Г. Л. Проектна методика навчання іноземної мови в контексті сучасних педагогічних технологій [Електронний ресурс] / Г. Л. Чередніченко, Л. Ю. Шапран, Л. І. Куниця. – Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua./jspui/bitstream/123456789/2067/1/13.pdf>.

Кухар Н., Прокопчук Л. Метод проектов – важное средство формирования языковой компетентности в процессе изучения дисциплины «Украинский язык (по профессиональному направлению)».

В статье проанализирована специфика изучения учебной дисциплины «Украинский язык (по профессиональному направлению)» студентами факультета иностранных языков в контексте современных инновационных технологий, в частности описана методика применения метода проектов. Предложен алгоритм работы студентов над проектами различных типов.

Ключевые слова: инновационные технологии обучения, интерактивное обучение, языковая компетенция, речевая компетенция, коммуникативная компетенция, метод проектов.

Abstract

Kuhar N., Prokopchuk L. A project method as an important form of a linguistic competence in the study of the discipline "The Ukrainian language (for professional purposes)".

The article deals with the specifics of studying the discipline "The Ukrainian language (for professional purposes)", in particular by the students of the faculty of foreign languages in the context of modern innovative technologies. The methodology of applying a project method is described and the algorithm of students' work on various types of projects is presented.

It was found out that the method of projects is one of the most effective ways of forming communicative skills and abilities of students during the learning of the academic discipline "The Ukrainian language (for professional purposes)", since it promotes the formation of their competence to direct to the information space, improves practical and creative thinking, formulates and verbally represents the problem, activates their knowledge in the process of communication and predicts the results of the speech behavior.

Understanding of the project method technology as a means of comprehensive mental development, the growth of creative abilities, independence, preparation for professional activities actualize one of the main postulates of linguodidactics during practical classes: to organize the educational environment providing the formation of an all-around, self-sufficient personality and creating conditions for the successful self-realization.

In practice the project method has a number of requirements, such as: 1) the basis of each project is a problem, and its solution involves the use of complex knowledge and research methods; 2) the importance of the project is determined by the practical nature of the results obtained; 3) the project must be realized according to a certain algorithm; 4) the project tasks are solved with the independent and creative approach, etc.

To optimize the preparation of projects, we present their subjects and offer the algorithm of work for the project participants: 1) define the goal of the project; 2) construct a general concept; 3) formulate specific tasks and predict results; 4) present perspective assumptions in foreshadowing; 5) select and classify materials; 6) discuss the form and content of the project representation.

Realization of the project technologies provides, on the one hand, the formation of individual, professional and creative abilities of the students of the faculty of foreign languages and, on the other hand, it activates complex learning of the language with the help of various forms of speech (there is the formation of the vocational, pedagogical and communicative competences).

Key words: innovative learning technologies, interactive learning, linguistic competence, speech competence, communicative competence, project methodology.

References

1. Holub N. Interaktyvni metody u navchanni rytoryky / N. Holub // Ukrainska mova i literatura v shkoli. – 2009. – № 2. – S. 36–43.
2. Buriak V. Formuvannia u studentiv krytychnoho stylu myslenia / Vyshcha shkola. – 2007. – № 3. – S. 21–30.
3. Polat Ye. S. Novi pedahohichni ta informatsiini tekhnolohii v systemi osvity / Ye. S. Polat. – Kyiv : VTs «Akademiia», 2003. – 272 s.
5. Pometun O. Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia / O. Pometun, O. Pyrozhenko. – Kyiv : A.S.K., 2005. – 192 s.
6. Prokopchuk L. V. Metod proektov pry yzuchenyy rytoryky v pedahohycheskom vuze / L. V. Prokopchuk, I. Ya. Zavalniuk // Pedahohycheskye ynnovatsyy–2017 : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, Vitebsk, 2017 / Viteb. derzh. u-t; redkol. : N. A. Rakova (vidp. red.) [ta in.]. – Vitebsk ; VDU im. P. M. Masherova. – S. 150–152.
7. Piast N. Y. Vykorystannia interaktyvnykh metodiv na zaniattiakh z ukrainskoi movy (za profesiinym spriamuvanniam) / N. Y. Piast // Visnyk Vinnytskoho politekhnichnogo instytutu. – 2010. – № 1. – S. 96–102.
8. Symonenko T. V. Realizatsiia innovatsiinykh tekhnolohii navchannia u protsesi formuvannia profesiinoi movnokomunikatyvnoi kompetentsii studentiv-filolohiv / T. V. Symonenko // Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii «Filolohichni nauky». – 2009. – Vyp. 169. – S. 181–186.
9. Surmin Yu. P. Metod analizu sytuatsii (case study) ta yoho navchalni mozhlyvosti / Yu. P. Surmin // Hlobalizatsiia i Bolonskyi protses: problemy i tekhnolohii : kolektyvna monohrafiia. – Kyiv : MAUP, 2005. – S. 175–199.
10. Cherednichenko H. L. Proetna metodyka navchannia inozemnoi movy v konteksti suchasnykh pedahohichnykh tekhnolohii [Elektronnyi resurs] / H. L. Cherednichenko, L. Yu. Shapran, L. I. Kunytsia / htht: //dspace.nuft.edu.ua./ jspui/bitstream/123456789/2067/1/13.pdf.

Неля Митько

(м. Вінниця)

УДК 37.091.33:811.161.2'374:821.161.2.09 «19»

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ В. СТУСА НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ЛЕКСИКОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ДИДАКТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ЗАВДАНЬ І ПРИЙОМИ ЇХНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто значення текстового дидактичного матеріалу для формування мовленнєвих умінь і навичок майбутніх філологів, запропоновано вправи і завдання з лексикології для студентів філологічних спеціальностей, розроблені на основі текстів творів В. Стуса. Вправи передбачають спостереження над лексичними мовними явищами, визначення їх у тексті, характеристики, порівняння й зіставлення мовних явищ, аналіз тексту. Такі завдання сприяють розвитку мовлення студентів, формуванню вмінь користуватися лексичним багатством мови.

Ключові слова: *текст, дидактичний матеріал, мовленнєві вміння, комунікативна компетентність, лексикологія, вправи і завдання.*

Постановка проблеми. Формування мовленнєвих умінь і навичок особистості є однією з актуальних проблем у вітчизняній лінгводидактиці. Різноманітне використання текстового матеріалу як засобу навчання із значним дидактичним і виховним потенціалом є важливою ознакою мовленнєвої підготовки студентів. На важливості систематичної роботи з текстовим матеріалом, на потребі вдосконалення монологічного й діалогічного мовлення учнів і студентів наголошують лінгводидакти (О. Горошкіна, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, Л. Мамчур, М. Пентилюк, Т. Симоненкова). Методисти вважають текстовий дидактичний матеріал, добір якого доцільно здійснювати з урахуванням потреб майбутніх фахівців, основою для формування комунікативної компетентності майбутніх філологів. Усвідомлений добір дидактичного матеріалу сприяє доброму засвоєнню теоретичних положень, розвитку мислення, мовленнєвої пам'яті, мовного чуття [2, с. 34]. На заняттях із лексикології викладач теж працює з текстами, які насичені відповідними лексичними мовними явищами і виконують комунікативну функцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгводидакти наголошують на цінності уроків вивчення літератури, на яких учні проводять спостереження над зразковою щодо стилістичного оформлення мовою художніх творів, аналізують її і конструюють власні тексти наукового, публіцистичного й художнього стилів [1, с. 183]. С. Караман зазначає, що під час вивчення функціонування мовних одиниць у вербальних текстах носії мови оволодівають комунікативною функцією тексту, який є оптимальним засобом розвитку й удосконалення комунікативних умінь і навичок учнів. Сучасні дослідники переконані в доцільності навчання рідної мови й мовлення на текстовій основі і наполягають на тому, що в навчальному процесі потрібно найактивніше використовувати тексти [1, с. 195].

Дослідниця О. Кучерук описує вплив кращих зразків ефективного мовлення на розвиток мовно-естетичних смаків, пропонує завдання і вправи, спрямовані на опанування теорії й практики словесної майстерності [5].

Учені-методисти М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна в «Концепції навчання української мови в системі профільної освіти» одним із принципів навчання мови в різних за профілем школах називають переважне використання філологічно орієнтованих текстів, зокрема текстів художньої літератури [3, с. 80].

М. Пентилюк, визначаючи лінгводидактичні перспективи навчання української мови в старшій школі, серед найголовніших завдань називає сприяння інтелектуальному й культурному зростанню через залучення до виражальних багатств української мови; сприяння в розвитку креативних якостей мовної особистості, творчої самостійності, формуванні дослідницьких умінь на основі копіткої роботи над прецедентними текстами з різних галузей науки і техніки, формування навичок аналізу таких текстів [6, с. 19].

Методист Т. Симоненкова, розглядаючи основні принципи та дидактичні умови розроблення перспективних технологій, що можуть бути ефективними під час реалізації лінгвокультурологічного підходу до навчання рідної мови, теж додає, що ефективним засобом реалізації такого підходу на уроках української мови в школі є робота з прецедентними феноменами (іменами, висловлюваннями, текстами) [7, с. 5].

Мовознавець О. Копусь у своєму дослідженні аналізує складники професійної мовленнєвої підготовки майбутніх філологів, з'ясовує зв'язок понять «текст» і «дискурс», визначає мовну, мовленнєву й комунікативну компетенції, звертаючи увагу на вміння, пов'язані з мовленнєвою діяльністю, з побудовою монологічних і діалогічних висловлювань у конкретній ситуації, відповідно до рівнів мовної компетенції учасників спілкування [4, с. 48].

Дослідниця Н. Кондратенко розглядає текстовий матеріал як засіб навчання з великим розвивальним, дидактичним і виховним потенціалом. Зауважує, що засвоєння студентами позалінгвальної інформації спричиняє усвідомлення, мотивоване опанування лінгвістичних відомостей, і навпаки, засвоєння мовних одиниць у їхніх функціях в умовах тексту допомагає адекватному сприйняттю дійсності [2, с. 34].

Мета і завдання статті. Мета нашої статті – запропонувати вправи і завдання з лексикології для студентів філологічних спеціальностей, розроблені на основі текстів творів В. Стуса. Для досягнення мети треба розв'язати такі **завдання**: узагальнити погляди лінгводидактів на значення текстового матеріалу як засобу навчання для формування в студентів професійної мовленнєвої компетенції; дібрати тексти творів В. Стуса з відповідними лексичними мовними одиницями; розробити вправи і завдання з лексикології, які зміцнять лексичні знання студентів і сформулюють уміння користуватися лексичним багатством мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Критеріями добору текстів називають їхню новизну, емоційність, естетичність, виховний, лінгвокультурологічний потенціал.

Твори В. Стуса повною мірою відповідають таким вимогам. Тексти поезій є своєрідним емоційно-образним унаочненням для пізнання законів мови. Засвоєння мовної теми залежить від опори на текст, ефективного використання його розвивальних і дидактичних функцій.

Тексти дібрано з урахуванням наявності лексикологічних мовних явищ. Системне використання дидактичного матеріалу не тільки допомагає викладачеві виробити й удосконалити лексикологічні компетентності студентів, а й ознайомлює їх із різними творами поета.

Викладач пропонує для самостійної роботи вдома знайти у двох поезіях слова, ужиті в переносному значенні. Одній групі студентів запропоновано вірш «Увечері везли віолончель», другій – «Варіація». Із першого вірша виписано такі словосполучення: *запліталась порохом дорога* (2, с. 44), *бився волохатий жаль* (2, с. 44), *автострада тихла* (2, с. 44), *шастали колеса* (2, с. 44), *крихкотіли зорі на льоду* (2, с. 44), *виткався ставок* (2, с. 44), *жаб'ячий оркестр* (2, с. 44), *перехлюпи темних рук* (2, с. 44) тощо. У другому вірші студенти називають такі словосполучення: *незграбно кружеляють сосни* (2, с. 91), *промерзлий крик гаптує пні* (2, с. 91), *грудка виснажених снів* (2, с. 91), *шляхом шастали сузір'я* (2, с. 91), *давились коміром вітри* (2, с. 91), *кружеляв зболілий ліс* (2, с. 91) тощо.

Під час вивчення типів лексичних значень можна запропонувати такі вправи.

Знайти слова, ужиті в переносному значенні. З'ясувати значення, користуючись тлумачним словником. *Осліпле листя відчувало яр і палене збігало до потоку, брело стежками...* (2, с. 42). *Мені зоря сіяла нині вранці, устромлена в вікно* (2, с. 128). *Один лиш час і має совість: тече й тече, немов Дніпро* (2, с. 122). *Але й після цього досада не минає* (2, с. 115). *У сивій завірюсі голосінь ці грона болю, що падуть в глибіню, безсмертною бідною окошились* (2, с. 103). *О, тим і дорога мені – перегортаю сторінки книжок, іду в крамницю, слухаю Бортнянського – про тебе дума* (2, с. 46). *Сніг хоче спати. Влежаний, він вже не пам'ятає голубу дорогу з небес і до землі* (2, с. 52). *Присмеркові сутінки опали, сонну землю й душу оплели. Самоти згорьовані хорами геть мені дорогу замели* (2, с. 56).

Визначити вид переносних значень підкреслених слів. Назвати вид метафори за образністю (стерта, образна загальнономовна чи індивідуально-авторська), вид метонімії.

Натрудились руки: шумлять сади – там, де стриміли скелі (2, с. 390). *У Мар'їнці стоять кукурудзи* (2, с. 90). *Хай добавлять чи нехай відбавлять – не буде тут моєї і ноги.*

Піду на шахту (2, с. 90). *Рятуючись од сумнівів, б'ю телеграму собі самому* (2, с. 115). *Сонце йде за ліс* (2, с. 46). *Півні, мов лезом, морозне повітря прорізують...* (2, с. 58). *Весна йде несміливо. У лісі ледь перші проліски зойком вибухнули з-під снігу* (2, с. 59). *В проваллях ночі, коли Київ спить, а друга десь оббріхують старанно, склепить очей не можу ні на мить* (2, с. 85). *Пустіть мене в просмолене дитинство* (2, с. 84). *Там ридає Україна над головою сина: прощавай* (2, с. 96). *Око обережно обмацує дорогу між проваль* (2, с. 78).

Студенти отримують завдання для самостійної роботи вдома виписати з поезій В. Стуса приклади різних видів переносних значень. Із творів поета подають такі приклади метафор: *Так тонко-тонко сни мене вели повз кучугури й урвища – додому, туди, назустріч горю молодому, де в кілька вод мої жалі текли устами матері, дружини, сина* («Так тонко-тонко сни мене вели») (2, с. 324); *І світло випурхнуло птахом і розпластало два крила над віковим страпатим страхом жалкого як голки зела* («Посоловів од співу сад») (2, с. 199); *Пахтять кульбаби золоті меди, і, ніби хмарка буриштинова, бджоли злітаються до мене знадокола* («Пахтять кульбаби золоті меди») (2, с. 102); *Ти снишся мені – і сміється дорога, і сон, ніби сонях, пішов у танок* («Ти снишся мені – і сміється дорога») (2, с. 121).

У поезіях знаходять такі приклади метонімії: *Церква святої Ірини криком кричить із імлі* («Церква святої Ірини») (2, с. 152); *В плечі штовхають нас автомати* («Уже Софія відструменіла...») (2, с. 320); *На всерозхресті люті і жаху, на всепрозрінні смертного скрику дай, Україно, гордого шляху, дай, Україно, гордого лику!* («Уже Софія відструменіла...») (2, с. 320). Студенти подають знайдені у творах приклади синекдохи: *Нехай рука напише лиш те одне, що серцю наймилише* («Марієнбадська елегія») (2, с. 390); *Колеса глухо стукотять, мов хвиля об паром, стрічай, товаришу Хароне, з лихом і з добром* («Колеса глухо стукотять») (2, с. 106); *Нехай гризуть дніпрові гострі кручі моє зболіле серце* («Останній лист Довженка») (2, с. 84); *Побачив, що біля моїх дверей зупинилось дві ноги, дві руки й тулуб* («Я знав майже напевно...») (2, с. 90).

Вивчаючи парадигматичні відношення в лексиці, студенти виконують такі завдання.

Знайти постійні й контекстуальні синоніми. Визначити типи постійних синонімів.

А світ весь витих, витух, відпалав, не вгамувавши вікової спраги (2, с. 71); *І дерева, як тіні предковічні, мене до себе кличуть і зовуть* (2, с. 84); *Чи людська добрість – тільки доти добрість, поки без сил, без мужності, без прав запомогти, зарадити, вступитись, стражденного в нещасті прихистить, і зважитись боротися, щоб жити, і зважитись померти, аби жити?* (2, с. 86); *Вже відбриніло, відквітло, відгасло, відграло навкруг* (2, с. 99); *Сто чорних тіней довжаться, ростуть і вже як ліс соснової малечі устріч рушають* (2, с. 120).

Виписати з поезії «Ця п'єса почалася вже давно» антоніми. Назвати постійні й контекстуальні антоніми. З'ясувати їхню стилістичну роль у творі.

Студенти виписують такі антонімічні слова: *сон – ява, йти – стояти, сміятися – плакати, актор – глядач, початок – кінець, раз єдиний – все життя, життя – смерть, радо – нерадо, наліво – направо, грішник – праведний, радіє – журиється, гнів – любов.*

Знаходячи у творах В. Стуса антоніми, студенти виписують такі рядки: *Шумуйте, весни – дні, ярійте, вечори, поранки, шліть нам усмішки лукаві!* (2, с. 94); *Ти ждеш іще народження для себе, а смерть ввійшла у тебе вже давно* (2, с. 97); *Я вже не знаю, чи я вже помер, чи живу, чи живцем помираю, бо вже відбриніло, відквітло, відгасло, відграло навкруг* (2, с. 99); *Регочи на кутні – буде легше (а як буде важче – теж не гріх)* (2, с. 56); *Ось він, довгожданий дощ. Як з решета. Заливає душу, всю в сльозах. Сто твоїх конань.*

Твоїх народжень. Страх як тяжко висушлим очам (2, с. 123); Невже сподієшся колись дожити, щоб мовити чеканню. Все. Ми квити. Ти забираєш, буцім-то даєш (2, с. 121).

Розкриваючи поняття оксюмору, студенти ілюструють теоретичні положення такими рядками з поезій: *Ні – стояти. Тільки тут. У цьому полі, що наче льон. І власної неволі спізнати тут, на рідній чужині (2, с. 120); Ударив грім – і зразу шкереберть пішло життя. І ось ти – все, що снилось, як смертеіснування й життєсмерть (2, с. 264).*

На заняттях із вивчення запозиченої лексики студенти легко знаходять старослов'янізми в текстах віршів В. Стуса. Це можуть бути такі рядки: *Верби ридма благочестиво гнулися до ставу, і день крутився і терпко пах... (2, с. 66); І благодать – така ясна лягла мені на душу сумирену, що я збагнув блаженно: ота зоря – то тільки скалок болю, що вічністю протягий, мов огнем (2, с. 128); Блажен, хто тратити уміє, коли заходить час утрат, аби лишалася надія і виростала востократ, що білий світ – він завжди білий... (2, с. 134); Господи, гніву пречистого благаю – не май за зле. Де не стоятиму – вистою. Спасибі за те, що мале людське життя, хоч надією довжу його в віки. Вірою тузу розвіюю, щоб був я завжди такий, яким мене мати родила і благословила в світі (2, с. 135); Звелася длань Господня і кетяг піднесла над зорі великодні без ліку і числа (1, с. 84); З горя молодого сосна спливає ніччю, ніби щогла, а Бог шепоче спрагло: **Аз воздам!** (1, с. 85); Благословенні сходження і прірви і славен рідний і нищівний край (1, с. 92); На однакові квадрати поділили білий світ. Рівне право – всім **страждати** і один терпіти гніт (1, с. 95).*

Ознайомлюючись із стилістично забарвленою лексикою, студенти отримують завдання виписати з поезії «За літописом Самовидця» розмовну лексику, визначити розмовно-літературні, просторічні слова чи вульгаризми. У відповідях називають розмовно-літературне слово *божа*, просторічне *навіжений*, вульгаризми *скажені*, *гузня*, *бодай ви пропали*. Викладач добирає тексти творів поета, які б сприяли засвоєнню знань з теми «Стилістичні шари української лексики».

Знайти в тексті розмовні слова, визначити їхній різновид.

В проваллях ночі, коли Київ спить, а друга десь оббріхують старанно, склепить очей не можу ні на мить, він, як зоря, проміниться з туману, але мовчить... (1, с. 14); Прости мені недільний мій Хрещатик, що, сівши сидьма, ці котли топлю в оглухлій кочегарці. Що терплю, коли вже ні терпіти, ні мовчати не можу, що читаючи люблю твоїх Орхана, Незвала і Данте, в дев'яте коло прагнучи стремлю (1, с. 14); Сидять по шпарах всі мужі хоробрі, всі правдолюби, чорт би вас побрав (1, с. 14); Усесвіт – не спить. Він ворухиться, вовтузиться, тузаний хвацько під боки мороками спогадів (1, с. 80); Посоловів од співу сад, од солов'їв і од насад (1, с. 92); Хлющить вода. І сутінь за вікном. Прищухлі айстри вгорнуто у морок (1, с. 92); Іди в кубельце спогаду – зогрійся! Хай зашпори від серця відійдуть (1, с. 94).

Викладач пояснює поняття неологізму, наводячи уривки поезій В. Стуса: *Аби лиш подолати гнів, сторозтриклятий гнів здолати, я б поіменно міг назвати усіх братів, усіх катів (1, с. 83); П'янке бездоння лащить до ніг. Криваво рветься з нього вороння майбутнього. Летить крилатозезо понад провалля яру, рине впрот на вутлу синь, високогорлі сосни і на пропащу голову мою (1, с. 82); Струмуй, ясна водо! Ти смолокрила хмаро, благослови мене (1, с. 148); О білий світе сторчоголовий, опріч опричнин – куди подітись? Кошлатий обрій вороноокий йде берегами ридай-ріки (1, с. 120).*

Для характеристики діалектної лексики викладач може запропонувати такі уривки: *Як тихо на землі! Як тихо! І як нестерпно – без небес! Пантрує нас за лихом лихо, щоб і не вмер і не воскрес (1, с. 89); Тінь – **трембітає** наді мною і в кожен слід ступає тінь (1, с. 83);*

Високий, як зойк, тонкогорлий співак став ширяти над тілом своїм. Дух підноситься д'горі (1, с. 125); *Ущухло серце джерела криниця тьмяна обміліла і висхла. Як душа зболіла!* (1, с. 142); *Як лев, що причаївся в хащах обр'ю, заки й зблудив, отак і я від тебе далію, наближаючись* (1, с. 127).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Такий дидактичний матеріал розвиває мовлення студентів, дає змогу викладачеві поглибити знання складних мовних явищ. Вправи уможливають збагачення мовлення студентів власне українською лексикою, формування вмінь користуватися лексичним складом мови. У подальшому плануємо розробити систему вправ і завдань до кожної теми розділу «Лексикологія», що, зі свого боку, сприятиме формуванню в студентів відповідних мовленнєвих умінь і навичок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. освіти / С. О. Караман. – Київ : Ленвіт, 2000. – 272 с.
2. Кондратенко Н. Текст як засіб формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології / Н. Кондратенко // Українська мова і література в школах України. – 2018. – № 1. – С. 34–36.
3. Концепція навчання української мови в системі профільної освіти / М.І. Пентиліук, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2006. – № 9–10. – С. 76–84.
4. Копусь О. Концептуальні підходи до розроблення змісту й організації процесу формування у майбутніх магістрів-філологів професійної мовленнєвої компетенції / О. Копусь // Українська мова і література в школі. – 2011. – № 2. – С. 46–51.
5. Кучерук О. Формування комунікативної особистості у процесі вивчення риторики / О. Кучерук // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 6. – С. 7–11.
6. Пентиліук М. Лінгводидактичні перспективи навчання української мови в системі профільної освіти / М. Пентиліук // Українська мова і література в школах України. – 2014. – № 4. – С. 18–23.
7. Симоненкова Т. Лінгвокультурологічний аспект навчання рідної мови / Т. Симоненкова // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2011. – № 34–36 – С. 2–7.

ДЖЕРЕЛА

1. Стус В. Вікна в позапростір: Вірші, статті, листи, щоденник, записи / В. Стус. – Київ : Веселка, 1992. – 262 с.
2. Стус В. Палімпсест: Вибране / В. Стус. – Київ : Факт, 2006. – 432 с.

Митько Н. Использование произведений В. Стуса на занятиях по лексикологии украинского языка: дидактическое наполнение заданий и приемы их реализации

В статье рассмотрено значение текстового дидактического материала для формирования речевых умений и навыков будущих филологов, предложены упражнения и задания по лексикологии для студентов филологических специальностей, которые разработаны на основе текстов произведений В. Стуса. Упражнения предусматривают наблюдения над лексическими языковыми явлениями, определения их в тексте, характеристику сравнения и сопоставления одних языковых явлений с другими, анализ текста. Такие задания способствуют обогащению речи студентов собственно украинской лексикой, формированию умений пользоваться лексическими богатствами языка.

Ключевые слова: *текст, дидактический материал, речевые умения, коммуникативная компетентность, лексикология, упражнения и задания.*

Abstract

Myt'ko N. The use of V. Stus' works in classes on lexicology of the Ukrainian language: didactic content of tasks and methods of their implementation

The formation of speech and personal skills is one of the relevant problems in domestic linguistics. The diversified use of text-based material as a means of learning with significant didactic and educational potential is an important feature of student language training. The importance of systematic work with text-based material, the need to improve the monologue and dialogue speech of pupils and students are emphasized by linguists (O. Goroshkina, S. Karaman, O. Kopus', O. Kucheruk, L. Mamchur, M. Pentyliuk, T. Symonenkova). Methodologists consider text-based didactic material, the selection of which is appropriate to take into account the needs of future specialists, as the basis for the formation of communicative competence of future philologists. The conscious selection of didactic material contributes to the good learning of theoretical foundations, the development of thinking, speech memory, linguistic senses. In lexicology classes, the teacher also works with texts that are full of lexical language phenomena and have a communicative function.

The purpose of our article is to suggest exercises and tasks in lexicology for students of philological specialties, developed on the basis of texts written by V. Stus. To achieve the objective, the following tasks should be solved: how to summarize the views of the linguistic directives on the value of text material as a means of training for the formation of professional language competence among students; find the texts of V. Stus' works with the corresponding lexical linguistic units; select exercises and tasks in lexicology, that will reinforce lexical knowledge of students and develop the ability to use the lexical richness of the language.

The criteria for choosing texts are their novelty, emotional, aesthetic, educationality, linguistic and cultural potential. The works of V. Stus comply fully with such requirements. The lyrics are a kind of emotional-figurative explanation for the sophistication of the language laws. Learning of the language theme depends on the support of the text, the effective use of its developing and didactic functions.

Texts are selected based on the available lexical language phenomena. Systemic use of didactic material not only helps the teacher to develop and improve lexical competencies of students, but also familiarized them with various works of the poet. The observation of lexical language phenomena, their definition in the text, the characteristic of comparison and contrast of some linguistic phenomena with others, analysis of the text are provided by the exercises. Such didactic material develops students' speech, gives the teacher the opportunity to deepen knowledge of complex language phenomena. The tasks contribute to the enrichment of the students' speech in the actual Ukrainian vocabulary, the formation of the ability to use the lexical riches of the language. We plan to develop a system of exercises and tasks for each topic of the chapter "Lexicology", which will produce speech skills in further study.

Key words: *text, didactic material, speech skills, communicative competence, lexicology, exercises and tasks.*

References

1. Karaman S. O. *Metodyka navchannia ukraïnskoi movy v himnazii: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. osvity* / S. O. Karaman. – Kyiv : Lenvit, 2000. – 272 s.
2. Kondratenko N. *Tekst iak zasib formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh zhurnalistiv na zasadakh lingvokulturolohii* / N. Kondratenko // *Ukrainska mova i literatura v shkolakh Ukrainy*. – 2018. – № 1. – S. 34–36.

3. Kontsepsiia navchannia ukraïnskoi movy v systemi profilnoi osvity / M.I. Pentyliuk, O. M. Horoshkina, A. V. Nikitina // Ukraïnska mova i literatura v serednikh shkolakh, himnaziïakh, litseiakh ta kolehiumakh. – 2006. – № 9/10. – S. 76–84.

4. Kopus O. Kontseptualny pidkhody do rozroblennia zmistu i orhanizatsii protsesu formuvannia u maibutnikh mahistriv-filolohiv profesiinoi movlenniievoi kompetentsii / O. Kopus // Ukraïnska mova i literatura v shkoli. – 2011. – № 2. – S. 46–51.

5. Kucheruk O. Formuvannia komunikatyvnoi osobystosti u protsesi vyvchennia rytoryky / O. Kucheruk // Ukraïnska mova i literatura v shkoli. – 2003. – № 6. – S. 7–11.

6. Pentyliuk M. Lihvodydaktichni perspektyvy navchannia ukraïnskoi movy v systemi profilnoi osvity / M. Pentyliuk // Ukraïnska mova i literatura v shkolakh Ukrainy. – 2014. – № 4. – S. 18–23.

7. Symonenkova T. Lihvokulturolohichniy aspekt navchannia ridnoi movy / T. Symonenkova // Vychaiemo ukraïnsky movu ta literaturu. – 2011. – № 34/36. – S. 2–7.

*Олена Прищепана (Шегеда), Антоніна Плечко, Зоя Білошицька
(м. Житомир)*

УДК 811.161.2'27

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СПРИЙМАННЯ ЛЕКСЕМИ ПАТРІОТИЗМ УКРАЇНСЬКОЮ МОЛОДДЮ В УМОВАХ НИНІШНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ЧАСОПРОСТОРУ

У статті йдеться про особливості сприймання сучасною українською молоддю лексеми «патріотизм» в умовах нинішнього соціального часопростору, зокрема, й про гендерні відмінності в сприйманні цієї лексеми. Автори статті здійснили спробу дослідити шляхом асоціативного експерименту соціальні смисли, пов'язувані у свідомості української молоді із поняттям «патріотизм», та довести, що їхня поява зумовлена соціальним часопростором, у якому формується особистість молодої людини, змінами в житті українського суспільства, що відбулися за останні чотири роки і пов'язані із нинішньою ситуацією в країні. Матеріал статті базується на результатах асоціативного експерименту, у якому взяли участь 300 українських студентів. Автори статті пропонують власне бачення ментального та гендерного аспектів сприймання молодими людьми слова-стимулу «патріотизм» та доводять соціальну зумовленість рецептивної діяльності людської свідомості, зокрема, залежність сприймання слова як мовної одиниці від умов соціального часопростору.

Ключові слова: *соціальний часопростір, соціальні смисли, соціальний менталітет, асоціативний експеримент, патріотизм.*

Постановка проблеми. За нинішніх умов в Україні неминучим є процес перебудови системи цінностей, насамперед тих, що пов'язані із національним самоусвідомленням, громадянською позицією, котрі, зі свого боку, пов'язані з усвідомленням таких понять, як *народ, нація, мова, держава, патріотизм*. Ця стаття є спробою дослідити особливості, зокрема й гендерні, сприймання українською молоддю лексеми *патріотизм* у 2014 та 2018 роках, здійснити порівняльний аналіз отриманих результатів та описати на підставі отриманих відомостей соціальний менталітет, що відображає систему смислоцінностей

української молоді, котра формується в умовах нинішнього часопростору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наша розвідка пов'язана із філософією, психологією, психо- і соціолінгвістикою, а також соціологією та власне лінгвістикою. Тому теоретичною базою для неї слугували праці таких дослідників, як А. Соколов [10], Г. Дьяченко [3], В. Бурлачук [1], О. Супруненко [11], Р. Павільоніс [5], О. Денисевич [2], Н. Ляшук [4], О. Потєбня [6] та інших.

Попередні наші дослідження [7, 8, 9] довели, що за допомогою асоціативного експерименту можна вазначити не лише соціальні смисли, пов'язувані із тією чи тією лексемою-стимулом, а й *соціальний менталітет*, що проявляється в єдності усвідомлюваних та неусвідомлюваних смислів. Порівняння ж результатів різних років дасть нам підстави говорити про зміни, що відбулися в сприйманні українською молоддю лексеми *патріотизм*, а отже, і про зміну її системи смислоцінностей, упродовж останніх трьох років унаслідок впливу соціального часопростору.

Мета статті – відобразити відмінності, зокрема гендерні, у сприйманні слова-стимулу *патріотизм* в умовах зміни соціального часопростору та на підставі отриманих шляхом асоціативного експерименту результатів довести, що соціальні смисли зазнають змін під впливом соціального часопростору, а також те, що внутрішня форма слова як одиниці мови та носія інформації здатна впливати на особливості сприймання цього слова.

Основні результати дослідження. Учасниками експерименту, проведеного у 2014 році, стали 100 студентів (50 хлопців та 50 дівчат) І курсу Житомирського національного агроекологічного університету (Україна), а в 2018 році – 200 студентів (100 дівчат і 100 хлопців). Різновид асоціативного експерименту – ланцюговий.

Маючи вже певний досвід у здійсненні досліджень методом асоціативного експерименту, ми одразу зауважили, що більшу кількість асоціацій на слово-стимул *патріотизм* продукували хлопці. Зазвичай в асоціативному експерименті буває навпаки, дівчата продукують більшу кількість асоціацій, адже вони більш схильні до вербалізації понять. До того ж загальна кількість продукованих асоціацій на слово-стимул *патріотизм* і у дівчат, і в хлопців більша, ніж на слова-стимули *народ, нація і мова* [7, 8, 9], котрі також пов'язані із поняттям *патріотизм*. На нашу думку, це пояснюється не лише внутрішньою формою слова (його змістом, семантикою), а й соціальними смислами, що є активними в нинішньому соціальному часопросторі.

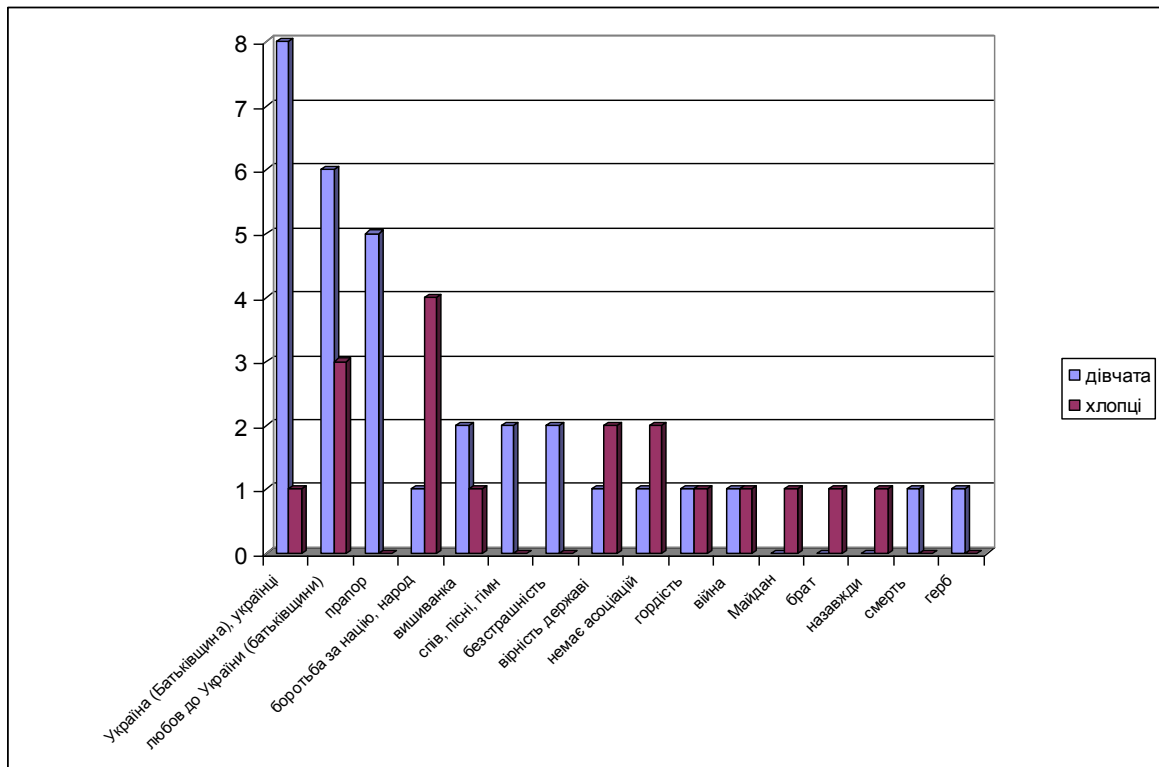
Що ж стосується хлопців, то їхня активність у продукуванні асоціацій на слово-стимул *патріотизм*, можливо, викликана соціальною роллю юнаків в умовах нинішньої України. Вони – потенційні захисники держави: не сьогодні-завтра будь-хто з них може піти на службу до Збройних сил України й захищатиме її кордони. Чи не тому в семантичному ядрі асоціативного поля продукованих хлопцями асоціацій на слово-стимул *патріотизм* у 2014 році опинилося значення «боротьба за націю».

Цікаво, що хлопці асоціюють слово-стимул *патріотизм* насамперед із *боротьбою за націю* (8 % опитаних), а дівчата – із Україною, або, як вони ще писали, із Батьківщиною (з великої літери, маючи на увазі Україну), що становило 16 % опитаних. Натомість із *боротьбою* слово *патріотизм* асоціювала тільки одна дівчина, але на відміну від хлопців вона зазначила: «боротьба за народ». Така відмінність ілюструє гендерні відмінності в усвідомленні понять *народ* і *нація*, про що йшлося, зокрема, у наших попередніх статтях [7, 8, 9].

Семантичне ядро асоціативного поля лексеми-стимулу *патріотизм* за результатами дослідження 2014 року утворили такі смисли:

у хлопців – боротьба за націю, любов до України;

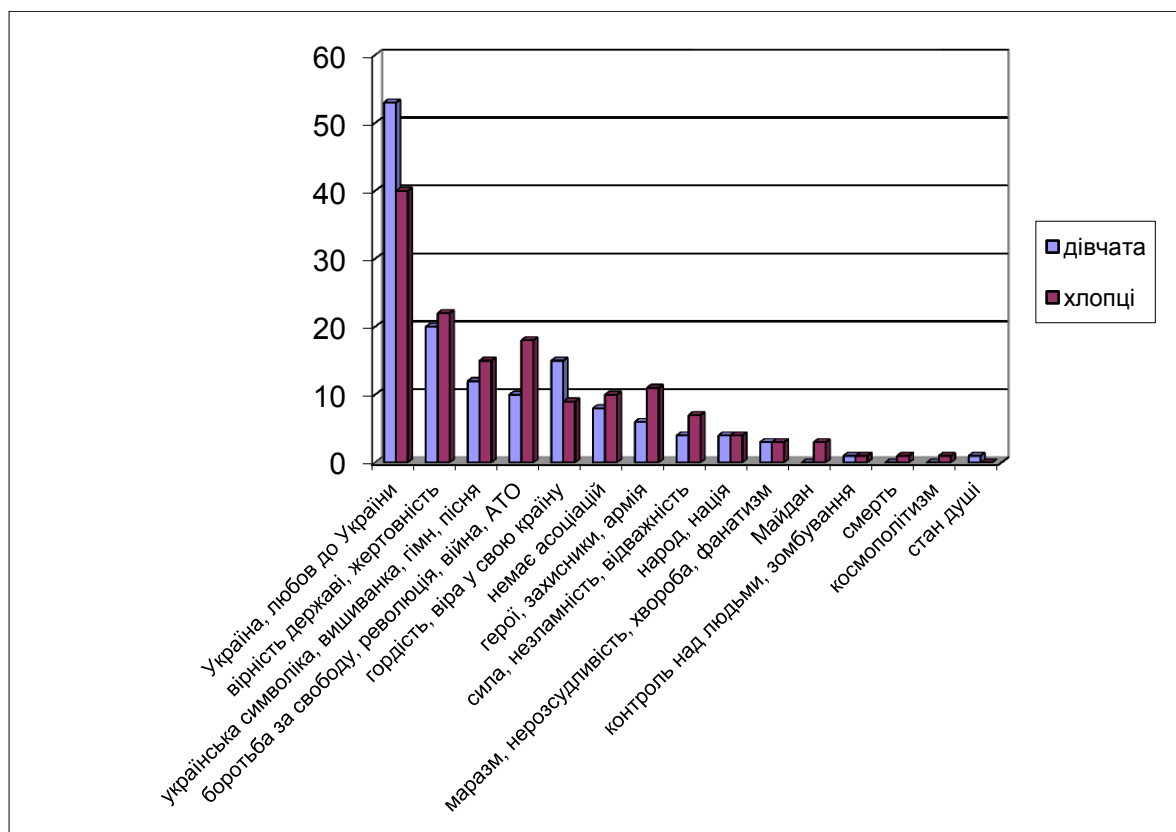
у дівчат – Україна, українці, любов до України, прапор. (див. Діаграму 1).

Діаграма 1: Асоціативне поле слова-стимулу патріотизм (дослідження 2014 року)

Менш чисельні асоціації *пісня, гімн, вишиванка, безстрашність, гордість* (загальна їхня кількість – 14%), на нашу думку, є результатом впливу й ЗМІ (вони активно пропагували у 2014–2015 роках українську національну символіку й гімн України). Варто звернути увагу й на одиничні асоціації *гордість, війна, Майдан, брат, назавжди, смерть, герб* в аспекті дослідження соціального менталітету української молоді. Якщо *гордість і війна* асоціюються із *патріотизмом* і в хлопців, і в дівчат, то із *Майданом, братерством* та категорією *вічності* – лише у свідомості хлопців, а зі *смертю* – лише у свідомості дівчат.

Оскільки соціальний часопростір постійно змінюється, то змінюються й соціальні смисли (одні старіють, інші з'являються). Це доводять також результати дослідження сприймання лексеми-стимулу *патріотизм* 2018 року, які виявилися відмінними від попередніх, отриманих у 2014 році (Діаграма 2).

Діаграма 2. Асоціативне поле слова-стимулу патріотизм (дослідження 2018 року)

Асоціації *Україна, любов до України*, продуковані у 2018 році представниками обох статей, становлять семантичне ядро асоціативного поля слова-стимулу *патріотизм* і разом становлять 93 % (53 % – у дівчат та 40 % у хлопців), що майже втричі більше, ніж у 2015 році (36 % у 2015 році). Натомість під час експерименту 2018 року студенти продукували асоціації, яких не було 2014 року, котрі засвідчують появу нових соціальних смислів, пов'язуваних у свідомості української молоді з поняттям *патріотизм*. Це такі одиничні асоціації, як *стан душі, космополітизм*; знову повторилася (одинично), як і 2014 року асоціація *смерть*, але цього разу її продукував юнак (2014 року цю асоціацію продукувала дівчина). З'явилися також нові смисли – *контроль над людьми* (асоціація однієї студентки) й *зомбування* (асоціація одного зі студентів). Не було 2014 року продуковано жодної асоціації, пов'язаної так чи так із Майданом, хоча за часом тоді це поняття мало б бути ближче молодим людям в плані його розуміння і сприймання, коли йшлося про патріотизм. 2018 року, навпаки, хоч часово Майдан віддалився, кількість продукованих асоціацій *Майдан* разом становить 3 % (усі продуковані хлопцями). Жодна дівчина не пов'язала смисли *Майдан* та *патріотизм*. Асоціації *маразм, нерозсудливість, хвороба, фанатизм* продуковані дівчатами й хлопцями й разом становлять 6 %. Однаковою мірою дівчата й хлопці продукували цього разу асоціації *народ* і *нація* (4 % хлопців і 4 % дівчат), пов'язуючи їх зі смислом *патріотизм*.

Ядро асоціативного поля лексеми-стимулу *патріотизм* 2018 року утворили такі асоціації:

у хлопців – *Україна, любов до України, вірність державі, жертвовність, боротьба за свободу, революція, війна, АТО*;

у дівчат – *Україна, любов до України, вірність державі, жертвовність, гордість, віра у свою країну*.

Отже, соціальний менталітет сучасної української молоді окреслений насамперед такими смислами, як *Україна, любов до України, вірність державі, жертовність, боротьба за свободу, революція, війна, АТО, гордість, віра у свою країну*. Саме ці смисли й посідають центральне місце в системі смислоцінностей української молоді сьогодні.

Висновки та пропозиції. Однією з особливостей сприймання слова-стимулу *патріотизм* українською молоддю виявилось активне продукування асоціацій на це слово-стимул, чого не було помічено під час асоціативного експерименту зі словами-стимулами *народ, рід, нація, мова*. До того ж хлопці і 2014, і 2018 року продукували загалом більше асоціацій на це слово-стимул, ніж дівчата. Оскільки результати попередніх досліджень свідчать, що зазвичай більшу кількість асоціацій продукують дівчата, ми припускаємо, що сплеск активності в продукуванні асоціації саме на слово-стимул *патріотизм* пов'язаний із його внутрішньою формою та соціальною роллю українських юнаків.

У складі семантичного ядра асоціативного поля лексеми-стимулу *патріотизм* і 2014, і 2018 року опинилися такі асоціації, як *Україна* та *любов до України* (36 % опитаних у 2014 році та 93 % опитаних у 2018 році), а також асоціації *боротьба за націю* (у хлопців, 2014 рік), *вірність державі, жертовність* (42 % разом у дівчат і хлопців, 2018 рік), *боротьба за свободу, революція, війна, АТО* (18 % хлопців та 10 % дівчат), *гордість, віра у свою країну* (15 % дівчат і 9 % хлопців).

Отже, асоціації семантичного ядра слова-стимулу *патріотизм* окреслюють найбільш цінні смисли в системі смислоцінностей сучасної української молоді: *Україна, любов до України, вірність державі, жертовність, боротьба за свободу, революція, війна, АТО, гордість, віра у свою країну*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлачук В. Ф. Символічні системи і конституювання соціального смислу : автореф. дис. ... д-ра соц. наук : спец. 22.00.01 – теорія та історія соціології [Електронний ресурс] / В. Ф. Бурлачук. – Київ, 2005. – 32 с. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe
2. Денисевич О. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження соціального портрету / О. Денисевич // Волинь–Житомирщина. – Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2010. – Вип. 22. – С. 334–340.
3. Дьяченко Г. В. Универсальный экзистенциально-смысловой код как условие понимания / Г. В. Дьяченко // Понимание в коммуникации. Язык. Человек. Концепция. Текст: Тезисы докладов Международной научной конференции: [Електронний ресурс] – Москва : НИВЦ МГУ, 2007. – 150 с. – Режим доступа : http://studopedia.ru/8_161635_gv-dyachenko.html.
4. Ляшук Н. В. Ефективність експериментальних методів дослідження у вивченні соціальних стереотипів [Електронний ресурс] / Н. В. Ляшук // Соціальні комунікації: теорія і практика: науковий журнал [наук. і літ. ред. О.М. Холод]. – Т. 3. – Київ, 2016. – С. 108–112. – Режим доступу : <https://clck.yandex.ru>.
5. Павиленис Р. И. Проблема смысла. Современный логико-философский анализ языка [Електронний ресурс] / Под ред. Д. П. Гродского. – Москва : Мысль, 1983. – 286 с. – Режим доступа : <https://refdb.ru/look/2108566.html>.
6. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – Москва : Правда, 1989. – 286 с.
7. Прищепя О. Семантичні поля лексем *рід, народ, нація, мова* у сприйманні студентів нефілологічного ВНЗ на сучасному етапі розвитку мови / О. Прищепя, А. Плечко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип. 1(85). – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – С. 80–87.
8. Соколов А. В. Введение в теорию социальной коммуникации: учебное пособие [Електронний ресурс] / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург : СПбГУП., 1996. – 320 с. – Режим доступа

: <http://zavantag.com/docs/427/index-2017361.html>.

9. Супруненко О. Соціальний смисл: до визначення категорії: [Електронний ресурс] / О.Супруненко. – 2017. – Режим доступу : <http://www.academia.edu>.

10. Pryshchepa O. Peculiarities of Lexeme mankind Perception by Ukrainian Youth in the Context of Present-Day Chronotops / Olena Pryshchepa, Antonina Plechko, Olena Svysiuk // Journal Association 1901 "SEPIKE": Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. – Edition 17. – Frankfurt (Deutschland), Poitiers (France), Los Angeles (USA). – 2017. – S. 30–34.

11. Pryshchepa O. The Peculiarities of Perception of the Lexemes people and nation by the Ukrainian youth in the Context of Present-Day Chronotops / Olena Pryshchepa, Olena Svysiuk // Journal Association 1901 "SEPIKE": Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. – Edition 18. – Frankfurt (Deutschland), Poitiers (France), Los Angeles (USA). – 2017. – S. 61–66.

Прищепя Е., Плечко А., Белошицкая З. Сравнительный анализ восприятия лексемы патриотизм украинской молодежью в условиях нынешнего социально-временного пространства.

В статье идёт речь об особенностях восприятия современной украинской молодежью лексемы патриотизм в условиях нынешнего социально-временного пространства, в том числе и о гендерных различиях в восприятии этой лексемы. Авторы статьи предприняли попытку исследовать путем ассоциативного эксперимента социальные смыслы, связываемые в сознании украинской молодежи с понятием патриотизм, и доказать, что их появление обусловлено социально-временным пространством, в котором формируется личность молодого человека, изменениями в жизни украинского общества, произошедшими за последние четыре года и связанными с нынешней ситуацией в стране. Материал статьи базируется на результатах ассоциативного эксперимента, в котором приняли участие 300 украинских студентов. Авторы статьи предлагают свое видение ментального и гендерного аспектов восприятия молодыми людьми слова-стимула патриотизм и доказывают социальную обусловленность рецептивной деятельности человеческого сознания, в частности зависимость восприятия слова как языковой единицы от условий социально-временного пространства.

Ключевые слова: социально-временное пространство, социальные смыслы, социальный менталитет, ассоциативный эксперимент, патриотизм.

Abstract

Pryshchepa O., Plechko A., Biloshytska Z, Comparative analysis of perceiving the lexical unit "patriotyzm" by the Ukrainian youth under the conditions of current social time space.

Introduction. Under the current Ukrainian conditions, the process of change in the system of values related to national self-identification and social position (realizing of such notions as nation, language, state, patriotism) is inevitable. This article analyzes the peculiarities of the lexical unit "patriotyzm" in 2014 and 2018; it compares the results and describes the social mentality, which reflects the system of sense-values of the Ukrainian youth in modern life.

Purpose. In the research we aim to show the differences (in particular gender ones) in perceiving of the word "patriotyzm" under social time changes, and on the basis of the results of our work to prove that social senses change under the influence of time and space, as well as the inner word-form, a language unit and information carrier can affect the word perception.

Methods. The study of the perception of the lexical unit "patriotyzm" by the Ukrainian youth was conducted by the method of associative experiment. The method of the statistic data processing was used as well.

Results. According to the results of the research in 2014, the semantic nucleus of the associative line of the lexical unit-stimulus "patriotizm" formed the following senses: for young men – struggle for the nation, love to Ukraine; for young ladies – Ukraine, Ukrainians, love to Ukraine, a flag. The nucleus of the associative line of the lexical unit "patriotizm" in 2018 formed the following associations: for young men – Ukraine, love to Ukraine, sacrificing, struggle for freedom, revolution, war, ATO; for young ladies – Ukraine, love to Ukraine, sacrificing, faith in their country.

In 2014 there was no association referring to the Maidan, though at that time the notion of patriotism had to be closer to young people in terms of its understanding and perception. In 2018, on the contrary, the amount of produced associations connected with the Maidan increased to 3% (all of them were produced by young men), though the Maidan was drifted away.

In such a way social mentality of young people is determined first of all by such senses as Ukraine, love to Ukraine, sacrificing, struggle for freedom, revolution, war, ATO, pride, faith in the country. These senses occupy the central place in the system of sense-values of the Ukrainian youth today.

Originality. The originality of the work lies in the fact that there was no detailed research on the perception of the lexical unit "patriotizm" by the Ukrainian youth with due regard to its peculiarities under conditions of the modern social time-space.

Conclusion. One of the peculiarities of the perception of the word "patriotizm" by the Ukrainian youth is an active producing of the associations with this lexical unit, which were not noticed during the associative experiment with such words as nation, family and language. Besides, young men in 2014 and 2018 produced more associations on this word than young ladies.

Considering the semantic nucleus of the associative line of the lexical unit "patriotizm" in 2014 and 2018 the following associations took place: Ukraine and love to Ukraine (36% in 2014 and 93% in 2018); struggle for the nation (for young men in 2014); faith in the country, sacrificing (42% for young men and young ladies in 2018); struggle for freedom, war, revolution, ATO (18% for young men and 10% for young ladies); pride, faith in the country (15% for young ladies and 9% for young men).

So, today the associations of the semantic nucleus of the word "patriotizm" combine the most precious senses in the system of sense-values of the Ukrainian youth: Ukraine, love to Ukraine, sacrificing, struggle for freedom, revolution, war, ATO, pride and faith in the country.

Key words: social time-space, social senses, social mentality, associative experiment, patriotism.

References

1. Burlachuk V. F. Symvolichni systemy i konstytuiuvannia sotsialnoho smyslu : avtoref. dys. ... d-ra sots. nauk [Elektronnyi resurs] / V. F. Burlachuk. – Kyiv, 2005. – 32 s. – Rezhym dostupu : http://irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe
2. Denysevych O. Vilnyi asotsiatyvnyi eksperyment yak zasib doslidzhennia sotsialnoho portretu / O. Denysevych // Volyn-Zhytomyrshchyna. – Zhytomyr, ZhDU imeni Ivana Franka, 2010. – Vyp. 22. – S. 334–340.
3. D'yachenko G. V. Universal'nyj ehkzistencial'no-smyslovoj kod kak uslovie ponimaniya / G. V. D'yachenko // Ponimanie v kommunikacii. YAzyk. CHelovek. koncepciya. Tekst: Tezisy dokladov Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii: [Elektronnyj resurs] – Moskva : NIVC MGU, 2007. – 150 s. – Rezhim dostupa : http://studopedia.ru/8_161635_gv-dyachenko.html
4. Liashuk N. V. Efektyvnist eksperimentalnykh metodiv doslidzhennia u vyvchenni sotsialnykh stereotypiv / N. V. Liashuk // Sotsialni komunikatsii: teoriia i praktyka: naukovyi zhurnal [nauk. i lit. red. O. M. Kholod]: [Elektronnyi resurs] – T. 3. – Kyiv, 2016. – S. 108–112. – Rezhym dostupu :

<https://clck.yandex.ru>.

5. Pavilenis R. I. Problema smysla. Sovremennyy logiko-filosofskij analiz yazyka / Pod red. D. P. Grodskogo: [Elektronnyj resurs] – Moskva : Mysl', 1983. – 286 s. – Rezhim dostupa : <https://refdb.ru/look/2108566.html>

6. Potebnya A. A. Slovo i mif / A. A. Potebnya. – Moskva : Pravda, 1989. – 286 s.

7. Pryshchepa O. The Peculiarities of Perception of the Lexemes people and nation by the Ukrainian youth in the Context of Present-Day Chronotops / Olena Pryshchepa, Olena Svysiuk // Journal Association 1901 "SEPIKE": Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. – Edition 18. – Frankfurt (Deutschland), Poitiers (France), Los Angeles (USA). – 2017. – S. 61–66.

8. Sokolov A. V. Vvedenie v teoriyu social'noj kommunikacii: Uchebnoe posobie: [Elektronnyj resurs] / A. V. Sokolov. – SPb. : SPbGUP., 1996. – 320 s. – Rezhim dostupa : <http://zavantag.com/docs/427/index-2017361.html>

9. Suprunenko O. Sotsialnyi smysl: do vyznachennia katehorii: [Elektronnyi resurs] / O. Suprunenko – 2017. – Rezhym dostupu : <http://www.academia.edu>.

10. Pryshchepa O. Semantychni polia leksem rid, narod, natsiia, mova u spryimanni studentiv nefilolohichnoho VNZ na suchasnomu etapi rozvytku movy / O. Pryshchepa, A. Plechko // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. – Vypusk 1 (85). – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2017.– S. 80–87.

11. Pryshchepa O. Peculiarities of Lexeme mankind Perception by Ukrainian Youth in the Context of Present-Day Chronotops / Olena Pryshchepa, Antonina Plechko, Olena Svysiuk // Journal Association 1901 "SEPIKE": Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. – Edition 17. – Frankfurt (Deutschland), Poitiers (France), Los Angeles (USA). – 2017. – S. 30–34.

ІІІ. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. СТИЛІСТИЧНІ ТА КОНТЕКСТУАЛЬНІ ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ

Оксана Бугайова
(м. Київ)

УДК 81'367.622:659.1

ПРИКМЕТНИКИ ЯК СЕМАНТИЧНІ МАРКЕРИ ВПЛИВУ В ТЕКСТАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

У статті здійснено якісно-кількісний аналіз лексико-семантичних груп прикметника в текстах соціальної реклами різного спрямування; виявлено специфіку їхнього застосування відповідно до прагматичної мети рекламної комунікації; з'ясовано роль прикметників як семантичних маркерів реалізації функції впливу соціальної реклами; встановлено, що використання в рекламному тексті якісних прикметників надає висловлюванню емоційності, виразності та динамізму, а відносних – інформативності й аргументованості; визначено, що зміни в суспільстві зумовили й подальший розвиток лексичної системи української мови, зокрема прикметників як інтенсифікаторів значень іменника та дієслова.

Ключові слова: соціальна українськомовна реклама, лексико-семантичні групи прикметників, семантичні маркери впливу.

Постановка проблеми. Соціальна реклама є важливим видом масової комунікації, що регулює поведінку індивідів у суспільстві з метою забезпечення оптимальних умов їхньої взаємодії. Специфіка соціальної реклами як жанру полягає в потребі досягнути перлокутивної мети через мінімальну кількість лексем, оскільки реципієнт сприймає рекламний текст здебільшого в процесі мимобіжного читання чи прослуховування. Щоб соціальна реклама зацікавила, викликала яскраві емоції та вплинула на поведінку людини, потрібно змоделювати рекламне звернення, тобто ілокутивний акт, із урахуванням мети, комунікативних очікувань і психологічних особливостей адресата. Аналіз текстів соціальної реклами уможливить виявити лексико-семантичні маркери, які застосовують рекламісти для впливу на аудиторію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рекламний текст неодноразово ставав об'єктом лінгвістичного вивчення вітчизняних і зарубіжних науковців, які виокремлювали структурні, семантичні, жанрові, стилістичні та комунікативні ознаки тексту реклами. Останнім часом активізувалися дослідження щодо виявлення структурно-семантичних особливостей рекламного тексту як засобів впливу на аудиторію [1; 8], взаємодії вербальних компонентів реклами з візуальними й графічними задля отримання прогнозованого ефекту [6], встановлення комунікативної структури лінгвопрагматики реклами [11] й ін. Проте пріоритетність використання в рекламному мовленні, зокрема соціальному, певних частин мови, які вибудовують смислове наповнення рекламного тексту, досліджено недостатньо.

Предметом нашої уваги є прикметник, який, «виникнувши на ґрунті нейтралізації дієслівних та іменникових ознак», став своєрідним уточненням центральних частин мови – іменника й дієслова [2, с. 122–123], інтенсифікатором їхнього значення [9].

Метою статті є встановити роль прикметника як складника текстів соціальної реклами в досягненні прагматичної мети рекламної комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні існує кілька класифікацій соціальної реклами, що пропонують рекламисти-практики за такими критеріями, як: суб'єкт реклами, її тематика, способи та прийоми досягнення прагматичної мети, аудиторія, на яку спрямований рекламний вплив, та ін.

На нашу думку, соціальну рекламу доцільно поділяти за перлокутивною метою та середовищем, у якому перебуває людина як об'єкт рекламного впливу. Ми пропонуємо таку типологію соціальної реклами: 1) реклама гармонізації людини як члена суспільства; 2) реклама гармонізації міжособистісних стосунків; 3) реклама гармонізації ставлення людини до довкілля; 4) реклама гармонізації самої людини як фізичної та духовної цінності. Матеріалом дослідження слугують тексти на носіях зовнішньої реклами, у друкованих виданнях і в мережі Інтернет.

Прикметник є частиною мови, загальнокатегоріальне значення якої полягає у вираженні статичної ознаки або якості предмета, позбавленої процесуально-часових характеристик [10, с. 66]. Мовознавці наголошують на периферійності прикметника, що за категоріями роду, числа та відмінка перебуває в приіменниковій позиції та синтаксично підпорядкований іменнику [2, с. 122–123]. За семантичною ознакою прикметники традиційно поділяють на якісні, відносні та присвійні. Проаналізуємо специфіку вживання лексико-семантичних груп і граматичних форм прикметників, що з прагматичною метою застосовують у текстах соціальної реклами різного спрямування. Прикметникові лексеми спроектували на типи соціальної реклами.

1. Реклама гармонізації людини як члена суспільства.

Якісні прикметники вербалізують ознаки предмета безпосередньо своїм лексичним значенням, наприклад, указуючи на **колір**: *«“Сіра” зарплата зменшує Ваші соціальні пільги, пенсійні накопичення, розмір кредиту, трудові права»; “Біла” зарплата збільшує Ваші пенсійні накопичення, соціальні гарантії, трудові права».*

Фізичні та вольові якості людини, її переконання вербалізовано за допомогою прикметників *відважний, відвертий, дисциплінований, готовий, недоторканий, незламний, сильний, стійкий*. Напр.: *Здається, ще вчора ганяли м'яча у дворі, а сьогодні ми воїни. Сильні, відважні; Жоден з нас не народжений для війни. Але всі ми тут зараз, щоб захистити нашу свободу. ... Незламні.*

Психоемоційне сприйняття предмета передають прикметники в мікротексті щодо популяризації української мови, напр.: *«Вона [мова] дуже красива, тому мені подобається»* (Франк, Гвінея); *«Милозвучна, чудова. Вона захоплююча»* (Чао, Китай) – і виховання патріотизму: *«Я пішов до армії, щоб захистити тебе, маму, нашу землю, щоб ти зростала щасливою у вільній країні».*

Відносні прикметники, що виражають ознаку предмета щодо інших явищ дійсності, у цьому типі соціальної реклами переважно вербалізують об'єкт мовлення відносно його **ролі в суспільстві**, напр.: *Підтримай наших військових. Благодійна мистецько-патріотична акція «Україна на межі тисячоліть»; Тобі пропонують винести чистий бюлетень з виборчої дільниці. ... Не знищ майбутнє своєї держави та своє власне майбутнє. Поважай закон; Захистимо Батьківщину разом! Долучайтеся до мистецької оборонної толоки (благодійні виставки, ... піклування пораненими у військових госпіталях...) у Національному центрі народної культури «Музей Івана Гончара»; Електронна податкова звітність. Зручно. Швидко. Безкоштовно.* Крім того, ужито прикметники, що вказують на ознаку відносно території, зокрема нашої держави: *Підтримуй мир! Купуй українські товари; Стань благодійником! Підтримай українську армію!*

2. Реклама гармонізації міжособистісних стосунків.

У текстах соціальної реклами цього типу, мета якої – популяризувати відповідальне й дружнє ставлення до оточення, якісні прикметники вербалізують **колір**, напр.: *Самозахист одним рухом. Чорний пояс водія* (прикметник уточнює й символізує вершинні досягнення в спорті); **розмір**: *У маленьких всі проблеми великі. Приділяйте більше уваги дітям!* (контраст посилюють антонімічні прикметникові лексеми); *Сім'я – це одна з найбільших цінностей, створених людством* (ужито суплетивну градувану прикметникову форму); **вік**: *9 квітня – КВК юних інспекторів руху. Молоде покоління за безпеку руху*; на означення **чуття на фізичному та психоемоційному рівнях**: *Увімкни ліхтар! Помітний велосипедист – живий велосипедист.*

Відносні прикметники ословлюють ознаку предмета щодо:

- **хімічного складу матеріалу**, напр.: *Хімія алкогольних та наркотичних речовин. 8 клас. Де немає поваги до вчителів – починає вчити вулиця*;
- **простору**, напр.: *Бачення п'яного – 30 – відрізняється від реальності – 130. Партнерство з безпеки дорожнього руху в Україні*;
- **нації**, напр.: *Щодня тисячі жінок потерпають від домашнього насильства. Стоп насильству – національна кампанія*; *3 20 серпня по 20 вересня проводиться Всеукраїнський рейд «Увага! Діти на дорозі!»*;
- **родини**, напр.: *Розділи своє родинне тепло... Зігрій ним крихітне серце дитини... Створи прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу*;
- **суспільних норм**, напр.: *Словник нецензурних висловів. 3 клас. Де немає поваги до вчителів – починає вчити вулиця.*

3. Реклама гармонізації ставлення людини до довкілля.

У текстах третього типу, на відміну від попередніх типів реклами, **колірну ознаку** якісних прикметників використано лише в прямому значенні й у складі спеціальних понять, напр.: *Ми вирізаємо їх з нашого життя. Бурий ведмідь. В Україні їх залишилось лише 300; Ресурсоцінні відходи. ... Пластик, скло, метал та папір (без залишків харчових продуктів) – їх складають у жовті контейнери; Інші відходи (невідсортовані). Відходи, що не підлягають вторинній переробці та використанню... Їх складають у сірі контейнери.* Частовживаним у такій рекламі є прикметник **чистий**: *Зробимо країну чистою! Не ховайся – прибирайся!; Чистий ліс! Чиста планета!* Сприйняття дійсності на психоемоційному рівні вербалізовано в якісних прикметниках у таких мікротекстах: *Обери собі справжнього друга. Собаки з притулку чекають на своїх хазяїв; Стерилізація – гуманний спосіб контролю; Роздільне сміття – спокійне життя!*

Відносні прикметники ословлюють ознаку щодо:

- **призначення об'єкта**, конкретизуючи напрям господарської діяльності людини, що впливає на природу: *Словничок-сміттєвичок. Сміттєсортувальна станція, на якій відходи досортовують і відправляють на сміттєпереробний завод*;
- **породи тварин**, напр.: *Кубок Барбоса. Виставка безпорідних собак. ... Породиним участь заборонена. Для дружби не важлива порода!*;
- **сортів рослин**, напр.: *Ми вирізаємо їх з нашого життя. Первоцвіт борошністий. В Україні їх майже не залишилось*;
- **наявності житла**, напр.: *Закликаємо всіх небайдужих вінничан прийти на флешмоб-акцію щодо захисту безпритульних тварин*;
- **мети** процедури засвідчення чогось: *Споживай з турботою про здоров'я та довкілля. Дізнайся більше про екологічну сертифікацію та маркування.*

У текстах такого типу соціальної реклами відносні прикметники вказують на **матеріал і склад предмета**, що зумовлено метою такої комунікації – не шкодити своєю діяльністю довкіллю, напр.: *Скільки часу необхідно, щоб повністю розклалися... Газета – 2 місяці. Картон – до 1 року. Фанера – 1–3 роки. Недопалок – 10 років. Пінопласт – 50 років. Пластикові пляшки – більше 100 років. Фольга – більше 100 років. Алюмінієві банки – 500 років. Скло – більше 1000 років; Відходи бувають дуже корисні: **скляні, полімерні, картонні, залізні...** Розділяй відходи – обери чисте майбутнє.*

В окремих зразках соціальної реклами цього типу, попри те, що прикметник вважають периферійною частиною мови, він є досить важливим складником текстоутворення. Напр.: *Відходи бувають дуже **корисні: скляні, полімерні, картонні, залізні...** Правильно їх розділяй та в **жовтий** контейнер сміливо кидай! Розділяй відходи – обери **чисте майбутнє; Візьми собаку із притулку! Щеплені, стерилізовані, здорові та виховані** – вони чекають на тебе.* Ряди якісних і відносних прикметників сприяють посиленню впливу на реципієнта через нагнітання аргументів.

4. Реклама гармонізації самої людини як фізичної та духовної цінності.

Якісні прикметники на означення **кольору** представлені лексемою *червоний* у структурі медичного терміна, напр.: *Алкоголь руйнує еритроцити – **червоні** кров'яні тільця.* Якісні характеристики **відчуттів** людини ословлено в таких мікротекстах, напр.: *Від **справжнього** задоволення не болить голова; Вживайте більше **свіжих** овочів і фруктів! ... У твоєму житті є люди, заради яких варто жити!; Обери **здоровий** спосіб життя. **Вікову** ознаку актуалізовано в прикметниках таких рекламних звернень, як: *Працездатність **дорослої** людини залежить від йоду; Світ нічого не втратить, якщо ти помреш **молодим** від раку горла та легень. Ти ж не потрібен навіть собі.**

Використання низки якісних прикметників створює ефект градації, напр.: *Загальне йодування солі – **безпечний, ефективний і дешевий** засіб для відвернення інтелектуальної катастрофи в Україні.*

Відносний прикметник *липовий*, ужитий у переносному значенні, утратив постійну ознаку й набув змінну, перейшовши до розряду якісних прикметників, напр., у рекламі *«Липові» довідки не захищають від хвороби.*

Відносні прикметники вербалізують ознаку предмета щодо **матеріалу і складу**, напр.: *Прокидайтесь. Нас винищують. Формула **алкогольної отрути** C_2H_5OH . Такі лексеми за емоційним забарвленням є нейтральними (*Безпліддя – наслідок нестачі йоду в харчуванні. Вживайте щоденно **йодовану** сіль, **йодований** хліб, **йодовану** олію*), позитивно маркованими (*Презерватив – твоя **гумова броня***), проте негативно забарвлені переважають, що є прикладом «жорсткої» реклами, напр.: *Обирай собі до смаку! Чому б їх не назвати своїми іменами: **пухлинні, смердючі, мокротинні, злякісні, висмоктування грошей, блювотинні, ракові; Ми живемо в самому пеклі **наркотизованого** світу. Припини випивати! Кинь курити! Ти потрібен своєму народу!****

Значну частину становлять відносні прикметники, що ословлюють **ознаку предмета за його призначенням**, напр.: *Алкоголь **агресивно** руйнує **захисні** оболонки шлункового кишкового тракту, знищує мікрофлору, порушує кровообіг; Куріння – **контрольний** постріл; Гемологічний шок ... можна подолати тільки за допомогою негайних **реанімаційних** заходів; Будь-які дози алкоголю надзвичайно руйнівні діють на печінку... Клітини цього внутрішнього органа відмирають, їх зміщують жир і **сполучні** тканини. Починається переродження печінки: гепатоз, потім настає цироз. За ним – рак. Більшість таких*

прикметників є складниками медичної термінології, що зумовлено перлокутивною метою цього типу соціальної реклами.

Ознака прикметника, яку кваліфікують як якісну (показник якісних прикметників), може змінюватися залежно від ступеня її вияву, набуваючи при цьому різних оцінних тлумачень під час індивідуального сприйняття. Відад'єктивні якісні прикметники є важливим засобом експресивно-оцінних характеристик предметів, зумовлюючи зміну їхньої ознаки від нейтрального до максимального ступеня вияву та виражаючи позитивне або негативне ставлення до об'єкта обговорення [10, с. 68–69].

У текстах соціальної реклами наявні приклади вербалізації ознак, що виявляються меншою мірою, напр., у текстах реклами гармонізації ставлення людини до довкілля (*Тварина – як **маленька** дитина. Вигнати її на вулицю – злочин*), і більшим ступенем інтенсивності – у текстах реклами гармонізації міжособистісних стосунків (*Сусід **Вася рідніший** за доньку? За статистикою, батько спілкується з дитиною 4 хвилини на день*); у текстах реклами гармонізації людини як цінності (*Пиво – **найефективніша** біологічна зброя: отруєння сивушними маслами та етиловим спиртом; пошкодження статевих гормонів; синдром «пивного серця»*); у текстах реклами гармонізації людини як члена суспільства (***Найкращі** гори у світі! Той, хто був, помітив! **Найкрасивіше** море у світі! Той, хто був, помітив!*). Ефект градації виникає, коли в одному тексті використовують цілу низку прикметників вищого ступеня порівняння, напр.: *Одяг, який робить життя **комфортнішим**. Одяг, який робить життя **успішнішим**. Одяг, який робить життя **яскравішим**. Одяг, який робить життя **довшим**. Зупинимо СНІД, доки він не зупинив нас*.

Якісні прикметники з більшою мірою вияву ознаки в текстах соціальної реклами використано лише в синтетичній формі вищого та найвищого ступенів порівняння, що зумовлено специфікою реклами як жанру – подавати інформацію максимально конденсовано. Якщо в якісних прикметниках словотворчі афікси є виразниками певної емоційної конотації, то відносні таких засобів позбавлені [10, с. 70].

Основна функція прикметника як у мовленні загалом, так і в рекламному зокрема, – атрибутивна. Сферою її вияву є узгоджене означення [10, с. 66]. Напр.: *здорова сім'я, єдиний син, кращий друг, неякісні товари, нормальна реакція, чужі діти* та ін. Другорядну функцію – предикативну, коли він у складі іменної частини складеного присудка «бере безпосередню участь в організації предикативного центру речення» [10, с. 68], прикметник реалізує в усіх типах соціальної реклами, зокрема, у текстах реклами гармонізації міжособистісних стосунків, напр.: *Діти **щасливі**, коли їх оточують мир, доброта і любов*; у текстах реклами ставлення людини до довкілля, напр.: *Моє життя **порожнє** ((Надай мені другий шанс! Сортуй відходи!;* у текстах реклами самої людини як цінності, напр.: *Жодне запізнення **не варте** здоров'я дитини. Змени швидкість!*; у текстах реклами людини як члена суспільства, напр.: *Державний кордон – **священний і недоторканий!***

Якщо прикметник використано як предикативно-означальний компонент, то він вступає в специфічний семантико-синтаксичний зв'язок і з означенням, і з дієслівним присудком. Прикладом можуть слугувати граматичні конструкції в текстах реклами гармонізації міжособистісних стосунків, напр.: *Без уваги батьків дитина **виростає нездатною** на людські почуття* – і реклами гармонізації людини як члена суспільства, напр.: *Я пішов до армії, щоб захистити тебе, маму, нашу землю, щоб ти зростала **щасливою** у вільній країні*.

Висновки дослідження. Якісно-кількісний порівняльний аналіз лексико-семантичних груп прикметника в текстах соціальної реклами різного спрямування уможливив виявити, що

у двох типах реклами: гармонізації міжособистісних стосунків і гармонізації ставлення людини до довкілля – співвідношення якісних і відносних прикметників майже однакове; якісні переважають щодо відносних у рекламі гармонізації людини як члена суспільства (57 % до 43 %) і в рекламі гармонізації самої людини як цінності (60 % до 40 %). Якісні прикметники поєднують у собі два аспекти – номінативний та оцінний, а відносні – позбавлені експресивно-оцінних конотацій, тому використання в рекламному тексті якісних прикметників надає висловлюванню емоційності, виразності та динамізму, а відносних – інформативності й аргументованості.

Дослідження лексико-семантичних груп якісних і відносних прикметників засвідчило, що вибір прикметників для структурування текстів соціальної реклами зумовлений метою рекламної комунікації. Вони увиразнюють соціальну рекламу, посилюють її вплив. Зміни в суспільстві зумовили й подальший розвиток лексичної системи української мови, зокрема прикметників як інтенсифікаторів значень іменника та дієслова: з'явилися новотвори, які органічно вплелися в канву соціальної реклами, окресливши тенденцію до самотності української мови.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у вивченні прикметника як засобу прагматичного впливу на реципієнта в рекламній комунікації соціального спрямування з урахуванням трансформаційних процесів у сучасній українській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрєєва О. С. Шокова реклама як соціокомунікаційний феномен: специфіка впливу та впливогенний потенціал : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комун. : спец. 27.00.06 – прикладні соціально-комунікаційні технології / О. С. Андрєєва. – Київ, 2015. – 16 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Вихованець, К. Городенська ; за ред. І. Вихованця. – Київ : Пульсари, 2004. – 400 с.
3. Городенська К. Дієслівна лексема в семантико-граматичному вимірі / К. Городенська // Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – С. 180–183.
4. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / А. П. Грищенко. – Київ : Наукова думка, 1978. – 208 с.
5. Дячук О. В. Дискурс соціальної реклами США: лінгвоаксіологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – українська мова / О. В. Дячук. – Київ, 2016. – 20 с.
6. Крутько Т. В. Англomовна реклама у віртуальному просторі: монографія / Т. В. Крутько. – Рівне : Волинські обереги, 2013. – 156 с.
7. Лившиц Т. Н. Реклама в прагмалінгвістическом аспекте / Т. Н. Лившиц. – Таганрог, 1999. – 214 с.
8. Реклама та PR у масовоінформаційному просторі : монографія / [Т. Ю. Ковалевська та ін.] ; за заг. ред. О. В. Александрова. – Одеса : Астропринт, 2009. – 400 с.
9. Сильвестров Ю. В. Семантико-стилистические и прагматические особенности русского рекламного текста (на материале газетной рекламы) : дисс. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 – русский язык. – Київ, 1996. – 198 с.
10. Украинская грамматика / В. М. Русановский, М. А. Жовтобрюх, Е. Г. Городенская, А. А. Грищенко. – Київ : Наукова думка, 1986. – 360 с.
11. Чернова А. О. Лінгвопрагматика сучасної французької соціальної реклами : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 – романські мови / А. О. Чернова. – Київ, 2017. – 20 с.

Бугаева О. Имена прилагательные как семантические маркеры влияния в тексте социальной рекламы.

В статье осуществлен качественно-количественный анализ лексико-семантических групп имен прилагательных в текстах социальной рекламы различной направленности; выявлена специфика их применения в соответствии с прагматической целью рекламной коммуникации; определена роль имен прилагательных как семантических маркеров реализации функции воздействия социальной рекламы; установлено, что использование в рекламном тексте качественных прилагательных делает высказывание более эмоциональным и выразительным, а относительных – информативным и аргументированным; определено, что изменения в обществе обусловили и дальнейшее развитие лексической системы украинского языка, в частности прилагательных как интенсификаторов значений существительного и глагола.

Ключевые слова: *социальная украиноязычная реклама, лексико-семантические группы прилагательных, семантические маркеры влияния.*

Abstract

Bugaiova O. Adjectives as semantic influence markers in the texts of social advertising.

Introduction. Social advertising is an important form of mass communication that regulates the behavior of individuals in a society in order to ensure optimal conditions for their interaction. Specifics of social advertising as a genre is the need to achieve a perlocutionary goal through the minimum number of lexemes, as the recipient accepts the advertisement text for the most part during the process of reading or listening. For social advertising to interest, arouse vivid emotions and influence human behavior, it is needed to simulate an advertisement, that is an illocutionary act, taking into account the purpose, communicative expectations and the psychological characteristics of the recipient. Analysis of the social advertising texts will allow the discovery of lexical-semantic markers, that the advertisers use to influence the audience.

Purpose. The purpose of the article is to establish the role of the adjective as a component of social advertising texts in achieving the pragmatic goal of advertising communications.

Methods. Qualitative-quantitative comparative analysis.

Results. Qualitative-quantitative comparative analysis of lexico-semantic adjectives groups in texts of social advertising of different directions made it possible to discover that in two types of advertising: harmonization of interpersonal relations and harmonization of the human attitude to the environment – the ratio of qualitative and relative adjectives is almost the same; qualitative adjectives predominate relative in the advertising of the harmonization of a person as a member of society (57% to 43%) and in advertising of the harmonization of the person as a value (60% to 40%). Qualitative adjectives combine two aspects: nominative and evaluative, and the relative ones are deprived of expression-evaluative connotations, therefore the use in the advertising texts of qualitative adjectives gives to expression emotionality, expressiveness and dynamism, and the use of relative adjectives makes expression informative and argumentative.

Originality. Advertising text has repeatedly become the object of linguistic study of domestic and foreign scientists, who singled out the structural, semantic, genre, stylistic and communicative signs of the advertising texts. However, the priority of the use in advertising, in particular social advertising, certain parts of the language that build the semantic content of the advertising text to influence the recipient, is not sufficiently investigated. It determines the originality of our research. The subject of our attention is an adjective, which arose on the ground of neutralization of verbal and noun characteristics, became a kind of clarifying the central parts of language: noun and verb,

intensifying their significance. In the article we analyze the specifics of the use of lexical-semantic groups and grammatical forms of adjectives, that are used pragmatically in the texts of social advertising of different directions. Today there are several classifications of social advertising, offered by practicing advertisers by criteria such as: the subject of advertising, its thema, methods and means of achieving the pragmatic goal, the audience to which the advertising influence is directed, etc. We offer the following typology of social advertising: 1) advertising of human harmonization as a member of society; 2) advertising of the harmonization of interpersonal relations; 3) advertising of the harmonization of the human attitude to the environment; 4) advertising of the harmonization of the person as a physical and spiritual value.

Conclusion. The research of lexical-semantic groups of qualitative and relative adjectives has shown, that the choice of adjectives for the structuring of texts of social advertising is due to the purpose of advertising communications. They make social advertising expressive, increase its influence. Changes in society led to the further development of the lexical system of the ukrainian language, in particular adjectives as intensifiers of the noun and verb values: there were new words and their forms that were organically interwoven into the canvas of social advertising, outlining the tendency to the identity of the Ukrainian language.

Key words. *Social ukrainian advertising, lexical-semantic groups of adjectives, semantic markers of influence.*

References

1. Andreeva O. S. Shokova reklama yak sotsiokomunikatsiynyi fenomen: spetsyfika vplyvu ta vplyvohennyi potentsial : avtoref. dys. ... kand. nauk iz sotsialnyh komynikaziy : 27.00.06. – Kyiv, 2015. – 16 s.
2. Vyhovanets I. R. Teoretychna morfologiya ukrayinskoyi movy / I. Vyhovanets, K. Horodenska ; za red. I. Vyhovantsa. – Kyiv : Pulsary, 2004. – 400 s.
3. Horodenska K. Diyeslivna leksema v semantyko-gramatuchnomu vymiri / K. Horodenska // Funktsionalno-komunikatyvni aspekty gramatyky i tekstu: zb. nauk. prats. – Donetsk : DonNU, 2004. – S. 180–183.
4. Hryshenko A. P. Prykmetnyk v ukrayinskiy movi / A. P. Hryshenko. – Kyiv : Naukova dumka, 1978. – 208 s.
5. Dyachuk O. V. Dyskurs soysialnoyi reklamu SShA: lingvoaksiologichnyi aspekt : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / O. V. Dyachuk. – Kyiv, 2016. – 20 s.
6. Krutko T. V. Anglomovna reklama u virtualnomu prostori : monografiya / T. V. Krutko. – Rivne : Volynski oberegy, 2013. – 156 s.
7. Lyvshyts T. N. Reklama v pragmalingvisticheskom aspekte / T. N. Lyvshyts. – Taganrog, 1999. – 214 s.
8. Reklama ta PR u masovoinformatsiynomu prostori : monografiya / [T. U. Kovalevska ta in.] ; za zag. red. O. V. Aleksandrova. – Odessa : Astroprint, 2009. – 400 s.
9. Silvestrov U. V. Semantiko-stilisticheskie i pragmaticheskie osobennosti russkogo reklamnogo teksta (na materiale gazetnoi reklamy) : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.02. – Kyiv, 1996. – 198 s.
10. Ukrainskaya grammatika / V. M. Rusanovskiy, M. A. Zhovtobryuh, E. G. Gorodenskaya, A. A. Hryshenko. – Kyiv : Naukova dumka, 1986. – 360 s.
11. Chernova A. O. Lingvopragmatyka suchasnoyi frantsuzkoyi sotsialnoyi reklamu : avtoreferat dusertatsii ... kand. filol. nauk: 10.02.05 / A. O. Chernova. – Kyiv, 2017. – 20 s.

УДК 811.161.2

**ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОЇ
ТА ФОРМАЛЬНО-СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ
ДВОСКЛАДНИХ ПРИСЛІВНИКОВИХ РЕЧЕНЬ ІЗ ПІДМЕТОМ
У ФОРМІ РОДОВОГО ВІДМІНКА**

У статті простежено транспозицію прислівників та прислівникових компаративів і суперлативів у формально-синтаксичну позицію присудка двоскладного речення, з'ясовано морфологічні засоби вираження підмета в таких прислівникових реченнях, розглянуто семантико-синтаксичну та формально-граматичну структуру речень із підметом у формі родового відмінка, схарактеризовано морфологічні засоби вираження другорядних членів речення з об'єктною семантикою, а також встановлено ознаки предикатів кількості-відношення у двоскладних прислівникових реченнях із підметом у формі родового відмінка

Ключові слова: двоскладні прислівникові речення, підмет у формі родового відмінка, предикати кількості-відношення, прислівники міри й ступеня.

У двоскладних прислівникових реченнях однією з форм вираження підмета є форма називного відмінка іменника, яку вважають спеціалізованою формою. У цій формі вживається насамперед предикатний іменник будь-якого лексико-граматичного розряду, а позицію присудка заступає прислівниковий компаратив, зокрема *краще, ліпше, гірше* та ін. і зв'язковий дієслівний компонент.

У реченнях, функцію присудка в яких виконують прислівники міри і ступеня, іменниковий підмет виражає не типова для цієї позиції форма – форма родового відмінка. І. Вихованець пояснює усунення типової для позиції підмета форми називного відмінка перенесенням у реченнєву структуру форми родового відмінка, що функціонує в кількісно-іменних сполуках [1, с. 111]. У формально-синтаксичній структурі таких двоскладних прислівникових речень позиції підмета у формі родового відмінка відповідає суб'єктна синтаксема ступеньованої кількісної ознаки, що пов'язується з присудком предикативним зв'язком, формою координації, і валентно зумовлена позиція приприсудкового (прикомпаративного або присуперлативного) другорядного члена речення з об'єктною семантикою, пов'язаного з присудком сильним керуванням [2, с. 55].

Мета статті – цілісно дослідити двоскладні прислівникові речення з підметом у формі родового відмінка у взаємозв'язку їхньої формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної структури. Для досягнення поставленої мети потрібно розв'язати такі **завдання:** 1) з'ясувати обсяг понять «двоскладні прислівникові речення»; 2) встановити семантичні типи прислівників, що можуть уживатися у формально-синтаксичній позиції присудка двоскладних прислівникових речень із підметом у формі родового відмінка; 3) простежити параметри використання компаративних та суперлативних прислівників з первинним значенням міри й ступеня та якісно-характеризаційною чи якісно-оцінною семантикою в ролі основної частини прислівникового складеного присудка.

У двоскладних реченнях, у яких прислівники міри й ступеня виконують функцію присудка, підмет виражений нетиповою формою – формою родового відмінка, яку І. Вихованець та інші українські мовознавці виокремили як другу форму морфологічного

вираження підмета [2, с. 53–54]. Саме такий підмет у формі родового відмінка інші дослідники співвідносять із суб'єктом кількості-відношення [6, с. 18], який ще називають суб'єктом ступеньованої кількісної ознаки [5, с. 88], оскільки він пов'язаний з особливим морфологічним варіантом предиката кількості-відношення, так званим ступеньованим предикатом кількості-відношення [2, с. 54]. Ці предикати встановлюють кількісні характеристики предметів через зв'язок з іншими предметами, констатуючи кількісну перевагу одних над іншими. Завдяки такій своїй властивості вони відкривають, крім позиції суб'єкта кількості-відношення, позицію об'єкта кількості-відношення, або об'єкта порівняння [2, с. 54].

Двоскладні прислівникові речення з підметом у формі родового відмінка є елементарними. Їхня елементарність зумовлена, як зазначає К. Городенська, двовалентністю компаративних та суперлативних прислівникових предикатів міри й ступеня, що визначила двокомпонентну семантико-синтаксичну та формально-граматичну структуру таких речень. Семантико-синтаксичну структуру цих речень формують суб'єкт ступеньованої кількісної ознаки й об'єкт з такою ж ознакою, що має свої семантичні та морфологічні варіанти, які залежать від типу ступеньованого прислівника міри й ступеня: з компаративним прислівником уживається об'єкт порівняння, або компаративний об'єкт, із суперлативним прислівником – об'єкт виокремлення. У формально-синтаксичній структурі елементарного двоскладного речення з підметом у формі родового відмінка, що відповідає суб'єктній синтаксемі ступеньованої кількісної ознаки, і пов'язаного з присудком предикативним зв'язком, формою координації є валентно зумовлена позиція приприсудкового (прикомпаративного або присуперлативного) другорядного члена речення з об'єктною семантикою, пов'язаного з присудком сильним керуванням [2, с. 55], напр.: *Дерев менше за куців; Жоржин більше від троянд; Дітей найбільше серед присутніх*. Другорядні члени з об'єктною семантикою таких двоскладних речень характеризуються різними морфологічними засобами вираження, серед яких чільне місце належить знахідному відмінку з прийменником *за* і родовому відмінку з прийменником *від* (*од*), напр.: *Вишень більше за (від) слив. Зошитів менше за (від) книг*. Об'єкт порівняння в таких реченнях може приєднуватися й *за* допомогою порівняльного сполучника *ніж / аніж* чи сполучника *як*, що вживається порівняно рідко. Іноді об'єкт порівняння виражає і форма родового відмінка з прийменниками *відносно, стосовно, щодо* та форма орудного відмінка з прийменником *порівняно з*, напр.: *Споживачів більше, ніж води* (Голос України, 16.01.2009); *Стипендій більше, як робіт* (Голос України, 16.01.2009); *Метрів менше, як людей* (Україна молода, 14.02.2009); *Слив більше, ніж груш; Печива менше порівняно з фруктами*. Присуперлативні другорядні члени виражені *за* допомогою таких морфологічних засобів, як родовий відмінок із прийменниками *серед, з-поміж, з-посеред* [2, с. 56–57], напр.: *Атеїстів найбільше серед народів Азії та Африки* (Україна молода, 17.02.2009); *Яблук найбільше серед фруктів; Пролісків найбільше серед квітів; Підручників виявилось найменше з-поміж книг*.

Прислівники міри й ступеня, що виконують функцію присудка, у двоскладних прислівникових реченнях *за* їхньою сильною формально-синтаксичною позицією кваліфікують як аналітичні синтаксичні дієслова, а не як прислівники [2, с. 54]. Підмет у формі родового відмінка таких двоскладних речень українські мовознавці співвідносять із суб'єктом кількості-відношення [6, с. 81; 2, с. 54], який ще називають суб'єктом ступеньованої кількісної ознаки [5, с. 88], оскільки він пов'язаний з особливим морфологічним варіантом предиката кількості-відношення, так званим ступеньованим предикатом кількості-відношення. За такого функціонування відмінкове значення родового

відмінка доповнюється кількісними модифікаціями, а саме семантикою неозначеності. Саме ці предикати встановлюють кількісні характеристики предметів через зв'язок з іншими предметами, констатуючи кількісну перевагу одних над іншими. Завдяки такій своїй властивості вони відкривають, крім позиції суб'єкта кількості-відношення, позицію об'єкта кількості-відношення, або об'єкта порівняння [2, с. 54].

Другорядні члени з об'єктною семантикою двоскладних прислівникових речень із підметом у формі родового відмінка характеризуються різними морфологічними засобами вираження, серед яких знахідний відмінок із прийменником *за* і родовий відмінок із прийменником *від* (*од*), напр.: ... *маргариток було не менше від беззубок* (А. Давидов); ... *більше куль від сердець* (Д. Павличко); ... *калію менше від натрію* (Археологія); *Учнів було більше за учителів*. Семантична структура таких речень увиразнює визначальну роль предиката, вираженого графемою вищого ступеня порівняння, який у своїй змістовій структурі передбачає двох потенційних учасників для вираження певного стану.

Іноді об'єкт порівняння виражає і форма родового відмінка з прийменниками *відносно*, *стосовно*, *щодо* та форма орудного відмінка з прийменником *порівняно з*, напр.: *Печива менше порівняно з фруктами*; *Дерево менше відносно квітів*; *Дітей більше відносно дорослих*; *Міст більше щодо сіл*.

Об'єкт порівняння у двоскладних прислівникових реченнях із підметом, вираженим формою родового відмінка, може виражатися за допомогою порівняльного сполучника *ніж* / *аніж* чи сполучника *як*, що вживається порівняно рідко. Н. Костусяк називає такі речення конструкціями згорнутої будови, у яких засвідчено семантичне ускладнення об'єктної синтаксеми. Порівняльний сполучник *ніж* / *аніж* поєднує одну елементарну структуру, що з формально-граматичного погляду має статус речення, із згорнутою формою іншої елементарної структури. Остання трансформується в об'єкт порівняння [120, с. 108], напр.: ... *більше бомб, аніж будинків* (Д. Павличко); *Споживачів більше, ніж води* (Голос України, 16.01.2009); *Стипендій більше як робіт* (Голос України, 16.01.2009).

Предикати кількості-відношення у двоскладних прислівникових реченнях виявляють специфічні ознаки, адже можуть функціонувати як в елементарних, так і в неелементарних реченнях, у яких граматична регулярність часто порушена, унаслідок чого права позиція залишається формально незаповненою, напр.: *половців було значно менше...* (В. Малик); ... *найбільше зимових яблунь* (М. Стельмах).

Присуперлативний другорядний член речення виражає родовий відмінок із прийменниками *з* (*із*), *серед*, *з-поміж*, *з-посеред*. Вони пов'язані із суперлативним присудком формою підрядного зв'язку – керуванням. Підмет у формі родового відмінка в таких реченнях супроводжується кількісними модифікаціями, а отже, виконує партитативну функцію. Конструкції з кількісною модифікацією суб'єктної синтаксеми вказують на надмірний кількісний вияв суб'єктів кількості-відношення і відповідно до цього залежать від суперлативних предикатів кількості [1, с. 120], напр.: *Найбільше їх (іменників)...* (І. Вихованець); *Атеїстів найбільше серед народів Азії та Африки* (Україна молода, 17.02.2009); *Леонтій Іванович мій вважає, що серед них зла найбільше* (О. Гончар); *Яблунь найбільше серед фруктових дерев*; *Газет найбільше з-поміж періодичних видань*.

У деяких контекстах позиція керованого прикомпаративного або присуперлативного другорядного члена з об'єктним значенням зазнає редукції, що спричиняє вживання елементарних двоскладних речень лише з підметом у формі родового відмінка, пор.: *Горя більше* (О. Десняк); *Воїв більше...* (Б. Лепкий); *Вогнищ більше*; *Німці почали обстрілювати* (О. Довженко); *Та чи не найбільше їх (людей)...* (Д. Міщенко); ... *трудів ратних найбільше*

(В. Малик); *Лісіє найбільше...* (О. Десняк); ...*бандерівців найбільше* (М. Малиновська). Таку структуру мають українські прислів'я та приказки, напр.: *Совісті менше – грошей більше* (Укр. прислів'я). Особливо послідовно редукується позиція керованого прикомпаративного або присуперлативного другорядного члена з об'єктивним значенням, якщо присудкові компаративні та суперлативні прислівники міри й ступеня пов'язують із підметом експліцитні форми власне-зв'язки *бути* або форми невластне-зв'язок, пор.: ...*щастя було більше* (В. Густі); *Шуму було більше* (О. Довженко); *Найбільше було чехів...* (О. Гончар); *Невдач було не менше*; *Опадів буває більше*.

Отже, речення з підметом у формі родового відмінка та складеним прислівниковим присудком, функцію якого виконують прислівники міри й ступеня, для яких ця формально-синтаксична позиція є сильною, є окремим різновидом двоскладних прислівникових речень. Підмет у формі родового відмінка таких речень співвідноситься із суб'єктом кількості-відношення або ж суб'єктом ступеньованої кількісної ознаки, оскільки він пов'язаний з особливим морфологічним варіантом предиката кількості-відношення, так званім ступеньованим предикатом кількості-відношення.

Двоскладні прислівникові речення з підметом у формі родового відмінка бувають елементарними та неелементарними. Семантико-синтаксичну структуру таких речень формують суб'єкт ступеньованої кількісної ознаки й об'єкт з такою ж назвою, що має свої семантичні та морфологічні варіанти які залежать від типу ступеньованого прислівника міри й ступеня. У формально-синтаксичній структурі елементарного двоскладного речення суб'єктній синтаксемі ступеньованої кількісної ознаки відповідає позиція підмета у формі родового відмінка, пов'язаного з присудком предикативним зв'язком, формою координації, і валентно зумовлена позиція приприсудкового (прикомпаративного або присуперлативного) другорядного члена речення з об'єктною семантикою, пов'язаного з присудком сильним керуванням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – Київ : Наук. думка, 1992. – 222 с.
2. Городенська К. Синтаксична сфера компаративних і суперлативних прислівників міри і ступеня / Катерина Городенська // *Ucrainica II. Soucasna ukrajinstika. Problemy jazyka, literatury a kultury: Sbornik clanku.* – Olomouc : Univerzita Palackeho v Olomouci, 2006. – 1. Cast. – S. 53–58.
3. Городенська К. Г. Синтаксичні позиції ступеньованих прислівників з первинною локативною семантикою / К. Г. Городенська // *Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова.* Сер. 10, Проблеми граматики і лексикології української мови / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2006. – Вип. 2. – С. 6–11.
4. Городецька В. А. Структура односкладного речення української мови (у порівнянні з російською) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / В. А. Городецька. – Київ, 1997. – 17 с.
5. Костусяк Н. М. Категорія ступенів порівняння у граматичній системі української мови : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Наталія Миколаївна Костусяк. – Київ, 1998. – 223 с.
6. Межов О. Г. Прийменниково-відмінкові засоби вираження суб'єктної та об'єктної синтаксеми / О. Г. Межов // *ГраMATика слова і граMATика мови: зб. наук. праць, присвяч. ювілею д-ра філол. наук, проф., чл.-кор. НАН України, зав. від. граMATики та історії укр. мови Ін-ту укр. мови НАН України Вихованця Івана Романовича / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – С. 152–174.*
7. Недбайло Л. І. Структура підмета / Л. І. Недбайло // *Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки) / [М. А. Жовтобрюх (відп. ред.), І. Р. Вихованець, А. П. Грищенко та ін.]. – Київ, 1975. – С. 46–59.*

Оксана Годз. Особенности семантико-синтаксической и формально-синтаксической структуры двусоставных наречных предложений с подлежащим в форме родительного падежа.

В статье определены транспозиции наречий и наречных компаративов и суперлативов в формально-синтаксическую позицию сказуемого двусоставного предложения, выяснено морфологические средства выражения подлежащего в таких наречных предложениях, рассмотрена семантико-синтаксическая и формально-грамматическая структура предложений с подлежащим в форме родительного падежа, охарактеризованы морфологические средства выражения второстепенных членов с объектной семантикой, а также установлено признаки предикатов количества-отношения в двусоставных наречных предложениях с подлежащим в форме родительного падежа.

Ключевые слова: *двусоставные наречные предложения, подлежащее в форме родительного падежа, предикаты количества-отношения, наречия меры и степени.*

Abstract

Godz O. Features of the semantic-syntactic and formal-syntactic structure of two-part adverbial sentences with the subject in the genitive form.

In the article simple adverbial sentences and their formal syntactic and semantic-syntactic structures are specified. The correlation of the semantic types of state predicates with the respective types of adverbial predicative of the sentence, the conditions of the transposition of adverbs of different semantic groups are determined.

The formal-syntactic categories that are the basis of formal-syntactic nature of the proposal are described, formal-syntactic categories of the predicate and the one-member sentences are highlighted, the essence of the morphological classification of verbs and simple sentences is analyzed, formal and semantic differential principles of one-member sentences are defined, and the classification of these sentences depending on the morphological expression of the predicate is given.

In the research we outlined a new interpretation of the formal-syntactic structure of the adverbial sentences, the essence of which is that they are formally represented as syntactic correlates of the corresponding semantic types of predicates. The content of the main constituent parts of adverbial sentences is structured, and the parameters of the syntactic structure and functional-semantic varieties of the adverbial sentences with the value of internal and external state are set.

The transposition of the adverbs of different degrees of comparison is described, the morphological types of adverbials are established, and three functional-semantic types of the two-part adverbial sentences, represented by their syntactic structure, are identified. The peculiarities of the formal-syntactic and semantic-syntactic structures of the adverbial sentences are outlined.

Key words: *two-part adverbial sentences, subject in the genitive case, quantity-relationship predicates, adverbs of measure and degree.*

References

1. Vykhovanets I. R. Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrainskoi movy / I. R. Vykhovanets. – Kyiv : Nauk. dumka, 1992. – 222 s.
2. Horodenska K. Syntaksychna sfera komparatyvnykh i superlatyvnykh pryslivnykiv miry i stupenia / Kateryna Horodenska // Ucrainica II. Soucasna ukrajinstika. Problemy jazyka, literatury a kultury: Sbornik clanku. – Olomouc : Univerzita Palackeho v Olomouci, 2006. – 1. Cast. – S. 53–58.

3. Horodenska K. H. Syntaksychni pozytsii stupenovanykh pryslivnykiv z pervynnoiu lokatyvnoiu semantykoiu / K. H. Horodenska // Nauk. chasop. Nats. ped. un-tu im. M. P. Drahomanova. Ser. 10, Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy / Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. – Kyiv, 2006. – Vyp. 2. – S. 6–11.

4. Horodetska V. A. Struktura odnoskladnoho rechennia ukrainskoi movy (u porivnianni z rosiiskoiu) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 – ukrainska mova / V. A. Horodetska. – Kyiv, 1997. – 17 s.

5. Kostusiak N. M. Katehoriia stupeniv porivniannia u hramatychnii systemi ukrainskoi movy : dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 – ukrainska mova / Kostusiak Nataliia Mykolaivna. – Kyiv, 1998. – 223 s.

6. Mezhov O. H. Pryimennykovo-vidminkovi zasoby vyrazhennia subiektnoi ta obiektnoi syntaksemy / O. H. Mezhov // Hramatyka slova i hramatyka movy: zb. nauk. pr., prysviach. yuvileiu d-ra filol. nauk, prof., chl.-kor. NAN Ukrainy, zav. vid. hramatyky ta istorii ukr. movy In-tu ukr. movy NAN Ukrainy Vykhovantsia Ivana Romanovycha / Donetsk. nats. un-t. – Donetsk, 2005. – S. 152–174.

7. Nedbailo L. I. Struktura pidmeta / L. I. Nedbailo // Syntaksys slovospoluchennia i prostoho rechennia (syntaksychni katehoriï i zviazky) / [M. A. Zhovtobriukh (vidp. red.), I. R. Vykhovanets, A. P. Hryshchenko ta in.]. – Kyiv, 1975. – S. 46–59.

Олександра Єрмолаєва
(м. Харків)

УДК 811.161.2'42

РОЛЬ МІФОЛОГІЧНОГО ПРЕЦЕДЕНТУ У ТВОРЕННІ КОМІЧНОГО (НА МАТЕРІАЛІ РАДЯНСЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ)

Статтю присвячено явищу комічного в публіцистиці, зумовленого прецедентними феноменами. Розглянуто міфологічні прецеденти в радянській пресі на прикладі фейлетонів, розміщених у газеті «Радянська Україна», та визначено їхню роль у створенні комічного ефекту. Проаналізовано лінгвістичні засоби комічного, ужиті в цих текстах.

Ключові слова: *комічний ефект, прецедентний феномен, міфологічний прецедент, фейлетон.*

Постановка проблеми. У контексті сучасних лінгвістичних досліджень актуальним видається аналіз творення комічного шляхом залучення міфологічного прецеденту, оскільки такі тексти апелюють до мовної свідомості особистості та спільноти й розкривають механізми когнітивного сприйняття дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Природу комічного досліджували багато науковців: В. Карасик, С. Походня, Б. Пришва, В. Самохіна, О. Шонь та інші. Сучасні розвідки передусім присвячені аналізу художніх творів, зокрема поезії та короткої прози. На матеріалі засобів масової комунікації таких робіт менше, саме тому вважаємо за потрібне проаналізувати засоби творення комічного на мові преси. До основних засобів творення комічного належать okazionalizmi, inshomovna, terminologichna leksika, metafory, porivnannia, perifrasy, evfemizmi, frazeologizmi [4, с. 122].

Щоб досягти комунікативної мети, автор має послуговуватися такими засобами, які були б зрозумілі звичайному читачеві. На мовну картину світу людини впливають різноманітні екстра- та інтралінгвальні чинники, серед яких важливе місце належить культурним маркерам, що визначають ціннісні орієнтири певної суспільної групи. Одним із таких культурних маркерів є прецедентність. Прецедентні феномени, за В. Красних, виконують роль еталону культури, функціонують як згорнута метафора, є символом ситуації чи феномену [3, с. 171]. Визначення прецедентного феномену ґрунтується на понятті прецедентного тексту, що вперше сформулював Ю. Караулов. О. Селіванова пише, що прецедентний феномен є компонентом знань, позначення та зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальним і використаним у когнітивному й комунікативному плані [7, с. 293]. Диференційною ознакою прецеденту є те, що він відомий носіям певної культури. У зв'язку із цим існує класифікація прецедентних феноменів за ментально-культурною належністю. В. Красних виокремлює соціумно-прецедентні, національно-прецедентні та універсально-прецедентні феномени [3, с. 173]. Дослідник уважає, що універсально-прецедентні феномени входять в «універсальний» когнітивний простір і відомі будь-якому сучасному середньому homo sapiens [3, с. 174]. Ми вважаємо, що до таких універсально-прецедентних феноменів можна віднести античну міфологію.

Актуалізація прецедентного феномену може відбуватися шляхом апеляції до прецедентного імені чи вислів, які, своєю чергою, апелюють до прецедентної ситуації чи тексту [7, с. 294; 3, с. 173]. Отже, прецедентна ситуація й прецедентний текст зберігаються в когнітивній базі і можуть бути вербалізовані [7, с. 294]. Міфологічні прецеденти акумулюють у собі весь спектр культурно-ціннісних орієнтирів, унікальність міфологічних прецедентних імен полягає в їхньому особливому історичному статусі [6]. Важливо, що міфологічний прецедент, з огляду на його культурно-історичний статус, одночасно активує значну кількість значень, актуалізує одразу кілька прецедентних феноменів, роблячи описуване явище більш об'ємним, змістовнішим, даючи більшу кількість ключів для дешифрування авторської думки. Універсальність і знайомість міфу дозволяє швидко «розгорнути» семантичні шари й використати їх до запропонованого автором тексту.

Прецеденти – це поліфункціональні одиниці, що сприяють досягненню одразу кількох комунікативних цілей, «в них закладена можливість переосмислення та наповнення тексту новим змістом» [11]. Г. Слишкін виокремлює такі функції: номінативну функцію, що пов'язується з економією мовних засобів і прагненням мовця до оригінальності; персуазивну, тобто прецедент тут фігурує як авторитет; людичну, наприклад, для встановлення контакту й налаштування на позитивний лад; парольну – для розмежування сфер «свій» і «чужий» [9]. Міфологічний прецедент об'єднує ці функції, підтверджуючи, отже, тезу про поліфункціональність. У текстах радянської преси міфологічні прецедентні феномени використовуються, зокрема, для створення комічного ефекту.

Мета нашого дослідження – виділити механізми утворення комічного в контекстах з міфологічним прецедентом. Для реалізації мети ставимо такі **завдання**: 1) виокремити основні прийоми комічного в аналізованих текстах; 2) визначити роль у цьому міфологічного прецеденту.

Для аналізу візьмемо два фейлетони з газети «Радянська Україна»: «Дари неоданайців» (11.07.1981) і «Золоте руно» (11.12.1981), що є **матеріалом** нашого дослідження. Сам жанр фейлетону передбачає певний підхід у творенні комізму. Фейлетон – художньо-публіцистичний жанр літератури, в основі якого лежать реальні факти, які

зображено в сатиричному або гумористичному плані [8]. Жанрова специфіка зумовлює певні тематичні та лінгвістичні особливості таких творів. Фейлетон був одним із провідних жанрів радянської преси [10], оскільки дозволяв у легкій для сприйняття комічній формі викривати суспільні вади з метою їхнього викорінення чи принаймні мінімізації, впливати на читача, формувати його думку. Сатиричне викриття негативних явищ, характерне для фейлетону, спричинює основний прийом створення комічного, властивий для аналізованих текстів, – контраст, коли міфологічний прецедент, що має героїчний пафос, уживається для характеристики знижених явищ. Парадоксальне вживання міфологічного прецеденту викликає сміх. Можна сказати, що парадокс, суперечність – це жанрові особливості фейлетону, зокрема: 1) суперечність між відносною стислістю й глибиною інформації; 2) відносна суперечність між художніми, сатиричними та публіцистичними рисами фейлетону [5]. Уживання в таких текстах міфологічних прецедентів поглиблює специфічну жанрову суперечність і слугує створенню додаткового комізму. Один зі шляхів реалізації стислості й одночасної змістовності – залучення саме міфологічного прецеденту, оскільки міфологічний образ актуалізує безліч аспектів – від культурного фону до морально-ціннісних орієнтирів. Також міфологічний прецедент слугує вираженню авторської оцінки описуваних подій. Фейлетон реагує на злободенні явища, зокрема аналізований фейлетон «Дари неоданайців» присвячений темі хабарництва під час вступу до медичного училища і викриттю хабарника, а «Золоте руно» – темі несумлінного виконання обов'язків завідувачем ферми Наумовичем, який разом зі своїми спільниками реалізовував продукцію вівцеферми для власної вигоди.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою частиною сприйняття фейлетону є заголовок [2]. В аналізованих текстах уже в назві відбувається введення в дискурс міфу. У фейлетоні «Дари неоданайців» автор іронічно розкриває значення використаного в заголовку okazionalizmu: *В колективі знали про проникнення деяких новоявлених данайців (чи сучасніше буде сказати, давальців).* У назві вжито okazionalizm неоданайці, що одразу дає ключ до розуміння тексту. Крилатий вираз *дари данайців* автор уживає для застереження від надмірної довірливості. Префікс *нео* вказує на еволюцію знайомого образу, привертає увагу та актуалізує тему. Пояснення, ужите в тексті, «перекладає» префікс – *новоявлений*, – а мовна гра *данайці–давальці* прямо, відкидаючи евфемізм, називає тих, хто дає хабарі. Евфемізм, як відомо, один із засобів творення комізму, але таке викриття, повернення до реальних імен також має комічний ефект. Варто зауважити, що мовна гра сприяла вибору рідковживаного розмовного варіанта лексеми, а отже, виникло стильове змішання лексики, що також викликає сміх.

Актуалізація міфологічного дискурсу відбувається шляхом вільного переказу міфу на початку тексту. Це властиве обом аналізованим текстам. Цікаво, що такий переказ дозволяє авторові акцентувати на важливих для нього аспектах обраного міфу. Зокрема, у фейлетоні «Дари неоданайців» важливим для автора є сам факт, а не предмет давання й застереження щодо його безпечності: *Боюсь данайців, навіть тих, що дари приносять.* У фейлетоні «Золоте руно» автор наголошує на меті подорожі Ясона і її складності: *А уславився він тим, що здобув золоте руно – дорогоцінну баранячу шкуру. Вирушивши з вірними-нетягами-аргонатами в далеку подорож, почав долати силу-силенну різних перешкод до омріяної мети.* Ми знаємо, що зміст міфу і про троянського коня, і про золоте руно значно ширший за представлений авторами контекст, тому поданий на початку переказ дозволяє викликати у свідомості читача потрібні в цьому контексті асоціації, спрямувати його думку в правильне русло. Гумористичний настрій створюється шляхом використання розмовної лексики:

тикались-микались біля його стін; одного дня данайці помахали троянцям ручками, мовляв, прощайте; притягли коня в місто; з вірними нетягами-аргонавтами, та змішання лексики різних стилів: Вночі у дерев'яному череві непарнокопитного відкрився люк, на землю повистрибували данайські воїни, розчинили ворота Трої, в які вдерлися загони.

Для адекватного оперування міфологічною дійсністю авторові потрібно знайти точки перетину між міфом і реальністю. Це може бути продовження міфу, адаптоване під потрібний автору контекст: *З міфології невідомо, що сталося з тим руном потім. Може, Медея пошла з нього дублянку, а може, воно пішло на виготовлення звичайного кожуха. Але точно відомо – здобуте золоте руно пішло в діло.* Комізм створюється імовірністю використання міфологічного артефакту з практичною метою та низхідною градацією, коли автор припускає, як можна було б використати руно – чи то на дублянку (певний статус, достаток, естетичний смак), чи то на звичайний кожух (максимально утилітарне використання). Контраст між близьким авторові та читачеві прагматичним сценарієм і міфологічною дійсністю – основний прийом комічного в цьому контексті.

Також автор може свідомо наголосити на актуальності згаданого міфу: *Дехто з нас, можливо, і призабув її, і тепер не надає тим давнім подіям жодного значення. Окремі ж індивідууми навпаки – чимало запозичили з того досвіду минувшини і творчо взяли його на своє озброєння.* Комізм створюється шляхом використання кліше (*творчо взяли на озброєння*) та поєднання лексики різних стилів (*індивідууми, минувшина*).

Наскрізне зіставлення міфічного й реального створює додатковий комізм: *Різниця в тому, що коли Ясон з допомогою нетяг-аргонавтів, долаючи неймовірні труднощі, здобував для людей золоте руно, то В. К. Наумович з допомогою своїх «аргонавтів», долаючи неймовірні труднощі й пильність правління колгоспу, нищив золоте руно («Золоте руно»); Звісна річ, стіни його набагато тонкіші за кріпосні мури Трої, але і їх таранити немає рації, хоча б тому, що вхід до цього навчального закладу відкрито всім («Дари неоданайців»).* Контраст, що виникає під час порівняння героїчних пригод Ясона і кріпосних стін Трої та діяльності Наумовича і стін медучилища, створює комічний ефект. Героїчний пафос, актуальний для міфу, максимально недоречний для опису аналізованих текстів реалій сучасних авторам. Атракцію недоречності також факультативно увиразнюють ужиті лапки.

Для досягнення комічного ефекту, крім уже згаданого контрасту, автори послуговуються різними лінгвістичними прийомами.

У фейлетоні «Дари неоданайців» ужито наскрізну воєнна метафору, коли вступ до навчального закладу показано, як наступ на вороже місто: *Та й облога, приміром, Черкаського медучилища починається ще з далеких підступів до нього. Ось документальне свідчення такої наступальної операції батька колишньої абітурієнтки.* Ця метафора також зумовлена дискурсом міфу про данайців, адже він входить до троянського циклу, який, власне, і переповідає історію взяття Трої. Сміх викликає також ужите тут кліше, яке підтримує військову метафору.

У фейлетоні «Золоте руно» автор звертається до метонімії: *Власне, В. К. Наумович – завідуючий фермою – не вирушав у далекі краї, щоб оволодіти дорогоцінною овчиною. Його овчина вигулювала тут же, на колгоспному полі.* Овчина – це продукт, отримуваний від овець, а тут позначає самих тварин. Комізм досягається шляхом паралелізму між складним шляхом міфологічного героя до здобуття руна і доступністю цього руна для головного героя аналізованого тексту. Використання лексеми «овчина», не позначеної додатковою конотацією, замість лексеми «руно», що асоціюється з міфом і має героїчно-культурне семантичне нашарування, посилює комічний ефект. Такий самий комічний ефект маємо і в

протилежній ситуації, коли сполука *золоте руно* позначає звичайну вовну: *Раніше, скажімо, одержували від кожної вівці більш як по сотні ягнят, настригали по чотири кілограми дорогоцінного руна*. Автор продовжує гратися зі значеннями і вживає метафоричну сполуку в прямому значенні: *А минулого року [собівартість одного центнера вовни] досягла рекордної цифри – 1050 карбованців. Ну, хіба ж не золоте оте руно?* Риторичні питання покликані загострити увагу реципієнта на певних аспектах, автор уводить їх у текст, щоб схилити читача на свій бік.

Ми вже згадували про евфемізацію, коли говорили про особливості заголовку фейлетону «Дари неоданайців». У цьому ж фейлетоні автор використовує іносказання не тільки для позначення хабарників, а й для називання самого хабара: *Отже, дарчого коня чи «Жигулі» на виду у всіх, скажімо, перед медучилищем не поставлять: візьміть, мовляв, шановні члени приймальної комісії, наш сувенірчик*. Уживання сполуки «дарчого коня» на позначення хабара є апеляцією до міфу, комізм створюється шляхом перенесення артефакту з однією епохи в іншу, у чуже йому середовище. Посилується комічний ефект такими, ужитими в цьому ж контексті, стилістичними засобами: вставленим словом *мовляв*, що має розмовне значення і вказує на чуже мовлення, кліше *шановні члени приймальної комісії* та зменшено-пестливим *сувенірчик*, що контрастують між собою на стилістичному рівні. Останнє також є певним евфемізмом на позначення хабара.

Також комізм може створюватися шляхом трансформації сталих сполук: *У колгоспі вовна на вагу золотого руна. Дивина та й годі!* (трансформація фразеологізму *на вагу золота* актуалізує міфологічний контекст, а вжите риторичне окличне речення підсилює іронію): *Обводив усіх навколо пальця як тільки міг і як тільки хотів. І в цій вельми нелегкій справі допомагала йому не Медея, а ветлікар дільниці, його вірна дружина Антоніна Адамівна Наумович* (трансформація фразеологізму *обводити навколо пальця* посилює значення сполуки, а порівняння дружини Наумовича з Медеєю повертає читача до міфологічного дискурсу, до того ж співіснування в одному контексті міфологічного оніму та звичайного імені посилює комізм).

Співіснування двох значеннєвих шарів – міфологічного та проблемного – може бути джерелом комізму: *Вона ще й заступалася за нього, коли люди подейкували про золоті баранячі (чи то пак, молодих ягнят) шкури, закопані в землю*. Якщо сполука *золоті баранячі шкури* апелює до міфу, то вставлена конструкція *чи то пак, молодих ягнят* повертає до описуваної автором проблеми. Комічний ефект викликає сама ця обмовка, коли автор ніби забуває, про що він говорить – про міф чи реальність. Це свідчить про глибоке проникнення міфологічного прецеденту в описуване явище.

Міфологічний контекст посилюють сполуки на кшталт *до когорти аргонавтів була причетна і головний зоотехнік колгоспу; при сприянні ватаги аргонавтів; з допомогою своєї дружини і вищеназваних «аргонавтів» умудрився ошукати всіх*. Тут автор уже вільно оперує «чужою» лексемою, легко влітаючи її в потрібний контекст. Читач, уже звиклий до відповідного міфологічного твору, адекватно це сприймає і не потребує додаткових умовних позначень. Про всяк випадок автор подає визначення аргонавтів: *Трохи більш як за півроку завідуючий вівцефермою В. К. Наумович при сприянні ватаги аргонавтів (перепрошую, безвідповідальних спеціалістів) умудрився приховати нестачу 277 ягнят*. Те, що визначення подається як вставлена конструкція, до того ж контрастує за стилістикою з рештою речення, викликає комічний ефект.

Характерно, що закінчується фейлетон «Золоте руно» згадкою про Ясона, тобто міф обрамлює текст, автор повертає читача в міфологічний контекст: *Де там тому Ясонові*

тягаться з таким? Риторичне питання, розмовне *тягаться* і приховане порівняння Ясона та Наумовича, а отже, і контраст двох дискурсів – героїчного та злочинного, завершають текст на комічній ноті.

У фейлетоні «Дари неоданайців» автор іде іншим шляхом – він переповідає античний міф, спираючись на дійсність: *Він приймав данину, як належне, сподіваючись, що робить це так спритно, як данайцям і не снилося. Був певний: йому, принаймні, троянського коня не підсунуть. Розраховував, що жоден, хто дає йому хабара, не наважиться, так би мовити, на нього напасти. І прорахувався. Раптом сам потрапив, можна сказати, в облогу.* Проектуючи міф на реальну ситуацію, автор вільно оперує відповідною лексикою, що посилює комічний ефект. Така проекція дозволяє авторові максимально використати міфологічний матеріал для досягнення власних цілей. Виникає парадоксальна ситуація, коли міф не просто відсилає читача до певного прецеденту, а починає функціонувати в новому контексті, трансформуючи його під власну реальність.

Отже, звернення до міфів виконує одразу кілька функцій:

- 1) актуалізує культурну конотацію;
- 2) є ключем до тлумачення авторської позиції;
- 3) допомагає авторові висловити свою думку;
- 4) слугує додатковим джерелом експресивних художніх засобів.

Висновки. На прикладі аналізу двох фейлетонів ми визначили, що міфологічний прецедент може глибоко впливати на текст, підпорядковуючи собі не лише змістовий, а й структурний рівень. Комічний ефект досягається передусім шляхом перенесення міфологічних реалій чи образів на об'єкт авторської думки.

Перспектива подальших наукових розвідок передбачає роботу з пресою радянського періоду, виокремлення інших прецедентів та визначення їхньої ролі в утворенні комічного ефекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький А. О. Словник античної міфології [Електронний ресурс] / А. О. Білецький. – 1985. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/slovmith/slov.htm>.
2. Кисіль В. В. Жанрові особливості фейлетонів А. Ніковського (на матеріалі збірки А. Яриновича «Буржуазна рада та інші фельетони») [Електронний ресурс] / Віктор Васильович Кисіль. – 2017. – Режим доступу : <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/13473>.
3. Красных В. В. "Свой" среди "чужих": миф или реальность? / Виктория Владимировна Красных. – Москва : ИТДГК "Гнозис", 2003. – 375 с.
4. Кузьмич О. Я. Мовні засоби творення комічного в українській прозі кінця ХХ століття – початку ХХІ століття : дис. канд. філ. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Олена Ярославівна Кузьмич. – Луцьк, 2015. – 217 с.
5. Мастерова О. Я. Фельетон как тип текста в системно-структурном и стилистическом аспектах [Електронний ресурс] / О. Я. Мастерова. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6473/2/10moymnf.pdf>.
6. Михайлова О. Г. Прецедентні висловлювання як мікроконтекст для античних міфотеонімів [Електронний ресурс] / Олена Григорівна Михайлова. – Режим доступу : http://philology.knu.ua/library/zagal/ Studia_Linguistica_2/257_263.pdf.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
8. Словник літературознавчих термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/slovyk/printout.php?number=181>.

9. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов / Г. Г. Слышкин. – Москва : Academia, 2000. – 139 с.

10. Тертычный А. А. Жанры периодической печати [Электронный ресурс] / А. А. Тертычный. – 2000. – Режим доступа : <http://evartist.narod.ru/text2/01.htm>.

11. Тимчук О. Т. Функціональний аспект прецедентних текстів [Електронний ресурс] / О. Т. Тимчук, О. М. Сеньків // Молодий вчений. – 2017. – Режим доступа : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4.3/59.pdf>.

Ермолаева А. Роль мифологического прецедента в создании комического эффекта (на материале советской публицистики).

Статья посвящена комизму в публицистике, вызываемому прецедентными феноменами. Рассмотрено мифологические прецеденты в советской прессе на примере фельетонов, размещенных в газете «Радянська Україна», и определена их роль в создании комического эффекта. Проанализированы лингвистические средства комического, использованные в этих текстах.

Ключевые слова: комический эффект, прецедентный феномен, мифологический прецедент, фельетон.

Abstract

Yermolaieva O. The role of the mythological precedent in the formation of the comic (based on the material of the Soviet newspapers).

Introduction. The analysis of the formation of the comic through the involvement of a mythological precedent is actual in the context of modern linguistic research, because such texts appeal to the linguistic consciousness of the community and personality, as well as reveal the mechanisms of cognitive perception of reality. The material of our study was based on two feuilletons from the "Radianska Ukraina" newspaper: "Dary neodanait'siv" (July 11, 1981) and "Zolote runo" (December 11, 1981).

Purpose. The purpose of our study is to analyze the mechanisms of the formation of the comic in contexts with the mythological precedent.

Methods. The article uses the method of discursive analysis for establishing intertextual connections, stylistic analysis for the definition of functions and the elements of the method of semantic componential analysis.

Results. The introduction of the myth in the discourse occurs immediately in the heading, which is important for the correct perception of the author's thoughts as the part of the text. The free retelling of the myth, placed at the beginning, gives even more immersion in the mythical context. We know that the content of myth about both the Trojan horse and the golden fleece is much wider than the authors suggest, that the authors emphasized the reader's attention to the associations needed in this context. For adequate operating of mythical reality, the author needs to find points of intersection between myth and reality. This may be a continuation of the myth, adapted to the author's point of view. Also, the author can consciously emphasize the relevance of the myth mentioned, transferring it to modern realities. The continuous comparison of the mythical and the real causes the comic, since the heroic pathos, relevant to the myth, is as inappropriate as possible to describe the modern authors of the analyzed texts. Also, a comic effect arises during the mechanical transfer of mythical artifacts to another era.

To achieve a comic effect, the authors use various linguistic techniques: contrast, metaphor, metonymy, euphemisation, stylistic means (inserted designs, mixing vocabulary of different styles). A comedy can be also created by the transformation of fixed phrases.

Originality. During the study of the language of the Soviet press, we determined, that for the achievement of a comic effect authors can turn to the mythological precedent phenomena. The coexistence of two semantic layers – mythical and problematic – may be a source of a comedy. The projection of the myth to the real situation allows the author to make the most of the mythical material to achieve his own goals. Mythological precedent helps to emphasize the author's opinion and to evaluate the described events. The comic effect also causes the paradox of the description of negative phenomena through the prism of the heroic positive semantics of mythological precedent phenomena.

Conclusion. On the basis of the analysis of two feuilletons, we determined that the mythological precedent can have a profound effect on the text, subjecting itself not only to the content, but also to the structural level, since such precedent phenomena are polyfunctional units. The comic effect is achieved first of all by transferring mythological realities or images to the object of the author's thought.

Key words: *comic effect, precedent phenomenon, mythological precedent, feuilleton.*

References

1. Biletskyi A. Slovník antychnoi mifolohii [Elektronnyi resurs] / A. Biletskyi. – 1985. – Rezhym dostupu do resursu: <http://litopys.org.ua/slovmith/slovm.htm>.
2. Kysil V. Zhanrovi osoblyvosti feiletoniv A. Nikovskoho (na materialy zbirky A. Yarynovycha «Burzhuazna rada ta inshi felietony») [Elektronnyi resurs] / Viktor Kysil. – 2017. – Rezhym dostupu: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/13473>.
3. Krasnyh V. "Svoj" sredi "chuzhiih": mif ili real'nost'? / Viktorija Krasnyh. – Moskva : ITDGK "Gnozis", 2003. – 375 s.
4. Kuzmych O. Movni zasoby tvorennia komichnogo v ukrainskii prozi kintsia KhKh stolittia – pochatku KhKhI stolittia : dys. kand. fil. nauk : 10.02.01 / Kuzmych Olena – Lutsk, 2015. – 217 s.
5. Masterova O. Fel'eton kak tip teksta v sistemno-strukturnom i stilisticheskom aspektah [Elektronnyi resurs] / O. Masterova. – Rezhym dostupu: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6473/2/10moymnf.pdf>.
6. Mykhailova O. Pretsedentni vyslovliuvannia yak mikrokontekst dlia antychnykh mifoteonimiv [Elektronnyi resurs] / Olena Mykhailova. – Rezhym dostupu: http://philology.knu.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_2/257_263.pdf.
7. Selivanova O. Suchasna lnhvistyka: napriamy ta problemy / Olena Selivanova. – Poltava : Dovkillia-K, 2008. – 712 s.
8. Slovník literaturoznavchykh terminiv [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/slovník/printout.php?number=181>.
9. Slyshkin G. G. Lingvokul'turnye koncepty precedentnykh tekstov / G. G. Slyshkin. – Moskva : Academia, 2000. – 139 s.
10. Tertychnyj A. A. Zhanry periodicheskoi pečati [Elektronnyi resurs] / A. A. Tertychnyj. – 2000. – Rezhym dostupu do resursu: <http://evartist.narod.ru/text2/01.htm>.
11. Tymchuk O. Funktsionalnyi aspekt pretsedentnykh tekstiv [Elektronnyi resurs] / O. Tymchuk, O. Senkiv // Molodyi vchenyi. – 2017. – Rezhym dostupu: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4.3/59.pdf>.

Валерія Корольова

(м. Дніпро)

УДК 811.161.2'38

ФУНКЦІЙНА СПЕЦИФІКА ЗАГОЛОВКІВ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ П'ЕС

У статті проаналізовано функції драматургічних заголовків, визначено їхній зв'язок з основними текстовими категоріями (інформативності, цілісності, зв'язності, модальності, інтертекстуальності). Схарактеризовано заголовок як перший ілюкутивний акт автора, що зумовлює поліфункційність цього елемента п'єси. Наголошено на значущості номінативної, комунікативної, делімітативної та експресивної функцій заголовка. Акцентовано увагу на посиленні ролі атрактивної та графічно-видільної функцій заголовків у сучасних українських п'єсах.

Ключові слова: заголовок, п'єса, текстова категорія, функція драматургічного заголовка, автор, «мовленнєве рівняння».

Постановка проблеми. Питання визначення статусу заголовка щодо тексту дотепер має дискусійний характер. Одні дослідники обґрунтовують думку щодо заголовка як частини тексту, інші інтерпретують заголовок як самостійний елемент. Низка розвідок подає аналіз подвійної природи заголовка [4; 3], що дає змогу назві твору поставати й відносно самостійно, і елементом тексту. Заголовок художнього твору є «актуалізатором практично всіх текстових категорій» [5, с. 90], що пояснює поліфункційність заголовків, специфіка яких залежить від жанрових особливостей драматургічного тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі лінгвісти через високу концентрацію інформації в заголовках і багатоплановість їхнього змісту трактують заголовки як цілісний текст. Витлумачуючи текст, услід за І. Поповою, як «будь-яке комунікативно значуще, формально й змістовно завершене мовленнєве утворення, побудоване з певною прагматичною настановою» [9, с. 149], погоджуємося з думкою Л. Сахарного, який виділяє заголовки в особливу категорію текстів-примітивів, що становлять своєрідний згорток художнього тексту, який згодом розкриває весь внутрішній потенціал заголовка [10, с. 221].

Заголовок щодо власне тексту пов'язують з тема-рема-тичними відношеннями. Назва твору є темою художнього повідомлення. Текст же щодо назви завжди перебуває на другому місці й зазвичай є ремою. Як зазначає Н. Кожина, заголовок, проходячи через текст, стає ремою цілого художнього твору, і «функція номінації тексту поступово переходить у функцію предикації тексту» [3, с. 5]. Отже, заголовок – це інтегрована з текстом своєрідна формула для вираження теми та ідеї останнього. Заголовки є наслідком дії когнітивних механізмів авторської свідомості, що підпорядковані вибору найоптимальніших мовних форм, «мовленнєвих рівнянь». За М. Голованєвою, «мовленнєве рівняння» – це слово (словосполучення, речення), що в разі завершення мовленнєвої комунікації дасть змогу адресатові адекватно, повністю декодувати більшість закладених у ньому смислів; а адресантові впевнитися в правильності своїх дій щодо кодування інформації, яка міститься в мовленнєвому рівнянні [1, с. 126].

Мета статті: дослідити основні функції заголовків сучасних п'єс; визначити їхню специфіку, зумовлену жанровою особливістю драматургічних творів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнюючи наявні лінгвістичні дослідження заголовків, виокремлюємо такі основні їхні функції в сучасному драматургійному дискурсі: номінативну, комунікативну, делімітативну, експресивну.

Номінативна функція заголовків пов'язана з категорією інформативності. Заголовок називає п'єсу за темою – однією з основних її ознак, наприклад: «Останній забій» (О. Росич), «Вакансія» (В. Пушкаренко), «Шалений день в агенції «Бджілка» (О. Тарасова). К. Горшкова зазначає, що заголовок як експліцитний знак поверхневої структури тексту є водночас потужним імпліцитним маркером його глибинної структури, тобто концепту [2, с. 175]. Потрактуючи концепт тексту як його основну ідею, зауважимо, що наповнення змісту концепту має поступовий характер, оскільки саме в процесі прочитання драми зміст концепту трансформується й збагачується. На думку В. Кухаренка, семантична специфіка заголовка полягає в тому, що в ньому одночасно здійснена й конкретизація, і генералізація значення: «генералізація пов'язана із залученням до розшифрування заголовка багатьох значущостей різних елементів художнього тексту, що й дає змогу заголовкові стати знаком типового, узагальнювального, знаком концепту» [6, с. 96].

Зважаючи на категорію інформативності, сучасні драматурги якнайкраще вербалізують номінативну функцію в заголовках, які містять імена дійових осіб: «Діана» (Л. Подерв'янський), «Хома Брут» (А. Млоян), «Зоря» (О. Омельченко); подають характеристику головних героїв: «Химерна Мессаліна» (О. Миколайчук, Неда Неждана), «Молодий режисер» (Г. Легка), «Міс Америка» (В. Канівець); визначають основну проблематику п'єси: «Зустріч однокласників» (А. Бондаренко), «Війна» (В. Хараман), «Повернення» (С. Щученко).

Авторське ігнорування категорією інформативності фіксуємо в заголовках, що містять незрозумілі читачеві лексеми, не дають змоги передбачити зміст подальшого тексту через незнання або відсутність будь-якої інформації, наприклад: «Лізікава» (В. Кожелянко, В. Сердюк), «Кумарі» (М. Соколян). Зокрема, останній заголовок авторка пояснює в репліці головної героїні лише в середині тексту п'єси: *Так, мати світу, Дурга Шрі Мата – присутня в кожній із жінок. Надто ж у малих дівчатах – через їхню незайману чистоту. Богиня, буває, втілюється у дитині, і тоді звать її Кумарі. Жива богиня Кумарі.*

Комунікативна функція впливає на формування естетичної уваги й привертання читачької уваги. Заголовок – це перший іллокутивний акт, що здійснює автор твору, за допомогою якого адресант намагається в максимально стислій формі передати адресатові максимально змістовну інформацію. Зокрема, назва «Пригости мене горіхами» (А. Багряна), що передає своєрідну філософію життя, є закликком автора до читача не контролювати власні бажання, уміти радіти кожній секунді буття, який стає зрозумілим у кінці п'єси. Подекуди заголовки ніби звернені до читача й виражені питальними або імперативними конструкціями, наприклад: «Що Вам до вподоби?» (К. Солов'єнко), «Давай пограємо» (С. Щученко), «Захопи мені облдержадміністрацію» (А. Косодій), «Мамо, повернись!» (К. Рижій).

Категорія цілісності (когерентність) відбита в здатності заголовків відмежовувати один цілісний текст від іншого, що вмотивовано делімітативною функцією заголовків. Заголовок як своєрідний семантичний і естетичний досвід, на основі якого відбувається декодування твору, виступає «субстанціальною ознакою цілісної текстової структури» [8, с. 21]. Будь-який драматургійний твір має назву, що є першим словесним знаком п'єси. Саме заголовок визначає напрям розгортання сюжету драми, зумовлюючи внутрішню зв'язність драматургійного тексту. Наприклад, заголовки на зразок «Гроші на Йонеско»

(В. Даниленко), «Хочу бути президентом» (В. Канівець), «Кафедра для достойника» (А. Наумов), як і безліч інших, починають знайомство читача із твором, налаштовують на певний перебіг подій у п'єсі.

Експліцитним є зв'язок заголовка з категорією модальності, що виражений через уживання конотативної лексики в прямому значенні або ретроспективне оцінне переосмислення заголовка. Ю. Лотман зазначає: «Заголовок співвідноситься з лексико-оцінною темою тексту, і функцію його можна позначити як привертання уваги через вербалізацію описуваної в основному тексті проблеми» [7, с. 10]. Категорія модальності впливає на формування емоційного настрою читача, актуалізуючи експресивну функцію заголовка. Наприклад, назви «Скажена співачка з невідомим» (В. Тарасов), «Тріумфальна жінка» (Н. Ковалик), «Жмикрути» (О. Купрій), «Брехун з Литовської площі» (О. Ірванець) передають авторське ставлення до своїх персонажів, зорієнтовуючи читача в подальшій оцінці героїв п'єси.

Категорія зв'язності тексту (когезія) актуалізована через повтор лексем із заголовка в структурі драматургійного твору. Заголовок художнього тексту є знаком, що потребує постійного повернення до себе, ретроспективного усвідомлення адресатом (читачем) свого значення. Саме цим заголовок пов'язує початок і кінець драматургійного твору. Зокрема, у п'єсі В. Сердюка й В. Кожелянка «Лізикава» оказіональна лексема *лізикава*, крім заголовка, вимовлена персонажами 10 разів, щоразу з іншим асоціативним значенням. Зазначена лексема концентрує на собі увагу читача, чим об'єднує текст драматургійного твору, постаючи засобом когезії.

Категорія інтертекстуальності вмотивована використанням у заголовках драматургійних творів цитат та алюзій на інші твори, зокрема класичні й Біблію. Наприклад: «Є в ангелів – від лукавого» (А. Багряна), «Ромео і Жасмин» (О. Гаврош), «Коломбіна, П'єро, Арлекін» (С. Лелюх), «Аве, Каїн!» (Ю. Табачников). Драматурги, які використовують у заголовках інтертекстуальність, пов'язують новий текст з уже відомими реаліями дійсності чи культури. Такий зв'язок автор установлює через подання прямих і трансформованих цитат, залучення імен літературних героїв. Наприклад: заголовок «Крихітка Цахес» (Я. Стельмах) апелює до повісті Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес, на прізвисько Цинобер»; назва «Ромео і Жасмин» (О. Гаврош) відсилає до трагедії В. Шекспіра; п'єси «Ското-хутір» (О. Дроздовський) і «Моцарт і Сальєрі» (В. Блехман) дублюють відповідно назви химерного роману Дж. Орвелла і трагедії О. Пушкіна.

Крім зазначених функцій заголовків художніх творів, лінгвісти виокремлюють також графічно-видільну, атрактивну (рекламно-прагматичну) та інші функції. Графічно-видільна функція властива всім заголовкам і зумовлена залученням паралінгвістичних засобів, зокрема шрифту й візуальних компонентів організації назви твору. За цією функцією передусім вирізняємо назви, у яких автори використовують некириличну графічну систему. Заголовки, що вербалізують графічно-видільну функцію, структуруємо на кілька типів: 1) драматургійні назви латиницею, наприклад: «Help» (С. Щученко), «Coney Island» (В. Махно); «Recording» (О. Ірванець); 2) заголовки, що поєднують латиницю й кириличну абетку, наприклад: «Requiem на замовлення» (С. Самосенко), «Kvitka на три місяці» (О. Миколайчук), «Фігура a-la Синді Кроуфорд» (В. Мельник); 3) заголовки п'єс, подані латиницею з українським перекладом, наприклад: «Empty trash (Спалюємо сміття)» (Т. Іващенко), «Vita varia est (Життя мінливе)» (О. Гончаров); 4) драматургійні назви, що містять цифрові знаки, наприклад: «144000» (Я. Верещак), «22-24» (Р. Бондарчук, А. Тютюнник, Д. Авереченко), «Лускунчик – 2004» (О. Ірванець); 5) заголовки з

додатковими «нелітерними» символами, наприклад: «Міра+Еріка (а)» (Н. Симчич), «Сто бак\$ів» (С. Ушкалов), «Розібрати М.** на запчастини» (В. Сердюк).

Атрактивна функція яскраво виявлена в сучасних назвах українських драм, наприклад: «Відь» (А. Мушта), «Душа моя зі шрамом на коліні» (Я. Верещак), «П.П. (Прагнення притомності)» (Б. Підгірний), «Не Медея» (Ю. Тарнавський). Зокрема, у п'єсі на дві дії «Краще з'їсти кирпичину» Л. Драбини заголовок, жодної асоціації з яким немає в самому тексті драми, тримає читача в постійному напруженні, зацікавленості в тому, чому твір має таку назву. І лише перед самою завісою назва стає своєрідною відповіддю дійових осіб на пропозицію керівника-деспота, коли *«усі мовчки витягають руки вперед і показують на замуроване цеглою вікно»*, ніби говорячи, що «краще з'їсти кирпичину», ніж співпрацювати з вами.

Висновки дослідження. Проаналізовані функції (номінативна, комунікативна, делімітативна, експресивна, графічно-видільна, атрактивна) беззаперечно підтверджують належність заголовка до «сильної позиції тексту», оскільки саме назва вербалізує концентровану сутність твору, не належачи в цьому разі йому повністю.

Перспективи подальших наукових розвідок. Перспективним вважаємо подальший докладний аналіз заголовків діаспорної драми, виявлення гендерної специфіки реалізації авторських комунікативних стратегій у драматургійних заголовках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голованева М. А. Коммуникативно-когнитивное пространство драмы (на материале русских пьес 1980–2000 годов) / М. А. Голованева. – Астрахань : ИД «Астраханский университет», 2011. – 255 с.
2. Горшкова К. А. Роль заглавия-аллюзии в реализации категории интертекстуальности в художественном тексте / К. А. Горшкова, Н. Г. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту. Серія «Романо-германська філологія». – 2005. – № 667. – С. 175–178.
3. Кожина Н. А. Заглавие художественного произведения: структура, функции, типология : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Н. А. Кожина. – Москва, 1986. – 18 с.
4. Коробова Л. А. О семантике газетного заголовка / Л. А. Коробова // Иностранная филология. – Алма-Ата : Изд-во КазГУ, 1975. – Вып. 6. – С. 77–84.
5. Кубрякова Е. С. Драматургические произведения как особый объект дискурсивного анализа (к постановке проблемы) / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2008. – Т. 67, № 4. – С. 3–10.
6. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – Москва : Просвещение, 1988. – 192 с.
7. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – Москва : Искусство, 1970. – 384 с.
8. Мойсієнко А. Слово в системі Шевченкового тексту: поетика декодування / А. Мойсієнко. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2013. – 255 с.
9. Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель) / І. С. Попова. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2009. – 432 с.
10. Сахарный Л. В. Тексты-примитивы и закономерности их порождения / Л. В. Сахарный // Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи. – Москва : Наука, 1986. – С. 221–237.

Королёва В. Функциональная специфика заглавий современных украинских пьес.

В статье проанализированы функции драматургических заглавий, определена их связь с основными текстовыми категориями (информативности, целостности, связности,

модальності, інтертекстуальності). Охарактеризовано заглавие как первый иллокутивный акт автора, что обуславливает полифункциональность этого элемента пьесы. Подчеркнуто значение номинативной, коммуникативной, делимитативной и экспрессивной функций заглавия. Акцентируется внимание на усилении роли аттрактивной та графическо-выделительной функций заглавий в современных украинских пьесах.

Ключевые слова: заглавие, пьеса, текстовая категория, функция драматургического заглавия, автор, «речевое уравнение».

Abstract

Koroliova V. Functional peculiarities of the names of modern Ukrainian plays.

Introduction. The issue of determining the impact of a title on a text is debatable up to modern times. The title of a text itself is associated with the topic-comment relation. The title of a play is the subject of artistic message. A text in relation to the title always plays the second role and is usually a rheme. The title, passing through the text, becomes a rheme of the entire artistic work. The title of the artistic work is an actualization of almost all text categories which explains the multi-functionality of titles, the specifics of which depends on the genre features of a dramatic text.

Purpose. The purpose of the article is to analyze the main functions of the titles of contemporary plays; to determine their peculiarities set by genre singularity of dramatic works; to outline the connection with the main text categories.

Methods. In the research philosophical methods (observation, analysis, generalization, abstraction of speech and speech phenomena in their dynamics) and linguistic methods (descriptive, contextual-interpretive) are used.

Results. The title is an original formula integrated with the text for expressing the topic and the idea of the latter. Titles are the result of cognitive mechanisms of author's consciousness, subordinated to the choice of the most optimal language forms, "speech equations". The article analyzes the functions of dramatic titles and their connection with the main text categories (information capacity, integrity, connectivity, modality, intertextuality). The nominative function of titles is associated with the category of information capacity, because title names of a play is one of its main features. The category of integrity (coherence) is reflected in the ability of titles to distinguish one cohesive text from another, which is motivated by delimitative function of titles. The category of the connectivity of the text (cogenesis) is updated by repeating the lexemes from the title in the structure of the dramatic work. The relation between the title and the category of modality is explicit, which is expressed through the use of connotative vocabulary in the literal sense or retrospective evaluation of re-thinking of the title. The category of intertextuality is motivated by the use of quotations and allusions in the titles of dramatic works (in particular the classical ones and the Bible). The title is described as the first illocutionary act of the author, which determines the multi-functionality of this element of the play. The importance of nominative, communicative, delimitative and expressive functions of titles is emphasized. The emphasis is on the strengthening of the role of attractive and graphically-excelled functions in the Ukrainian contemporary plays.

Originality. With the help of extensive material of the Ukrainian contemporary dramatic text, the functional peculiarities of dramatic titles were clarified.

Conclusion. The analyzed functions (nominative, communicative, delimitative, expressive, graphically-intensifying, attractive) unambiguously confirm the adherence of the title to the strong position in the text, since the title verbalizes the concentrated essence of the work and doesn't belong to it completely.

Key words: name, play, text category, functions of dramatic title, author, "speech equations".

References

1. Holovaneva M. A. Kommunikativno-kohnytyvnoe prostranstvo dramy (na materiale russkykh pes 1980–2000 hodov) / M. A. Holovaneva. – Astrakhan : Astrakhanskyi unyversytet, 2011. – 255 s.
2. Horshkova K. A. Rol zahlavyia-alliuzyy v realizatsyyi katehoryi intertekstualnosti v khudozhestvennom tekste / K. A. Horshkova, N. H. Shevchenko // Visnyk Kharkiv. nats. un-tu. Serii: Romano-hermanska filolohiia. – 2005. – № 667. – S. 175–178.
3. Kozhyna N. A. Zahlavye khudozhestvennogo proyzvedeniya: struktura, funktsyy, typolohiia : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 Hermanskye yazyky / N. A. Kozhyna. – Moskva, 1986. – 18 s.
4. Korobova L. A. O semantike hazetnoho zaholovka / L. A. Korobova // Inostrannaia filolohiia. – Alma-Ata : Yzd-vo KazHU, 1975. – Vyp. 6. – S. 77–84.
5. Kubriakova E. S. Dramaturhicheskiye proizvedeniya kak osobyi objekt diskursyvnogo analiza (k postanovke problemy) / E. S. Kubriakova, O. V. Aleksandrova // Izvestyia RAN. Seriiia literatury i yazyka. – 2008. – T. 67. – № 4. – S. 3–10.
6. Kukharenko V. A. Interpretatsiya teksta / V. A. Kukharenko. – Moskva : Prosveshchenye, 1988. – 192 s.
7. Lotman Yu. M. Struktura khudozhestvennogo teksta / Yu. M. Lotman. – Moskva : Iskusstvo, 1970. – 384 s.
8. Moisiienko A. Slovo v systemi Shevechnkovoho tekstu: poetyka dekoduvannia / A. Moisiienko. – Kyiv : Kyivskiy universytet, 2013. – 255 s.
9. Popova I. S. Fundamentalni katehori metamovy ukrainskoho syntaksysu (odynytsia, zviazok, model) / I. S. Popova. – Dnipropetrovsk : Vyd-vo DNU, 2009. – 432 s.
10. Sakharnyi L. V. Teksty-prymityvy i zakonornosti ikh porozhdeniia / L. V. Sakharnyi // Chelovecheskyi faktor v yazyke. Yazyk i porozhdenye rech. – Moskva : Nauka, 1986. – S. 221–237.

*Оксана Кравцова
(м. Чернівці)*

УДК 811.161.2'367.335:398.21

СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ІНТЕНЦІЙ ПЕРЕПОВІДНОСТІ В КАЗКАХ, УПОРЯДКОВАНИХ МИХАЙЛОМ ІВАСЮКОМ

У статті проаналізовано складнопідрядні речення, що слугують засобами вербалізації інтенцій переповідності в казках, упорядкованих Михайлом Івасюком; систематизовано лексико-граматичні маркери переповідності, зокрема – тематичні групи предикатів та сполучники; визначено основні типологічні вияви підрядності; обстежено складнопідрядні речення з однорідною та послідовною підрядністю; окреслено комунікативне спрямування складнопідрядних речень; з'ясовано, що казковий дискурс містить зразки згодної переповідності, прохання переповісти, поради, застерегти.

Ключові слова: інтенція переповідності, складнопідрядні речення, переповідні конструкції, чуже мовлення, вербалізація, модальність.

Постановка проблеми. Когнітивно-дискурсивна парадигма сучасної української лінгвістики зумовлює розвиток досліджень, спрямованих на вивчення функційних параметрів тих чи тих мовних одиниць у різних стилях і жанрах української мови з позицій антропоцентризму. Особливу увагу дослідників привертають переповідні речення, які виділяють у теорії синтаксису як виразні маркери суб'єктивної модальності.

Презентація переповідних структур, що виражають комунікативну настанову, цільову спрямованість та позицію переповідача чужого висловлення, найчастіше здійснюється за допомогою речень із різними видами підрядного зв'язку, у яких чужі умовисновки фокусуються в залежній частині СПР, а «переповідають» дієслівні форми зі значенням говоріння, прохання, веління, переказування, зізнання, віщування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативна діяльність людини в плані змісту, значення та функцій якнайповніше реалізується на базі синтаксичного рівня мови. Для вияву мовленнєвої настанови, думок, почуттів слугує речення як мінімальна граматична організована одиниця. Завдяки головній його ознаці – предикативності – воно може виражати дію в минулому, теперішньому та майбутньому часах, а також ірреальну, тобто прогнозовану, можливу, бажану тощо. Такий стосунок сказаного відповідно до ситуації називають модальністю. Це функційно-семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлюваного до дійсності або суб'єктивну оцінку висловлюваного. Мовознавці переважно виділяють розповідну, питальну, спонукальну та бажану модальність. Проте є ще умовна, гіпотетична та переповідна. Як зауважує А. Загнітко, переповідні речення належать до модально-інтенційних висловлень, комунікативна мета яких полягає в тому, щоб виявити не особистий досвід мовця, його переконання, а переказати спостереження, умовисновки інших осіб [3, с. 22]. Цей тип модальності має свої мовні засоби вираження: форми відмінювання та часу, частки, дієслова, дієслівні зв'язки, а також інтонацію.

Переповідати – переказувати своїми словами почуте або прочитане; говорити, розповідати про що-небудь; розповідати знову, ще раз повторювати. Перше значення якраз і стосується переповідної модальності та знаходить своє вираження під час мовлення.

Для того щоб процес комунікації був успішним, мовець, зокрема переповідач, використовує найоптимальнішу форму та засоби вираження думки, послуговуючись чужою мовою як інструментом впливу. Серед засобів передачі чужого мовлення найчастіше називають такі: невласне пряму мову, напівпряму мову, вільну пряму мову, вільну непряму мову, вкраплену мову, включену мову, передачу теми чужої мови, здогадну пряму мову та ін.

Переповідні речення та структурно-семантичні засоби вираження переповідної модальності вивчали представники різних лінгвістичних студій. У «Граматиці української мови» В. Сімович зазначає, що часто в реченні ми використовуємо чужі думки, чужі або загальні погляди. Ці слова та речення, «з чужих уст уставлені», називає вставними. Також він виділяє сполучникові речення: часові, порівняльні, наслідкові, причинові, намірові, умовні, допустові. Але додає, що є ті, про які треба говорити окремо, – висказові та речення «Що». Ці сполучникові речення стоять після висказових слів: *казати, говорити, розповідати, міркувати, думати, нагадувати, згадувати, чувати, чутка, поголоска, правда...*, а розпочинаються сполучниками: *що, як, щоб (що...б), немов, наче...* В. Сімович переповідну мову називає посередньою, переповідача – посередником «між тим, хто балакав, і тим, що слухає», а також додає, що такий вияв чужої мови виражатиметься третьою особою [8, с. 420, 421, 438]. Про висказові речення, що вводяться сполучником *що*, а також сполучниками *наче, неначе, мов, немов, як*, які не мають при цьому порівняльного значення,

ідеться й у «Граматичі української мови» С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера [9]. У «Нарисах з української синтакси» С. Смеречинський пише, що в підручниках того часу вказували, що непряма чужа мова має бути подана від 3 особи з відповідними змінами дієслівних форм [10]. І. Огієнко в праці «Складня української мови» зазначає про вставні слова, які ми психологічно сприймаємо за цілі речення, а ними «найчастіш зазначається сумнів чи непевність до оповідання, чи взагалі оповідач покликається ними на непевне джерело своїх відомостей» [7, с. 177]. У науковій роботі «Сучасна українська літературна мова: синтаксис» за загальною редакцією академіка АН УРСР І. Білодіда зауважено, що переповідність в українській мові оформлюється за допомогою часток *ніби, нібито, начеб, начебто, буцім, буцімто, буцімби, мов* та вставного слова *мовляв* (пов'язане з часткою *мов*). Також вона може реалізовуватися в окремих простих реченнях, а ще в сурядних чи підрядних частинах складних. Що ж до підрядного речення, то його значення внутрішньо-синтаксичне, бо воно співвідноситься з дійсністю через зміст головного речення [11, с. 136–137]. Лінгвіст І. Ющук мовить, що переповідні конструкції висловлюють чужу думку за допомогою вставних слів *як кажуть, на думку такого-то, за словами такого-то, мовляв, сказав* такий-то тощо [15]. А. Загнітко вбачає засобами вираження переповідної модальності частки *мовляв, буцім, буцімто, нібито, начебто* і под., які відокремлюються в реченні [3, с. 121]. Н. Гуйванюк вважає, що переповідні речення становлять окремий комунікативно-функціональний тип речень поруч із розповідними. Додаючи, що це здебільшого ускладнені структури із вставними компонентами, складні речення та фрагменти тексту. Передусім це речення з дієсловами мовлення *казати, говорити, розповідати, повідомляти, стверджувати, заперечувати, відповідати* та ін. [2, с. 520]. Цю думку поділяє С. Шабат-Савка, зауважуючи, що інтенція переповідності експлікується за допомогою дієслів зі значенням мовлення *говорити, казати, мовити, повідомляти, повідати, оголошувати, кричати*, а також переповідних часток *ніби, начебто, буцімто, мовляв* [13, с. 146].

Проаналізувавши думки вчених, можна зробити висновок, що переповідність реалізується в деяких простих реченнях, але переважно в складних, а засобами вияву цієї модальності слугують вставні слова (*як кажуть, на думку такого-то, за словами такого-то, мовляв, сказав* такий-то тощо), частки (*ніби, нібито, начеб, начебто, буцім, буцімто, буцімби, мов* і подібні), предикати на позначення мовлення та передачі інформації (*казати, говорити, розповідати, повідомляти, стверджувати, заперечувати, відповідати, мовити, повідати, кричати, оголошувати, хвалитися* тощо).

Мета статті – проаналізувати СПР, що слугують засобом вербалізації інтенцій переповідності в казках, упорядкованих Михайлом Івасюком; звернути увагу на їхню структуру, маркери переповідності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переповідну модальність найрелевантніше реалізують складнопідрядні речення, які досить поширені в казках, упорядкованих Михайлом Івасюком: «Казки Буковини. Казки Верховини» (1968 р.) [5], «Чарівне горнятко» (1971 р.) [12] та «Золота карета. Буковинські казки у записах Михайла Івасюка» (2007 р.) [4].

Складнопідрядне речення – речення, предикативні частини якого з'єднані між собою підрядними сполучниками або сполучними словами [1, с. 260].

Відомо, що за структурно-семантичною класифікацією в синтаксисі розрізняють СПР нерозчленованої та розчленованої структури. Серед зібраного фактичного матеріалу переважають СПР першого типу зі з'ясувальною підрядною частиною. У «Синтаксисі української мови» К. Шульжука зафіксовано, що це такі одночленні речення, у яких головна

частина є семантично і структурно неповною, а підрядна компенсує цю неповноту і відповідає на відмінкові питання хто? що? кого? чого? тощо [14, с. 274].

СПР з підрядними з'ясувальними частинами відрізняється від решти тим, що здатні найекономніше й найвиразніше позначати стан людини, її переживання, розумову, а отже, й мовленнєву діяльність.

Цьому сприяють і такі групи предикатів:

– на позначення процесів говоріння і повідомлення: *говорити, кричати, відповідати, оголошувати, переконувати, обіцяти, повторювати, шептати, твердити, доповідати* та інші;

– на позначення процесів розумової діяльності;

– процесів сприймання.

У головній частині СПР із підрядною з'ясувальною частиною переповідність експлікують предикати, що слугують для передачі інформації, зокрема:

– казати: *Одного дня йому сказали, що має служити у цісаревім війську* (5, с. 9);

– говорити: *Підносить руки до стелі і просить, аби того Андрія чорти взяли до пекла.*

Парафіяни говорять, що то він про мене... (5, с. 33);

– хвалитися: *Мій брат хвалився, що може принести пташку-віщунку, – нашептав він цареві* (5, с. 129);

– просити: *Просив, аби-сьте прийшли до нього в гості разом з онуками* (4, с. 87);

– наказувати: *Батько наказував мені, щоб я слухала її!* (5, с. 211);

– кричати: *Живіт кричить, що горло повісилось!* (4, с. 90);

– ремствувати: *Олениця ремствує, що її олень, тікаючи від тебе, обламав собі роги* (4, с. 8) тощо.

За комунікативним спрямуванням складнопідрядні з'ясувальні речення за сполучником і сполучним словом поділяють на три типи [14, с. 275–277]:

– зі сполучниками сфери розповіді (мовлення, повідомлення, передача інформації, мислення, розуму, стану, почуттів тощо), насамперед сполучник **що**. Наприклад: *Кажуть, що в багатій дівки горба не видно* (4, с. 79); *Сказав, що боїться* (4, с. 142);

– зі сполучниками сфери волевиявлення (спонукання, бажаності, повинності та ін., тобто ірреальної модальності; у таких структурах використовують сполучник **щоб**, а також **аби**). Наприклад: *Ади, якась дитина проситься із сопілки, аби-м її визволив* (4, с. 140).

Принагідно зауважимо, що в текстах казок досить часто трапляється залишкова форма колишнього перфекта (*аби-сьте, аби-м, аби-сь, чула-м, нащо-сь*). О. Мельничук пише про схожу рису (третя переповідна форма для перфекта і плюсквамперфекта), притаманну болгарській мові [6, с. 88].

– зі сполучниками чи сполучними словами сфери питальної мови (у підрядних частинах вживаються сполучні слова: *хто, що, який, чий, котрий, де, коли, як, скільки, наскільки* тощо). Наприклад: *Ну, чи не казав я тобі, щоб ти не чіпав клітку?* (5, с. 202).

СПР можуть бути як з однією підрядною частиною (*Мій брат хвалився, що може принести пташку-віщунку*), так і з кількома:

– однорідна підрядність: *Царю, мій брат хвалився, що може дістати такий буханець хліба, що весь regiment буде їсти і ніколи не з'їсть;*

– послідовна підрядність: *Мій брат хвалився, що може дістати таку пляшку вина, з якої буде пити все твоє військо і ніколи не вип'є; О, ясний царю, мій брат хвалився, що може тобі привести таку файну дівчину, якій пари немає на світі* (4, с. 42–44).

Зазначимо, що подані конструкції переповідності, хоч і мають переповідну форму, але з контексту ми дізнаємося, що відсутній автор повідомлення. Переповідач, кажучи, що його «брат хвалився» говорить неправду задля власної користі – позбутися конкурента й отримати вигоду.

Подібну ситуацію спостерігаємо, коли інтенцію переповідності завдяки використанню напівпрямої мови подано в контексті переповідання ситуації зі сну: *Мені приснився чудернацький сон. Мавка нашого лісу просунула голову у вікно і сказала, що я видужаю тільки тоді, коли найвродливіша молодичка станцює переді мною в такому убранні, якого ще світ не видів* (4, с. 36). Тут, як бачимо, також експлікується послідовна підрядність.

– змішаного типу: *Так і так, – сказав, – дідич хоче, аби я приніс йому перстень з пальця лівої руки його покійного тата, бо як не принесу, то забере мою жінку і завалить хату* (4, с. 86). У цьому прикладі потрібно звернути увагу вираз **так і так**, який вказує на передачу чужих слів задля викладу суті справи.

Для вербалізації інтенцій переповідності в текстах використано присудки:

– простий дієслівний: *Ти ж сказав, аби я взяла з твоєї хати все мені найдорожче* (4, с. 158); інколи біля нього наявний прямий додаток: *Генерал дав розказ, аби сто жовнірів не відходили й на крок від русинових бочок* (4, с. 112);

– однорідні присудки: *Він казав, що колись має прийти до нас пригода, і журився, аби були гроші на той час* (з казки «Про дурних багачок») (12);

– складений дієслівний: **Не могли дізнатися**, чиє лоша народилося на світ божий. Я згадала царя Соломона і вчинила їм суд (4, с. 157).

За нашими спостереженнями, переповідність здебільшого виражена дієслівними формами минулого часу: *Бо казав пан, що, як не знайде грошей, видере йому ременя з хребта* (5, с. 60). Такі СПР – найяскравіші засоби вербалізації інтенцій переповідності, оскільки та інформація, яку переповідає мовець, уже була висловлена кимось, порівняймо: *Мавка нашого лісу просунула голову у вікно і сказала, що я видужаю тільки тоді, коли найвродливіша молодичка станцює переді мною в такому убранні, якого ще світ не видів* (4, с. 36); **Просили**, аби-м це привіз королеві золото (4, с. 114). У подібних висловленнях сповна реалізується переповідна настанова. Утім наявні й форми теперішнього часу: *Я лише підійшов до його хати, а він кричить своїй жінці, що я вже прийшов і буду їхнім* (4, с. 29).

У казках, упорядкованих М. Івасюком, реалізується й здогадна переповідність, виражена «вільною непрямою мовою». Цей тип переповідності виокремлює Н. Гуїванюк у праці «Слово – Речення – Текст» [2, с. 522]. Наприклад: *Я запряжу коні в той віз, бо негаразд гнати льоху по селу. Люди скажуть, що ми бідні* (з казки «Про дурних багачок») (12); **Водоплив буде проситися, казатиме**, що є вашим паном, але ви не вірте – кидайте йому на голову якомога більше глини (наявні складна й складена форми майбутнього часу дієслів недоконаного виду) (з казки «Про найду-водоплива») (12);

У складнопідрядному реченні, у його головній частині, предикат говоріння може мати характер наказового способу, реалізуючи вивідними формами своєї парадигми широкий діапазон модальності волевиявлення (поради, прохання, напучування):

– прохання переповісти, що має характер «вільної непрямої мови» зі спонукальною модальністю: *Ідіть, мамо, до царя і скажіть, най дає дівку за мене* (5, с. 142); *Піди і скажи, що тато прийшов* (4, с. 16);

– поради, що передбачає переповідання: *Тоді зробіть так: скличте людей і сповістіть їм, що як ви не вернетесь, то вони будуть вільні від панщини* (з казки «Як Климко спровадив дідича в пекло») (12);

– переповідної настанови («вільна непряма мова»): *Піп написав усім понам, аби оголосили своїм парафіянам, що у неділю в його церкві буде храмове свято* (з казки «Хитрий наймит») (12).

Варто зауважити, що за комунікативною настановою більшість речень розповідні (зокрема й окличні): *Казав я вам, що чорта вижену з вашого дому!* (5, с. 67). У казках, упорядкованих М. Івасюком, експлікуємо СПР, що за своєю комунікативною настановою є питальними, наприклад: *Ну, чи не казав я тобі, аби ти не чіпав вуздечку?*; *Ну, чи не казав я тобі, щоб ти не чіпав клітку?* (5, с. 202); *Кажеш, що вона дуже гарна?* (4, с. 155). У перших двох випадках переповідач за допомогою перепитування прагне констатувати свою правоту, у третьому реченні ретранслятор висловлює скептицизм, а в четвертому – бажає впевнитися в словах співрозмовника.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Використання тих чи тих мовних засобів чужого мовлення допомагає переповідачеві реалізувати заплановану комунікативну настанову. Опрацювавши казки, ми зауважили, що в діалогічному мовленні СПР із підрядними з'ясувальними частинами слугують засобами вербалізації переповідності. У текстах досить часто можна побачити залишкову форму колишнього перфекта. СПР можуть бути як з однією підрядною частиною, так і з підрядністю однорідною, послідовною та змішаного типу. Вербалізують інтенції переповідності прості дієслівні, однорідні та складені дієслівні присудки. Переповідність здебільшого виражена дієслівними форми минулого часу, хоча наявні й переповідні конструкції теперішнього часу. Художні тексти також містять зразки здогадної переповідності; прохання переповісти; поради, що передбачає переповідання. За комунікативною настановою СПР переважно розповідні (зокрема й окличні), а також питальні.

Наявність широкої проблематики та відсутність комплексного дослідження потребують подальшого детального аналізу не лише щодо комунікативно-прагматичного аспекту синтаксичних конструкцій переповідності, а й стосовно їхнього функційного вияву в різних дискурсивно-жанрових виявах української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – Київ : Вища школа, 1985. – 360 с.
2. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст : [вибр. праці] / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2009. – 664 с.
3. Загнітко А. П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект / А. П. Загнітко. – Донецьк, 2009. – 137 с.
4. Золота карета. Буковинські казки у записях Михайла Івасюка / упорядник Г. Івасюк-Крися. – Чернівці : Видавнича спілка «Ратуша», 2007. – 176 с.
5. Казки Буковини. Казки Верховини / упоряд. М. Івасюк. – Ужгород : Карпати, 1968. – 223 с.
6. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук. – Київ : Наукова думка, 1966. – 324 с.
7. Огієнко І. І. Складня української мови. Ч.2. Головні й пояснювальні члени речення / І. І. Огієнко. – Жовква : Друкарня оо. Василян, 1938. – 239 с.
8. Сімович В. І. Граматика української мови / післяслово О. Горбача : фотопередрук з 2-го вид. 1921 р. – Київ ; Ляйпціг ; Мюнхен, 1986. – 584 с.
9. Смаль-Стоцький С. Й. Граматика української (руської) мови. Четверте видання / С. Й. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер. – Львів, 1928. – 209 с.

10. Смеречинський С. С. Нариси з української синтакси (у зв'язку з фразеологією та стилістикою) / С. С. Смеречинський. – Харків : Рад. школа, 1932. – 283 с.
11. Сучасна українська літературна мова : синтаксис / За заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – Київ : Наук. думка, 1972. – 516 с.
12. Чарівне горнятко / упоряд. С. Далавурак та М. Івасюк, передм. М. Івасюка. – Ужгород : Видавництво «Карпати», 1971. – 256 с.
13. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові / С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : «Букрек», 2014. – 412 с.
14. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник / К. Ф. Шульжук. – Київ : Вид. центр «Академія», 2004. – 366 с.
15. Ющук І. П. Українська мова: підручник / І. П. Ющук. – Київ : Либідь, 2005. – 640 с.

Кравцова О. Сложноподчиненные предложения как средства вербализации интенций пересказательности в сказках, упорядоченных Михаилом Ивасюком.

В статье проанализированы сложноподчиненные предложения, которые служат средствами вербализации интенций пересказательности в сказках, упорядоченных Михаилом Ивасюком; систематизированы лексико-грамматические маркеры пересказательности, в частности – тематические группы предикатов и союзы; определены основные типологические проявления подчиненности; обследовано сложноподчиненные предложения с однородной и последовательной подчиненностью; очерчено коммуникативное направление сложноподчиненных предложений; выяснено, что сказочный дискурс содержит образцы предположительной пересказательности, просьбы рассказать, посоветовать, предостеречь.

Ключевые слова: интенция пересказательности, сложноподчиненные предложения, пересказательные конструкции, чужая речь, вербализация, модальность.

Abstract

Kravtsova O. Complex sentences as a means for verbalizing the intentions of renarration in fairy tales arranged by Mykhailo Ivasiuk.

The article analyzes complex sentences that serve as a means for verbalizing the intentions renarration in fairy tales arranged by Mykhailo Ivasiuk; lexico-grammatical markers of renarration are systematized, in particular – thematic groups of verbs and conjunctions; the main typological manifestations of subordination are defined; the communicative orientation of complex sentences is outlined.

In the research the following methods were used: descriptive method with cross-checking and systematization – for selection and streamlining of the factual material; structural method – for the analysis of renarration structures on the background of the syntactic level of the language; modeling method for determining the main renarration groups; distributive analysis – to distinguish between reciprocal markers.

Communicative activity of an individual in terms of content, meaning and functions is most fully realized on the basis of the syntactic level of the language. For the manifestation of a speech setting, thoughts and feelings the sentence as a minimal grammatical organized unit is used. Due to its main feature – predicativity – it can express action in the past, present and future times, as well as the unreal, that is, anticipated, possible, desired, etc.

Having analyzed the views of scientists, it can be concluded that there are cases where renarration is represented by simple sentences, but mostly by complex ones, and the explicative

means of this modality are parenthetical words, particles, verbs to denote speaking and conveyance of information.

The presentation of the renarrative structures expressing the communicative attitude, the target orientation and the position of the narrator of someone else's utterance is most often realized with the help of complex sentences with various kinds of subordination in which other people's conclusions are focused in the subordinate part, while renarration is carried out via the verbal forms with the meaning of speaking, request, order, retelling, recognition, prediction, praise, etc.

The use of certain language means of someone else's speech helps the narrator implement the planned communicative attitude. Having studied fairy tales, we noticed that in dialogical speech complex sentences with subordinate explanatory parts serve as a means for verbalizing renarration. In the texts quite often the residual form of the former perfect can be found. Complex sentences can be both with one subordinate part, and with the subordination of a homogeneous / consecutive / hybrid type. The intentions of renarration are verbalized through simple verbal / homogeneous / compound verbal predicates. Renarration is expressed mainly by verbal forms of the past tense, although there are also present-tense renarrative constructions. Artistic texts also contain examples of an alleged renarration, a request to retell, advice, which provides for renarration. In accordance with the communicative attitude, complex sentences are mainly declarative (including exclamatory ones) and interrogative.

The vast array of topics and the absence of a comprehensive study require further detailed analysis not only in terms of the communicative-pragmatic aspect of renarration syntactic constructions, but also in relation to their functional display in various discursive-genre manifestations of the Ukrainian language.

Key words: *intention of renarration, complex sentences, renarrative constructions, someone else's speech, verbalization, modality.*

References

1. Hanych D. I. Slovník lingvistických terminů / D. I. Hanych, I. S. Olijnyk. – Kyiv : Vyshcha shkola, 1985. – 360 s.
2. Huivaniuk N. V. Slovo – Rechennia – Tekst : [vybr. pratsi] / N. V. Huivaniuk. – Chernivtsi : Chernivetskyi natsionalnyi universytet, 2009. – 664 s.
3. Zahnitko A. P. Ukrainskyi syntaksys: teoretyko-prykladnyi aspekt / A. P. Zahnitko. – Donetsk, 2009. – 137 s.
4. Zolota kareta. Bukovynski kazky u zapysakh Mykhaila Ivasiuka / uporiadnyk H. Ivasiuk-Krysa. – Chernivtsi : Vydavnycha spilka «Ratusha», 2007. – 176 s.
5. Kazky Bukovyny. Kazky Verkhovyny / uporiad. M. Ivasiuk. – Uzhhorod : Karpaty, 1968. – 223 s.
6. Melnychuk O. S. Rozvytok struktury slovianskoho rechennia / O. S. Melnychuk. – Kyiv : Naukova dumka, 1966. – 324 s.
7. Ohiienko I. I. Skladnia ukrainskoi movy. Ch. 2. Holovni y poiasniuvalni chleny rechennia / I. I. Ohiienko. – Zhovkva : Drukarnia oo. Vasylilian, 1938. – 239 s.
8. Simovych V. I. Hramatyka ukrainskoi movy / pisliaslovo O. Horbacha : fotoperedruk z 2-ho vyd. 1921 r. – Kyiv; Liaiptsih; Miunkhen, 1986. – 584 s.
9. Smal-Stotskyi S. Y. Hramatyka ukrainskoi (ruskoi) movy. Chetverte vydannia / S. Y. Smal-Stotskyi, F. Gartner. – Lviv, 1928. – 209 s.
10. Smerechynskyi S. S. Narysy z ukrainskoi syntaksy (u zviazku z frazeolohiieiu ta stylistykoiu) / S. S. Smerechynskyi. – Kharkiv : Rad. shkola, 1932. – 283 s.
11. Suchasna ukrainska literaturna mova : syntaksys / za zah. red. akad. AN URSR I. K. Bilodida. – Kyiv : Nauk. dumka, 1972. – 516 s.

12. Charivne horniatko / uporiad. S. Dalavurak ta M. Ivasiuk, peredm. M. Ivasiuka. – Uzhhorod : Vydavnytstvo «Karpaty», 1971. – 256 s.
13. Shabat-Savka S. T. Katehoriia komunikatyvnoi intentsii v ukrainskii movi / S. T. Shabat-Savka. – Chernivtsi : «Bukrek», 2014. – 412 s.
14. Shulzhuk K. F. Syntaksys ukrainskoi movy: pidruchnyk / K. F. Shulzhuk. – Kyiv : Vyd. tsentr «Akademii», 2004. – 366 s.
15. Yushchuk I. P. Ukrainska mova: pidruchnyk / I. P. Yushchuk. – Kyiv : Lybid, 2005. – 640 s.

Світлана Куранова
(м. Київ)

УДК 811.161.2'27'42

ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА СТРУКТУРНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ДИСКУРС-ПОРТРЕТА (НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІЦИСТИКИ О. ЗАБУЖКО)

У статті розглянуто спосіб створення прагматичної координати дискурс-портрета мовної особистості. На прикладі аналізу есе О. Забушко «Ціна Вінні-Пуха» продемонстровано шлях дослідження структурно-прагматичних характеристик текстів. Уперше запропоновано структурно-прагматичні моделі побудови смислового простору як один із параметрів дискурс-портрета особистості. Визначено роль та основні функції прагматичних одиниць різних рівнів у розгортанні дискурсу та його смислового наповненні. Виокремлено структурно-прагматичну модель та подано схему її смислової організації. Виявлено зовнішні та внутрішні зв'язки та їхні підвиди, що об'єднують структурні частини мовленнєвої події.

Ключові слова: *дискурс-портрет, мовленнєвий акт, мовленнєвий хід, мовленнєвий крок, мовленнєва подія.*

Метод створення дискурс-портрета публічної мовної особистості ставить за мету побудову багатоаспектної моделі, що відображає різні вияви відповідної мовленнєвої діяльності досліджуваного мовця. Прагматичний аналіз є першим етапом цієї процедури. Досліджуваний текст визначаємо як мовленнєву подію, що складається з певної кількості мовленнєвих ходів. У деяких випадках, особливо під час аналізу інтерв'ю, доцільно застосовувати таку структурно-прагматичну одиницю, як мовленнєвий крок. У межах мовленнєвого ходу чи мовленнєвого кроку визначаємо мовленнєві акти та їхню іллокутивну спрямованість (на адресанта, адресата, пізнання чи міжособистісне спілкування). Також на рівні мовленнєвих ходів / кроків простежуємо використання особистістю дейктичних елементів та їхню роль (наприклад, привертання уваги, паузи тощо).

Дослідження мовної особистості є одним з найактуальніших аспектів сучасної лінгвістики. Окрім наукових розвідок, що були виконані в текстово-лінгвістичному та стилістичному річищі, учені приділяли увагу й психолінгвістичним та етнопсихолінгвістичним параметрам особистості. Дискурс-портрет – група методів аналізу текстів, що враховує поліфонію змістового текстового простору та інформацію, яка

характеризує адресанта. Цей напрям розвивається в працях І. Ухванової-Шмигової, П. Зернецького, С. Куранової [5; 2; 3; 4]. Такий підхід є комунікативно-функціональним і дає змогу отримати чіткі відомості стосовно мовної особистості як багаторівневої системи.

Метою цієї статті є визначення порядку створення прагматичної координати дискурс-портрета мовної особистості на прикладі аналізу есе О. Забужко «Ціна Вінні-Пуха» (1, с. 15–20).

У прагматичному аспекті тексти жанру «нон-фікшн» О. Забужко можна схарактеризувати як динамічні та здатні до подальшого об'єднання та укрупнення мовленнєві події або сукупність подій. Есе, статті, виступи тощо існують як відносно незалежні мовленнєві події, що публікувалися в друкованих виданнях, на інтернет-ресурсах (наприклад, сайтах «Радіо Свобода», «Українська правда») тощо, а з часом були об'єднані автором до збірок. Такими сукупностями мовленнєвих подій є, зокрема, збірка есеїстики «З мапи книг і людей» (2012).

Збірку «З мапи книг і людей», «складають вибрані есе з доробку останніх дванадцяти років, об'єднані темою культурного простору навколо нас» (1, с. 2). Це (разом зі вступом) 23 мовленнєві події, що розподілені за чотирма розділами (тематично): «Читати», «Писати», «Бачити», «Жити». Розглянемо структурно-прагматичну організацію есе «Ціна Вінні-Пуха» (розділ «Читати»).

Аналізоване есе як мовленнєва подія (МП) складається з трьох мовленнєвих кроків (МК). У межах кожного МК виокремлюється декілька мовленнєвих ходів (МХ). Хоча МК використовують для аналізу переважно діалогічного дискурсу, у текстах Оксани Забужко простежується певне об'єднання декількох МХ за тематичними параметрами: декілька абзаців (МХ) підпорядковані єдиній темі та утворюють більшу структуру (МК). Своєю чергою, МК в межах МП пов'язані структурно як вступ (МК 1) / передядерна частина (перед-Я), міркування / ілюстрація (МК 1 – МК 2) / ядерна частина (Я) та висновок (МК 3) / післяядерна частина (після-Я). Есе «Ціна Вінні-Пуха» має таку прагматичну структуру (структурно-прагматичну модель):

МП = 3 МК

МП:

{Перед-Я МК 1: МХ 1.1 – 1.4},

{Я МК 1 – МК 2: МХ 1.5, МХ 2.1 – 2.6},

{Після-Я МК 3: МХ 3.1 – 3.2}.

Перед-Я МП (МК 1):

{Перед-Я: МХ 1.1 – МХ 1.2 (автосемантичний)},

{Я: МХ 1.3},

{Після-Я: МХ 1.4 (автосемантичний) – МХ 1.4}.

Я МП (МК 1 – МК 2):

{Перед-Я: МХ 1.5},

{Я: МХ 2.1 – МХ 2.2 – МХ 2.3 – МХ 2.4 – (МХ 2.4.1, МХ 2.4.2)},

{Після-Я МХ 2.5 – МХ 2.6}.

Після-Я МП (МК 3):

{Перед-Я: МХ 3.1},

{Я: МХ 3.1},

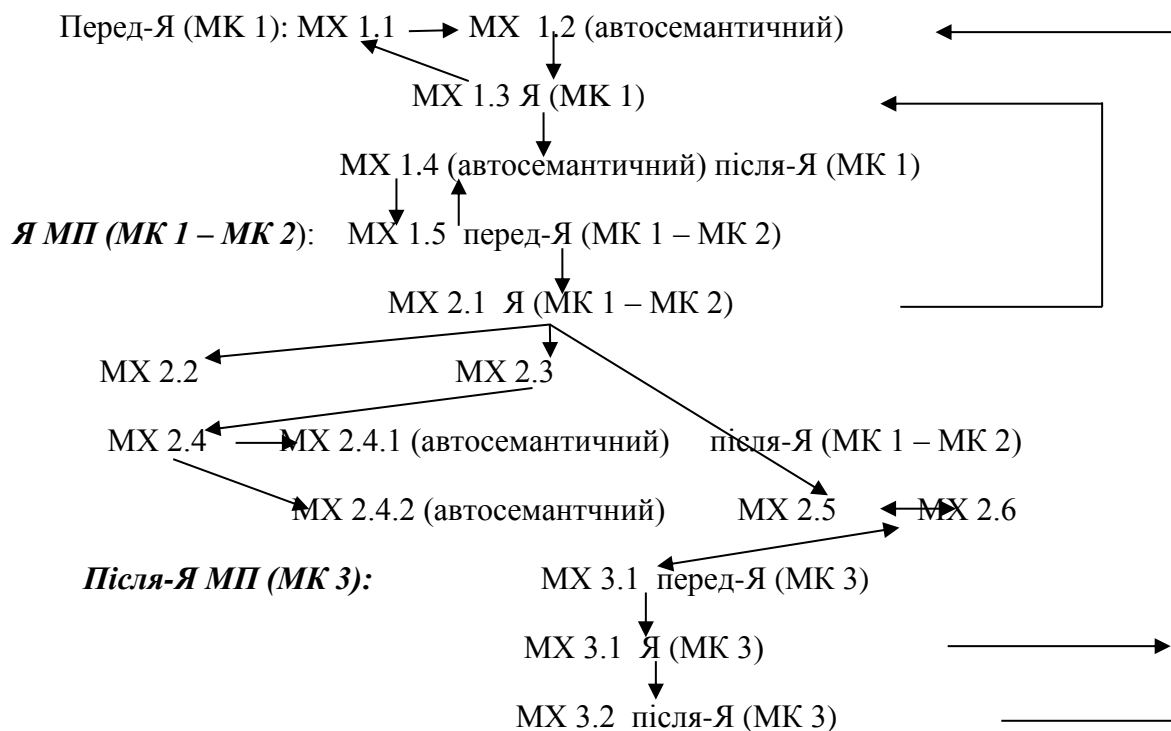
{Після-Я: МХ 3.2}.

У смисловому плані структура МП складається зі вступної частини (передядерна / Перед-Я), основної (ядерної / Я) та заключної (післяядерної / Після-Я). У

межах кожної зі структурних частин, своєю чергою, можна виокремити вступну (передядерну), основну (ядерну) та заключну частини (післяядерну).

Структурно-смілова організація МП та зв'язки між компонентами кожної зі структурних частин, типи цих зв'язків подано на малюнку:

Перед-Я МП (МК 1):

У межах МП її структурні частини (перед-Я, Я, після-Я) поєднані зовнішніми зв'язками водночас усередині кожної з означених структурних частин реалізуються внутрішні зв'язки, що з'єднують Я, перед-Я та після-Я всередині вступу (перед-Я МП), основної частини (Я МП) та завершальної (після-Я МП). В аналізованому тексті виявлено такі типи зовнішніх зв'язків: послідовні, зворотні, зворотно-дистанційні, двобічні зворотно-доповнювальні, кільцеві. Серед внутрішніх виявлено послідовні, променеві, зворотні, зворотно-дистанційні (лівобічні), гібридні, метамовленнєві внутрішньо-організаційні.

Розглянемо типи зовнішніх зв'язків.

Послідовним зв'язком поєднуються перед-Я частина МП з Я частиною МП. Це, зокрема, перехід від автосемантичного МХ 1.4, що є після-Я в межах перед-Я та МХ 1.5, який є перед-Я в межах Я. Послідовний зв'язок оформлений повторенням у МХ 1.5 власної назви з автосемантичного МХ 1.4 «Дорожня Пісенька для Снігової Погоди».

Двобічний зворотно-доповнювальний зв'язок поєднує перед-Я та Я частини (від МХ 1.4 до МХ 1.5 та від МХ 1.5 до МХ 1.4). Цей тип зв'язку реалізований повторенням імені персонажа (Паць) та субституцією репліки.

Зворотно-дистанційний зв'язок поєднує Я частину з перед-Я: це зв'язки між МХ 1.5 (перед-Я в межах Я МП) та МХ 1.1 (перед-Я в межах перед-Я МП) (повторення власного імені *Александр Мілн*, словоформи *книг / книгу*).

Зворотний зв'язок поєднує Я (МХ 2.5 – після-Я в межах Я) та після-Я (МХ 3.1 – перед-Я в межах після-Я). Він реалізований часткою *навряд чи*, займенником *від того*. У такий спосіб забезпечений щільний зв'язок із попереднім абзацем (МХ 2.5 – після-Я в межах

Я), коли перше речення після-Я частини МП містить уточнення інформації, що міститься у Я частині МП, а займенник у після-Я частині виконує функцію субституції.

Кільцевий зв'язок поєднує після-Я частину МП з перед-Я частиною МП. Це зв'язок між МХ 3.1 (Я в межах після-Я МП), МХ 3.2, що є після-Я в межах після-Я МП, та автосемантичним МХ 1.2 (повторення числівника *дев'яносто дев'ять*, власного імені Пух та перефразованої цитати з МХ 1.2 у МХ 3.1).

Проаналізуємо внутрішні зв'язки.

Послідовним зв'язком поєднано МХ 1.1, МХ 1.2 (перед-Я МК 1), МХ 1.3 (Я МК1), МХ 1.4 (після-Я МК 1), МХ 2.3 (Я МК 1 – МК 2) та МХ 2.4 (Я МК 1 – МК 2), МХ 3.1 (перед-Я МК 3) МХ 3.2 (Я МК 3) МХ 3.3 (після-Я МК 3). Це поступове розгортання думки від абзацу до абзацу як у межах однієї підструктурної частини, так і між підструктурними елементами (це власне оповідь, наративний тип дискурсу).

Зворотним зв'язком поєднані МХ 2.5 та МХ 2.6 (після-Я МК 1 – МК 2). МХ 2.6 є приміткою до есе, тобто це доповнення, уточнення думки, що висловлена у МХ 2.5.

Зворотно-дистанційний (лівобічний) зв'язок з'єднує МХ 1.3 (Я МК1) та МХ 1.1 (перед-Я МК 1). Він забезпечується вказівними займенниками (*цей Вінні-Пух, той*), повторенням власного імені *А. Мілн*, іменника *книжка* та поєднанням їх у МХ 1.3 у словосполучення (*Мілнова книжка*). Отже, окрім розгортання думки, спостерігаємо відсилання до перед-Я МК1 частини та формування протиставлення референтів (героя книжки та героя мультфільму).

Променевий зв'язок поєднує МХ 2.1 (Я МК 1 – МК 2) з МХ 2.2, МХ 2.3 (Я МК 1 – МК 2) та МХ 2.5 (після-Я МК 1 – МК 2). Зв'язок МХ 2.1 з МХ 2.2 та МХ 2.3 розвивається в межах Я частини: це ілюстрація тези, що висловлена у МХ 2.1, її розвиток. Зв'язок МХ 2.1 та МХ 2.3 поєднує Я та після-Я частини МК 1 – МК 2, що дає підстави характеризувати його як гібридний (перехідний між променевим та послідовним).

Метамовленнєві внутрішньо-організаційні поєднують МХ 2.4 та МХ 2.4.1, МХ 2.4.2 (після-Я МК 1 – МК 2). Це внутрішні зв'язки в межах МХ: між основною його частиною та автосемантичними МХ. Вони виконують функцію ілюстрації думки, її доповнення.

Більшість мовленнєвих актів у межах МХ є когнітивно орієнтованими та констативами. Квеситиви використовуються у МХ 2.1, МХ 2.4 та МХ 3.1. Зокрема:

МХ 2.1: Інша справа – якою ціною.

У цьому разі автор використовує транспонований квеситив, що має форму констатива. Цей мовленнєвий акт є також топі кальним / тематичним та пов'язаним з топікальним / тематичним МА у МХ 1.5 (МК1) і заголовком есе (пор. *Ціна Вінні-Пуха* (заголовок). – *Треба Великих Книг, котрих для дітей написано, на жаль, не так і багато. Александрові Мілну вдалося написати одну з небагатьох* (МХ 1.5). – *Інша справа – якою ціною* (МХ 2.1)).

МХ 2.4: І нічого з цим тавром не вдієш: можеш по два рази закінчувати Кембридж, змінювати професію, місто й країну, лізти добровольцем під кулі Другої світової війни і вмирати в госпіталі, – по всіх трудах і звагах тебе однак наздоженуть на котромусь повороті й тицьнуть указкою: бачиш цього дядю, серденько? Ану спитайся, де його ведмедик?

Такі МА є метамовленнєвими, вони характеризують акт мовлення гіпотетичного мовця. Узагальнена форма запитань, дієслова-контекстні показники мовлення (*наздоженуть, тицьнуть*), вибір форми вони-речень вказує на типовість, частотність цих запитань.

*МХ 3.1 І хтозна, може Мілн-молодий тому й зумів, хай і в 52, таки віднайти своє Зачароване Місце, що Пух додержав колісь даної **обіцянки** його не покинути?*

У цьому МХ запитання з додатковою ознакою модальності тематично пов'язане з автосемантичним МХ 1.2:

«- Пуше!

- Що таке? – спитав Пух.

- Коли я буду... Коли... Пуше!

- Що, Критосфере Робіне?..

*- Пуше, **пообіцяй**, що ти мене ніколи-ніколи не забудеш. Ну, навіть коли мені буде сто років!*

Пух трохи подумав.

- А скільки тоді буде мені?

- Дев'яносто дев'ять.

Пух кивнув головою.

*- **Обіцяю**, – сказав він».*

Топікальні / тематичні МА розташовано на межі МК 1 (МХ 1.5) та МК 2 (МХ 2.1). У МХ 1.5 сформульовано основну ідею есе (*Треба Великих Книг... Александрові Мілну вдалося написати одну з небагатьох*), а у МХ 2.1 її доповнено та водночас оформлено зв'язки із заголовком (*Інша справа – якою ціною. – Ціна Вінні Пуха*). Водночас МХ 1.5 є підсумковим (після-Я) для МК 1, а у МХ 2.1 простежуються тематичні (сміслові) променеві зв'язки з МХ 2.2, МХ 2.3, МХ 2.4.

МХ 2.1: Інша справа – якою ціною.

МХ 2.2: Увесь вік він ревно і працьовито домагався слави «дорослого», «серйозного» письменника... Натомість чотири дитячі книжечки...видані одна за одною в 1920-х, увінчали Мілна тією несподіваною і не надто втішною для нього короною (сам він уважав її мало не блазенською!), яку йому так і не вдалося перемінити на статечний «дорослий» лавр – ні за життя, ні по смерті.

МХ 2.3: Утім, якщо вже про посмертя, то не можна не згадати й значно драматичнішу жертву ... жертву, якою випало стати чоловікові на ім'я Крістофер Робер Мілн.

МХ 2.4: Мало того, що йому вкрали дитинство й перетворили на громадську власність на кшталт міського парку, – йому навіть імені не zostавили, прирікши до сивого волосу слухати лепет молодих мам...

МХ 2.5: Велика література завжди «канібальствує», вживаючи собі на ставу живу плоть і кров, і не завжди ці плоть і кров належать тільки самому автору...

У МХ 2.2, МХ 2.3, МХ 2.4, МХ 2.5 логічно обґрунтовується думка, висловлена у МХ 2.1, отже, сформовано прагматичний променевий тематичний (смісловий) зв'язок у межах мікротеми, вершиною якого є МХ 2.1.

МХ 1.1, МХ 1.3, МХ 1.5, МХ 2.2, МХ 2.3, МХ 2.4, МХ 2.5 містять дійктичні одиниці. Наприклад:

МХ 1.3: (і досі гірчить!), (дещо пізніше, слава Богу, коли смаки вже сформувалися!), (не диво, що захрип!), (надто в гостях у явного «піонервожатого» Кролика!), (якраз настільки буквальному, щоб крізь нього «просвічував» оригінал!), (читай: поваги до інших!), (другий бік тієї ж медалі!), (і тим, непомітно, поправляється...), (найліпшою, між іншим, протиотрутою на всяку совдепівщину);

МХ 2.2: *(не той, котрого знаємо з книжки, а перший-ліпший, і маленької літери...), (ким, до речі, також устиг побувати – провадячи колонку в гумористичному журналі «Панч»), (при перевиданні їх об'єднали в один том, так повелося й при перекладі на інші мови), (чарівні!), (сам він уважав і мало не блазеньською!);*

Дейктичні одиниці виконують функцію уточнення, кореляції і є автосемантичними (це своєрідний мікровідступ).

У МП застосовано автосемантичні МХ: цитати та дейктичні МА. У МХ 1.1, МХ 1.3, МХ 1.5, МХ 2.2, МХ 2.4 дейктичні МА є адресат-орієнтованими констативами; вони виконують функцію кореляції, уточнення, додавання додаткової інформації. Наприклад:

МХ 2.4: *(Мілнові-старшому на час народження сина добігало сорок).*

У цьому разі дейктичний автосемантичний МА є мікровідступом і виконує функцію уточнення, додавання інформації до констатива:

МХ 2.4: *Звісно, як єдина дитина, **ще й досить пізня (Мілнові-старшому на час народження сина добігало сорок)**, він просто приречений був зростати тим очком у лобі, за яким дорослі провадять прицільне спостереження...*

У МХ 2.4 дейктичний автосемантичний МА виконує функцію додаткового міркування. Див.: *Так що Мілновій книжці я завдячую не лише своїм глибоко вкоріненим англофільством (найліпшою, між іншим, протиотрутою на всяку совдепівщину), а й дечим більшим....*

У МХ 1.3, МХ 2.2, МХ 2.5 дейктичні МА є адресант-орієнтованими експресивами, оскільки передають оцінне ставлення автора. Наприклад:

МХ 1.3: *Зате прекрасно пам'ятаю (і досі гирчить!) ту доглибну особисту образу, якою стала для мене поява (дещо пізніше, слава Богу, коли смаки вже сформувалися!) популярного мультфільму, де бридка коричнева клякса-ведмідь хрипкувато-приблатньонним голосом Леонова репетував на все горло (не диво, що захрип!) щось вельми схоже на тодішні «пионерские речёвки» і взагалі тримався з тією брутальною, просто-таки комісарською розв'язністю і нецеремонністю (надто в гостях у «піонервожатого» Кролика!), котра недвозначно вказувала чистоту його пролетарського походження...*

У цьому МХ до адресат-орієнтованих МА-констативів додаються адресант-орієнтовані дейктичні МА-експресиви, що, з одного боку, додають оцінності, а з іншого – збільшують ілокутивну силу констативів.

У межах аналізованої МП дейктичні МА можуть бути як відносно незалежними стосовно інших МА в МХ, так і контекстуально зумовленими. Наприклад:

МХ 2.5: *(Що вже казати про мільйони народжених в англійській мові – тих, хто зріс на цілком, на жаль, неперекладних «дзеньках-бреньках» із «Коли ми були маленькі» й «Тепер нам шість»!)*

Дейктичний МА в межах МХ 2.5 є відносно незалежним адресант-орієтованим експресивом.

Більшість дейктичних МА зумовлені контекстом, їм властиві щільні зв'язки з попередніми МА в межах МХ. Ці МА виражені переважно неповноскладними, еліптичними, безособовими реченнями. Наприклад:

МХ 1.5: *Але щоб по-справжньому почути у відповідь Пацеву репліку (тобто на хвилиночку забути про себе-коханого й подивуватися наявному багатоманіттю поглядів на світ), на те вже треба школи.*

Функцію доповнення, уточнення виконує також МХ 2.6, що є автосемантичним авторським відступом та оформлений як примітка:

МХ 2.6: Прим. 2012 року: Нуні, прочитавши біографію А. А. Мілна (*Ann Thwaite. A. A. Milne. His Life. London: Faber&Faber, 1990*), схилиюся до думки, що то була легковажність: Мілн-старший сам чесно жив у «країні вічного дитинства», де «вміють гратися», і, будучи джентльменом старої складки, просто не міг собі уявити, які пастки наставляє на сина такою передчасною публічністю в сіті масових технологій.

Отже, прагматичними особливостями есе є така організація взаємозв'язків між компонентами МП, що може бути схарактеризована як передавання семантичної інформації, а також інформації щодо ставлення мовця до певного стану речей у світі. Передавання семантичної інформації оформлено переважно як оповідь та міркування, а також ілюстрація думки. Інформація щодо ставлення мовця до певного стану речей у світі є уточненням, доповненням, додаванням оцінних елементів, протиставленням. Таку інформацію вважаємо частиною сигматичної координати дискурс-простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забужко О. З мапи книг і людей / Оксана Забужко // Збірка есеїстики. – Meredian Czernowitz. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня “Рута”», 2012. – 376 с.
2. Зернецкий П. В. Речевое общение на английском языке (Коммуникативно-функциональный анализ дискурса) / П. В. Зернецкий. – Киев : Лыбидь, 1992. – 144 с.
3. Куранова С. І. Проблеми дослідження мовної особистості у психолінгвістиці / С. І. Куранова. – Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія. – Маріуполь, 2017. – Вип. 16. – С. 90–97.
4. Куранова С. І. Перспективи дослідження публічної мовної особистості в аспекті жанрової та реєстрової теорії / С. І. Куранова. – Мовознавство. Науково-теоретичний журнал Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні – Київ, 2017. – № 5. – С. 42–54.
5. Ухванова-Шмыгова И. Ф. Каузально-генетический подход в контексте лингвистики дискурса / Ухванова-Шмыгова Ирина Фроловна. – Минск : БГУ, 2014. – 223 с.

Куранова С. Общие характеристики и структурно-прагматические аспекты создания дискурс-портрета (на материале публицистики О. Забужко).

В статье рассмотрен способ создания прагматической координаты дискурс-портрета языковой личности. На примере эссе О. Забужко «Цена Винни-Пуха» продемонстрировано направление исследования структурно-прагматических характеристик текстов. Впервые представлены структурно-прагматические модели построения смыслового пространства как один из параметров дискурс-портрета личности. Определена роль прагматических единиц в развёртывании дискурса и его смысловом наполнении. Рассмотрена структурно-прагматическая модель и предложена схема её смысловой организации. Выявлены объединяющие структурные части речевого события внешние и внутренние связи и их подвиды.

Ключевые слова: дискурс-портрет, речевой акт, речевой шаг, речевой ход, речевое событие.

Abstract

Kuranova S. General peculiarities and structural pragmatic aspects of the creation of discourse portrait (on the materials of O. Zabuzhko essays).

Linguistic pragmatic tradition of discourse analysis is now in the period of formation. Communicative functional approach envisages studying of speech units in social situations. Pragmatic aspect of the text ties the latter with the communicative act within which it is created and

used by the speaker as a means of reaching a certain communicative goal. The use of speech activity units of different levels (speech acts, speech moves, speech interactions, speech events) became most fruitful. The use of such units in linguistic research gives the possibility to describe, apart from language factors, the extralinguistic factors, such as communicative roles of the participants of the communication, the personal characteristics, interpersonal relations, general experience, the level of information, etc.

The article deals with the ways of creation of pragmatic coordinate of discourse portrait of the language personality. Language personality is a type of linguistic description of the individuality which contains psychological, social, ethical and cognitive components reflecting in his/her speech. It is a multi-level functional system which comprises three levels: speech activity (language competence), conversational activity (communicative competence), and the knowledge of the world (thesaurus). This unity gives the opportunity to create and comprehend speech products (texts), which differ in degrees and complexity of the surrounding reflection and certain purposefulness as well. The systemic role of abovementioned categories of the basic discourse analysis in creating discourse portrait is elucidated and illustrated.

This is the unity of peculiarities of verbal behavior of a person, who uses the language as a means of communication. That is why language personality is researched on verbal, cognitive and pragmatic levels.

Multifaceted research of the communication as the complex object requires the necessity of using discourse analysis as a contemporary linguistic method. Discourse analysis develops today within the measures of psycho-, socio-, political linguistics, etc. It is also used in the bordering social and humanitarian sciences such as philosophy, history, psychology, literary science, and it supports the tendency of integration in modern scientific paradigm in general.

The analysis of O. Zabuzhko's "The price of Winnie-the-Pooh" essay demonstrates a new trend of structural pragmatic research of the discourse. It presents a new model of structural pragmatic construction of sense space as one of the parameters of discourse portrait of the language personality.

Key words: *discourse portrait, speech act, speech move, speech pace, speech event.*

References

1. Zabuzhko O. Z mapy knyh i liudei / Oksana Zabuzhko // Zbirka eseistky. – Meredian Czernowitz. – Kamianets-Podilskyi : TOV «Drukarnia "Ruta"», 2012. – 376 s.
2. Zernetskyi P. V. Rechevoe obshchenye na anhlyiskom yazyke (Kommunikatyvno-funktsyonalnyi analiz dyskursa) / P. V. Zernetskyi. – Kiev : Lybid, 1992. – 144 s.
3. Kuranova S. I. Problemy doslidzhennia movnoi osobystosti u psykholingvistytsi / S. I. Kuranova. – Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu – Mariupol, 2017. – Seria: Filolohiia. – Vyp. 16. – S. 90–97.
4. Kuranova S. I. Perspektyvy doslidzhennia publichnoi movnoi osobystosti v aspekti zhanrovoi ta rehistrovoi teorii / S. I. Kuranova. – Movoznavstvo. Naukovo-teoretychnyi zhurnal Instytutu movoznavstva im. O. O. Potebni – Kyiv, 2017. – № 5. – S. 42–54.
5. Ukhvanova-Shmyhova Y. F. Kauzalno-henetycheskyi podkhod v kontekste lynchvystyky dyskursu / Ukhvanova-Shmyhova Yryna Frolovna. – Minsk : BHU, 2014. – 223 s.

УДК: 811.161.2:81'367.625

СТРУКТУРА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ ДІЄСЛІВ ВІДЧУТТЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті визначено структуру лексико-семантичної групи дієслів відчуття в сучасній українській мові за сукупністю їхніх семантико-граматичних ознак. Установлено, що базовою лексемою ЛСГ дієслів відчуття є дієслово «відчувати» та його синонімічний ряд (почувати, учувати, чути, передчувати), які становлять ядерну лексико-семантичну підгрупу. Інші підгрупи конкретизують різні відчуття (холоду, болю, свербіжу тощо) та перебувають у привативній опозиції щодо ядерної підгрупи. Усередені підгруп дієслівні лексеми пов'язані за об'єктними семами еквіполентними опозиціями. Лексичні компоненти лексико-семантичних парадигм відрізняються один від одного певними семами, а саме: існування / становлення (болить – розболюватися), некаузативності / каузативності (мерзнути – морозити), позитивної / негативної модальності (зігрітися – замерзнути). Але опозиції за цими семами не є регулярними, як і за семами спостережуваності та цілеспрямованості.

Ключові слова: дієслова відчуття, семантична система, лексико-семантична група, семантичне значення, інтегральна сема, диференційна сема.

Постановка проблеми. Дієслово як показник граматичної структури української мови посідає чільне місце в описі її семантичної системи, тому вивчення цієї частини мови не втрачає своєї актуальності.

У сучасній лінгвістиці, як українській, так і зарубіжній, досліджують семантичні особливості дієслів як особливого класу слів, що характеризує ознаки предметів і їхні відношення. Дієслівні лексеми аналізуються, з одного боку, у лексико-семантичному аспекті на підґрунті денотативного підходу (Н. Авілова, Л. Васильєв, Т. Кильдибекова, О. Кубрякова, Е. Кузнецова, Т. Лагута, А. Середницька, Г. Уфимцева та ін.), основою якого є онтологічне розчленування дій і станів. Лексико-семантичний опис дієслів дозволяє диференціювати граматичні категорії (вид, стан, перехідність – неперехідність, спосіб, час та ін.), ознаки (активність – пасивність, статичність – динамічність, об'єктна – суб'єктна орієнтованість та ін.) та граматичні процеси, властиві ієрархічно організованій функціональній системі дієслів. А з іншого – у функціональному аспекті, який дозволяє виявити істотні закономірності функціонування дієслівної лексики в мові та мовленні, з'ясувати її роль, призначення та потенційні можливості (Ю. Апресян, Т. Булигіна, В. Герасименко, С. Дишлева, Г. Золотова, Н. Іваницька, С. Кацнельсон, Й. Крекич, О. Леута, Ю. Маслов, Т. Масицька, В. Русанівський, Т. Савчук, Л. Теньєр, Ч. Філмор та ін.). Цей підхід дозволяє глибше ідентифікувати семантику дієслів, сприяє виявленню внутрішньодієслівних зв'язків і «функціонально-семантичних категорій каузативності, зворотності, суб'єктно-об'єктних відношень і результати» [6, с. 7], а також з'ясувати характер сполучуваності дієслівних предикатів.

На нашу думку, справедливими є роздуми Т. Булигіної, О. Шмельова [2], О. Леути [7], В. Русанівського [8], О. Селиверстової [9] та інших дослідників про те, що лексико-семантична класифікація дієслів пов'язана з типологією предикатів, тому є не лише

розподілом за тематичними групами, а передбачає врахування взаємної зумовленості семантичного значення та синтаксичних можливостей дієслівної лексики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній україністиці досліджують насамперед семантико-граматичні та функціональні особливості дієслівної лексики (А. Безноса, І. Вихованець, К. Городенська, В. Горпинич, С. Дишлева, А. Загнітко, Н. Іваницька, І. Кульчицький, Т. Лагута, О. Леута, М. Лукач, Т. Масицька, В. Мозгунов, Л. Наконечна, О. Рабулець, В. Русанівський, М. Степаненко, Н. Сухарина, В. Широков, К. Якименко та ін.), а також описують різномантні лексико-семантичні групи дієслів: абсолютивні дієслова (Н. Іваницька), релятивні дієслова (Т. Савчук), інформативно недостатні дієслова (Л. Коваль), дієслова мовлення (Н. Николаєва; Г. Пашковська; О. Сірук), дієслова конкретної фізичної дії (А. Шумейкіна), дієслова переміщення (А. Середницька), дієслова розташування (М. Мирончук), дієслова руху (Н. Лахно), дієслова динамічної просторової локалізованості (Л. Сегін), дієслова багатократно-дистрибутивної і розподільної дії (Н. Мединська), дієслова буття (Л. Лонська), дієслова мислення (В. Гумовська), дієслова стану (О. Леута), дієслова на позначення емоційних станів (Т. Парасюк; І. Чепуріна), синсемантичні дієслова (І. Прокопенко), дієслова зі значенням запаху (М. Городенська), дієслова звучання (О. Бабакова), дієслова з градуальною семантикою (Ю. Ткаченко) тощо. Дослідники зосереджують увагу на семантичній організації дієслівних значень, валентносних властивостях дієслів, їхній конструктивній ролі в реченні та тексті. Але залишаються недостатньо описаними в лексико-семантичному аспекті деякі групи дієслів, наприклад дієслова відчуття, незважаючи на те, що вони відображають один із найважливіших аспектів психічної діяльності людини – «відбиття у свідомості біологічно обумовлених сигналів про внутрішній стан організму» [3, с. 43]. Отже, дослідження їхніх семантико-функціональних особливостей є актуальним і новим.

Мета статті – визначити структуру лексико-семантичної групи дієслів відчуття за сукупністю їхніх семантико-граматичних ознак у сучасній українській мові.

Фактичний матеріал для нашого дослідження дібрано методом суцільної вибірки з одинадцятитомного «Словника української мови» [10].

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці більшість дослідників поділяють дієслівну лексику на два розряди: дієслова дії та дієслова стану. Розбіжності в семантичних класифікаціях торкаються визначення лексико-семантичних груп, що становлять ці розряди, як у якісному, так і в кількісному відношенні.

Зокрема, В. Русанівський, ґрунтовно проаналізувавши дієслівну лексику за її формальними ознаками, «що охоплюють фразову синтагматику дієслова (сполучуваність з іншими дієсловами та іменниками), лексемну синтагматику (поєднуваність із префіксами) і парадигматику (можливість лексеми виступати у формі пасивного дієприкметника)» [8, с. 59], виділив 41 функціонально-семантичну групу: дієслова бажання, волевиявлення, можливості та наміру, часових меж, мислення, навчання, пересування тощо [8, с. 56–65].

У тлумачному ідеографічному словнику російських дієслів (з англійськими еквівалентами) [1] представлено варіант класифікаційної парадигми дієслів, узятих як в основних, так і в неосновних (вторинних) значеннях. За принципом ієрархії в структурній організації (макроструктурі) лексико-семантичних парадигм на підставі семантичних суперкласифікаторів виділено три лексико-семантичних поля (поле «Дія та дяльність», поле «Буття, стан, якість», поле «Відношення»), які, своєю чергою, поділено з урахуванням категоріально-лексичної семантики (категоріально-лексичної семи та суттєвої семантичної ознаки, що її уточнює) на різні «підполя» та лексико-граматичні угруповання (групи).

Наприклад, на думку укладачів словника (Л. Бабенко, І. Волочкової, Ю. Казаріна, М. Кусової, М. Мухіна, Т. Попової та ін.), до поля «Дія та діяльність» входить підполе «інтелектуальна діяльність», яку формують такі групи: модальні дієслова, дієслова сприйняття, розуміння, пізнання, мислення, пам'яті, уяви та припущення, порівняння та зіставлення, вибору, рішення, визначення, перевірки [1, с. 243–249]. Отже, дієслова сприйняття та дієслова відчуття поєднуються в одну групу за категоріально-лексичною семою (типовою семантикою) 'сприймати будь-що будь-яким чином (зором, слухом, нюхом) за допомогою якихось зовнішніх органів чуття', базовим дієсловом є *сприймати (сприйняти)* [1, с. 243]. Як бачимо, до однієї групи включено дієслова *бачити, слухати, чути, дивитися, зустрічати, спостерігати, милуватися* та ін., з одного боку, а з іншого – *відчувати, чути (холод), сприймати дотиком, відчувати на дотик*.

Із позицій комунікативної граматики Г. Золотова поділяє дієслівну лексику на два підкласи: акціональні (дієслова дії) та статуальні (дієслова стану), які розрізняються насамперед ознаками активності та цілеспрямованості [5, с. 60–62]. До акціональних дієслів науковець відносить такі семантичні розряди, як-от: дієслова конкретної фізичної дії; дієслова переміщення, руху; мовленнєвої дії; донативної дії; соціальних інтерсуб'єктних дій; ментальної дії; сприйняття; емоційної дії; фізіологічної дії; способу поведінки тощо. Зауважимо, що дослідниця не виокремлює дієслова відчуття, розглядаючи їх як дієслова сприйняття. Ознаками, що характеризують акціональні дієслова (більшою чи меншою мірою), є активність і цілеспрямованість дії, що здійснюється частіше за все особою або живою істотою, потенційна спостережуваність, здатність до конкретно-часової локалізації, інтерпретація й оцінка (дві останні ознаки притаманні також статуальним дієсловом) [5, с. 61–62].

На підставах логіко-граматичного підходу О. Леута в докторській дисертації «Дієслівні речення в українській літературній мові: структура, семантика, моделі» визначив такі лексико-семантичні групи дієслів: дієслова дії, дієслова руху, дієслова стану, процесуальні дієслова, дієслова соціальних і ментальних дій, релятивні дієслова (відношення), дієслова місцеперебування, дієслова буття, дієслова характеристизації, дієслова екзистенційні, дієслова володіння [7, с. 9].

У дисертації С. Дишлевої «Адвербіальна дистрибуція лексико-семантичних груп українських дієслів» [4] виокремлено основні лексико-семантичні групи (далі – ЛСГ) дієслів за ознакою наявності спільних сем і співвіднесеністю дієслівних одиниць із фактами дійсності, а саме: дієслова дії; дієслова руху та переміщення; дієслова релятивної семантики; дієслова стану й процесу; дієслова ментальних і соціальних дій суб'єкта; дієслова звучання та звуконаслідування; дієслова буття; дієслова на позначення виникнення, появи, настання; дієслова характеристизації; дієслова просторової локалізації; модальні дієслова; фазові дієслова. На думку дослідниці, дієслова сприйняття варто поділяти на підгрупи: а) дієслова активного сприйняття: *дивитися, слухати, нюхати, мацати* та ін.; б) дієслова пасивного сприйняття: *бачити, відчувати, чути, почувати* та ін. [4]. Як бачимо, С. Дишлева розглядає дієслова відчуття як лексико-семантичні компоненти ЛСГ дієслів сприйняття та не виділяє їх в окрему групу.

Інший підхід до дієслів відчуття спостерігаємо в науковій розвідці «Дієслівна вербалізація градуальної семантики в сучасній українській мові» Ю. Ткаченко, де автор на засадах філософського вчення Зіммеля та Дільтея про життя та з урахуванням семантичної класифікації дієслівної лексики Л. Васильєва виокремлює два лексико-семантичні класи дієслів: дієслова дії та дієслова психічної діяльності [11]. На її думку, дієслова відчуття

становлять окрему від дієслів сприйняття ЛСГ семантичного класу дієслів психічної діяльності.

У нашому дослідженні ми також дотримуємося міркувань Л. Васильєва [3, с. 43], який виділив такі лексико-семантичні підгрупи дієслів семантичного класу психічної діяльності людини, як-от: 1) дієслова відчуття, 2) бажання, 3) сприйняття, 4) уваги, 5) емоційного стану, 6) емоційного переживання, 7) емоційного ставлення – загальний ідентифікатор «відчуття», який означає відбиття у свідомості людини різних станів і функцій організму; 8) мислення, 9) знання, 10) пам'яті – загальний ідентифікатор «ментальність», який означає відношення до думки, до розумової діяльності людини.

Отже, дієслова, що позначають різноманітні психічні процеси, поєднуються в один семантичний клас за своєю інтегральною семою 'психічна (чуттєва та розумова) діяльність людини в різних її аспектах'.

Услід за Л. Васильєвим, розмежовуємо дієслова відчуття та дієслова сприйняття, які мають спільну інтегральну сему 'відчувати (опис чуттєвого сприйняття дійсності)', але розрізняються диференційними семами: 'фізичні відчуття людини' (дієслова відчуття), 'пізнавальна діяльність людини за допомогою органів чуття' (дієслова сприйняття). Наприклад, у тлумачному словнику сучасної української мови дієслово *відчувати (відчутти)* визначають як: «1. перех. також із спол. як, що та ін. Сприймати органами чуття. // неперех. Мати здатність сприймати щось, реагувати на щось. 2. Переживати якесь почуття. // у сполуч. із сл. себе. Почуватися. Не відчувати під собою землі (ніг) – те саме, що Не чути під собою землі (ніг) (див. *чути*). 3. також із спол. як, що та ін. Сприймати інтуїцією, чуттям що-небудь. // Чуттям угадувати; здогадуватися. 4. також із спол. як, що та ін. Розуміти, усвідомлювати що-небудь» [10, т. 1, с. 662].

Іменник *відчуття* тлумачать у такий спосіб: «1. Те саме, що відчуження 1. Відчуття болю; Відчуття дотику. 2. Здатність відчувати, сприймати явища навколишнього світу. 3. спец. Процес відображення мозком людини властивостей предметів і явищ об'єктивної дійсності, які безпосередньо впливають на органи чуття. // Підсвідоме сприймання чого-небудь. // Образ, відбиток, слід предметів матеріального світу, що створюються в свідомості людини внаслідок їх дії на органи чуття. 4. чого і яке. Стан, зумовлений переживанням чого-небудь, враження від баченого, чутого, переживаного. 5. Усвідомлення, розуміння чого-небудь. // Передчуття якоїсь події, явища» [10, т. 1, с. 663].

Відчуження: «1. тільки одн. Дія і стан за знач. відчувати 1. 2. Те саме, що відчуття 2, 4» [10, т. 1, с. 662].

Пор.: *Сприймати*: «1. Відображаючи у своїй свідомості предмети та явища об'єктивного світу, що діють у даний момент на органи чуття, ставитися до чого-небудь, реагувати на щось певним чином. // Осягати розумом сенс чого-небудь, осмислювати щось. // Визначати смисл, сенс і т. ін. чого-небудь зором, слухом тощо. // Реагувати на які-небудь сигнали, звуки і т. ін. (про спеціальну апаратуру). 2. Визнавати що-небудь, вважати його властивим, звичним для себе. 3. Вступати в позитивну реакцію; сполучатися. 4. перен. Запозичуючи що-небудь, робити його своїм надбанням» [10, т. 9, с. 597].

Отже, дієслова відчуття означають фізичні (фізіологічні) чуття людини (*відчувати, терпнути, німіти, боліти, мерзнути* тощо), а дієслова сприйняття (*слухати, чути, бачити, дивитися* тощо) – «відбиття у свідомості людини зовнішнього середовища» [3, с. 169]. Дієслова сприйняття не акцентують на внутрішніх психічних процесах людини, а відбивають різні аспекти пізнавальної діяльності свідомості, що здійснюється за допомогою органів чуття (*чув постріл, лунає музика, погано бачити*).

Семантика дієслова *відчувати* (іменник *відчуття*) настільки широка, що воно може значити «... у самому загальному вигляді будь-яку реакцію свідомості (нервової системи) на ті чи інші подразники, в тому числі реакцію на те, що сприймається (відбивається) органами чуття» [3, с. 169]. Порівняємо: *відчувати запах – чути (носом), відчувати звуки – чути*.

Виходячи із семантичного значення базового дієслова *відчувати* та спираючись на класифікацію Л. Васильєва [3], схарактеризуємо структуру ЛСГ дієслів відчуття в сучасній українській мові.

Загальним семантичним значенням, що об'єднує дієслова цієї ЛСГ, є 'почувати (відчувати) будь-яке відчуття, яке спричинено зовнішніми або внутрішніми стимулами': *відчувати, почувати, учувати, чути, передчувати, відчуватися, почуватися, чутися, передчуватися*. Наприклад: *відчувати біль, відчувається (учувається, чується) прохолода*.

Дієслова *подразнювати (подразнювати кінчики нервів), подразнюватися, бути подразненим* мають каузативне значення 'спричиняти певне відчуття в будь-кому'.

Значення 'становлення відчуття' в українській мові передається не окремими дієсловами, а описово: *робиться чутливим до чого (болю, холоду)*.

Більша частина дієслів відчуття мають конкретну семантику. Їх можна поділити на такі лексико-семантичні підгрупи:

1. Дієслова, які мають значення 'втрачати чутливість на деякий час, унаслідок чого ставати нерухомим, недієздатним': *терпнути, німіти, затерпати, затерпнути, замлівати, зомлівати, ціпеніти, клякнути, дубіти, кам'яніти (перен.), каменіти (перен.), окостеніти, закостеніти, скостеніти, зашкарубнути, коцюбнути (розм.), закоцюбнути (розм.), закоцюбти (розм.), мертвіти, набрякати, запливати, завмирати, умлівати, уклякати, холонутти*. Наприклад: *руки терпнуть (німіють), серце завмирає (замирає, холоне), у серці (на серці, у грудях) холоне*.

Антонімічне значення мають дієслова *відлягати, відлягти, відходити, відійти* (від чого), *легшати, полегшати*: *відлягає (відходить) від серця, легшає на серці*.

Наявні каузативні дієслова із цим семантичним значенням: *відсиджувати, засиджувати, пересиджувати* ('доводити до оніміння'), *холонутти* (перен.), *терпнути* (перен.): *від жаху холоне (терпне) серце*.

2. Дієслова із загальним значенням 'відчувати біль': *боліти, розболюватися, розхворюватися, рознедужуватися, скніти, скімлити (про серце, груди), пекти (про тупий біль у внутрішніх органах), нити, ломити, колоти, калатати, стукати, стукотіти, крутити, свердлити (перен.), шуміти, шумувати, щипати, щеміти, горіти, пашіти, давити, душити, тиснути, муляти, нудити, обважніти, тріщати (перен., розм.), розвалюватися (перен., розм.) тощо: у боку (у боці) коле, серце стукає (стукотить, калатає), голова обважніла, голова тріщить (розвалюється, як не розвалиться), гірчиця щипає язик, щемить (ниє) серце, пече в роті, мене нудить*.

Значення дієслів цієї підгрупи диференціюються семантичними компонентами, які описують різний характер відчуття болю.

3. Дієслова із загальним значенням 'відчувати переохолодження організму': *мерзнути, мерзти, замерзати, замерзнути, позамерзати, померзнути, померзти, промерзати, промерзнути, застуджувати (розм.), застудити (розм.), позастуджувати (розм.), застудитися, позастуджуватися, застуджуватися, заохолодити (розм.), заохолоджувати (розм.), заохолодитися (розм.), клякнути (розм.), заклякати (розм.), заклякнутти (розм.), заклякти (розм.), позаклякати (розм.), поклякнутти (розм.), дубіти (розм.), задубіти (розм.), подубіти (розм.), морозити, коцюбнути (розм.), зазнавати холоду,*

терпіти від холоду, страждати від холоду, (зубами) цокотіти, (зубами) клацати, тіпати, тіпатися, трясти, трястись, трусити тощо. Найчастіше значення ‘відчувати переохолодження організму’ реалізується в таких конструкціях: *Я зазнаю холоду; Ти замерзнеш; Хворого морозить; Мене трусить (морозить, трясє, тіпає); Його кидає то в жар, то в холод; Його проймає то жар, то холод; Його то жаром, то холодом обдає (усипає).*

У конструкціях типу: (перен.) *від жаху холоне (терпне) серце* – реалізується значення ‘відчуття остуди, викликаного сильним хвилюванням’.

Каузативне значення ‘викликати відчуття холоду’ мають дієслова: *холодити, морозити, заморожувати, леденити, студити, трусити*: *вітер холодить (леденить, заморожує) обличчя.*

4. Дієслова із загальним значенням ‘відчувати перегрівання організму’: *горіти, пашіти, перегрітися, перегріватися, пекти (розм.), пектися (розм.), палити (розм.), жарити (розм.), жаритися (розм.), смалити (розм.), шкварити (розм.), смажитися (розм.), парити, паритися* тощо: *Він перегрівся на сонці; Сонце пече (пале), пашить (горить) обличчя (лице).*

5. Дієслова із загальним значенням ‘перестати відчувати холод під впливом тепла’: *зігрівати, зігрітися, гріти, грітися, угрівати, угріватися, нагріти, нагрітися, погріти, погрітися, обігріти, обігрітися, обігріватися, відігрівати, відігріватися, відгріти, відігрітися, розігріти, розігрівати, розпарити, розпаритися, розпарювати, розпарюватися, теплішати* тощо: *зігрівати (гріти) руки, (прям., перен.) погріти руки*. Ці дієслова вказують на перехід від відчуття холоду до відчуття тепла, тому в їхньому семантичному значенні є сема ‘становлення’.

6. Дієслова із загальним значенням ‘відчувати свербіж’: *свербіти (розм.), лоскотати, лоскотіти, драти*: *у горлі лоскоче (лоскотить), дере у горлі*. Найчастіше ці дієслова вживаються в безособових реченнях.

7. Окремі дієслова, які називають різні види відчуттів: *відсвіжувати, відсвіжати, освіжати, освіжатися, освіжуватися, відсвіжуватися (сили); паморочити, паморочитися, запаморочувати, макітритися, дурманити, задурювати, обморочувати (розм.)* тощо: *голова паморочиться, у голові паморочиться (макітриться), голова йде (пішла) обертом (кругом), світ макітриться (замакітрився), голова ходить (пішла) ходором.*

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, базовою лексемою ЛСГ дієслів відчуття є дієслово *відчувати* та його синонімічний ряд (*почувати, учувати, чути, передчувати, відчуватися, почуватися, чутися, передчуватися*), які становлять ядрну лексико-семантичну підгрупу. Інші підгрупи конкретизують різні відчуття (*холоду, болю, свербіжу* тощо) та перебувають у привативній опозиції щодо ядерної підгрупи. У середині підгруп дієслівні лексеми пов’язані за об’єктними семами еквіполентними опозиціями. Лексичні компоненти лексико-семантичних парадигм відрізняються один від одного певними семами, а саме: існування / становлення (*болить – розболюватися*), некаузативності / каузативності (*мерзнути – морозити*), позитивної / негативної модальності (*зігрітися – замерзнути*). Але опозиції за цими семами не є регулярними.

Дієслова відчуття вживаються як в безособових, так і в особових конструкціях: *серце замирає (замирає, холоне), у серці (на серці, в грудях) холоне, голова паморочиться, у голові паморочиться*. Тобто ці дієслова називають дії, які не завжди спостерігаються та є цілеспрямованими. Однак зазначимо їхню обов’язкову маркованість синтагматичною семою суб’єктності в змістовому відношенні: ‘хтось відчуває щось (певне відчуття)’, ‘хтось / щось

викликає у когось певне відчуття': *Я відчув дотик; Я відчував гострий біль; Вогонь зігрів мені руки.*

Більшість із дієслів відчуття вживаються з назвами частин тіла людини: *зігрівати (гріти) руки, пашисть (горить) обличчя, дере у горлі, голова обважніла.*

Подальшого вивчення потребує питання про особливості функціонування дієслів відчуття, про парадигматичні відношення та синтагматичні зв'язки в межах цієї ЛСГ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой толковый словарь русских глаголов: Идеографическое описание. Синонимы. Антонимы. Английские эквиваленты / Под ред. проф. Л. Г. Бабенко. – Москва : АСТ-ПРЕСС-КНИГА, 2007. – 576 с. – (Фундаментальные словари).
2. Булыгина Т. В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) : монография / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. – Москва : Языки славянской культуры, 1997. – 577 с.
3. Васильев Л. М. Семантика русского глагола : учеб. пособие для слушателей фак. повышения квалификации / Леонид Михайлович Васильев. – Москва : Высш. школа, 1981 – 184 с.
4. Дишлева С. М. Адвербіальна дистрибуція лексико-семантичних груп українських дієслів: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова / Світлана Миколаївна Дишлева; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2008 – 18 с.
5. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова; под общ. ред. Г. А. Золотовой. – Москва : Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова РАН, 2004. – 544 с.
6. Кильдибекова Т. А. Глаголы действия в современном русском языке: Опыт функционально-семантического анализа / Танзиля Асхатовна Кильдибекова. – Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1985. – 160 с.
7. Леута О. І. Дієслівні речення в українській літературній мові: структура, семантика, моделі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова / Олександр Іванович Леута. – Київ : [б. в.], 2009. – 35 с.
8. Русанівський В. М. Спроба визначення семантичних груп дієслів на основі формальних критеріїв / В. М. Русанівський // Структурно-математична лінгвістика. – Київ : Наук. думка, 1965. – С. 56–65.
9. Селиверстова О. Н. Труды по семантике / Ольга Николаевна Селиверстова. – Москва : Языки славянской культуры, 2004. – 960 с.
10. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1970–1980.
11. Ткаченко Ю. В. Дієслівна вербалізація градуальної семантики в сучасній українській мові: автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Юлія Віталіївна Ткаченко; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2016. – 21 с.

Остратюк Н. Структура лексико-семантической группы глаголов ощущений в современном украинском языке.

В статье определена структура лексико-семантической группы глаголов ощущения в современном украинском языке в соответствии с их семантико-грамматическими признаками. Установлено, что базовой лексемой ЛСГ глаголов ощущения является глагол відчувати и его синонимический ряд (почувати, учувати, чути, передчувати), составляющие ядерную лексико-семантическую подгруппу. Другие подгруппы конкретизируют различные ощущения (холод, боль, зуд и пр.) и находятся по отношению к ядерной подгруппе в привативной оппозиции. Внутри подгрупп глагольные лексемы связаны между собой по объектным семам эквиполентными оппозициями. Лексические компоненты лексико-семантических парадигм отличаются друг от друга определёнными семами: бытийности /

становлення (болить – розболюватися), некаузативності / каузативності (мерзнути – морозити), позитивної / отрицательної модальності (зігрітися – замерзнути). Однак опозиції по цих семах не являються регулярними, як і по семах наблюдаемости і целенаправленности.

Ключевые слова: глаголы ощущения, семантическая система, лексико-семантическая группа, семантическое значение, интегральная сема, дифференциальная сема.

Abstract

Ostratiuk Natalia. The lexical and semantic structure of the sense verbs in the modern Ukrainian language.

The lexical and semantic structure of the sense verbs is defined by its totality in the article. It is also determined that the main lexeme of the verbs of senses is the verb to feel with its synonymic row (to perceive, to hear, to sense), and these are the main parts of lexical and semantic subgroup. Other subgroups specify different feelings (cold, ache, itching) and refer to the main subgroup oppositely. In the subgroups the verbal lexemes are connected by the equipollent opposites. The lexical components of lexical and semantic paradigms differ from each other by definite semes: existence – becoming (to ache – to be completely ill); uncausative – causative (to suffer from cold – to freeze); positive and negative modality (to warm – to freeze). However, the oppositions of these semes and the semes of observation and purposefulness are not regular.

Key words: sense verbs, semantic system, lexical and semantic group, semantic meaning, integral seme, differential seme.

References

1. Bolshoi tolkovyi slovar russkykh hlaholov: Ydeohrafycheskoe opysanye. Synonymy. Antonymy. Anghlyiskye ekvivalenty / Pod red. prof. L. H. Babenko. – Moskva : AST-PRESS-KNYHA, 2007. – 576 s. – (Fundamentalnye slovary).
2. Bulyhyna T. V. Yazykovaia kontseptualyzatsiia myra (na materyale russkoi hrammatyky): monohrafiia / T. V. Bulyhyna, A. D. Shmelev. – Moskva : Yazyky slavianskoi kultury, 1997. – 577 s.
3. Vasylev L. M. Semantika russkoho hlahola: ucheb. posobyie dlia slushatelei fak. povysheniia kvalyfykatsyy / Leonyd Mykhailovych Vasylev. – Moskva : Vyssh. shkola, 1981 – 184 s.
4. Dyshleva S. M. Adverbialna dystrybutsiia leksyko-semantychnykh hrup ukrainskykh diiesliv: avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Svitlana Mykolaivna Dyshleva; NPU im. M. P. Drahomanova. – Kyiv, 2008 – 18 s.
5. Zolotova H. A. Kommunykatyvnaia hrammatyka russkoho yazyka / H. A. Zolotova, N. K. Onypenko, M. Yu. Sydorova; pod obshch. red. H. A. Zolotovoi. – Moskva : Un-t russkoho yazyka im. V. V. Vynohradova RAN, 2004. – 544 s.
6. Kyldybekova T. A. Hlaholy deistviia v sovremennom russkom yazyke: Opyt funktsyonalno-semantycheskoho analiza / Tanzylia Askhatovna Kyldybekova. – Saratov : Izd-vo Saratovskoho unyversyteta, 1985. – 160 s.
7. Leuta O. I. Diieslivni rechennia v ukrainskii literaturnii movi: struktura, semantika, modeli : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk / Oleksandr Ivanovych Leuta. – Kyiv : [b. v.], 2009. – 35 s.
8. Rusanivskiy V. M. Sproba vyznachennia semantychnykh hrup diiesliv na osnovi formalnykh kryteriiv / V. M. Rusanivskiy // Strukturno-matematychna linhvistyka. – Kyiv : Nauk. dumka, 1965. – S. 56–65.
9. Selyverstova O. N. Trudy po semantike / Olha Nykolaevna Selyverstova. – Moskva : Yazyky slavianskoi kultury, 2004. – 960 s.

10. Slovník ukrajskoi movy: v 11 tt. / AN URSS. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. – Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980.

11. Tkachenko Yu. V. Diieslivna verbalizatsiia hradualnoi semantyky v suchasni ukrainskii movi: avtoref. dys... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 – ukrainska mova / Yuliia Vitaliivna Tkachenko; NPU im. M. P. Drahomanova. – Kyiv, 2016. – 21 s.

Світлана Стрілецька

(м. Біла Церква)

УДК 801.671:57:81'367.2

ЛІНГВІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ КОГЕЗІЇ В ТЕКСТАХ РІЗНИХ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛІВ МОВИ

У статті проаналізовано явище лексико-семантичної когезії в текстах різних функціональних стилів мови. Окреслено сутність понять «когезія» та «когерентність» як домінуючих категорій характеристик текстів. Розглянуто засоби вираження лексико-семантичної когезії, яка забезпечується зв'язками між реченнями, утвореними за допомогою лексико-семантичного повторення.

***Ключові слова:** перекладацький аналіз тексту, когезія, когерентність, лексико-семантична когезія, лексико-семантичне повторення, сітка вузлів лексико-семантичного зв'язку, «семантичне ядро», центральні й маргінальні речення.*

Постановка проблеми. Адекватний письмовий переклад неможливо здійснити без відповідного перекладацького аналізу вихідного текстового матеріалу [4, с. 4], що, зі свого боку, передбачає виявлення в текстах повторень як лексико-семантичного засобу забезпечення когезії між реченнями, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку, установлення «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень. Перекладацький аналіз тексту передбачає також його прагматичний і стилістичний аналіз. Наступний етап перекладацької діяльності – власне переклад, а на кінцевому етапі – редагування перекладеного тексту й порівняння його з текстом оригіналу [4, с. 4–5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання повторень як лексико-семантичного засобу забезпечення когезії в текстах було предметом дослідження С. Максимова, М. Хої та ін. Проблему ідентифікації повторень, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку та встановлення «семантичного ядра» вивчали І. Арнольд, К. Белоусова, С. Максимов, М. Хої та ін. Питання прагматичного й стилістичного аналізу тексту досліджують І. Арнольд, І. Гальперін, М. Кожина, С. Максимов, Г. Почепцов, О. Селіванова, Дж. Остін та ін. Для нас особливий інтерес має вивчення питання зв'язків між реченнями, які утворено шляхом лексико-семантичних повторень, створення сітки вузлів лексико-семантичного зв'язку, установлення «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень, тобто засобів лексико-семантичної когезії.

Питання щодо особливостей функціонування лексико-семантичної когезії в текстах окремих стилів не були предметом спеціальних досліджень, що й зумовило **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – подати лінгвістичну характеристику лексико-семантичної когезії. **Завданням статі** є з'ясувати сутність когезії як домінантної категорійної характеристики текстів, виокремити засоби забезпечення лексико-семантичної когезії між реченнями в текстах різних функціональних стилів мови (далі – ФСМ).

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз відомих наукових теорій, присвячених вивченню загальних властивостей тексту, дозволяє виділити сім обов'язкових рис, що роблять текст текстом, а саме: когезія, когерентність, інтенціональність, акцептабельність, інформативність, ситуативність та інтертекстуальність. Когезія (зв'язність) та когерентність (цілісність) визначаються як перші дві важливі категорії: когезія означає принципи, що сполучають елементи поверхні тексту в організоване ціле, вони передаються граматичними засобами, тоді як когерентність експлікується семантико-прагматичними відношеннями [12, с. 39].

На зв'язність як на одну з текстових категорій указують А. Новиков (1983), Н. Шевченко (2003), О. Селіванова (2004) [6, с. 25–30; 7, с. 191–240; 11, с. 24]. За О. Селівановою, зв'язність є провідною категорією тексту, оскільки саме вона забезпечує його функціонування як цілісного структурно-семантичного утворення [9, с. 211].

Натомість у спеціальній літературі, присвяченій англістиці, частіше використовують саме англomовний термін «когезія». Наприклад, І. Гальперін дотримується розуміння когезії, запропонованого представниками лондонської лінгвістичної школи М. Галлідеєм і Р. Газаном, згідно з яким «когезія постає як текст, організований в семантичне ціле (semantic edifice)» [2, с. 85]. Учений також використовує термін «граматична когезія» (англ. «grammatical cohesion») для позначення таких граматичних засобів забезпечення когезії в тексті, як уживання сполучників, прийменників, узгодження часових форм дієслова, складнопідрядних і складносурядних синтаксичних конструкцій. Зауважимо, що граматична когезія не є предметом нашого дослідження.

Слідом за О. Каменською, З. Тураєвою, Н. Валгіною, З. Хованською, О. Москальською, виділяємо такі підходи щодо тлумачення зв'язності: психологічний, референційний, формально-граматичний і психолінгвістичний підходи. Психологічний підхід ґрунтується на тлумаченні зв'язності як категорії мислення, яка відображає зв'язність компонентів ідеальної моделі світу у свідомості індивіда [3, с. 23]. Відповідно до референційного підходу зв'язність схарактеризовано як категорію, що відображає глибинні зв'язки й характер створеної в тексті об'єктивної дійсності, де наявний усезагальний зв'язок явищ [9, с. 109]. Формально-граматичний підхід визначає зв'язність як взаємодію між текстовими компонентами, що на структурному рівні тексту експлікують засоби мови [1; 5]. Психолінгвістичний підхід до розгляду питань зв'язності тексту передбачає її аналіз у двох аспектах: 1) зв'язність – це наявність зв'язків (формальних або семантичних) усередині текстових одиниць і між ними; 2) зв'язність – це семантична цілісність тексту [10].

У межах психолінгвістичного підходу до тлумачення зв'язності спостерігаємо тенденцію її ототожнення із цілісністю. Взаємодію між цими двома категоріями дослідники визначають по-різному. Зокрема, З. Хованська цілісність підпорядковує зв'язності й кваліфікує її як зв'язність, що зумовлює об'єднання фактів і явищ в єдине семантично замкнене ціле [10]. Натомість О. Москальська підпорядковує зв'язність цілісності й розглядає першу як одну з особливостей, одну зі складників останньої [5, с. 86].

Фокусууючись на потребі розмежування зв'язності й цілісності, учені подають низку ознак, що допомагають розмежувати ці дві категорії. Цілісність – психолінгвістична категорія, зумовлена концептуальною єдністю тексту, зв'язність – лінгвістична категорія, що

забезпечує семантичну й формальну єдність тексту та репрезентована засобами мови. Цілісність тексту можна встановити лише після його прочитання й сприйняття. Натомість зв'язність можна встановити в процесі читання тексту. Цілісність і зв'язність є взаємопов'язаними категоріями, але не взаємозумовленими. Цілісність не завжди передбачає наявність у тексті формальної зв'язності. І навпаки, текст, що є формально зв'язним, не завжди становить семантичну єдність, тобто не завжди є цілісним [6; 8]. Звідси зв'язність розглядають як структурну величину, а цілісність як смислове наповнення.

Отже, текст виявляє себе в різних категоріях, серед яких найбільш значущою є когезія, оскільки саме вона уможливує існування тексту як цілісного структурно-семантичного утворення. Відтак ми розглянемо засоби забезпечення лексико-семантичної когезії між реченнями в тексті.

Важливим видом когезії в тексті, на думку М. Хой (1991), є лексична або лексико-семантична когезія (англ. «lexical or lexical and semantic cohesion») (далі – ЛСК) [4, с. 26]. ЛСК забезпечується зв'язками між реченнями, утвореними шляхом лексико-семантичного повторення (англ. «repetition links»), тобто наявністю в реченні лексичних одиниць (слів або словосполучень), які відновлюють певні елементи з попередніх речень для надання про них нової інформації [13, с. 268].

Суголосно з С. Максимовим, визначимо головні типи повторень, які можна спостерігати між реченнями в текстах різних ФСМ: 1) просте лексичне повторення (англ. «simple lexical repetition»); 2) складне лексичне повторення (англ. «complex lexical repetition»); 3) проста парафраза (англ. «simple paraphrase»); 4) складна парафраза (англ. «complex paraphrase»); 5) кореферентне повторення (англ. «co-reference repetition»); 6) субституція (англ. «substitution») [4, с. 27–28].

Проаналізуємо кожний тип повторень окремо.

Просте лексичне повторення формується тоді, коли лексична одиниця повторюється в тексті без значних змін. Наприклад, іменник в однині набуває форму множини, а дієслово в теперішньому часі – форму минулого часу, активний стан перетворюється на пасивний, займенник у називному відмінку замінюється на займенник у непрямому відмінку тощо. Зауважимо, що простим лексичним повторенням вважають повторення лише повнозначних слів (англ. «lexical words»). Лексичне повторення таких службових слів (англ. «grammatical words»), як артиклі, прийменники, сполучники, допоміжні дієслова, частки не розглядають.

Складне лексичне повторення утворюється, коли дві лексичні одиниці не є схожими, проте мають однакову лексичну морфему; вони також можуть бути ідентичними, але належати до різних частин мов та, відповідно, виконувати різні граматичні функції. Антоніми, які мають спільні лексичні морфеми, також розглядають як складне лексичне повторення.

Проста парафраза трапляється тоді, коли одна лексична одиниця замінюється іншою, при цьому її значення істотно не змінюється. До простої парафрази належить більшість контекстуальних синонімів.

Складна парафраза – це заміна однієї лексичної одиниці на іншу з протилежним значенням (антонімом), що не має спільної лексичної морфеми. Складна парафраза вживається, коли одна лексична одиниця є комплексним лексичним повторенням іншої й одночасно простою парафразою третьої лексичної одиниці. У цьому разі складна парафраза спостерігається між другим і третім словом. Це семантичне явище називають трикутник-сполучення (англ. «link-triangle»).

Кореферентне повторення утворюється, коли два слова, інтерпретуючись, мають однакового референта й стосуються однакового об'єкта реального світу в певному контексті.

Субституція – це заміна одних лексичних одиниць на інші, зокрема, іменників на займенники (особові та вказівні) [4, с. 27–28; 13, с. 52–55].

З огляду на характеристику типів повторень, розглянемо правила утворення зв'язків між реченнями в тексті шляхом лексико-семантичного повторення, за М. Хой (1991):

1. Зв'язок (англ. «link») утворюється між реченнями, які мають однакову лексичну одиницю.

2. Зв'язки, утворені шляхом лексико-семантичного повторення в межах одного речення, не розглядаються.

3. За умови утворення 3-х і більше зв'язків між двома реченнями утворюється лексико-семантичний вузол або бонд (англ. «bond») [4, с. 32; 13, с. 91].

Такий підхід дозволяє виділити центральні й маргінальні речення (англ. «central and marginal sentences»). Речення, які мають максимальну кількість вузлів лексико-семантичного зв'язку або бондів з іншими реченнями, є центральними (англ. «central sentences»). Такі речення містять основну інформацію й становлять семантичне ядро тексту (англ. «semantic nucleus»), оскільки є найважливішими для його розуміння, інтерпретації та перекладу. Своєю чергою, речення, які мають недостатню кількість вузлів лексико-семантичного зв'язку або бондів з іншими реченнями, вважають маргінальними (англ. «marginal sentences»). Такі речення містять додаткову інформацію і мають меншу семантичну цінність [4, с. 36–37; 13, с. 43].

Зазначимо, що судження про центральні й маргінальні речення певною мірою є суб'єктивними, але, як наголошує С. Максимов, такий підхід базується на реальних лінгвістичних фактах у рамках методології, яку пропонує М. Хой (1991).

У ході нашого дослідження виявлено альтернативний підхід щодо визначення основної та додаткової інформації під час аналізу та розуміння текстів, запропонований І. Арнольд (1981; 1990), який вирізняє «сильні» і «слабкі позиції» (англ. «strong and weak positions»). Зокрема, до «сильних» позицій відносять заголовки тексту, його початок і кінець, абзаци, які містять основну інформацію, а інші, відповідно, до «слабких» позицій. І. Арнольд наголошує, що теорія «сильної» позиції є важливим компонентом стилістичного контексту (англ. «essential component of stylistic context»). Однак інші автори (Н. Монаков, Г. Москальчук (1999); К. Белоусов, Г. Москальчук (2004)) вважають, що «сильні» і «слабкі» позиції, на які вказує І. Арнольд, зумовлені кількістю повторень [4, с. 27; 13, с. 52–55].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Підсумовуючи вищесказане, робимо висновки про те, що важливим видом когезії в тексті є лексико-семантична когезія, яка забезпечується зв'язками між реченнями, утвореними за допомогою лексико-семантичного повторення. Слідом за М. Хой, ми виділяємо просте лексичне повторення, складне лексичне повторення, просту парафразу, складну парафразу, кореферентне повторення, субституцію. Між реченнями, які мають однакову лексичну одиницю, утворюється зв'язок; за умови утворення 3-х і більше зв'язків між двома реченнями утворюється лексико-семантичний вузол або бонд. Такий підхід дозволяє виділити в тексті центральні речення, які становлять «семантичне ядро» тексту, та маргінальні речення.

Перспективним вважаємо вивчення питання ідентифікації повторень у текстах різних функціональних стилів мови. Додаткової уваги потребує створення сітки вузлів лексико-

семантичного зв'язку, за М. Хої, та встановлення «семантичного ядра» шляхом визначення центральних і маргінальних речень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валгина Н. С. Теория текста / Н. С. Валгина. – Москва : Логос, 2003. – 280 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – Москва : Наука, 1981. – 139 с.
3. Каменская О. Л. Текст и коммуникация / О. Л. Каменская. – Москва : Высш. шк., 1990. – 151 с.
4. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська і українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу: навч. посіб. / С. Є. Максимов. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : Ленвіт, 2012. – 203 с.
5. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – Москва : Высшая школа, 1981. – 183 с.
6. Новиков А. И. Семантика текста и её формализация / А. И. Новиков. – Москва : Наука, 1983. – 215 с.
7. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – Киев : Брама, 2004. – 336 с.
8. Сорокин Ю. А. Текст, цельность, связность, эмотивность / Ю. А. Сорокин // Аспекты общей и частной лингвистической теории текста. – Москва : Наука, 1982. – С. 61–75.
9. Тураева З. Я. Лингвистика текста : Текст, структура и семантика / З. Я. Тураева. – Москва : Просвещение, 1986. – 127 с.
10. Хованская З. И. Категория связности и смысловое развёртывание коммуникации / З. И. Хованская // Сб. научн. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза. – Москва, 1980. – Вып. 158. – С. 100–119.
11. Шевченко Н. В. Основы лингвистики текста: учебное пособие / Н. В. Шевченко. – Москва : Приор-издат, 2003. – 160 с.
12. Beaugrande R. Factors in a Theory of Poetic Translating / R. De Beaugrande. – Assen : Van Gorcum, 1978. – 212 p.
13. Hoey M. Patterns of Lexis in Text / M. Hoey. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 276 p.

Стрелецкая С. Лингвистическая характеристика лексико-семантической когезии в текстах различных функциональных стилей языка

В статье затрагивается вопрос лингвистической характеристики лексико-семантической когезии в текстах различных функциональных стилей языка. Автором выяснено суть когезии и когерентности как доминантных категориальных характеристик текстов. Рассмотрены способы обеспечения лексико-семантической когезии как важного вида когезии в текстах, которая обеспечивается связями между предложениями, образованными путем лексико-семантического повторения.

Ключевые слова: *переводческий анализ текста, когезия, когерентность, лексико-семантическая когезия, лексико-семантическое повторение, сетка узлов лексико-семантической связи, «семантическое ядро», центральные и маргинальные предложения.*

Abstract

Striletska S. Linguistic characteristics of lexico-semantic cohesia in the texts of different functional styles of language.

An adequate written translation can not be carried out without proper translation analysis of the original text material. The translation analysis involves identifying repetitions in the texts as a lexical-semantic means of ensuring cohesion between sentences, creating a network of lexical-

semantic nodes and establishing a "semantic core" by defining central and marginal sentences. The question of repetition as a lexical-semantic means of ensuring cohesia in the texts was the subject of the research of S. Maksimov, M. Hoey and others. The problem of identification of repetitions, the creation of a network of nodes of lexical-semantic communication and the establishment of a "semantic core" were studied by I. Arnold, K. Belousova, S. Maksimov, M. Hoey and others.

Since the researchers of lexical-semantic cohesiveness did not consider the features of its functioning in the texts of individual styles, the topicality of the study is due to the need to study lexical-semantic cohesions in texts of various functional language styles to create a powerful tool for further translation activities.

The purpose of the article is to provide a linguistic characteristic of lexical-semantic cohesia. The task of the article is to study the essence of cohesion as a dominant categorical characteristic of multi-language texts and the means of ensuring lexical-semantic cohesia between sentences in texts of various functional language styles.

An important type of cohesia in the text is lexico-semantic cohesia, which is provided by ties between sentences formed by lexical-semantic repetition. Following M. Hoey, we distinguish a simple lexical repetition, a complex lexical repetition, a simple paraphrase, a complex paraphrase, a reciprocal repetition and a substitution. Between sentences with the same lexical unit a bond is formed; if there are three or more bonds between the two sentences, a lexical semantic node or bond is formed. This approach allows us to highlight the central sentences in the text, which represent the "semantic core" of the text, and marginal sentences. In this regard, it is necessary to study the issue of identifying repetitions in the texts of various functional styles of language. The creation of a network of lexical-semantic nodes and the establishment of a "semantic core" by identifying central and marginal sentences require additional attention.

Key words: *translation analysis of the text, cohesia, coherence, lexico-semantic cohesia, lexical-semantic repetition, a network of nodes of lexico-semantic communication, "semantic core", central and marginal sentences.*

References

1. Valgina N. S. Teoriya teksta / N. S. Valgina. – Moskva : Logos, 2003. – 280 s.
2. Gal'perin I. R. Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya / I. R. Gal'perin. – Moskva : Nauka, 1981. – 139 s.
3. Kamenskaya O. L. Tekst i kommunikatsiya / O. L. Kamenskaya. – Moskva : Vyssh. shk., 1990. – 151 s.
4. Maksimov S. Ie. Praktychnyi kurs perekladu (anhliiska i ukrainska movy). Teoriia ta praktyka perekladatskoho analizu: navch. posib. / S. Ie. Maksimov. – 2-he vyd., vypr. i dop. – Kyiv : Lenvit, 2012. – 203 s.
5. Moskal'skaya O. I. Grammatika teksta / O. I. Moskal'skaya. – Moskva : Vysshaya shkola, 1981. – 183 s.
6. Novikov A. I. Semantika teksta i ee formalizatsiya / A. I. Novikov. I – Moskva : Nauka, 1983. – 215 s.
7. Selivanova E. A. Osnovy lingvisticheskoy teorii teksta i kommunikatsii / E. A. Selivanova. – Kyiv : Brama, 2004. – 336 s.
8. Sorokin Yu. A. Tekst, tsel'nost', svyaznost', emotivnost' / Yu. A. Sorokin // Aspekty obshchey i chastnoy lingvisticheskoy teorii teksta. – Moskva : Nauka, 1982. – S. 61–75.
9. Turaeva Z. Ya. Lingvistika teksta : Tekst, struktura i semantika / Z. Ya. Turaeva. – Moskva : Prosveshchenie, 1986. – 127 s.
10. Khovanskaya Z. I. Kategoriya svyaznosti i smyslovoe razvertyvanie kommunikatsii / Z. I. Khovanskaya // Sb. nauchn. tr. MGPIIYa im. M. Toreza. – Moskva, 1980. – Vyp. 158. – S. 100–119.

11. Shevchenko N. V. *Osnovy lingvistiki teksta: Uchebnoe posobie* / N. V. Shevchenko. – Moskva : Prior-izdat, 2003. – 160 s.
12. Beaugrande R. *Factorsina Theory of Poetic Translating* / R. De Beaugrande. – Assen : Van Gorcum, 1978. – 212 p.
13. Hoey M. *Patterns of Lexis in Text* / M. Hoey. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 276 p.

IV. ПРОБЛЕМИ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ ТА ОНОМАСТИКИ

Марина Волошинова

(м. Старобільськ)

УДК 811.161.2`282.2(477.52/.6)

ДИНАМІКА ЛЕКСИКИ ТРАДИЦІЙНОГО КУХОННОГО НАЧИННЯ В ГОВІРКАХ СХІДНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ

У статті здійснено лексико-семантичний аналіз назв тематичної групи лексики «Кухонне начиння» в межах новостворених східнослобожанських говірок. Під час дослідження встановлено функційну активність виявлених репрезентантів, проведено паралелі з говірками інших діалектів української мови. Для виявлення динамічних процесів у заявленій групі лексики номени проаналізовано на предмет визначення статичного й динамічного, трансформаційних процесів, які полягають у розширенні семантичної структури деяких мовних одиниць. З цією метою маніфестанти, зафіксовані в мовленні діалектоносіїв, зіставлено з матеріалами Словника української мови за редакцією Б. Грінченка.

Ключові слова: *говірка, діалект, семантика, динаміка, кухонне начиння, предметна лексика.*

Постановка проблеми. Харчування як особливий культурний код, складник існування людини завжди привертало увагу етнографів, лінгвістів, оскільки саме в ньому відтворено матеріальну й духовну культуру людства, відображено соціально-економічні умови, спадковість поколінь, споконвічні міжетнічні зв'язки. Разом з тематичною групою «Харчування» науковці досліджують лексику на позначення посуду й кухонного начиння, оскільки ці групи тісно взаємопов'язані й унеможливають комплексне вивчення найбільш архаїчного шару предметно-побутової лексики, артефактів, у яких представлено сферу задоволення щоденних матеріальних потреб людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематичну групу лексики (ТГЛ) «Кухонне начиння» найгрунтовніше досліджено на матеріалі південно-західного наріччя. Зокрема, назви їжі та кухонного начиння в українських говорах Східної Словаччини свого часу системно вивчила З. Ганудель [4]. У роботі увагу приділено лексикологічному й лінгвогеографічному аналізу традиційного кухонного начиння зазначених говорів, зокрема у зв'язку із сусідніми українськими, словацькими, польськими й іншими діалектами, а також українською літературною мовою. Установлено обсяг і склад традиційних елементів досліджуваної ТГЛ, виявлено кількісний та якісний склад іншомовних нашарувань, продемонстровано загальні тенденції змін, які відбулися в лексиці у зв'язку з екстра- та інтралінгвальними чинниками.

Комплексне дослідження назв їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах, здійснене Е. Гоцою [6], містить лексико-етимологічний аналіз записаних номенів, ареальну характеристику карпатського говору; також з'ясовано співвіднесеність досліджуваних говорів з українською літературною мовою і з говорами інших діалектних континуумів.

Дисертацію В. Різник присвячено вивченню їжі й кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя [9]. Авторка дослідила склад, шляхи формування й

ареальну поведінку лексики; схарактеризувала шляхи проникнення й засвоєння запозичень, основні принципи мотивації назв їжі й кухонного начиння. Було також виявлено міждіалектні зв'язки лексики надсянсько-наддністрянського діалектного суміжжя з лексикою інших говорів.

Аналізуючи стан дослідження предметної побутової лексики, зокрема й кухонного начиння, потрібно згадати дисертації, у яких українські діалектологи зверталися до системного аналізу, а також картографування предметної лексики. Це, наприклад, роботи К. Глуховцевої [5] та Г. Мартинової [7]. Окремі розвідки, присвячені назвам кухонного начиння в говірках різних діалектів, представлено в публікаціях таких дослідників, як З. Бичко [1], Я. Вакалюк [2], С. Панцьо [8], Г. Черноморець [10] та ін.

Мета статті – здійснити лексико-семантичний аналіз назв тематичної групи лексики «Кухонне начиння» в межах українських східнословобожанських говірок. Поставлена мета передбачає розв'язання **завдань**: на підставі даних польових досліджень установити функційну активність фіксованих лексем; виявити лексичні паралелі із суміжними й віддаленими діалектами української мови; відстежити динаміку в окресленій групі лексики. **Актуальність** нашої розвідки зумовлено тим, що назви кухонного начиння в межах східнословобожанських говірок ще не були предметом системного опису.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кухонне начиння розглядатимемо на прикладі двох лексико-семантичних груп (ЛСГ): «Назви начиння, що використовують під час приготування їжі» й «Назви допоміжного кухонного начиння».

Для семи 'хлібна лопата' зафіксовано однослівні репрезентанти *лопата* (30 населених пунктів (н. пп.) – 2, 4–5, 7, 15–19, 21, 25–26, 28, 30, 32–33, 37, 39–46, 50, 53, 55–56, 61) та словотвірний варіант *лопатка* (н. пп. 5, 21, 22, 38, 52). Інші дво- та трислівні назви – описові номени, які ілюструють функційне призначення реалії або матеріал, з якого її виготовлено: *хлібна лопата* (н. пп. 2, 6, 8, 11, 16, 24, 36, 49, 57), *лопатка дл'а хліба* (н. пп. 9, 34, 60), *дер'яна лопата* (н. пп. 8, 10, 13, 20, 23, 31, 35, 48, 51, 52, 59; н. пп. 23, 37 – *дер'яна лопата*; н. пп. 1, 14, 27, 29, 36, 54, 58 – *лопата дер'яна*), *дер'яна хлібна лопата* (н. пп. 14, 47).

У літературній мові лексему *лопата* вживають на позначення знаряддя праці: 'знаряддя з довгим держаком і широким плоским кінцем, яке застосовують для згрібання, перекидання або насипання чого-небудь' або кухонного начиння: 'дер'яне знаряддя для саджання хліба в піч і виймання його з печі' [СУМ, т. 4, с. 545]. На сучасному етапі реалія вийшла з ужитку у зв'язку зі зміною способів господарювання: *хлібна дер'яна лопата / саддили нейу хліп в піч' і виїмали / капус'т'аний лист к'лали на лопату дер'яну / тоді ложили туди кісто / і саддили у піч' скрайу / шоп підходи'ло / тоді ди'вилис' під'їшло / брали на лопату / підсовували дал'ші до гар'ач'ого / і там нікс'а хліп / закри'вали заслонкою і нікс'а хліп //* (н. п. 14); *була лопата т'ка / ма'нен'ка / не' т'ка шо копайут' в огород'і / а ма'нен'ка / спец'іал'на / ложили туди хліп і саддили у піч' //* (н. п. 47).

Лексема відома західнополіським говіркам: *лопата* 'знаряддя з довгим держаком і широким плоским кінцем для саджання хліба у піч' [Аркушин, т. 1, с. 291], фонетичний варіант зафіксовано словником західноволинських говірок: *лупата* 'лопата, щоб саджати хліб у піч' [Корзонюк, с. 156].

У Словнику української мови за редакцією Б. Грінченка (далі – Словник) сему репрезентовано тільки лексемами *лопата*, *лопатка* 2) 'лопата пекарная' [СГ, т. 2, с. 376–

377], що свідчить про істотне поповнення репрезентативного фонду на сучасному хронологічному зрізі загалом завдяки активному функціонуванню двослівних номенів.

Сему 'пристрій для просіювання' представлено назвами, з яких найуживанішою є лексема *сито* (59 говірок: н. пп. 1 – 40, 42 – 59, 61). Назва *решето* є активною у 24 говірках (н. пп. 1, 3, 6, 11, 14, 21–22, 26, 30, 33, 35, 37 – 41, 46–47, 49, 52, 54, 56, 59–60), номен *в'їялка* записано спорадично (н. п. 9).

Функційно активні номенні є загальноуживаними, пор.: *сито* 'натягнена на обруч густа сітка, через яку просіюють борошно та інші сипкі речовини або проціджують щонебудь' [СУМ, т. 9, с. 208]; *решето* 'господарська річ у вигляді дерев'яного обода з натягнутою з одного боку дірчастою сіткою для просіювання чого-небудь (зерна, борошна)' [СУМ, т. 8, с. 524]. Як наголошує В. Власова, диференційною ознакою в найменуваннях начиння для просіювання може бути ступінь помелу зерна на борошно. Для випікання коржів, пирогів потрібне було борошно дрібне, розсипчасте, якість помелу повинна була бути високою, тому для просіювання користувалися ситом, хліб не вимагав такого ретельного помелу борошна, яке й просіювали за допомогою решета [3, с. 102].

Назви з таким самим значенням зафіксовано в інших діалектах української мови: наддністр. – *решето* [Шило, с. 225], укр. слов. – *сито*, *сьито*, *сіто* [ЛА 1981, к. 99], укр. воронез. – *решето* (*решете*) [Авдєєва, т. 2, с. 169], лемк. – *решето* 'натягнуте сито на дерев'яний ободок, що служить для просіювання зерна, муки' [СЛГ, с. 331].

Сталість лексики на прикладі аналізованої семи підтверджують матеріали *Словника* Б. Грінченка, де на позначення пристроїв для просіювання зафіксовано лексеми *сито* 'сито' [СГ, т. 4, с. 124] та *решето* [СГ, т. 4, с. 14].

Кухонне начиння, що слугує для проціджування або протирання їжі, представлено низкою фонетичних варіантів. Найчастіше інформанти вживають номен *трушляк* (28 говірок – н. пп. 1, 5–7, 9–11, 13–14, 22–25, 29, 31–32, 35–38, 40, 42–45, 52, 55, 58; у н. пп. 32, 51, 56 – *трушляк*; у н. пп. 16, 18, 33 – *трушляк*). У 20 говірках виявлено літературну форму *друшляк* (н. пп. 3, 5, 6, 14–16, 19–21, 26, 27, 41, 48, 50, 52–54, 57–59), фонетичні варіанти якої не набули значного територіального поширення – *друшляк* (н. пп. 1, 12, 18, 30, 33, 47), *друшлях* (н. пп. 17, 21), *друшлях* (н. пп. 26, 34, 37). Зрідка трапляються номенні з фонетичним оформленням, властивим для артикуляції російської мови: *душлях* (н. пп. 39, 43, 46, 56, 60–61), *душляк* (н. пп. 1–2, 4, 8, 37; у н. пп. 28, 49 – *душляк*).

Лексему *друшляк* етимологи виводять з нім. *Durchschlag* „пробійник; решето, друшляк”. В українську мову слово потрапило через посередництво польської, на ґрунті якої відбулася перестановка звуків [ЕСУМ, т. 2, с. 136].

Фонетичні варіанти, що постали на діалектному ґрунті, властиві й іншим говіркам: полт. – *душляк*, *трушляк* [Сизько, с. 29, 86], н-наддніпр. – *трушляк*, *трьохляк* [Чабаненко, т. 4, с. 137, 138], карпат. – *душляк*, *дрішляк* [6, с. 117], укр. воронез. – *трушляк*, *трушляк* [Авдєєва, т. 2, с. 238].

Словник за редакцією Б. Грінченка подає назву *друшляк* зі значенням 'родь металлическаго или глинянаго ситца, сосудъ съ дырочками въ днѣ, чрезъ который сѣѣживають воду съ варениковъ, лапши, макаронъ и т. п.' [СГ, т. 1, с. 450].

Отже, на прикладі проаналізованої семи бачимо, що збагачення репертуару лексем відбулося за рахунок наявності на сучасному хронологічному зрізі значної кількості фонетичних варіантів, співвідносних з літературною формою слова *друшляк*.

У ЛСГ «Назви допоміжного кухонного начиння» аналізуємо 4 семи. Мікропарадигму 'паличка, якою збивають масло' репрезентовано в 30 східнословобожанських говірках

лексемами *кач'алка* (н. пп. 1–2, 4–7, 12–13, 15–16, 18, 20, 22, 28–32, 37, 39, 42–44, 48–51, 53, 57–58). Значно менш поширеною є назва *копистка* (10 говірок – н. пп. 3, 23, 29, 31, 35, 38–40, 47, 54), інші лексеми трапляються поодинокі: *в'єнч'ік* (н. пп. 1, 9, 21, 26, 41; у н. пп. 8, 11, 47 – *в'єнч'ік*), *віс'олка* (н. пп. 10, 15, 20–21), *зби^{el}валка* (н. пп. 8, 24, 52, 56), *коло^lтушка* (н. пп. 1, 59–61), *кописточ'ка* (н. пп. 19, 52, 54), *кач'алоч'ка* (н. п. 17), *коло^lтуха* (н. п. 34), *бо^lтушка* (н. пп. 27, 46), *тол^lкушка* (н. п. 47), *пестик* (н. п. 14; у н. п. 33 – *пест'ік*), *салат'оўка* (н. п. 29).

У назвах *зби^{el}валка*, *коло^lтушка*, *коло^lтуха*, *бо^lтушка*, *тол^lкушка* чітко простежуємо мотив номінації – назва процесу, здійснюваного за допомогою реалії. Як зазначає Л. Власова, таке явище підтверджує загальну закономірність у номінації активних знарядь праці за функціями [3, с. 66].

Лексеми *кач'алка*, *пестик*, *салат'овка*, *копистка* в межах досліджуваного ареалу є полісемантичними, оскільки їх уживають на позначення кількох реалій: сема 'дерев'яний товкач, яким розтирають мак, зерно' – *кач'алка* (н. пп. 8, 11, 16, 21, 25, 29, 33–35, 37–38, 40–41, 52, 57); *салат'оўка* (н. пп. 19, 29, 50); *пестик* (н. п. 37); *копистка* (н. п. 32); сема 'пристрій для розкочування тіста' – *кач'алка* (н. пп. 1–5, 7–8, 10–11, 13–23, 25, 27–40, 42–55, 57, 59, 61). Причини цього явища можуть полягати в подібності функційного призначення предмета.

Літературне *копистка* 'дерев'яна лопатка для розмішування чого-небудь' [СУМ, т. 4, с. 281] – похідне утворення від *кописть*, що, своєю чергою, утворилося від псл. *копуть*, пов'язане з *кор-ати* „копати” [ЕСУМ, т. 2, с. 567–568]. Лексема відома в західнополіських – 'лопатка для розмішування рідкої страви' [Аркушин, т. 1, с. 242], східностепових – 'довгаста дерев'яна лопаточка для розмішування мамалиги, лемішки' [МССУГ, с. 49], полтавських – 'дощечка для вимішування тіста й страв, мішалка' [Ващенко, с. 49], подільських говірках – 'пристрій (дерев'яна паличка) для розмішування мамалиги' [СПГ, с. 52] та в українських говірках Воронезчини – 'весёлка' [Авдеева, т. 1, с. 174].

Назва *віс'олка* постала в російській мові від лексеми *весло*, у зв'язку із зовнішньою подібністю предметів, пор.: *весло* – м'шалка; узенькая лопаточка для м'шання розтворів [Даль 1909, т. 1, с. 456–457]. Назву зафіксовано в говірках Одещини: *віс'олка* 'копистка, якою мішають тісто' [СДО, с. 22].

У *Словнику* за редакцією Б. Грінченка подано семантично близькі щодо обстежених говірок лексеми *копистка* й *кописточка*: 1) 'веселка, дерев'яна лопатка для м'шання т'їста'; 2) 'лопаточка' [СГ, т. 2, с. 281] і словотвірний варіант лексем *колоту́ха*, *колоту́шка* – *колотівка* 'мутовка' [СГ, т. 2, с. 273]. Інші номени демонструють розбіжність у семантиці, пор.: *салат'овка* 'дерев'яний посуд для пестиком' для толчення сала' [СГ, т. 4, с. 98], номен *кач'алка* 'скалка для раскатывання т'їста и б'їлья' [СГ, т. 2, с. 227]. На прикладі цієї семи фіксуємо динамічні зрушення в лексиці, оскільки лексеми *кач'алка*, *копистка*, *пестик*, *салат'овка* в межах східнослов'янських говірок демонструють розширення семантичної структури. Збільшення кількості репрезентантів на сучасному зрізі відбулося також завдяки словотвірним варіантам і запозиченням з російської мови.

Незначний набір лексем виявлено для семи 'конус з трубкою для переливання рідини в посуд з вузькою шийкою'. Зокрема, найуживанішим є репрезентант *л'їйка*, записаний у 60 говірках (н. пп. 1–2, 4–61; у н. пп. 3, 12 – *л'єйка*); демінутив *л'їйоч'ка* (н. п. 3) та номен *в'оронка* (н. п. 30) представлено спорадично.

На думку етимологів, номен *воронка* виник на спільнослов'янському ґрунті, пор.: рос. *воронка* „лійка; яма конічної форми”, блр. *варонка* ‘яма конічної форми’, п. *wrona* „отвір, дірка”, ч. *vrana* „тс.”, блг. *vrana* „отвір у бочці; чіп” [ЕСУМ, т. 1, с. 428].

В інших діалектних системах зафіксовано семантично тотожні з обстеженими говірками назви: чорнобильське – *л'ейка* ‘лійка для переливання рідини в посуд з вузьким отвором’ [ГСМ, с. 87], карпатське – *лійка* ‘лійка’ [ЛА 1958, к. 176], українські говірки Воронежчини – *лійка* ‘воронка для переливання жидкостей’ [Авдеева, т. 1, с. 202].

У реєстрі Словника за редакцією Б. Грінченка наявні назви *лійка*, *лієчка* в значенні ‘воронка’ [СГ, т. 2, с. 368]. Отже, на тлі збереження протягом століття формальної структури та семантики найуживанішого репрезентанта *л'їйка* лексика демонструє незначні динамічні зрушення на прикладі спорадично виявленого фонетичного варіанта *л'ейка* та запозичення з російської мови *воронка*.

Сему ‘велика розливна ложка’ репрезентовано спільнокореновими репрезентантами, найуживанішим з яких є *ополонієк* (55 говірок: н. пп. 1–12, 14–24, 26–54, 57–58, 60), поодинокі зафіксовано безпрефіксне утворення *полонієк* (н. пп. 3, 25) і назву *поллоўнієк* (н. пп. 14, 46, 61). Обмежена функційна активність у східнослов'янських говірках властива лексемі *ч'єрпак* (11 говірок – н. пп. 1, 6, 14, 18, 33–34, 44, 48, 55–56, 59), яка є полісемантичною, оскільки реалізується також у семі ‘ківш з довгою ручкою, яким набирають воду’ (40 говірок – н. пп. 1–3, 5, 7, 9–13, 18–22, 25, 30, 32–35, 38–49, 52–54, 56–57, 59, 61). Це відбулося внаслідок перенесення найменування за зовнішньою подібністю форми й функційних ознак цих двох реалій.

Спорадично виявлено номен, фонетичне оформлення якого збігається з російською мовою: *повар'ошка* (н. пп. 13, 32) – пор. *поварёнка*, *поварёшка* ‘большая разливная ложка, ковш’ [Даль 1909, т. 3, с. 356], що свідчить про вплив суміжних російських говірок на мовлення діалектоносців обстеженого ареалу.

В інших діалектних континуумах української мови зі спільною семантикою виявлено назви: зх.-поліс. – *полівник*, *полонік* ‘велика ложка для розливання рідких страв’ [Аркушин, т. 2, с. 67], *ополонік* ‘черпак’ [Аркушин, т. 2, с. 15], гуцул. – *полонник* ‘велика ложка, ополонік’; ‘черпак, ополонік’ [Негрич, с. 139; СГСБ, с. 323], буков. – *половнік*, *полонник* ‘ополонік’ [СБГ, с. 443], полт., рівн. – *ополонік*, *полонік* ‘велика ложка для розливання їжі’ [Ващенко, с. 68; Євтушок, с. 93], н.-наддніпр. – *полонник* ‘ополонік’ [Чабаненко, т. 3, с. 178], поділ. – *полонік* ‘черпак’ [СПГ, с. 76], *черпак* ‘начиння з ручкою для зачерпування рідини; складова частина ложки’ [СЛГ, с. 429].

Реєстр Словника Б. Грінченка зі спільним значенням фіксує назви *ополонік* ‘разливная ложка’ [СГ, т. 3, с. 59], *полонік* ‘разливная ложка, большая ложка’ [СГ, т. 3, с. 287]. Для лексеми *черпак* у лексикографічній праці подано значення, пов'язані з іншими реаліями: 1) Черпакъ на длинной палкѣ или ведро съ короткой ручкой, вверхъ стоящей, для набіранія воды. 2) Родъ ковша для поливанія ризей [СГ, т. 4, с. 458], що підтверджує розширення семантичної структури цього номена на сучасному етапі. Як бачимо, найуживаніший репрезентант семи *ополонієк* не втратив своєї семантики та є активно вживаним на сучасному етапі, динаміку вбачаємо в розширенні семантичної структури номена *черпак* та в наявності поодиноких запозичень.

Репертуар семи ‘щіточка для змашування сковороди’ представлено маніфестантами, які не набули значного поширення на обстеженій території. Це похідні утворення від лексеми *перо*: *п'ір'це* (18 говірок – н. пп. 2, 16, 20, 23–25, 32–36, 39, 48–51, 56, 58; у н. пп. 10–11 – *п'єр'це*), *п'ір'я* (11 говірок – н. пп. 1, 13–14, 19, 30–31, 37, 41, 52, 55, 59), *п'ір'яч'ко*

(н. пп. 3, 20, 27, 38, 40, 61), *п'ір'їйна* (н. пп. 1, 9, 16, 47, 53), *п'ір'їінка* (н. пп. 8, 18, 29, 43, 60), *пє''ринка* (н. пп. 17, 42), а також назви *ш'ч'їтка* (н. пп. 14–15), *ш'ч'їточ'ка* (н. п. 8; у н. п. 54 – *ш'ч'їточ'ка*), *пма'зок* (н. пп. 1, 5–6, 8, 19, 21, 37), *ма'зок* (н. пп. 14, 26, 28), *'в'їхти'к* (н. пп. 37, 46–47), *'зус'ач'є пє''про* (н. п. 57).

У реєстрах діалектних словників інших мовних зон репрезентовано назви: гуцул. – *віхоть* ‘квач’ [Піпаш, с. 27], поліс. – *мазіло* ‘мастило, яким змащують посуд для випічки’, *мазка* ‘квач для змащування сковороди жиром’, *пудмазка*, *пудмазок* ‘квачик або шматок сала для змащування сковороди’ [Лисенко 1974, с. 120, 178], сх.-степ. – *підмазка* ‘щіточка з кількох пір'їн, квач для змащування сковороди, дека, форми жиром’, *пір'їє* ‘щіточка з пір'їн для змащування сковороди чи дека’ [МССУГ, с. 74–75], укр. воронез. – *пір'їє* ‘кулинарна кисточка из нескольких куриных перьев, связанных вместе’ [Авдеева, т. 2, с. 107].

Словник за редакцією Б. Грінченка подає лексеми *квач*, *квачик*, *пмазók* 1) ‘мазилочка’; 2) ‘кисточка (для мазанія)’ [СГ, т. 2, с. 232; т. 3, с. 292] без детальних пояснень; номени *віхтик*, *пір'їна*, *пір'їє*, *пір'ячко*, *щітка*, *щіточка* [СГ, т. 1, с. 242–243; т. 3, с. 146, 178; т. 4, с. 527] подано для позначення інших реалій. На прикладі цієї семи відзначаємо якісні динамічні зміни, зумовлені наявністю на сучасному зрізі більшого набору репрезентантів семи (14 проти трьох, зафіксованих у *Словнику*). Це підтверджують і приклади, виявлені в інших діалектах.

Висновки дослідження. Виконане дослідження дає змогу дійти таких висновків. Виявлені репрезентанти в межах аналізованих сем можуть мати більшу або меншу функційну активність, що свідчить про наявність центру й периферії в мікропарадигмі, конкурування лексичних одиниць у системі діалекту. Серед найменувань, що мають відповідники в інших говірках української мови, виділяємо три групи. До першої відносимо назви, значення яких збігаються із зафіксованими в східнословобожанському ареалі, другу становлять семантично близькі номени, третю – лексичні одиниці з відмінним щодо обстежених говірок значенням.

На тлі загального збереження семантики функційно активних репрезентантів протягом століття в лексиці наявні динамічні тенденції, спричинені функціонуванням на сучасному етапі дво- (рідше трислівних) номенів, фонетичних і словотвірних варіантів лексем. Для деяких репрезентантів спостережено процес поступової архаїзації у зв'язку зі зникненням відповідних реалій із побуту. Дифузність, розмитість значення багатьох лексем дозволяє виділити групу номінативних одиниць, яким властива полісемантичність (розширення семантичної структури), що свідчить про якісні динамічні зрушення в лексиці.

Перспективи подальших наукових розвідок. Перспективи подальших розвідок убачаємо в розширенні джерельної бази, детальному описі інших ЛСГ традиційної предметної лексики східнословобожанських говірок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бичко З. Аналіз назв посуду і кухонного начиння в говірках Наддністрянщини / З. Бичко // *Наук. зап. Сер. : Філологічні науки (мовознавство)*. – Вип. 30. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – С. 21–28.
2. Вакалюк Я. Ю. Назви посуду і кухонного начиння в говірках Прикарпаття / Я. Ю. Вакалюк // *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі : XV респ. діалектол. нарада : тези доп. і повідомл. / відп. ред. М. Никончук*. – Житомир, 1983. – С. 181.
3. Власова Л. А. Лексика кухонной утвари и посуды в орловских говорах : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / Власова Людмила Аркадьевна. – Орел, 2002. – 269 с.

4. Ганудель З. Т. Бытовая лексика украинских говоров Восточной Словакии (названия пищи, посуды и утвари) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 – украинский язык / З. Т. Ганудель. – Київ, 1980. – 21 с.
5. Глуховцева К. Д. Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнословобожанських говірок / К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 181 с.
6. Гоца Е. Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських Карпатських говорах : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Гоца Еріка Дюлівна. – Ужгород, 2001. – 466 с.
7. Мартинова Г. І. Подільсько-середньонаддніпряньська діалектна межа (за даними побутової лексики правобережної Черкащини) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Г. І. Мартинова. – Київ, 1993. – 19 с.
8. Панцьо С. Похідні номени групи „Посуд і кухонне начиння” у лемківському говорі / С. Панцьо // Українська філологія: школи, постаті, проблеми : зб. наук. пр. Міжнар. конф., присв. 150-річчю від дня заснування каф. укр. словесності у Львівському ун-ті (Львів, 23–25 жовт., 1998 р.) – Львів : Світ, 1999. – Ч. 2. – С. 48–51.
9. Різник В. П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Різник Віра Петрівна. – Львів, 2016. – 370 с.
10. Черноморець Г. М. Назви посуду, кухонного начиння у говорах Миколаївщини / Г. М. Черноморець // Проблеми української діалектології на сучасному етапі : тези доп. – Житомир, 1990. – С. 202–203.

ДЖЕРЕЛА ТА ЇХНІ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Авдеева – Авдеева М. Т. Словарь украинских говоров Воронежской области : в 2 т. / М. Т. Авдеева. – Воронеж : ИПЦ Воронеж. гос. ун-та, 2008. – Т. 1. – 2008. – 228 с., Т. 2. – 2012. – 306 с.; **Аркушин** – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1 – 2; **Ващенко** – Ващенко В. С. Словник полтавських говірок: Вип. I / В. С. Ващенко. – Харків : Вид-во Харк. ун-ту, 1960. – 107 с.; **ГСМ** – Говірка села Машеве Чорнобильського р-ну. – Київ : Довіра, 2003. – Ч. 3. – Матеріали до лексичного атласу української мови / укл. : Ю. І. Бідношия та ін. – 225 с.; **Даль 1909** – Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля / под. ред. проф. И. А. Бодуэна де Куртенэ. – Санкт-Петербург; Москва, 1909. – Т. 1. – 1903. – 1724 с.; Т. 3. – 1907. – 1782 с.; **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. : О. С. Мельничук та ін. – Київ : Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 631 с.; Т. 2. – 1985. – 570 с.; **Євтушок** – Євтушок О. М. Вивчення лексики говірок Рівненщини / О. М. Євтушок. – Рівне, 1997. – 164 с.; **Корзонюк** – Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк. – Київ : Наук. думка, 1987. – С. 62 – 267; **ЛА 1958** – Дзедзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говірок Закарпатської області УРСР (лексика) / Й. О. Дзедзелівський. – Ч. I. – Ужгород, 1958; **ЛА 1981** – Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говірок Східної Словаччини (назви страв, посуду та кухонного начиння) / З. Ганудель. – Пряшів, 1981; **Лисенко 1974** – Лисенко П. С. Словник поліських говірок / П. С. Лисенко. – Київ : Наук. думка, 1974. – 260 с.; **МССУГ** – Омельченко З. Л. Матеріали до словника східностепових українських говірок / З. Л. Омельченко, Н. Б. Клименко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 114 с.; **Негрич** – Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови / М. Негрич. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с.; **Піпаш** – Піпаш Ю. О. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / Ю. О. Піпаш, Б. К. Галас. – Ужгород, 2005. – 266 с.; **СБГ** – Словник буковинських говірок / за ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.; **СГ** – Грінченко Б. Д. Словарь української мови : у 4 т. / Б. Д. Грінченко. – К., 1907–1909. – Т. 1–4; **СГСБ** – Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. Словник говірки села Бродина Олекси Горбача / відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 2000. – С. 247–354; **СДО** – Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко. – О., 1958. – 78 с.; **Сизько** – Сизько А. Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини / А. Т. Сизько. – Донецьк,

1990. – 100 с.; СЛГ – Пиртей П. С. Словник лемківської говірки / П. С. Пиртей. – Івано-Франківськ, 1986. – 461 с.; СПГ – Брилінський Д. Словник подільських говірок / Д. Брилінський. – Хмельницький : РВВ, 1991. – 117 с.; СУМ – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. І. К. Білодід та ін. – Київ : Наук. думка. – Т. 4. – 1973. – 840 с.; Т. 8. – 1977. – 927 с.; Т. 9. – 1978. – 916 с.; **Чабаненко** – Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпряни : у 4 т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1 – 4; **Шило** – Шило Г. Наддніпрянський регіональний словник / Г. Шило. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ (Луганська область)

1. смт Троїцьке; 2. с. Привілля, Троїцький р-н; 3. с. Червоноармійське, Білокуракинський р-н; 4. с. Солідарне, Білокуракинський р-н; 5. с. Новобіла, Новопокровський р-н; 6. с. Березівка, Новопокровський р-н; 7. с. Павленкове, Новопокровський р-н; 8. смт Білолуцьк, Новопокровський р-н; 9. с. Височинівка, Марківський р-н; 10. с. Тарасівка, Троїцький р-н; 11. с. Новочервоне, Троїцький р-н; 12. с. Попівка, Білокуракинський р-н; 13. с. Павлівка, Білокуракинський р-н; 14. смт Білокуракине; 15. с. Осинове-1, Новопокровський р-н; 16. с. Донцівка, Новопокровський р-н; 17. с. Просяне, Марківський р-н; 18. смт Марківка; 19. с. Веселе, Марківський р-н; 20. с. Оборотнівка, Сватівський р-н; 21. с. Куземівка, Сватівський р-н; 22. с. Нижня Дуванка, Сватівський р-н; 23. с. Закотне, Новопокровський р-н; 24. с. Коломийчиха, Сватівський р-н; 25. с. Мілуватка, Сватівський р-н; 26. м. Сватове; 27. с. Петрівка, Сватівський р-н; 28. с. Караван-Солодкий, Марківський р-н; 29. с. Бондарівка, Марківський р-н; 30. с. Морозівка, Міловський р-н; 31. с. Півнівка, Міловський р-н; 32. с. Зориківка, Міловський р-н; 33. с. Великоцьк, Міловський р-н; 34. с. Стрільцівка, Міловський р-н; 35. с. Калмиківка, Міловський р-н; 36. с. Лиман, Старобільський р-н; 37. с. Підгорівка, Старобільський р-н; 38. с. Піщане, Старобільський р-н; 39. м. Старобільськ; 40. с. Чмирівка, Старобільський р-н; 41. с. Бутове, Старобільський р-н; 42. с. Литвинівка, Біловодський р-н; 43. с. Кононівка, Біловодський р-н; 44. с. Новолимарівка, Біловодський р-н; 45. с. Семикозівка, Біловодський р-н; 46. с. Плугатар, Біловодський р-н; 47. смт Біловодськ; 48. с. Макіївка, Кременський р-н; 49. с. Червонопопівка, Кременський р-н; 50. м. Кременна; 51. с. Варварівка, Кременський р-н; 52. с. Шпотине, Старобільський р-н; 53. с. Малохатка, Старобільський р-н; 54. с. Колядівка, Новоайдарський р-н; 55. с. Победа, Новоайдарський р-н; 56. смт Новоайдар; 57. с. Смолянинове, Новоайдарський р-н; 58. с. Новоохтирка, Новоайдарський р-н; 59. с. Дмитрівка, Новоайдарський р-н; 60. смт Станично-Луганське; 61. с. Миколаївка, Станично-Луганський р-н.

Волошинова М. Динамика лексики традиційної кухонної утвари в говорах Восточної Слобожанщини.

В статті здійснено лексико-семантичний аналіз найменованих тематическої групи лексики «Кухонна утварь» в межах новообразованих восточнослобожанських говорів. В ході дослідження встановлено функціональна активність виявлених репрезентантів, проведені паралелі з говорами інших діалектів українського мови. С метою виявлення динамічних процесів в заявленій групі лексики, номени проаналізовані на предмет визначення статического і динаміческого, трансформаційних процесів, які відбуваються в розширенні семантическої структури деяких мовних одиниць. С цією метою манифестанти, зафіксовані в мові діалектоносителів порівняні з матеріалами Словаря українського мови під редакцією Б. Д. Гринченка.

Ключеві слова: мови, діалект, семантика, динаміка, кухонна утварь, предметна лексика.

Abstract

Voloshynova M. The dynamics of the vocabulary of the traditional kitchen utensils in the Eastern Slobodian dialects.

Introduction. Food as a special cultural code and a part of human existence has always attracted the attention of linguists, because the material and spiritual culture of the mankind has been reproduced in it, the social and economic conditions and the primordial interethnic relations have been reflected in it. As well as the thematic group "Food", scientists are looking into the vocabulary that denotes the dishware and kitchen utensils, because these groups are closely interrelated and provide the opportunity to study the most complex archaic layer of object-household vocabulary that presents the scope of meeting the daily material needs of the mankind.

Purpose. The purpose of the article is to present the lexical and semantic analysis of the names of the vocabulary thematic group "Kitchen Utensils" in the Eastern Slobodian dialects.

Methods. The methods of research are descriptive and comparative-historical ones. The descriptive method was applied to study the systemic organization of the lexical material and to determine the specificity of the semantic relations of the lexemes. With the help of the method of comparative-historical analysis the comparison of nominative units on different time sections was carried out to identify the static and dynamic vocabulary in the declared group.

Results. In the process of the study the following tasks have been solved: on the basis of the field research data the functional activity of the fixed lexemes has been established; the lexical parallels with adjacent and remote dialects of the Ukrainian language have been revealed; the dynamics of the object vocabulary has been traced.

Originality. The topicality of our study is due to the fact that the names of kitchen utensils within the Eastern Slobodian dialects have not been the subject of the systematic description yet.

Conclusion. The study provides the given conclusions. The representatives within the analyzed seme can have more or less function activity that indicates the presence of the center and periphery in the microparadigm, competition of the lexical units in system of the dialect. Among the names that have the matches in other dialects of the Ukrainian language, three groups can be distinguished. In the first group there are names meaning of which coincides with fixed and recorded meanings in the Eastern Slobodian area, the second group comprises semantically equal nomens, and the third one contains the lexical units with the different meanings compared with the dialects under consideration.

Due to the general saving of the semantics of functionally active representatives' within the century, there are the dynamic trends in the vocabulary, which are caused by the functioning of two- (rarely three-letter) nomens, phonetic and derivational varieties of lexemes. Diffuse, blurring of the meanings of many lexemes allows us to select the group of nominative units that is characterized by polisemantics (extension of the semantic structure) that indicates the dynamic shifts in the lexicon.

Key words: sub-dialect, dialect, semantics, dynamics, kitchen utensils, object vocabulary.

References

1. Bychko Z. Analiz nazv posudu i kukhonnoho nachynnia v hovirkakh Naddnistrianshchyny / Z. Bychko // Nauk. zap. Ser. : Filolohichni nauky (movoznavstvo). – Vyp. 30. – Kirovohrad : RVTs KDPU im. V. Vynnychenka, 2000. – S. 21–28.
2. Vakaliuk Ya. Yu. Nazvy posudu i kukhonnoho nachynnia v hovirkakh Prykarpattia / Ya. Yu. Vakaliuk // Struktura i rozvytok ukrainskykh hovoriv na suchasnomu etapi : KhV resp. dialektol. Narada : tezy dop. i povidoml. / vidp. red. M. Nykonchuk. – Zhytomyr, 1983. – S. 181.
3. Vlasova L. A. Leksyka kukhonnoi utvary y posudy v orlovskykh hovorakh : dys. ... kand. fylol. nauk : 10.02.01 / Vlasova Liudmyla Arkadevna. – Orel, 2002. – 269 s.

4. Hanudel Z. T. Вытоваіа лексыка украынскых говорор Vostochnoi Slovakyu (nazvaniya pyshchy, posudy y utvary) : avtoref. dys. na soysk. uchen. step. kand. fylol. nauk : spets. 10.02.02 – ukraynskiy yazyk / Z. T. Hanudel. – Kyiv, 1980. – 21 s.

5. Hlukhovtseva K. D. Linhvistychnyi atlas lekсыky narodnoho pobutu ukraynskyykh skhidnoslobozhanskykh hovirok / K. D. Hlukhovtseva. – Luhansk : Alma-mater, 2003. – 181 s.

6. Gotsa E. D. Nazvy yizhi y kukhonnoho nachynnii v ukraynskyykh Karpatskykh hovorakh : dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.02 – ukraynska mova / Gotsa Erika Diulivna. – Uzhhorod, 2001. – 466 s.

7. Martynova H. I. Podilsko-serednonaddnyprianska dialektna mezha (za danymy pobutovoi lekсыky pravoberezhnoi Cherkashchyny) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.02 – ukraynska mova / H. I. Martynova. – Kyiv, 1993. – 19 s.

8. Pantso S. Pokhidni nomeny hrupy „Posud i kukhonne nachynnii” u lemkiivskomu hovori / S. Pantso // Ukrainska filolohiia: shkoly, postati, problemy : zb. nauk. pr. Mizhnar. konf., prysv. 150-richchiu vid dnia zasnuvannia kaf. ukr. slovesnosti u Lvivskomu un-ti (Lviv, 23 – 25 zhovt., 1998 r.) – Lviv : Svit, 1999. – Ch. 2. – S. 48–51.

9. Riznyk V. P. Nazvy yizhi ta kukhonnoho nachynnii v hovirkakh nadsiansko-naddnistrianskoho sumizhzhia : dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.02 – ukraynska mova / Riznyk Vira Petrivna. – Lviv, 2016. – 370 s.

10. Chernomorets H. M. Nazvy posudu, kukhonnoho nachynnii u hovorakh Mykolaivshchyny / H. M. Chernomorets // Problemy ukrainskoi dialektolohii na suchasnomu etapi : tezy dop. – Zhytomyr, 1990. – S. 202–203.

Dzherela

Arkushyn – Arkushyn H. L. Slovnyk zakhidnopoliskykh hovirok : u 2 t. / H. L. Arkushyn. – Lutsk : Vezha, 2000. – T. 1 – 2; **Avdeeva** – Avdeeva M. T. Slovar ukraynskyykh hovoror Voronezhskoi oblasti : v 2 t. / M. T. Avdeeva. – Voronezh : YPTs Voronezh. hos. un-ta, 2008. – T. 1. – 2008. – 228 s., T. 2. – 2012. – 306 s.; **Chabanenko** – Chabanenko V. A. Slovnyk hovirok Nyzhnoi Naddnyprianshchyny : u 4 t. / V. A. Chabanenko. – Zaporizhzhia, 1992. – T. 1 – 4; **Dal 1909** – Толковыи slovar zhyvoho velykorusskaho yazyka Vladymyra Dalia / pod. red. prof. Y. A. Bodуна de Kurtenу. – SPb. – M., 1909. – T. 1. – 1903. – 1724 s.; T. 3. – 1907. – 1782 s.; **ESUM** – Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy : v 7 t. / redkol. : O. S. Melnychuk ta in. – K. : Nauk. dumka, 1982. – T. 1. – 631 s.; T. 2. – 1985. – 570 s.; **HSM** – Hovirka sela Masheve Chornobylskoho r-nu. – K. : Dovira, 2003. – Ch. 3. – Materialy do lekсыchnoho atlasu ukrainskoi movy / ukl. : Yu. I. Bidnoshyia ta in. – 225 s.; **Korzoniuk** – Korzoniuk M. M. Materialy do slovnyka zakhidnovolynskykh hovirok / M. M. Korzoniuk. – K. : Nauk. dumka, 1987. – S. 62 – 267; **LA 1958** – Dzendzelivskiy Y. O. Linhvistychnyi atlas ukraynskyykh narodnykh hovoriv Zakarpatskoi oblasti URSS (lekсыka) / Y. O. Dzendzelivskiy. – Ch. I. – Uzhhorod, 1958; **LA 1981** – Hanudel Z. Linhvistychnyi atlas ukraynskyykh hovoriv Skhidnoi Slovachchyny (nazvy strav, posudu ta kukhonnoho nachynnii) / Z. Hanudel. – Priashiv, 1981; **Lysenko 1974** – Lysenko P. S. Slovnyk poliskykh hovoriv / P. S. Lysenko. – K. : Nauk. dumka, 1974. – 260 s.; **MSSUH** – Omelchenko Z. L. Materialy do slovnyka skhidnostepovykh ukraynskyykh hovirok / Z. L. Omelchenko, N. B. Klymenko. – Donetsk : DonNU, 2006. – 114 s.; **Negrych** – Negrych M. Skarby hutsulskoho hovoru: Berezovy / M. Negrych. – L. : In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2008. – 224 s.; **Pipash** – Pipash Yu. O. Materialy do slovnyka hutsulskykh hovirok (Kosivska Poliana i Rosishka Rakhivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti) / Yu. O. Pipash, B. K. Halas. – Uzhhorod, 2005. – 266 s.; **SBH** – Slovnyk bukovynskykh hovirok / za red. N. V. Huivaniuk. – Chernivtsi : Ruta, 2005. – 688 s.; **SDO** – Moskalenko A. A. Slovnyk dialektyzmiv ukraynskyykh hovirok Odeskoi oblasti / A. A. Moskalenko. – O., 1958. – 78 s.; **SH** – Hrinchenko B. D. Slovar ukrainskoi movy : u 4 t. / B. D. Hrinchenko. – K., 1907 – 1909. – T. 1 – 4; **SHSB** – Hutsulski hovirky. Linhvistychni ta etnolinhvistichni doslidzhennia. Slovnyk hovirky sela Brodyna Oleksy Horbacha / vidp. red. Ya. Zakrevska. – L., 2000. – S. 247 – 354; **Shylo** – Shylo H. Naddnistrianskyi rehionalnyi slovnyk / H. Shylo. – L. : In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2008. – 288 s. **SLH** – Pyrtei P. S. Slovnyk lemkiivskoi hovirky / P. S. Pyrtei. – Ivano-Frankivsk, 1986. – 461 s.; **SPH** – Brylinskyi D. Slovnyk podilskykh hovirok / D. Brylinskyi. – Khmelnytskyi : RVV, 1991. – 117 s.; **SUM** – Slovnyk ukrainskoi

movy : v 11 t. / red. kol. I. K. Bilodid ta in. – K. : Nauk. dumka. – T. 4. – 1973. – 840 s.; T. 8. – 1977. – 927 s.; T. 9. – 1978. – 916 s.; **Syzko** – Syzko A. T. Slovnyk dialektnoi leksyky hovirok sil pivdenno-skhidnoi Poltavshchyny / A. T. Syzko. – D., 1990. – 100 s.; **Vashchenko** – Vashchenko V. S. Slovnyk poltavskykh hovoriv: Vyp. I / V. S. Vashchenko. – Kh. : Vyd-vo Khark. un-tu, 1960. – 107 s.; **Yevtushok** – Yevtushok O. M. Vychennia leksyky hovirok Rivnenshchyny / O. M. Yevtushok. – Rivne, 1997. – 164 s.

Андрій Колесников
(м. Ізмаїл)

УДК 811.161.2:81'282

ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД КОРЕЛЯЦІЄЮ ЕТНІЧНИХ І ЛІНГВАЛЬНИХ РИС У ПОЛІМОВНОМУ АРЕАЛІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ПІВДЕННОБЕССАРАБСЬКИХ ГОВІРОК)

У статті встановлено співвідношення етнічного та діалектного членування української етно-лінгвальної спільноти на переважно новожитній території її поширення – у Південній Бессарабії. Домінуючи серед інших етносів (молдовського, болгарського, російського, гагаузького та ін.) і впливаючи на них, своєю чергою, вона зазнає їхнього впливу, впливу наддіалектних форм деяких мов, що призводить, зрештою, до формування нових, не властивих материнським ареалам кореляцій аналізованих параметрів. Спостережена на рівні ендо- та екзоетнонімів взаємодія українського етносу з іншими спричиняє поширення (крім назви «українці») мікроетнонімів «хахли» й «молдовани». Взаємовпливи на рівні діалектних і субетнічних мікрогруп у межах українського етносу своєрідно накладаються і взаємодіють із зазначеними етнонімами.

Ключові слова: українська мова, українська говірка, українці, мовна поведінка, кореляція, ендоетнонім, екзоетнонім, суржик, Південна Бессарабія.

Постановка проблеми. Українські говірки межиріччя Дністра й Дунаю (МДД) – новожитні комунікативні системи, що функціонують у цьому полілінгвальному ареалі вже понад 200 років (але є мікросистеми ранішого й пізнішого формування), маючи різну генезу (відношення до материнських говірок), характер міжмовного та міждіалектного контактування й неоднакову динаміку.

Носії української діалектної мови в південнобессарабському ареалі по-різному співвідносяться з етнонімом «українці» як із самоназвою (ендоетнонімом), так і з екзоетнонімом, а також мікро-, ендо- та екзоетнонімами. На тлі певного зростання усвідомлення своєї українськості на етнічному і мовному рівні спостерігаємо й відхилення в цих взаємопов'язаних характеристиках.

Зокрема, чимало носіїв українських говірок різних діалектних типів, генетично співвідносних як із південно-східним, так із південно-західним та північним наріччями української мови, характеризують себе як *хахли* (*хох'ли*), *'рус'к'і*, а своє мовлення як *'суржик* (у нас *'суржик*, у нас тут *с'м'ешаний йа'зик*), *«'рус'кий йа'зик»*, *«хох'л'ац'ку»* мову. При цьому поняття *суржик* переходить із суто мовної на етнічну характеристику українців.

Подекуди така назва щодо мовного й етнічного самовизначення чинить вплив на екзонімічну характеристику місцевих українців з боку представників інших етносів і говірок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники південнобессарабських говірок, зокрема українських (А. Муқан, В. Дроздовський, Т. Заворотна та ін.), звертали увагу на кореляцію діалектних рис з етнічними радше принагідно. Окремого дослідження цієї проблеми не було, та й у діалектному відношенні мовознавці у ХХ ст. шукали в цих говірках більшою мірою спільні риси, аніж відмінні.

Мета і завдання статті. Завданням статті є пошук закономірностей взаємовпливів і трансформацій етнічних і мовних характеристик українців в їхніх контактах з іншими етносами з метою гармонізації мовної ситуації в полілінгвальних регіонах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 60-х роках ХХ ст. було зауважено, що поняття *хахли* й акцентування мовцями поєднання в діалектних мікросистемах різномовних елементів (це явище характеризує тепер як *суржик*) стосувалося більшою мірою мішаних говірок і тих, де домінує південно-східний діалектний складник, і не мало (та й не має, зазвичай, тепер) негативної конотації. На доказ цього А. Муқан наводить цитати з мовлення діалектоносіїв: *ми не^у ук^раїнці / ми х^ах^ли / ми не¹каж^имо ко^узут / а¹п¹іві^ен¹* (Дес.); *у нас х^ах^лац¹кий розг^овор / і не^ерус¹кий і не^еук^раїнс¹кий / не^урозбе^уреш // г^овор¹ат¹ по¹рад¹ів¹і по-ук^раїнс¹кі^у і ни пон¹імай^у* (Бр.); *так на т^рет^уу¹час¹т^уВилкове зан¹імай^{ут} х^ах^ли / а то л¹іпо¹вани* (Вл.); *у¹Камі^ено-По^дол¹с¹к¹і гу^берн¹ійі су^сім і^наче разг^овар¹уй^{ут} // от у нас по-хах^лац¹кі^ус¹віта / а у їїх чиг^дійіна // во¹ни¹каж^{ут} почи^екай / потри¹май / це поді^ер¹жи / а почи^екай / обо^жди* (Сф.) [16, с. 18, 19]. Натомість В. Логвин відзначала, що *райків* – переселенців із Північної Бессарабії – представників буковинсько-подільського діалектного типу називали лише українцями: жителі сс. СЦ, Мн., Чр. «...вважають, що вони не українці, а українцями вони називають жителів села Райлянка»: *«й^ак¹і ми ок^раїнці¹ / ми х^ах^ли / ок^раїнці¹ і це рай¹ки / й^ак¹бе ми ок^раїнці¹ / то ми г^ово^рили б так й^ак рай¹ки / ку¹зут, ¹вуйко, ¹майстар¹ішчий, най жи¹ве, май пот¹рима^у / а ми ни¹каж^{им} так»* [13, с. 12]. Тепер і серед представників цього діалектного типу, і навіть в стійкому різновиді таких говірок, трапляється занижена оцінка престижності аналізованого страту й етнічна самооцінка (*хахли ми ¹репан¹і* – Пк.).

На нашу думку, причина такої заниженої самооцінки полягає в цілеспрямованій мовній політиці Радянського Союзу, яка мала на меті принизити та, зрештою, знищити селянство як клас разом з усіма територіальними діалектами, натомість звеличити пролетаріат як гегемон й ідеалізувати літературну мову (передусім цю форму російської мови як мови нової суспільної формації – радянського народу), відірвавши її від живих народних джерел.

Дуже вдало схарактеризував вплив радянської мовної політики на динаміку діалектів російської мови, погляд на них з 1930-х рр. як на пережитки минулого російський лінгвіст Л. Касаткін [18]. Він переконує, що масова колективізація, нищення найкращих господарів під гаслом боротьби з куркульством в 1920–1930 рр., грабіжницька політика, що призводила до масового зубожіння й вимирання від голоду цілих сіл, змушувала селян переїжджати в місто. Унаслідок цього говірки багатьох сіл перестали існувати разом із самими селами, порушувався, зрештою, природний зв'язок поколінь. Зауважене пов'язано із сформованим у 1930-ті рр. негативним ставленням до селянства, народної культури, побуту, діалектів. Діалекти були оголошені пережитком минулого, відхиленням від літературної мови, її перекрученням, а діалектизмам була оголошена нещадна війна. Зазнала змін і методика викладання мов у діалектному середовищі, кінцевою метою якої стала боротьба за повне

витіснення діалектів літературною мовою. Учений робить висновок: те, що відбувається наразі (нівелювання діалектів, втрата частини мовного багатства, збіднення загальнонародної мови тощо) значною мірою пов'язано з такою мовною і соціальною політикою. Наголошує він і на інших негативних її наслідках: неприхованій і послідовній боротьбі з усією мовою села, формуванні в учнів ворожого ставлення до народної мови, мовляв, немає гірше мови, як мова своєї сім'ї і свого села. Усе це завдає страшної, непоправної шкоди суспільству, адже виховання негативного ставлення до мови своїх батьків, своїх предків – це виховання аморальності й комплексу меншовартості [18, с. 13–15].

Тепер на новому етапі розвитку української мови, коли, здавалося б, про мовну політику Радянського Союзу можна було б забути, ми спостерігаємо, що деструктивні для української мови наслідки цієї політики знайшли плідний ґрунт в ідеологічно пуристському й конструктивному за задумом (спрямованому на обстоювання чистоти української мови) терміні *суржик*.

В українських говірках МДД оцінювання власної мови як *суржик* (у значенні суміші української і російської мов) було з ентузіазмом підтримане шкільними вчителями-філологами, вихованими під впливом ідеології «боротьби» за літературну мову, за культуру мови шляхом «боротьби з діалектизмами» [7, с. 34], що закономірно викликало в учителів ототожнення із боротьбою з діалектами¹, особливо тими, що побутують в інтерферентних ареалах, як «засміченою» і «зіпсованою» мовою².

Про те, що зауважена політика була свідомою, був цілеспрямований вплив на громадську думку свідчить те, серед яких верств населення й досі побутує така принизлива самооцінка своєї мовної й етнічної характеристики. Носіями й поширювачами таких думок, як вже відзначено, є передусім працівники шкіл (найчастіше старшого покоління, у свідомості яких найміцніше закріпилася настанова на «боротьбу з діалектами») та їхні вихованці. Звичайні селяни (на світогляді яких ця ідеологічна настанова не позначилася або вже втратила свій вплив) частіше нейтрально чи позитивно оцінюють своє мовлення (*го/воримо йак го/воримо / йак бат'ки /наш'і гово/рили / так і ми го/воримо*). Як і раніше, етнонім *хакли* серед таких мовців не має негативної оцінки ні як самоназва, ні як екзоетнонім. Примітно й те, що мовлення місцевих діалектоносіїв-українців звичайно не знаходить негативної оцінки і з боку представників інших діалектних угруповань українців, що потрапили до регіону недавно. Такий висновок робимо й на підставі спостереження над мовною поведінкою і взаємним оцінюванням свого мовлення студентами Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Напр., діалектне мовлення студентів-носіїв говірок Шв., Див. інших місцевих сіл знаходить оцінку студенткою-філологом (представником слобожанського діалекту) як досить чисте українське, натомість свою слобожанську говірку вона схильна називати суржиком, бо там, на її думку, значно більше запозичень із російської мови.

Відзначена занижена самооцінка своїх мовних ознак місцевими українцями чинить негативний вплив на подальшу їхню мовну поведінку в полілінгвальному середовищі, на подальшу їхню особистісну мовну еволюцію, зокрема, коли діалектоносії відмовляються від мови своїх батьків на користь не рідної, але з архаїчним локальним (Ізм.) ореолом «престижнішої» й досі ще де-факто доволі широко використовуваної тут як засіб

¹ «Ідея домінування і переваги літературного ідіому в житті суспільства системно втілювалася за допомогою критики діалектних рис і мовної цензури... Боротьба за чистоту літературної мови була пов'язана з формуванням у соціумі вкрай негативного ставлення до говірок...» [5, с. 20–21].

² Нам неодноразово вдалося саме за такою сваркою щодо своєї говірки ідентифікувати працівників шкіл (теперішніх чи колишніх).

міжнаціонального спілкування російської мови у вигляді своєрідного (що базується значною мірою на залишках літературної форми мови) міського койне всупереч де-юре державній українській мові. Схожа модель мовної поведінки спостережена і в тих мовців, що тимчасово мешкають у м. Одеса. Саме щодо них засвідчено коментар діалектоносіїв старшого покоління: *молод'ож і ш/токае'т / і / какае'т* (Пк.) (уживає слова *што* і *как*, навіть в рідному українськомовному середовищі намагаючись говорити по-російськи. – А. К.).

Семантичний діапазон уживання терміна *суржик* в українському мовознавстві настільки широкий, що його останнім часом стали використовувати на позначення різних порушень стандартів мовної чистоти, хоч переважно й стосовно українсько-російських синкретичних мов [23, с. 282; 24, с. 20], тому україністам варто було б уникати такого вільного й повсюдного вживання цього терміна в його популярному значенні, нинішнє розширене його використання варто було б обмежити: термін доцільно вживати лише до випадків змішування, що виникають на кількох певних рівнях кодифікованої української мови, а діалектна мова не може називатися суржиком, незважаючи на наявність порушень у ній мовної чистоти [23, с. 282–283; 25]. Зауважене актуалізується тією очевидною шкодою для української мови, яку спостерігаємо від такого зловживання поняттям *суржик* в МДД.

Підтримуючи думку [23], що не можна вживати термін *суржик* стосовно діалектної мови сіл і селищ, навіть якщо в ній є чимало інтерферентних явищ, наголосимо, що внаслідок мовних контактів українські говірки МДД зазнали впливу не лише російської, а й румунської, болгарської, тюркських та ін. мов. У таких умовах в ареалі виробилася низка інтегровальних явищ.

Інтегровальною лексичною і граматичною рисою багатьох українських говірок МДД є вживання у функції вигуків та часток румунізмів *мей*, *бре*, що є прикладами «...нових говіркових явищ, так би мовити південнобессарабських» [9, с. 33], вироблених в МДД і поширених у мікросистемах різних генетичних типів, напр.: *'мей-мей-мей-мей, йа 'кажу / мей / ти та'кий з'рамотний, 'думайу / мей ш'о це та'ке, мей / л'уди / йа це по'чула* (Пк.); *по'кин' ка'жу бр'е оту 'палочку, мей / в'ін йак 'ногу вла'маў* (Яр.); *мей! / ма'ла 'куча!, та й бре / іди вже* (Пл.); *от дур'на ди'тина / мей, ой мей куд'и, ш'о ти 'кажеш 'уса? / ш'об ди'вилиса / мей* (Мл.); *мей! На'деждо!; та мей / шо ба'лакат'; та_й бре! / о'це та'ка просто'та* (Шв.) тощо. Елемент *мей* в МДД поширений й серед інших мов і їхніх діалектних різновидів, напр., у болгарській говірці Мл.2. (*мей / т'і ко не 'помн'еш' кък са прай?; мей / с'т'іта да пр'іказваш' пръз 'кера; мей / сл'ан л'і с'і? / не' 'в'іждаш' де у'т'іваш'?*; *за'ко / мей / в'ч'ера н'і м'і пуз'вон'і?*); в албанській говірці Кар. (*Ма'руско / мей / ун 'точно а'д'і дак а'ура а'т'і / не се та'ш'і нок а'шох; мей / нок л'і 'ішим тид 'йути а'т'і?*); у російській говірці Мкл. (*мей / куды ты ід'еш?; мей / ід'і суды; мей-мей-мей / ка'кой йон 'вумный!; мей-мей-мей / ты пагл'ад'іс' на і'йе*); в румунських говірках, звідки цей елемент і запозичений: *мей / 'дут'і ла 'каса; мей / фруму'асе / мей; 'унд'і дуч мей?; 'ай мей / 'р'еп'ед'і мей //* (Рн.).

Частки *мей* та *бре* були зафіксовані раніше в ареалі не лише в описових працях з української діалектології, але й в українських та російських регіональних діалектних словниках [15; 19; 22]. Зокрема, у російських говірках спостережено: «Бре, брей, *междом*. На, бре, бяри, бре. Вазьми, брей, у дарогу яблачкаф. Брей! Пшаницу няси.» [19, с. 50]; «Мэй! *Междом*. Эй! Мэй, чилавек ты добрый, да ты ни христианин! ... Мей, падажди мене. ... Мей, куда ты идёш?» [19, с. 313]. Прикметно, ці вигуки в «Словнику російських народних говорів» [20; 21] не відзначені, що підтверджує їхню локальність та інноваційність.

Частка і вигук *мей* поширена і в мовах м. Ізмаїл, зокрема в російській мові (див. Рис. 1).

Рис. 1. Інтегровальна риса МДД (мей) в російськомовному оголошенні (м. Ізмаїл)

Існує й чимало інших інтегровальних рис різних мов ареалу, робота над виявленням і локалізацією яких ведеться в межах державного наукового проекту Ізмаїльського державного гуманітарного університету «Опис і картографування межиріччя Дністра і Дунаю – нової європейської моделі безконфліктної взаємодії різносистемних мов і діалектів» (НДР№0116U004158). Такі риси зафіксовано як у межах неповнозначних частин мови, напр., поширеність придієслівної спонукальної частки і вигуку *гай* (¹гайда), спостереженої в українській мові (*гай з і м'нойу; ну гай с'ідайте* – Рб.; *гай йа с'кажу* – Пл. [9]), російській мові (*гай, гайда* – Мкл.), болгарській мові (¹хайда, хай), < румунській мові (^xай мей, гай ла гас); розширення семантики сполучника *де* та його відповідників в інших мовах, відзначене в українській мові (*т'і / де фран'цуз'ку у'чили; та ко'била / де з Татарбу'нар*), російській мові (*д'е ты і'д'еш* – Мкл.), болгарській мові (*ад'і у'т'іваши* – Ізм.); так і в різних лексико-семантичних групах повнозначної лексики, напр., у різних мовах ареалу з різними фонетичними варіаціями поширені назви кукурудзи: *попу'шойа, поп'шойа, папу'шойа, па'пуша* (укр., рос., < рум.); кукурудзиння *лу'жан'їе, лу'жан':а, глуд'жа'ни, глу'жан'а, глуждан'а; чок'леж, чик'л'ежина; ла'буз* тощо; засвідчено також: *бу'жор, бу'жора, бо'жора* (укр., рос., < рум.) – 'півонія'; *баг, ба'га, ба'ги* (укр., рос., < тур.); *гар'ман, ар'ман* (укр., рос., болг., < рум.) – різні 'ділянки' навколо хати; *бо'канч'і, бу'канч'і* (укр., рос., болг., гаг., < рум.) – 'шкіряні черевики'; *ва'кар, ва'кар'* (укр., рос., < рум.) – 'чередник' тощо (див.: [6]).

Переконані, не можна вживати термін *суржик* і стосовно більшості говірок й ідіолектів діалектоносіїв-українців Південної Бессарабії ще й тому, що вони об'єктивно зберігають структурну ідентичність з українською мовою на всіх мовних рівнях, а найбільше – на фонетичному, морфологічному й синтаксичному (А. Муқан, В. Дроздовський, П. Гриценко, М. Делюсто, А. Колесников). Усе це спонукає до ведення роботи із викорінення зловживання поняттям *суржик* у закладах середньої та вищої освіти регіону, а саме – неприпустимості його застосування на позначення діалектних форм національних мов і української зокрема.

Цікавий також факт співвідношення української мовної характеристики й етнічної не української. Якщо використання українцями назви *рус'к'і* пов'язуємо зі збереженням архаїчної самоназви і з радянським впливом щодо ототожнення українського і російського етносів на основі генетичної спільності мов, то поширена серед носіїв українських говірок МДД етнічна самоідентифікація як *молдо|ван* (ЖЯ, Виш., Нр., НЦ, Чист. та ін.) потребує іншого пояснення, адже українська і румунська мови не є близькоспорідненими, тому й етнічного ототожнення на спільному генетичному ґрунті тут бути не може. Натомість таке ототожнення присутнє (*о|ц'і молда|вани і йе укра|їнц'і* – Нр.).

На нашу думку, пояснення такої кореляції відзначених чинників варто шукати в історії колонізації краю – відомий факт заселення біглими українцями й подальшого їхнього переховування від переслідувань шляхом приєднання до молдовських селянських громад, запису їх на імена померлих родичів [1, с. 146–147; 10, с. 15; 9; 16]. У подальших непростих соціально-політичних умовах (під час окупації Південної Бессарабії Румунією) бессарабські українці намагалися ще більше адаптуватися й навіть мімікрувати. Як наслідок цих процесів маємо ситуацію, коли деяких «молдован» у Південній Бессарабії можна розглядати як український субетнос, бо жодних мовних ознак молдован не лишилося, а можливо, й не було – відомий факт етнічного й мовного змішування відзначених етносів на латеральній старожитній українській території, зокрема покутсько-буковинського говору [3, с. 10–11; 17].

Кореляція субетнічних і діалектних рис позбавлена таких парадоксів. Відмінності тут визначає передусім динаміка на нових теренах побутування мов і етносів, зрідка такі відмінності повторюють розбіжності на материнській території.

Генетико-динамічна класифікація українських говірок МДД за діалектними типами, що ґрунтується на аналізі передусім морфологічного рівня, протиставляє говірки моногенні та полігенні, зокрема мішані.

Представниками моногенних говірок новішої формації (їм близько 60–70-ти років) є деякі *західнополіські* говірки (Нс., Мп.), а їхні носії, що визнають себе носіями *української мови*, мали б бути *поліщуками*, але мікроендоетнонімом є *воли|н'ани*, а мікроекзоетнонімом *пол'аки / пол'аци* (так називають, напр., болгари із с. Делень мешканців Нс.). Локально (Пб.) в моногенному вигляді репрезентовані в МДД й *закар|патц'і*. Будучи носіями генетично закарпатської говірки новішої формації, що сягає східноверховинської підгрупи перехідних до бойківських верховинських говірок, значно відмінних від літературної української мови, вони також називають себе українцями, і мову свою *українською*. Звичайно, ці типи говірок піддаються значній редуції, напр., кожне наступне покоління бессарабських закарпатців має все менше рис материнських говірок, що заступаються рисами літературної мови та контактних південнобессарабських діалектів. За іншою моделлю розвивається доля міноритарного закарпатського етномовного типу в Мп. Тут колишні носії цього діалектного типу є переселенцями з Банату (Румунія), через що отримали від мажоритарних в Мп. *волинян* мікроекзоетнонімом *бана|цани*. Ця субетнічна мікрогрупа стала носієм максимально наближеної до *української літературної мови* говірки, оскільки мовна більшість цього села сміялася з них через їхній специфічний закарпатський діалект – це випадок максимального вияву діалектної редуції, спостережений в українських говірках Південної Бессарабії.

Серед моногенних діалектних типів новожитніх українських говірок основної формації в ареалі представлено чимало говірок північнобессарабського (буковинсько-подільського) архетипу. З динамічного погляду ці говірки поділяються на два типи: стійкі, що досить міцно утримують риси свого архетипу й просторово розташовані компактно на північному заході Тарутинського р-ну (Пк, Вс., Ну., Плач.), і редуктивні, мозаїчно

розташовані в Саратському і Татарбунарському р-нах (Мл., Рл.1, Рл.2) серед говірок інших типів. Мешканці Рл.1 і Рл.2 відомі в МДД як *рай'ки* (рідше *рай'л'ани* ([9]), що є мікроендоетнонімом і мікроекзоетнонімом, використовуваним як твірна база для дериватів (*рай'ота*, *рай'л'ан-бри'гада* – Рл.1). Етнонім *рай'ки* (< Райлянка < райа) непослідовно трапляється і в ареалі стійких говірок цього типу (Пк.) як мікроекзоетнонім. Примітно, що носії цього типу не мають назв *буковинці* чи *подоляни*, натомість локально (зі слів діалектоносіїв) зафіксовані, очевидно інноваційні, мікроекзоетноніми³ *вуйки* (Рл.1), *рай'ки со'л'он'і* (тепер архаїзований, зафіксований лише в 60-х рр. ХХ ст. у Рл.2 [9, с. 75, 33], *фоста'ч'і* (Мл.). Перший зумовлений специфічною діалектною лексемою на позначення родинного зв'язку, другий – відсутністю прісної води в ареалі побутування мовців і способом консервування їжі, останній – тим, що мешканці Молодого хвалилися, що вони заможно живуть поряд з німецькою колонією (нині с. Нд.).

Представники *слобожанського* діалектного типу (Ол.) – переселенці з *харк'івш'чини*, проживаючи в одному селі з етнічними росіянами, зберігають свою мовну, етнічну й субетнічну ідентичність, усвідомлюючи себе як *українці*, спорадично можна почути *хах'ли*.

Середньоадніпрянський діалектний архетип репрезентований у Пл., СЦ, Цр. Носіям цього типу властива ідентифікація себе як *українців*, рідше трапляється самооцінка на зразок *суржик* чи *хах'ли*. Мешканці Плахтіївки чітко себе ідентифікують як *плахту'ни* (також *плахту'ни-зар'ізаки*) – мікроекзоетнонім і мікроендоетнонім. Мешканців СЦ діалектоносії окремих контактних н. п. (Пк.2) ще називають *коза'ками*, самі себе вони так не називають. Це можна пояснити тим, що основу цього н. п., імовірно, колись склали козаки-мазепинці Царичанської сотні Полтавського полку, які втекли після поразки під Полтавою на територію, не контрольовану тоді Російською Імперією, логічно, що потім вони могли приховувати своє походження. Крім того, сам топонім Царичанка співвідносить новожитню говірку зі старожитньою територією, що також непрямо підтверджує цю гіпотезу. *Чари'чан* (мешканців СЦ) діалектоносії контактної НЦ називають також *кир'гизами*, а *чари'чани* їх, зі свого боку, називають *молдо'ванами*. Мікроекзоетнонім *кир'гизи* поширений стосовно генетично похідної від СЦ Білгород-Дністровського р-ну Цр. Татарбунарського р-ну. Він зафіксований у мовленні мешканців контактних Рл.2 і ЖЯ. З-поміж різних версій існування такого мікроекзоетноніма [11, с. 87] найбільш вірогідною вважаємо можливе змішування українців з представниками тюркської етномовної спільності (зокрема татарами-ногайцями), що цілком ймовірно у зв'язку з порівняно ранішим побутуванням цієї субетнічної мікрогрупи українців у Південній Бессарабії. На думку про певну етнічну інтерференцію українців і ногайських татар наводить і те, що одне з найпоширеніших в СЦ прізвищ – *Мангул*, а носії цього прізвища мають прізвиська *Ногаї* [14, с. 32–33]. До того ж, чимало мешканців СЦ мають своєрідні антропометричні параметри: коренасту будову тіла, широкі вилиці.

Східнополіський діалектний тип (Яр.) найбільш наближений за мовними рисами до інтегрувального південнобессарабського. Щодо діалектоносіїв Яр. збережений зауважений й стосовно мешканців Пр.БД. в 60-х роках ХХ ст. на позначення вихідців з Чернігівщини [8, с. 133] мікроекзоетнонім *пойду'ни*. Не зафіксований такий мікроетнонім у говірці новішої

³ Акцентуємо увагу на мікроетнонімах, що не є дериватами від назв н. п. (старих, нових або новітніх), напр., є закономірне *богородиш'ани* (< Богородишне – стара назва НЦ), *новоцари'чани* (< НЦ) [11, с. 198–199], але спільне для багатьох сіл і НЦ – *молдовани*; або на назвах дуже міцних і етнографічно своєрідних субетнічних мікрогруп, де можлива діахронно обопільна мотивація етноніма і топоніма (Плахтіївка > < *плахту'ни*; Райлянка > < *рай'ки* < райа).

формації цього ж архетипу Сем. Мікроекзоетноніми *кир¹гизи* і *пойду¹ни* сприймаються відповідними субетнічними мікрогрупами як образливі.

У вигляді окремих ідіолектів, а також зредукованих із часом у мішаних мікросистемах архетипів в українських говірках МДД представлені діалектні типи з майже всієї давньої мовної території України. Тут є й буковинці, гуцули, лемки, бойки тощо. Стосовно таких українців, а також представників українських говірок новішої формації, носіїв літературної мови в Південній Бессарабії подекуди (окрім *українці*, *справжні українці* тощо) використовують екзоетнонім *алешники*, оскільки вони вживають сполучник *але*, не властивий доміантним в ареалі мішаним південнобессарабським говіркам основної формації. За аналогічною моделлю, коли твірною основою стає нульова / лакуарна в контактному діалекті мовна риса, були утворені колись й екзоетноніми *лемки* (< частка *лем*) і *бойки* (< частка *бойе*), див. [4, с. 1–2].

Південнобессарабський діалектний тип становить собою переважно мішаний різновид мікросистем. Серед представників цього типу поширеніша зауважена занижена етнічна самооцінка. Чимало представників цього типу ідентифікують себе як *козаки* (Ск., Біл., Пк.2 тощо). Така назва субетнічної мікрогрупи використовується в цьому типі говірок як екзоетнонім і ендоетнонім. До того ж, урахувавши історичну долю козацтва в МДД [2; 12], козаків можна розглядати не просто як субетнічну мікрогрупу українців (якою вона є наразі), а як інтеретнічну групу (серед козаків були і молдовани, і цигани, і росіяни, що були зазвичай поглинуті в цій групі доміантним українським етнічним і мовним середовищем⁴).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, унаслідок складної міжмовної й міжетнічної взаємодії в непростих і мінливих соціально-політичних умовах упродовж понад 200 років у МДД серед носіїв українських говірок частково збережена, але подекуди вже й втрачена чітка відповідність аналізованих етнографічних і лінгвальних ознак мовців, що призвело до появи нових, не властивих материнським ареалам чи непослідовно спостережуваних у них, моделей такої кореляції (*волиняни* і *поліщуки* за етнічною самоназвою не повністю збігаються з ареалами поширення цих груп за мовними ознаками і на материнській території). Серед таких нових моделей, зокрема: українська мова (говірки основної хвилі заселення, переважно мішані) – *хах¹ли* / *суржик*, буковинсько-подільський діалектний тип української мови – *рай¹ки*, носії літературної форми української мови та інших (передусім старожитніх) діалектів української мови, які недавно приїхали до регіону – *алешники*. Локально й спорадично, але закономірно виявлені в ареалі й такі кореляції: мішаний південнобессарабський діалектний тип української мови – *молдовани*, середньонаддніпряньський діалектний тип української мови (СЦ) – *кир¹гизи*, східнополіський діалектний тип української мови (Яр.) – *пойду¹ни* тощо. Прикметно, що редукованість на діалектному рівні найбільше виявляють говірки новішої формації, натомість стійкішим є етнічне самоусвідомлення їх як українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батюшков П. Н. Бессарабия. Историческое описание / Помпей Николаевич Батюшков. – Санкт-Петербург : «Общественная Польза», 1892. – 343 с.
2. Бачинська О. Дунайське козацьке військо. 1828-1868 рр. (До 70-річчя заснування) : монографія / О. Бачинська. – Одеса : Астропринт, 1998. – 232 с.

⁴ Прикладом українізації у козацьких формуваннях етнічних циган може бути говірка КБ (*Каїри* – стара назва н. п.), де в рисах обличчя українськомовних діалектоносіїв ще можна впізнати циган.

3. Бутович В. Н. Материалы для этнографической карты Бессарабской губернии / В. Н. Бутович. – Київ, 1916. – 59 с.
4. Верхратський І. Про говір галицьких лемків / Іван Верхратський // Збірник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1902. – Т. 5. – 190 с.
5. Гриценко П. Е. Диалекты в современной языковой ситуации Украины / П. Е. Гриценко // Исследования по славянской диалектологии. – Москва, 2012. – Вып. 15. – С. 18–42.
6. Делюсто М. С. Засади укладання питальника до «Мультилінгвального атласу межиріччя Дністра і Дунаю» / М. С. Делюсто // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Вип. 21. – Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2016. – С. 73.
7. Дзензелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (вступні розділи) / Йосип Олексійович Дзензелівський. – Ужгород : УжДУ, 1966. – 100 с.
8. Дроздовський В. П. Південнобессарабські українські говірки / В. П. Дроздовський // Праці Х Республіканської діалектологічної наради. – Київ, 1961. – С. 132–155.
9. Дроздовський В. П. Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської області) : дис. ... кандидата філол. наук / Дроздовський Володимир Петрович. – Одеса, 1962. – 473 с.
10. Заворотна Т. П. Лексика українських наддунайських говірок : дис. ... кандидата філол. наук / Заворотна Тамара Порфирівна. – Ужгород, 1967. – 333 с.
11. Колесников А. О. Морфологія українських південнобессарабських говірок: генеза і динаміка : монографія / А. О. Колесников; відп. ред. П. Ю. Гриценко. – Ізмаїл : «СМИЛ», 2015. – 676 с.
12. Кушнір В. «Козаки» і «райки» як субетнічні групи українського населення Буджака (до постановки проблеми) / В. Кушнір, О. Пригарін // Південь України. Одеса. Четвертий міжнародний конгрес українців (Одеса, 26–29 серпня 1999 р.): доповіді та повідомлення. – Одеса, 1999. – С. 55–60.
13. Логвин В. П. Особливості вимови голосних у говірках нижнього правобережного Подністров'я / В. П. Логвин // Наукові записки Одеського педінституту. – Одеса, 1959. – Т. XXIII. – С. 12–25.
14. Ляшко И. Старая Царичанка. Краткий исторический очерк / И. Ляшко, И. Мангул. – Кишинев, 2005. – 155 с.
15. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. До IV Міжнародного з'їзду славистів / А. А. Москаленко. – Одеса : Вид-во Одеського пед. ун-ту, 1958. – 78 с.
16. Муқан А. М. Українські наддунайські говірки. Фонетико-граматичні особливості : дис. ... кандидата філол. наук / Муқан Агафія Михайлівна. – Глухів, 1960. – 291 с.
17. Несторовській П. А. Бессарабські русини. Историко-этнографический очерк / П. А. Несторовській. – Варшава : Типография «Сатурнь» Маршалковская 91, 1905. – 176 с.
18. Русская диалектология : учебник для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений / С. В. Бромлей, Л. Н. Булатова, О. Г. Гецова и др.; [под. ред. Л. Л. Касаткина]. – Москва : Издательский центр «Академия», 2005. – 288 с.
19. Словарь русских говоров Одещины : Т. 1. / Отв. ред. Ю. О. Карпенко, Сусуму Уемура. – Одесса : Астропринт, 2000. – 376 с.
20. Словарь русских народных говоров / [под ред. Ф. П. Филина, Ф. П. Сорокалетова]. – Вып. 3. – Ленинград : Наука, 1968. – 360 с.
21. Словарь русских народных говоров / [под ред. Ф. П. Филина, Ф. П. Сорокалетова]. – Вып. 19. – Ленинград : Наука, 1983. – 360 с.
22. Словник українських говорів Одещини / гол. редактор О. І. Бондар. – Одеса : ОНУ ім. Мечникова, 2011. – 223 с.
23. Флайер М. С. Суржик или суржики? / М. С. Флайер // Исследования по лингвистике и семиотике : Сб. ст. к юбилею Вяч. Вс. Иванова. – Москва, 2010. – С. 281–295.

24. Bilaniuk L. Contested tongues: Language politics and cultural correction in Ukraine / Laada Bilaniuk. – Ithaca and London : Cornell University Press, 2005. – 230 p.

25. Flier M. S. Surzhyk: The rules of engagement / M. S. Flier // Harvard Ukrainian Studies. – 1998. – Volume 22. – P. 113–136.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

Білгород-Дністровський р-н: *Мн.* – Монаші; *НЦ* – Нова Царичанка; *Пк.2* – Петрівка; *Пр.БД.* – Приморське; *Сем.* – Семенівка; *СЦ* – Стара Царичанка; *Ск.* – Старокозаче; *Чр.* – Черкеси; *Чист.* – Чистоводне; Татарбунарський р-н: *Біл.* – Білолісся; *Виш.* – Вишневе; *Див.* – Дивізія; *ЖЯ* – Жовтий Яр; *Нр.* – Нерушай; *Рб.* – Рибальське; *Рл.2* – Ройлянка; *Цр.* – Царичанка; Саратовський р-н: *КБ* – Крива Балка; *Мл.* – Молдове; *Нд.* – Надежда; *Пл.* – Плахтіївка; *Рл.1* – Ройлянка; *Яр.* – Ярославка; Арцизький р-н: *Мп.* – Мирнопілля; *Нс.* – Новоселівка; *Пб.* – Прямобалка; Тарутинський р-н: *Вс.* – Височанське; *Мкл.* – Миколаївка; *Мл.2* – Малоярославець Другий; *Ну.* – Новоукраїнка; *Ол.* – Олександрівка; *Пк.* – Петрівка; *Плач.* – Плачинда; Кілійський р-н: *Вл.* – м. Вилкове; *Дес.* – Десантне; *Шв.* – Шевченкове; Ізмаїльський р-н: *Ізм.* – м. Ізмаїл; *Бр.* – Броска; *Сф.* – Саф'яни; Болградський р-н: *Кар.* – Каракурт; Ренійський р-н: *Рн.* – м. Рені.

Колесников А. А. Из наблюдений над корреляцией этнических и лингвальных черт в полиязычном ареале (на материале украинских южнобессарабских говоров).

В статье устанавливается соотношение этнического и диалектного членения украинской этно-лингвальной общности на преимущественно новожильческой территории ее бытования – в Южной Бессарабии, где она, доминируя среди прочих (молдовской, болгарской, русской, гагаузской и др.) и влияя на них, в свою очередь подвергается их воздействию, влиянию наддиалектных форм некоторых языков, что приводит, в итоге, к формированию новых, не присущих материнским ареалам корреляций анализируемых параметров. Наблюдающееся на уровне эндо- и экзоэтнонимов взаимодействие украинского этноса с другими, ведет к распространению микроэтнонимов украинцев (кроме названия украинцы) «хахлы» и «молдоване». Взаимовлияние на уровне диалектных и субэтнических микрогрупп внутри украинского этноса своеобразно накладывается и взаимодействует с отмеченными этнонимами.

Ключевые слова: украинский язык, украинский говор, украинцы, речевое поведение, корреляция, эндоэтноним, экзоэтноним, суржик, Южная Бессарабия.

Abstract

Kolesnykov A. O. From the observations of correlation of ethnic and lingual features in multilingual area (on the material of the Ukrainian South-Bessarabia dialects).

Introduction. The Ukrainian dialects spread between the Danube and the Dniester rivers – resettlement communicative systems have been functioning in this multilingual area for more than two hundred years. They have different origin (relation to mothers' dialects), different character of interlingual and interdialect interaction, and varied dynamics. The article deals with the correlation of ethnic and dialectal division of the Ukrainian ethnic and lingual community spread on this resettlement territory. Prevailing among others (Moldavian, Bulgarian, Russian, Gagauz and etc.) and influencing on them such community is exposed to other dialects and literary languages. As a result, a new correlation of research characteristics has appeared which are not found on mothers' areas.

Purpose. The purpose of the analysis is to find the principles of interaction and transformation of ethnic and lingual characteristics of Ukrainians through the prism of their

contacts with other ethnic groups. It will help to harmonize the linguistic situation in multilingual regions of Ukraine.

Methods. The author uses descriptive method of investigation, comparative analysis, observation, etc.

Results. As a result of complex interlingual and interethnic interaction in complicated and changing social and political conditions among representatives of Ukrainian dialects during more than two thousand years in the area between the Danube and the Dniester rivers, a clear correlation of analyzing ethnographic and lingual features of speakers is saved partly or in some places is already lost. It led to appearing of new unusual for mothers' territories models of such correlation. Among them are: the Ukrainian language (dialects of primary wave of settlement, mainly mixed) – hah^lly / ^lsurzhyk, Bukovina-Podillya dialectal type of the Ukrainian language – raj^lky, the representatives of literary standard and another dialects of the Ukrainian language, who has come recently to this region – a^lleshnyky. Naturally, such correlations as: mixed South-Bessarabia dialectal type of the Ukrainian language – moldo^lvany, Middle-Dnieper dialectal type of the Ukrainian language – kyr^lgyzy, West-Polissya dialectal type of the Ukrainian language – pojdu^lny are defined.

Originality. In other descriptions of Ukrainian South-Bessarabia dialects (A. Mukan, V. Drozdovskyi, T. Zavorotna) the authors pay attention to the correlation of dialectal and ethnic features incidentally. Linguistics doesn't have special research materials devoted to this problem.

Conclusion. It should be noticed that despite great reductiveness of the Ukrainian dialects of the new formation in the multi-lingual area, their ethnic self-consciousness as Ukrainians is steadier.

Observing of the level of endo- and exo-ethnonyms interaction of the Ukrainian ethnic group with others causes (besides ukra^lintsy) the extension of the micro-ethnonyms hah^lly and moldo^lvany. Such interference between dialectal and subethnic Ukrainian micro groups effects and influences peculiarly with denoted ethnonyms.

Key words: *Ukrainian language, Ukrainian dialect, Ukrainians, speech behavior, correlation, endoethnonym, exoethnonym, surzhyk, the South of Bessarabia.*

References

1. Batjushkov P. N. Bessarabija. Istoricheskoe opisanie / Pompej Nikolaevich Batjushkov. – Sankt-Peterburh : «Obshhestvennaja Pol'za», 1892. – 343 s.
2. Bachynska O. Dunaiske kozatske viisko. 1828-1868 rr. (Do 70-richchia zasnuvannia) : monohrafiia / O. Bachynska. – Odesa : Astroprynt, 1998. – 232 s.
3. Butovich V. N. Materialy dlja jetnograficheskoy karty Bessarabskoj gubernii / V. N. Butovich. – Kyiv, 1916. – 59 s.
4. Verkhratskyi I. Pro hovir halytskykh lemktiv / Ivan Verkhratskyi // Zbirnyk filolohichnoi sekti Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. – Lviv, 1902. – T. 5. – 190 s.
5. Gricenko P. E. Dialekty v sovremennoj jazykovej situacii Ukrainy / P. E. Gricenko // Issledovaniya po slavjanskoj dialektologii. – Moskva, 2012. – Vyp. 15. – S. 18–42.
6. Deliusto M. S. Zasyady ukladannia pytalnyka do «Multylinhvalnoho atlasu mezhyrichchia Dnistra i Dunaiu» / M. S. Deliusto // Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva. – Vyp. 21. – Uzhhorod : Uzhhorod. nats. un-t, 2016. – S. 73–77.
7. Dzendzelivskyi Y. O. Konspekt lekti z kursu ukrainskoi dialektologii (vstupni rozdil) / Yosyp Oleksiiovych Dzendzelivskyi. – Uzhhorod : UzhDU, 1966. – 100 s.
8. Drozdovskyi V. P. Pivdenobessarabski ukrainski hovirky / V. P. Drozdovskyi // Pratsi Kh respublikanskoj dialektologichnoi narady. – Kyiv, 1961. – S. 132–155.

9. Drozdovskiy V. P. Ukrainski hovirky Bessarabskoho Prymoria (na materialy obstezhennia Saratskoho, Tatarbunarskoho ta Bilhorod-Dnistrovskoho raioniv Odeskoi oblasti): dys. ... kandydata filol. nauk / Drozdovskiy Volodymyr Petrovych. – Odesa, 1962. – 473 s.
10. Zavorotna T. P. Leksyka ukrainskykh naddunaiskykh hovirok : dys. ... kandydata filol. nauk / Tamara Porfyriivna Zavorotna. – Uzhhorod, 1967. – 333 s.
11. Kolesnykov A. O. Morfolohiia ukrainskykh pivdenobesarabskykh hovirok: heneza i dynamika : monohrafiia; vidp. red. P. Yu. Hrytsenko. – Izmail : «SMYL», 2015. – 676 s.
12. Kushnir V. «Kozaky» i «raiky» yak subetnichni hrupy ukrainskoho naselennia Budzhaka (do postanovky problemy) / V. Kushnir, O. Pryharin // Pivden Ukrainy. Odesa. Chetvertyi mizhnarodnyi konhres ukrainistiv (Odesa, 26–29 serpnia 1999 r.): dopovidi ta povidomlennia. – Odesa, 1999. – S. 55–60.
13. Lohvyn V. P. Osoblyvosti vymovy holosnykh u hovirkakh nyzhnogo pravoberezhnogo Podnistrovia / V. P. Lohvin // Naukovi zapysky Odeskoho pedinstytutu. – Odesa, 1959. – T. XXIII. – S. 12–25.
14. Ljashko I. Staraja Carichanka. Kratkij istoricheskij ocherk / I. Ljashko, I. Mangul. – Kishinev, 2005. – 155 s.
15. Moskalenko A. A. Slovyk dialektizmiv ukrainskykh hovirok Odeskoi oblasti. Do IV Mizhnarodnoho zizdu slavistiv / A. A. Moskalenko. – Odesa : Vyd-vo Odeskoho ped. un-tu, 1958. – 78 s.
16. Mukan A. M. Ukrainski naddunaiski hovirky. Fonetyko-hramatychni osoblyvosti : dys. ... kandydata filol. nauk : 661 / Mukan Ahafiia Mykhailivna. – Hlukhiv, 1960. – 291 s.
17. Nestorovskij P. A. Bessarabskie rusiny. Istoriko-jetnograficheskij ocherk / P. A. Nestorovskij. – Varshava : Tipografija «Saturn» Marshalkovskaja 91, 1905. – 176 s.
18. Russkaja dialektologija : uchebnik dlja stud. filol. fak. vyssh. ucheb. zavedenij / S. V. Bromlej, L. N. Bulatova, O. G. Gecova i dr.; [pod. red. L. L. Kasatkina]. – Moskva : Izdatel'skij centr «Akademija», 2005. – 288 s.
19. Slovar' russkih govorov Odesshhiny : T. 1. / Otv. red. Ju. O. Karpenko, Susumu Uemura. – Odesa : Astroprint, 2000. – 376 s.
20. Slovar' russkih narodnyh govorov / [pod red. F. P. Filina, F. P. Sorokaletova]. – Vyp. 3. – Leningrad : Nauka, 1968. – 360 s.
21. Slovar' russkih narodnyh govorov / [pod red. F. P. Filina, F. P. Sorokaletova]. – Vyp. 19. – Leningrad : Nauka, 1983. – 360 s.
22. Slovyk ukrainskykh hovoriv Odeshchyny / hol. redaktor O. I. Bondar. – Odesa : ONU im. Mechnykova, 2011. – 223 s.
23. Flajer M. S. Surzhik ili surzhiki? / M. S. Flajer // Issledovanija po lingvistike i semiotike : Sb. st. k jubileju Vjach. Vs. Ivanova. – Moskva, 2010. – S. 281–295.
24. Bilaniuk L. Contested tongues: Language politics and cultural correction in Ukraine / Laada Bilaniuk. – Ithaca and London : Cornell University Press, 2005. – 230 p.
25. Flier M. S. Surzhyk: The rules of engagement / M. S. Flier // Harvard Ukrainian Studies. – 1998. – Volume 22. – P. 113–136.

V. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Наталія Береговенко

(м. Біла Церква)

УДК 811.111'25'367.623:791

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ТА СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ПАРАМЕТРИЧНИХ ПРИКМЕТНИКІВ SMALL TA LITTLE (НА МАТЕРІАЛІ ФІЛЬМІВ КАНАЛУ ВВС «THE BLUE PLANET» ТА «LIFE»)

Стаття присвячена дослідженню особливостей уживання англійських параметричних прикметників small та little та способів їхнього перекладу на матеріалі фільмів каналу ВВС «The Blue Planet» та «Life». Визначено відмінності в структурах концептуального простору параметричних прикметників. Установлено основні стилістичні та семантичні відмінності між параметричними прикметниками, що належать до того самого мікрополя. Виокремлено основні способи та прийоми перекладу параметричних прикметників small та little.

Ключові слова: параметр, синонім, семантика, мікрополе, переклад, фільм.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується посиленою увагою до системного аналізу та структурування лексичного складу мови, зокрема назв розміру. Незважаючи на значні досягнення вітчизняної та зарубіжної лінгвістики у вивченні параметричних прикметників та неослабний інтерес науковців до них, не розв'язаним і досі залишається низка проблем. Зокрема, проблема польової семантики прикметників з їхнім широким діапазоном лексичної сполучуваності належить до недостатньо вивчених, хоч вони досить багаті своєю семантикою й активно вступають у синонімічні та антонімічні зв'язки та відношення. Недостатньо вивченою залишається проблема їхнього перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суголосно міркуванням В. Архелюк, О. Соловйової, Н. Жукової, С. Денисової, Г. Гумовської, Т. Givon, D. Bolinger, R. Beard та ін., під поняттям «параметричні прикметники» ми розуміємо прикметники, які означають великий чи малий розмір предметів та об'єктів навколишнього світу [1, с. 3]. **Актуальність** нашого дослідження зумовлена спрямуванням сучасних лінгвістичних студій до розв'язання проблем, пов'язаних із семантичними та стилістичними відмінностями прикметників розміру, які входять до одного лексико-семантичного мікрополя. **Метою статті** є дистрибутивний аналіз особливостей уживання параметричних прикметників, опис їхніх синонімічних та стилістичних особливостей та способів перекладу на матеріалі фільмів каналу ВВС «The Blue Planet» та «Life».

Виклад основного матеріалу. Параметричні прикметники входять до складу лексико-семантичної групи розміру. Усередині цієї групи прикметники вступають у синонімічні та антонімічні відношення. Прикметники розміру в англійській мові становлять відкриту лексичну мікросистему, основні принципи якої відповідають тому типу лексичних парадигм, що в семасіології прийнято вважати дводомінантними лексико-семантичними групами, тобто такими, що складаються з двох підгруп чи мікрополів – прикметників на позначення великого та малого розміру [4, с. 10]. Мікрополе (за О. Бондарко) – мінімальний

елемент макрополя, що є самостійним, у планах змісту й вираження. Функціонально-семантичні мікрополя тісно пов'язані одне з одним відношеннями тотожності й відмінності й утворюють певну систему. [2, с. 13].

Згідно з класифікацією Т. Линник, параметричні прикметники *small* та *little* належать до мікрополя на позначення малого загального розміру. У нашому матеріалі прикметник параметру *small* (13 %) уживається частіше, ніж *little* (4,1 %). На нашу думку, це спричинено тим, що *small* є більш нейтральним словом і не має емоційного компонента, а отже, передає об'єктивну ознаку предмета, тоді як *little* – емоційно забарвлене й характеризує погляди мовця на певні предмети та виражає почуття людини щодо того чи того явища, предмета тощо [2, с. 12].

За загальною кількістю вживань лексеми *little* та *small* мало чим відрізняються одна від одної. Але із значенням розміру конкретних фізичних об'єктів *small* уживається частіше за *little*. До того ж, у нашому матеріалі засвідчено непоодинокі випадки вживання *small* із компаративними структурами, іноді ця одиниця супроводжується прислівниками підсилювальної семантики. Відомий ведучий-натураліст Девід Аттенборо використовує цікаві порівняння. Як відомо, порівняння будується на мовній основі. У ньому два явища наближаються на підставі знайдених загальних ознак з метою кращого розкриття одного за допомогою іншого. Причому наближення ці об'єктивно значущі і водночас індивідуальні: вони відбивають особливе бачення світу. Автор першотвору порівнює створіння з канцелярськими приладами – *creatures smaller than a pin head* (1a), з об'єктами навколишнього середовища та частинами тіла людини – *it could drown in a drop, could sit comfortably on a finger tip* (2a). Іноді трапляються порівняння з певними видами тварин чи комах – *a million times smaller than T Rex, smaller indeed than some insects* (Life, II, 14:52). Під час відтворення лексичної одиниці *small* залучаються лексико-граматичні трансформації. Зокрема, у прикладі (2) *small* уживається двічі поспіль і, на нашу думку, щоб уникнути повторення слова, перекладач у російському варіанті застосовує зміну слова однієї частини мови на слово іншої (номіналізація): *small* – *размеры*, а в українському перекладі використано еквівалент *крихітний*. Напр.:

(1a) *It's taken thousands of years to reach this size and it all began with creatures smaller than a pin head* (Life, VIII, 34:03).

(1б) *Аби досягти такого розміру знадобились тисячі років, а почалося усе зі створінь, менших за голівку шпильки* (Життя, VIII, 34:03).

(в) *Понадобились тисячі лет, чтобы достигнуть таких размеров, а всё началось с существа размером с булавочную головку* (Жизнь, VIII, 34:03).

(2a) *The Brazilian pygmy gecko could sit comfortably on a finger tip, it's so exceptionally small that no other reptiles compete with it. It's so small that it has special problems with, for example, rain. It could drown in a drop* (Life, II, 15:11 – 15:40).

(2б) *Бразильський гекон-карлик може спокійно вміститися на кінчику пальця, він настільки маленький, що жодна рептилія не зрівняється з ним. Він настільки крихітний, що може втонути в дощовій краплі* (Андрієнко).

(2в) *Бразильський гекон может спокойно поместиться на кончике пальца, он меньше любой другой рептилии. Но размеры доставляют геккону другие проблемы. Например, дождь. Он может утонуть в дождевой капле* (Жизнь, II, 15:11 – 15:40).

Досліджувана одиниця *small* часто уживається з іменниками на означення збірності, чим також відрізняється від *little*. Як-от: *group* (BP, VII, 45:35), *harem* (Life, X, 03:49), *community* (25), *pod* (BP, V, 45:10), *crew* (Life, I, 48:50), які мають такі еквіваленти в

українській мові: *a small group of a bottlenose dolphin* – невеличка група дельфінів-пляшконосів (Планета, VII, 45:35), у рос. мові – *небольшая группа дельфинов-бутылконосов* (Планета, VII, 45:35); *small harems* – «невеличких гаремів» (Життя, X, 03:49), «небольших гаремов» (Жизнь, X, 03:49); *small community* – «група шимпанзе» (3а), «небольшая сім'я». Поадні вище приклади містять адекватний переклад, за винятком останнього, де перекладач застосував номіналізацію, оскільки прикметник *small* змінено на словосполучення *група шимпанзе*. *Small pod* передається адекватно: «невеличка зграя» та «небольшая стая», *small crew* – «невелика група людей», «небольшая группа людей». Напр.:

(3а) *Chimpanzees in this small community of thirteen individuals use tools in a variety of ways* (Life, X, 41:39).

(3б) *Група шимпанзе, яка складається із тринадцяти мавп, використовує своє знаряддя праці по-різному* (Життя, X, 41:39).

(3в) *Эта небольшая семья из тринадцати шимпанзе используют орудие в самых разнообразных целях* (Жизнь, X, 41:39).

Прикметник *small* також частіше за *little* позначає розмір неживих предметів, зокрема частин тіла. За спостереженням багатьох дослідників *small* вживається здебільшого тоді, коли потрібно наголосити на малому розмірі предмета чи створіння, коли ж просто констатується факт незначної його величини, уживається *little*. Інколи можлива взаємозаміна *little* на *small* за наявності емоційно та стилістично нейтрального контексту. Але, як зазначає В. Шаховський, заміна неможлива, коли є контекст, який конкретизує малий розмір предмета, тоді вживається лише *small* [5, с. 32]. До того ж, параметричний прикметник *little* часто вживають тоді, коли йдеться про невелику частину чогось (невелику кількість): *little rest* (BP, III, 22:28), *little vegetation* (Life, II, 21:21), *little energy* (4а). Також у прикладі (4б, в) застосовують заміну слова однієї частини на слово іншої (адвербалізація). Напр.:

(4а) *It's travelling economy, wasting as little energy as possible as it glides through the waters of the tropics* (BP, III, 06:08).

(4б) *Подорожуючи до тропічних вод, він намагається витратити як можна менше енергії* (Планета, III, 06:08).

(4в) *Он двигается грациозно, стараясь затрачивать как можно меньше энергии во время своего полёта в тропические воды* (Планета, III, 06:08).

Ми зафіксували вживання *small* зі словами на означення природних явищ: *tides* – припливи в конструкції *the more....the smaller*. Уважаємо, що в поданому прикладі спостерігаємо контекстуальну заміну, оскільки серед еквівалентів *small* такого відповідника немає. Переклад, на нашу думку, здійснено адекватно й повністю передає зміст речення. Напр.:

(5а) *So the more equatorial the location, the smaller the tides* (BP, VII, 27:27).

(5б) *Отже, чим ближче до екватора, тим слабші приливи* (Планета, VII, 27:27).

(5в) *Чем ближе к экватору, тем слабее приливы* (Планета, VII, 27:27).

Висновки. Отже, прикметники *small* та *little* під час перекладу відтворюються адекватно. На відміну від *little*, *small* уживають із великою кількістю компаративних структур, він не є емоційно-забарвленим. Параметричний прикметник *little* характеризує погляди мовця на певні предмети і виражає почуття людини щодо того чи того явища, предмета. Здебільшого використовують такі лексико-граматичні трансформації: заміна слова однієї частини мови на слово іншої (номіналізація, адвербалізація), лексична (контекстуальна) заміна, смисловий розвиток.

Перспективним вважаємо виявлення особливостей уживання інших параметричних прикметників, які використовують для опису як живих, так і неживих істот, а також дослідження особливостей функціонування та способів перекладу лексичних одиниць усіх мовних рівнів поля параметричності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Т. В. Роль прилагательных в пополнении словарного состава современного английского языка : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Т. В. Андреева. – Москва, 1981. – 16 с.
2. Андрусъ А. Ф. Концептуальний простір англійських прикметників *big* та *large* : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / А. Ф. Андрусъ. – Чернівці, 2009. – 20 с.
3. Бондарко А. В. Понятия “семантическая категория”, “функционально-семантическое поле” и “категориальная ситуация” в аспекте сопоставительных исследований // Методы сопоставительного изучения языков. – Москва : Наука, 1988. – С. 12–19.
4. Дзеньдзюра Н. І. Словотвірні гнізда параметричних прикметників : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Н. І. Дзеньдзюра. – Львів, 2010. – 16 с.
5. Линник Т. Г. Семантическая структура лексики на позначення розміру в українській та англійській мовах // Мовознавство. – 1974. – № 5. – С. 31–38.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A BBC / Discovery Channel : Blue Planet (series 1–8) : Co-production series producer Alastair Fothergill, producer Alastair Fothergill, Andy Byatt, Martha Holmes, editor Martin Elsbury, cameraman Rick Rosenthal, narrated by David Attenborough, music composed by George Fenton, music performed by BBC concert orchestra, titles music sung by Magdalen College Choir, 2001
2. BBC : Блакитна планета (серії 1–8): Продюсер серії Алістер Фотергіл, продюсери Алістер Фотергіл, Енді Біатт, Марта Холмс, оператор Рік Розенталь, музика Джордж Фентон, ведучий Девід Аттенборо.
3. BBC : Голубая планета (серии 1–8) : Продюсер серии Алистер Фотергилл, продюсеры Алистер Фотергилл, Энди Биатт, Марта Холмс, оператор Рик Розенталь, музыка Джордж Фентон, ведущий Дэвид Аттенборо, 2001.
4. A BBC / Discovery Channel : Life (series 1–10) : Co-production series producer Martha Holmes, producer Michel Hanton, producer Rupert Barrington, Adam Chapman, Martha Holmes, Neil Lucas, Patrick Morris, Ted Oakes, narrated by David Attenborough, music composed by George Fenton, 2009.
5. BBC : Життя (серії 1–10): Продюсер серії Марта Холмс, виконавчий продюсер Майкл Гантон, продюсери: Руперт Баррінгтон, Адам Чепмен, Марта Холмс, Нейл Лукас, Патрік Морріс, Тед Оейкс, ведучий Девід Аттенборо, композитор Джордж Фентон, 2009.
6. BBC : Загадки природы : Жизнь (серии 1–10) : Продюсер серии Марта Холмс, исполнительный продюсер Майкл Гантон, продюсеры: Руперт Баррингтон, Адам Чэпмен, Марта Холмс, Нейл Лукас, Патрик Моррис, Тед Оэйкс, ведущий Дэвид Аттенборо, композитор Джордж Фентон, 2009.

Береговенко Н. Особенности употребления и способы перевода английских параметрических прилагательных *small* и *little* (на материале фильмов канала BBC *The Blue Planet* и *Life*).

*Статья посвящена исследованию особенностей употребления английских параметрических прилагательных *small* и *little* и способов их перевода на материале фильмов канала BBC "The Blue Planet" и "Life". Определяется расхождение в структурах концептуального пространства параметрических прилагательных. Устанавливаются основные стилистические и семантические различия между параметрическими прилагательными, которые относятся к одному и тому же микрополю. Определяются*

основные способы и приемы перевода английских параметрических прилагательных *small* и *little*.

Ключевые слова: параметр, синоним, семантика, микрополе, перевод, фильм

Abstract

Beregovenko. N. English adjectives of dimension *little* and *small*: their peculiarities of use and methods of translation (based on the BBC's documentaries "The Blue Planet" and "Life").

Introduction. The article analyzes English adjectives of dimension, their peculiarities of use and methods of translation based on the BBC's documentaries "The Blue Planet" and "Life". The modern stage of linguistics' development is characterized by increased attention to systematic analysis and structuring of the lexical composition of the language, in particular the adjectives of dimension. Despite the significant achievements of domestic and foreign linguistics in the study of adjectives of dimension and the unrelenting interest of scientists to them, a number of problems remain unresolved. Thus, the problem of field semantics of adjectives with their wide range of lexical compatibility belongs to underdeveloped ones, although they are quite rich in their semantics and actively engage in synonymous and antonymic relations. The problem of their translation remains insufficiently studied.

Purpose. The discrepancy in the structures of the conceptual space of the English adjectives of dimension is determined. The basic stylistic and semantic differences between the English adjectives of dimension that belong to the same micro field are established. The main methods and techniques of translation of the adjectives of dimension *small* and *little* are determined.

Methods. In our article the distributive analysis of the peculiarities of the use of the adjectives of dimension is carried out.

Results. According to T. Linnik's classification, the adjectives of dimension *small* and *little* refer to the microfield of a small overall size. In our material, the adjective of dimension *small* (13 %) is used more often than *little* (4.1 %). In our opinion, this is due to the fact that *small* is a more neutral word and does not have an emotional component, therefore, it transmits the objective feature of the subject, whereas *little* is emotionally colored and characterizes the speaker's views on certain subjects and expresses the sense of a person as to whether other phenomenon, subject, etc. Regarding the frequency of use, *small* is used more often when it comes to the size of specific physical objects. In addition, there are some cases of use of the adjective *small* with comparative structures; sometimes this lexical unit is accompanied by adverbs of amplifying semantics. Also, the adjective of dimension *small* is often used with the collective nouns, which differs from the adjective *little*.

Originality. This is the first study of the adjectives of dimension in native English studies, which is highlighted in the translation-related aspect. The new research material is English-language films and their oral interpretation, which we recorded in writing. In addition, the translation-related aspect is considered from the standpoint of the plurality of translation texts. For the first time, a holistic analysis was performed and the peculiarities of translation of English adjectives of dimension were established.

Conclusion. The adjective of dimension *small* indicates the size of inanimate objects, in particular parts of the body, more often than *little*. According to the research, *small* is used mostly when it is necessary to emphasize the small size of an object or a creature, and *little* is used, when it is stated that there is a small amount of its value. Sometimes it is possible to interchange *little* to *small* in the presence of emotionally and stylistically neutral context. But, as V. Shakhovskii notes, replacement is not possible when an existing context specifies the small size of an object, in this

case only the adjective small is used. The small particle also indicates the size of inanimate objects, in particular parts of the body. So, the adjectives of dimension are translated with the use of different lexical-grammatical transformations such as: replacement of the word of one part of the language into another word (nominalization, adverbization), lexical (contextual) replacement, semantic development.

Key words: *parameter, synonym, semantics, microfield, translation, film.*

References

1. Andreeva T. V. Rol prylyahatelnykh v popolnenyy slovarnoho sostava sovremennoho anhlyiskoho yazyka : avtoref. dyss. na soysk. uchen. stepeny kand. fylol. nauk : spets. 10.02.04 / T. V. Andreeva. – Moskva, 1981. – 16 s.
2. Andrus A. F. Kontseptualnyi prostir anhliiskykh prykmetnykiv big ta large : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / A. F. Andrus. – Chernivtsi, 2009. – 20 s.
3. Bondarko A. V. Poniatyia “semantycheskaia katehoryia”, “funktsyonalno-semantycheskoe pole” y “katehoryalnaia sytuatsiia” v aspekte sopostavytelnykh yssledovanyi // Metody sopostavytelnoho yzucheniya yazykov. – Moskva : Nauka, 1988. – S. 12–19.
4. Dzendziura N. I. Slovtvirni hnizda parametrychnykh prykmetnykiv : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.02 – ukraynska mova / N. I. Dzendziura. – L., 2010. – 16 s.
5. Lynnyk T. H. Semantychna struktura leksyky na poznachenniia rozmiru v ukrainskii ta ta anhliiskii movakh // Movoznavstvo. – 1974. – № 5. – S. 31–38.
6. A BBC / Discovery Channel : Blue Planet (series 1 – 8) : Co-production series producer Alastair Fothergill, producer Alastair Fothergill, Andy Byatt, Martha Holmes, editor Martin Elsbury, cameraman Rick Rosenthal, narrated by David Attenborough, music composed by George Fenton, music performed by BBC concert orchestra, titles music sung by Magdalen College Choir, 2001.
7. BBC : Blakytna planeta (serii 1–8): Prodiuser serii Alister Foterhil, prodiusery Alister Foterhil, Endi Biatt, Marta Kholms, operator Rik Rozental, muzyka Dzhordzh Fenton, veduchy Devid Attenboro.
8. BBC : Holubaia planeta (seryy 1–8) : Prodiuser seryy Alyster Foterhyll, prodiusery Alyster Foterhyll, Andy Byatt, Marta Kholms, operator Ryk Rozental, muzyka Dzhordzh Fenton, vedushchy Devid Attenboro, 2001.
9. A BBC / Discovery Channel : Life (series 1–10) : Co-production series producer Martha Holmes, producer Michel Hanton, producer Rupert Barrington, Adam Chapman, Martha Holmes, Neil Lucas, Patrick Morris, Ted Oakes, narrated by David Attenborough, music composed by George Fenton, 2009.
10. BBC : Zhyttia (serii 1–10): Prodiuser serii Marta Kholms, vykonavchy prodiuser Maikl Hanton, prodiusery: Rupert Barrinhton, Adam Chepmen, Marta Kholms, Neil Lukas, Patrik Morris, Ted Oeiks, veduchy Devid Attenboro, kompozytor Dzhordzh Fenton, 2009.
11. BBC : Zahadky pryrody : Zhyzn (seryy 1–10) : Prodiuser seryy Marta Kholms, yspolnytelnyi prodiuser Maikl Hanton, prodiusery: Rupert Barrynhton, Adam Chepmen, Marta Kholms, Neil Lukas, Patryk Morrys, Ted Oeiks, vedushchy Devid Attenboro, kompozytor Dzhordzh Fenton, 2009.

Ihona Denysenko
(Bila Tserkva)

UDC 811.111'38-312.9

**THEORETICAL PECULIARITIES OF THE STRUCTURE AND FUNCTIONS OF
INVERSION OF ENGLISH ON THE MATERIAL OF TOLKIEN'S NOVEL-TALES "THE
HOBBIT, OR THERE AND BACK AGAIN"**

The article is devoted to the inversion phenomenon in the English language, namely its structurally-semantic peculiarities and functions on the material of John Tolkien's novel "The Hobbit, or there and back again". Investigations of English inversion were made by such well-known scientists as Jakobsen, Green, Hartvigson, Birner and many others, but the definitive definition of the concept of "inversion" was not proposed. However, there is no single and integral classification that would exhaustively characterize the features of the structure and inversion functions.

The purpose of the article is to consider the complexity of detailing and nominating the concept of "inversion", to analyze the well-known classification of the phenomenon on the material of John Tolkien's work, to find out the specifics of constructing different types of inversion by grammatical peculiarities, and also to consider inversion functions.

Having considered different approaches to the definition and classification of the inversion, the complexity of the phenomenon in English was identified and the discrepancy in the nomination of terms among scientists, which makes it possible for further study and study of both theoretical features and the use of the phenomenon of "inversion" as part of the idiostyle of individual figures.

Key words: *inversion, preposted constituent, postposted constituent, locative inversion, noun inversion, verb inversion, adjective inversion.*

Formulation of the research question. It has long been a primary goal of linguistic research to make explicit the implicit competence possessed by a native speaker of language, but only in recent years has the relationship between form and function in discourse been recognized as an internal part of this competence. It is well documented that a speaker may exploit the interaction between discourse context and propositional meaning to give rise to conversational implicatures. A speaker may also exploit the interaction between discourse context and the syntactic form itself for the purpose of structuring the information represented by the utterance either internally or respect to other information believed to be in the discourse model. That is why languages provide their users with variety of syntactic forms for conveying a single semantic proposition and forms. One of the syntactic options available in the English language is inversion.

While many attempts have been made to ascribe a function to inversion no function yet proposed can adequately account for the distribution of inversions occurring naturally.

The urgency of the topic of research is determined by the trends of the present linguistics to study the issues of functions of inversion in modern English.

The purpose of this article is to analyze definitions, structure and functions of inversion.

The present study is based on the novel «The Hobbit or there and back again» by J. R. R. Tolkien.

Presenting main material. Many constructions in many languages have been termed «inversion», but while many researchers have dealt with inversion, few have attempted to define it. Likewise, although much has been written specifically about locative inversion, little has been said

regarding its definition or how it is to be distinguished from other inversion types. Inversion is defined so as to exclude related phenomena such as subject-auxiliary inversion, preposing, *there*-insertion. An inversion is a sentence in which the logical subject appears in post-verbal position while some other, canonically post-verbal, constituent appears in clause-initial position. Before going on to consider the various types of inversion, it is worthwhile to consider first the constructions with which inversion has been connected. Inversion differs from preposing in that preposing only the fronting of some constituent, while the verb and its auxiliaries remain to the right of the subject. [2, p. 85–87]. Many researches such as Aissen, Hankamer, Jakobsen and Green have claimed that inversion is triggered by, or otherwise preceded by and dependent on, preposing. The claim is that, given a preposed constituent, inversion of the subject and verb will occur in some circumstances and not in others, which in turn determines whether the sentence will be a preposing (no subject-verb inversion) or an inversion (preposing plus subject-verb inversion) [1, p.102–14].

Inversion is defined as subject-auxiliary inversion (SAI) («*Am I very tired!*» (8, p. 123); «*Never a ripple did he make*» (8, p. 68) has sometimes been classified together by researchers such as McCawley, Green. The definition of inversion is more restricted than that presented by Green, where inversions are defined as «declarative constructions where the subject follows part or its entire verb phrase» [5, p. 582]. Such a definition could – depending on the analysis – include not only SAI, but also existential, right-dislocation, and extraposition, all of which are arguably distinct from inversion on both syntactic and functional grounds. Also Green treats inversion and SAI as distinct sub-classes of inversion [5, p. 590].

Penhallurick also describes a wide range of distinctions between SAI and inversion, including the infelicity of postposed pronouns in most inversions and the fact that inversion requires an intransitive or passive verb. Quotation inversion qualifies as a type of inversion where logical subject appears post-verbally, with the (direct or indirect) quotation in initial position [7, p. 33–34]. Indeed several researchers (Hartvigson and Jakobsen, Green) have classed such quotation inversions together with other inversions in attempting to assign a discourse function to the class of inversion as a whole [2, p. 156–158].

Finally, it has frequently been claimed that inversion, particularly locative inversion is closely related to *there*-insertion (TI) «*There they sat on wooden benches*» (8, p. 112). Penhallurick and Hartvigson, Jakobsen maintain that TI is a type of inversion in which *there* appears for pragmatic reasons [2, p. 177–178]. Hartvigson and Jakobsen extend their analysis of inversion to encompass TI, maintaining that TI serves to preserve the basic distribution of «communicative dynamism» [6, p. 77–79]. Penhallurick argues that *there* can be used to fill the preverbal position when both the postposed subject and the locative represent new information, and that it can also be used with a preposed locative, when «something is out of sight or less concrete, factors which make for harder processing» [7, p. 48–50]. Kuno argues that the basic word order of English existential sentences is locative-verb-NP and that the locative is postposed and replaced with *there*, a locative pronoun. As we see, there are a lot of problems around this term. What is clear that many *there*-insertions with preposed locatives are equally acceptable without *there* and many inversions are equally acceptable with *there* inserted [1, p. 155–158].

The definition and exclusions discussed above delimit a natural class of intuitively related linguistic phenomena; within this class there are several potential ways of classifying the inversion, based on syntactic, semantic, lexical and pragmatic criteria.

Categorizing inversion types based on the type of preposed constituent they contain, there are five major classes of preposed elements: Preposition-Preposed (PPs), Verb-Preposed (VPs),

Adjective-Preposed (AdjPs), Noun-Preposed (NPs), Adverb-Preposed (AdvPs) inversions [2, p. 188–195].

PP-initial inversions have probably been the most frequent studied inversion type being under the rubric of «locative inversion». Locative inversion, though often discussed in the literature, has usually been defined by example only, and the relationship between locative inversion and other inversion types has generally been left unspecified:

«**In a moment** it spread to the others» (8, p. 99); «**Deep down here** by the dark water lived old Gollum, a small slimy creature» (8, p. 68).

VP inversion refers to inversions with a preposed verb phrase: «**May** it soon cleave goblins once again» (8, p. 50); «...while **did** they stop, and by the time...»; «...why **did** I ever bring a wretched little hobbit or a treasure hunt» (8, p. 63); «while **did** a ever leave my hobbit-hole»; «**Had** he know it, he only just missed» (8, p. 82); «...**ended** the adventures of the Misty Mountains» (8, p. 103); «**May** I wind under your wings bear you» (8, p. 106); «**Had** they followed the pass, their pass» (8, p. 125); «...nothing **could** they see prowling» (8, p. 136).

The preposed VP can be headed by either a present participle or a past participle, and the verb following this preposed constituent is very often, but not always, *be*. Such inversions display an interesting interaction between syntax and pragmatic.

Inversion with a preposed adjective phrase replaces an adjective before subject. «**Tired** as he was, Bilbo would have liked to stay a while» (8, p. 47); «**Worse** still it brought thousands of dark-grey and black moths» (8, p. 131); «**More serious** were the injuries to his head» (8, p. 157).

NP inversion («*Answers were to be guessed not given*» (8, p. 78); «...wizard though he was» (8, p. 98) and AdvP (preposed noun or locative, directional adverbials. Hartvigson and Jakobsen and Green group negatives like *nor* and *neither* to the Adv inversion [2, p. 193–197]. «*Not until then did they notice that Gandalf was missing*» (8, p. 31); «*Nor did they see them*» (8, p. 63); «...nor could he think what had happened...» (8, p. 65); «...nor did they have to wonder long where he had been or...» (8, p. 127).

According to research papers we do not have one classification of functions of inversion.

Green discusses a wide range of discourse functions that she attributes to inversion: 1) a practical function- to give a speaker time to decide on the proper characterization of the individual who is to be mentioned as the subject; 2) connective functions – indicating the relevance and importance of the postposed subject to the information that has been presented in the prior text; 3) an introductory function – to «set the scene», or locate the referent of the postposed subject not with respect to the prior context, but, rather absolutely; 4) direct quotes- a variety of functions relating to different levels of text structure; 5) emphatic functions – to resolve some apparent disorder in narrative structure, by re-introducing a central character in an unexpected place. Also Green maintains that the connective function is just one among many needed to account for the full range of inversions, this is necessitated in part by her inclusion of subject-auxiliary inversion and quotation inversion in the class of constructions she is considering [5, p. 591–598].

A rather different, taxonomic study of inversion is presented by Hartvigson and Jakobsen, who distinguish between two major types: «attraction inversion» and «weight inversion». The class of attraction inversions consists primarily of subject-auxiliary inversions triggered by interrogative, negative, and emphatic openers.

Weight inversion, for Hartvigson and Jakobsen, refers to the inversion of subject and verb following the preposing of some «thematic» («given» or «presupposed») element. This inversion type corresponds to inversion as it is defined in the present study; Hartvigson and Jakobsen claim that in such cases inversion is determined by the relative weight of the subject and verb, where

«weight» refers to either «formal weight» or «notional weight». They also assume that inversion is dependent on preposing –that, given preposing, inversion may or may not apply, depending on the relative weight of the subject and verb [6, p. 55–60].

Penhallurick presents an account of inversion which is similar in spirit to the one presented here, but with crucial differences. Penhallurick notes that the initial constituent in an inversion is not necessarily «thematic», and more over observes that Hartvigson and Jakobsen «fail to emphasize that the given-new distinction should be defined not in terms of the hearer’s knowledge, but in terms of assumption made by the speaker about what is currently in the consciousness of the hearer» [7, p. 40–45].

A survey of previous approaches to the discourse function of inversion has shown that none is fully capable of accounting for the distribution of inversion. In particular, approaches based on various principles have proven unable to account for the data due to their assumption that old and new information constitute a single dichotomy. Inversion is indeed sensitive to the level of familiarity of the information represented by the preposed and postposed constituents; however, a comprehensive account of the function of inversion must distinguish among types and degrees of familiarity.

Another classification divides inversion into two major categories: «be inversion (BI)» and «non-be inversion (NBI)». An examination reveals that NBI is syntactically and semantically much more constrained than BI. The constraints on the verbs that may appear in inversion are pragmatic in nature with the additional allowance that the content of the verb may be inferable based on the preposed and/or postposed constituents. NBI is much more constrained than BI, in that its preposed constituent is consistently either a locative PP, a locative VP, or adverbial thus, so, as. The verbs appearing in NBI are always passive and unaccusative, and moreover seem further restricted to verbs of existence and appearance. This restriction seems to be due to pragmatic factors, in particular a constraint requiring that the verb in an inversion be informationally light in context.

Conclusions. Inversion is defined as a sentence in which the logical subject appears in post-verbal position while some other, canonically post-verbal, constituent appears clause-initially. This definition excludes such superficially similar constructions as a subject-auxiliary inversion, preposing, quotation inversion, *there*-insertion. According to the functions we can not give one clear classification because of difficulty of its nomination and various points of views of researchers. Thus, it provides a promising direction for future researches, including research into other marked syntactic constructions and crosslinguistic studies. This new direction for research on information packaging has the potential to allow linguists to characterize all unclear points.

Although many more constructions must be studied before a definite conclusion about inversion types and functions, the results of this article will help to clarify and distinguish major points of inversion and encourage for further researchers.

References

1. Birner B. The syntax and discourse function of locative inversion in English / B. Birner. – New York : Garland Publishing, 1989. – 235 p.
2. Birner B. The discourse function of Inversion in English / B. Birner. – New York : Garland Publishing, 2012. – 290 p.
3. Birner B. Informational status and word order: An analysis of English inversion / B. Birner. // *Language*. – 1994. – № 70. – P. 233–259.
4. Birner B. On the interpretation of VP inversion in American English / B. Birner, G. Ward. // *Journal of Linguistics*. – 1992. – № 28. – P. 1–12.

5. Green G. Some wherefores of English inversions / G. Green // *Language*. – 1980. – № 56. – P. 582–601.
6. Hartvigson H. Inversion in present day-English / H. Hartvigson, L. Jakobsen. – New York : Odense University Press, 1974. – 256 p.
7. Penhallurick J. Full-verb inversion in English / Penhallurick. // *Australian Journal of Linguistics*. – 1984. – № 4. – P. 33–56.
8. Tolkien J. R. R. *The Hobbit, or there and back again* / J. R. R. Tolkien // HarperCollinsPublisher – 2011. – 305 p.

Денисенко І. Теоретичні особливості структури та функцій інверсії англійської мови на матеріалі роману-казки Джона Толкіна «The Hobbit, or there and back again».

Стаття присвячена явищу інверсії в англійській мові, а саме її структурно-семантичним особливостям та функціям на матеріалі роману-казки Джона Толкіна «The Hobbit, or there and back again». Дослідженням інверсії англійської мови займалися такі відомі вчені як Якобсон, Грін, Хартвігсон, Бірнер та багато інших, але остаточного визначення щодо поняття «інверсія» не запропоновано. Разом із цим немає єдиної та цілісної класифікації, яка б вичерпно охарактеризувала особливості структури та функції інверсії.

Метою статті є розглянути складнощі деталізації та номінування поняття «інверсія», проаналізувати відомі класифікації явища на матеріалі твору Джона Толкіна з'ясувати специфіку побудови різних типів інверсії за граматичними особливостями, а також розглянути функції інверсії.

Розглянувши різні підходи щодо визначення та класифікації інверсії виявлена складність явища в англійській мові та невідповідність у номінації термінів серед вчених, що дає можливість для подальшого вивчення та дослідження як теоретичних особливостей, так і застосування явища «інверсії», як частини ідіостилю окремих постатей.

Ключові слова: інверсія, препозиційна частина, постпозиційна частина, локативна інверсія, іменникова інверсія, дієслівна інверсія, прикметникова інверсія.

Денисенко І. Теоретические особенности структуры и функций инверсии английского языка на материале романа-сказки Джона Толкина «The Hobbit, or there and back again».

Статья посвящена явлению инверсии в английском языке, а именно ее структурно-семантическим особенностям и функциям на материале романа-сказки Джона Толкина «The Hobbit, or there and back again». Исследованием инверсии английского языка занимались такие известные ученые как Якобсон, Грин, Хартви́гсон, Бирнер и многие другие, но окончательного определения относительно понятия «инверсия» не представлено. Вместе с этим нет единой и целостной классификации, которая исчерпывающе охарактеризовала бы особенности структуры и функции инверсии.

Цель статьи – рассмотреть сложность детализации и номинирования понятия «инверсия», проанализировать известные классификации явления на материале произведения Джона Толкина, выяснить специфику построения различных типов инверсии за грамматическими особенностями, а также рассмотреть функции инверсии.

Рассмотрев различные подходы к определению и классификации инверсии обнаружена сложность явления в английском языке и в номинации терминов среди ученых, что дает возможность для дальнейшего изучения и исследования как теоретических

особенностей, так и применения явления «инверсии», как части идиостиля отдельных фигур.

Ключевые слова: инверсия, препозиционная часть, постпозиционная часть, локативная инверсия, именительная инверсия, глагольная инверсия, прилагательная инверсия.

Віра Дерев'яно
(м. Івано-Франківськ)

УДК 821.162.3'37'373.6

МОДЕЛЮВАННЯ КВАНТАТИВНО-КВАЛІТАТИВНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ У ЧЕСЬКІЙ МОВІ)

У статті висвітлено проблему оказіонального моделювання фразеологічних трансформацій, розглянуто тенденції функціонування фразеологізмів на матеріалі сучасної чеськомовної публіцистики, зроблено спробу моделювання квалітативно-квантативних трансформацій чеського дієслівного фразеологізму, проаналізовано співвідношення кількості теоретично можливих та реалізованих квалітативно-квантативних трансформацій, зв'язок між оказіональним моделюванням та образністю й усталеністю форми дієслівного фразеологізму.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічні трансформації, фразеологічна модель, фразеологічне моделювання.

Словник літературної чеської мови подає чотири значення лексеми «модель», одним із яких є схема, спрощення явища чи предмета, що використовується для їхнього дослідження чи пояснення; вираз, який з погляду його мети зберігає основні ознаки оригіналу [10, с. 320]. А процес моделювання визначається як відтворення вибраних особливостей об'єкта, який вивчається, на моделях для дослідницьких цілей [10, с. 320].

У фразеології розуміння **проблеми** фразеологічної моделі та фразеологічного моделювання не є однозначним. Проблему фразеологічного моделювання вивчали І. Третьякова, В. Мокієнко, А. Івченко, В. Коваль, О. Бірих, М. Олійник. Насамперед варто зазначити, що багато фразеологів заперечували використання фразеологічного моделювання як методу дослідження фразеології. О. Кунін, А. Райхштейн, Н. Амсова, І. Чернишова, ґрунтуючись на фразеологічній ідіоматичності, стійкості та непрогнозованості результату метафоричного переносу під час фразеотворення, заперечували можливість передбачення побудови фразеологізмів. І зазначали, що побудова структурно-семантичної моделі у фразеології – завдання нездійсненне [5, с. 41].

В останніх дослідженнях та публікаціях фразеологи (А. Івченко, В. Мокієнко) погоджуються з тим, що фразеологічне моделювання доцільно застосовувати як метод дослідження у фразеології, проте аспекти розуміння суті фразеологічного моделювання дещо змінилися. Метод фразеологічного моделювання використовується для загальної типології

фразеологізмів та встановлення універсальних ознак фразеологічних систем різних мов, а не для передбачень фразеотворчих процесів. Моделі у фразеології – це не моделі фразеологічної деривації, а моделі опису, оскільки вони діють на узуально-обмеженому матеріалі і не можуть служити правилом для вільного утворення фразеологізмів [1, с. 190]. В. Мокієнко вже розуміє фразеологічне моделювання як «лінгвістичну аксіому» та, досліджуючи фразеологічну модель, потрактовує її як «структурно-семантичний інваріант стійких словосполучень, що схематично відображають відносну стабільність її форми та семантики» [3, с. 43]. Отже, моделювання у фразеології існує лише як статична / стабільна / форма існування фразеологізмів, а не як регулярне утворення однотипних одиниць [2, с. 67].

Метод структурного моделювання широко застосовує чеський мовознавець Ф. Чермак для опису та систематизації різноструктурних фразеологічних моделей, класифікуючи 32 моделі двокомпонентних субстантивних та дієслівних фразем у чеській мові з численними їхніми варіантами (напр. V-S *tlouct špačku, chytat lelky*; A-S *zlatý důl, černá hodinka, st'ástnou cestu*; S-A *anděl strážný, bohem zapomenutý*; S-S *jabko sváru, roh hojností, palma vítězství*; V-V *umět se narodit, dát se poddat, zůstat viset*; A-A *chudý příbuzný, neslaný nemastný, staří mladí* та ін.).

Нових аспектів набуває фразеологічне моделювання в ракурсі моделей квантативно-квалітативних фразеологічних трансформацій. У чеській лінгвістиці моделювання фразеологічних трансформацій практично не розглядають: у працях, присвячених дослідженню фразеологічних трансформацій (актуалізації), мовознавці зосереджують увагу на описі зібраного практичного матеріалу, функціях, які вони виконують, чи авторських інтенціях (J. Večka, M. Čechová, J. Jodas, B. Junková, E. Minářová).

Ф. Чермак у монографії «Чеська і загальна фразеологія та ідіоматика» [6] робить спробу моделювати фразеологічні трансформації. Виокремлюючи фразеологічні трансформації, міжрівневі та внутрішньорівневі міжструктурні, фразеолог моделює чотири групи можливих результатів з різних вихідних баз: лексикалізацію (можливий результат *слово*; напр. *chytat lelky* → *lelkovat*); номіналізацію (можливий результат S-S, A-S, A-S-A та інш.; напр. *překročit Rubikon* → *překročení Rubikonu*); ад'ективацію (можливий результат A-S, S-A, ADV-A та інш.; напр. *postavit něco na hlavu* → *postavený na hlavu*); вербалізацію (можливий результат V-S, V-ADV, V-V та інш.; напр. *být silný jako lev* → *mít sílu lva*) та компаративізацію (можливий результат порівняння, напр. *pařivá ovce* → *být jako pařivá ovce*). Внутрішньорівневі внутрішньоструктурні трансформації Ф. Чермак поділяє на синтагматичні та парадигматичні й у кожній із груп виокремлює моделі трансформацій квантативні (трансформації, що вносять кількісні зміни в структуру фразеологізму, напр. A-S → A-A-S), редуційні трансформації, що скорочують кількість компонентів фразеологізму, напр. V-A-S → V-S) та квалітативні (трансформації, що змінюють якісний склад фразеологізму, A-S → S-A) [6, с. 66–69].

Також Ф. Чермак розробив моделювання актуалізаційних трансформацій фразеологізмів із дієслівною структурою: у схемі моделювання фразеолог передбачив таких 17 елементів: (а) ствердження – заперечення, (б) активний стан – пасивний стан, (в) твердження – питання, (г) розповідний – наказовий – умовний спосіб, (г) минулий – теперішній – майбутній час, (д) одна – множина, (є) перша – друга – третя особа (6, с. 65).

Якщо фразеологічну модель розглядати як фразем-інваріант, а відповідні в мовленні (текстах) форми фразеологізму як ряд його трансформантів, які формують фразеологічну модель, то можна говорити про формування широкої оказіональної парадигми трансформантів, дериваційну основу якої утворює інваріантна форма фразему. Складання

таких прадигм дозволить фразеологам не тільки краще систематизувати реалізовані способи трансформації, але й передбачати можливі, ще досі не використані трансформації, і загалом досліджувати фразеологічний потенціал до трансформацій [4, с. 149].

Мета нашої розвідки – дослідити особливості моделювання квантативно-квалітативних трансформаций. Для досягнення мети ставимо перед собою **завдання**: зробити спробу моделювання можливих та реалізованих трансформацій фразеологізму *udělat kozla zahradníkem*, проаналізувати та систематизувати зібраний матеріал. Свідомо обираємо для нашого дослідження трикомпонентний дієслівний фразеологізм, який потенційно може проявити широкий спектр можливих та реалізованих трансформацій.

Словник чеських фразеологізмів та ідіом подає значення фразеологізму як «довірити щось неправильній людині, найгіршому чи тому, хто відомий недотриманням правил, норм, постанов, а цим допуститися абсурдної, смішної помилки» [8, с. 309]. Здебільшого фразеологізм *udělat kozla zahradníkem* використовують для характеристики невідповідності компетенцій людини та посади, яку вона обіймає. Структурно фразеологізм утворюють перехідне дієслово, іменник у називному відмінку та іменник в орудному відмінку, а синтаксична модель фразеологізму є типовою для чеської мови, схема V-S-S відображає структуру фразему. Семантика фразеологізму характеризується образністю значення, його компоненти можна розкласти як «*udělat*» – «*призначити*»; «*kozla*» – «*неправильну людину*»; «*zahradníkem*» – «*назва посади*». Центральним компонентом фразеологізму, який формує основу семантики, є компонент «*kozol*». У фразеологізмі він реалізує асоціативні семи «нерозумний», «дурний», «тупий», «некмітливий», «нетямущий», «розумово обмежений», «впертий», «непоступливий», «неподатливий», «затятий», «наглий». Образ фразеологізму розвиває компонент «*zahradnik*», який інтенсифікує абсурдність призначення / перебування когось на певній посаді, указуючи на неможливість належного виконання кимось своїх обов'язків та використання отриманих прав тільки для задоволення власних потреб. Компонент «*udělat*» є найменш стабільним, часто опускається чи субститується.

Словник чеських фразеологізмів та ідіом фіксує фразеологізм у трьох томах як порівняння *to je jako udělat udělat kozla zahradníkem* [7, с. 171], як дієслівний фразем *udělat kozla zahradníkem* [8, с. 309] та як фразеологізм зі структурою речення *To je jako udělat udělat kozla zahradníkem* [9, с. 394], що підтверджує можливість міжрівневих та внутрішньорівневих трансформацій. Практичний матеріал публіцистичних текстів взято з порталу Český národní korpus. Усі три узуальні форми, зафіксовані в словнику, можна знайти в корпусі публіцистичних текстів syn2013pub. *Něco jako kozel zahradníkem! Rio Ferdinand, stoper Manchesteru United, podpořil zpřísnění postihů pro fotbalisty, kteří dopovali. Nový systém, který navrhuje Anglická asociace, by fotbal postavil na stejnou úroveň kontroly a trestů, jako mají například atleti* (ŠÍP, 15.11.2008). *Zkušený kouč se rozhodl udělat kozla zahradníkem* (Sedmička, č. 34/2009). «*Je to jako udělat kozla zahradníkem,*» komentoval kandidaturu Ratha na post ministra zdravotnictví (Právo, 13.10.2005).

Також як внутрішньорівневі трансформації варто класифікувати номіналізації фразему, які не зафіксовані в «Словнику чеських фразеологізмів та ідіом». Номіналізація фразему *udělat kozla zahradníkem* можлива у двох варіантах, перший утворюється субституцією дієслівного компонента «*udělat*» на іменниковий «*dělání*», схематично моделювати номіналізацію можна так: V-S-S → S-S-S *udělat kozla zahradníkem* → *dělání kozla zahradníkem*. *Komplexní reforma VŠ takto připravovaná je řešením v duchu dělání kozla zahradníkem, kritizuje Zlatuška* (Právo, 20.11.2009). На підставі цієї трансформації можливі трансформації другого ступеня, які субститують уже іменниковий компонент «*dělání*» та

вносять зміни до семантики фразеологізму. І. Третьякова, вивчаючи моделювання субституцій, розглядає моделювання можливих змін семантики та класифікує їх на конкретизацію, експлікацію, інтенсифікацію, експресивацію та буквалізацію [4, с. 154]. Субституція компонента «*dělání*» на компонент «*ustanovení*» буквалізує значення фразему: *Neprodlená náprava škod je nutná a nesmí být stylem ustanovení kozla zahradníkem svěřena těm, kdo ji nadřazením silových postupů, netransparentním jednáním a ignorováním odborné oponentury způsobili* (Týden, č. 38/2009).

Номіналізація фразему також реалізується усіченням дієслівного компонента «*udělat*», схематично другий варіант можна зобразити так: $V-S-S \rightarrow S-S$ *udělat kozla zahradníkem \rightarrow kozel zahradníkem*. *V češtině existuje jeden hodně otřepaný příměr: kozel zahradníkem. Pro některé komunální politiky, kteří do vedení radnic přešli z pozic občanských aktivistů, však lepší označení snad ani neexistuje* (Mladá fronta DNES, 26.2.2007). *Sice to trochu připomíná přísloví o kozlovi zahradníkem, ale hlavně, když to aspoň nějakou dobu fungovalo* (Mladá fronta DNES, 3.8.2005).

Моделювання розширення фразеологізму ґрунтується на його схемі, кількості поширювачів, їхній позиції та якісній характеристиці. Наприклад, однокомпонентне препозитивне атрибутивне розширення першого субстантивного компонента схематично можна показати так: $V-S-S \rightarrow V-A-S-S$. Очевидним є те, що не всі змодельовані варіанти трансформацій розширення реалізуються (їх у фразеологізмі *udělat kozla zahradníkem* теоретично може бути багато $V-S-S \rightarrow V-A-A-S-S$; $V-S-A-S$; $V-S-S-A$; $V-S-A-S-A$; $V-S-A-A-S$; $V-A-S-A-S$; $V-A-A-S-A-S$; $V-A-S-A-A-S$; $V-A-A-S-A-A-S$; $V-S-S-S$; $V-S-S-S-S$; $ADV-V-S-S$; $ADV-A-S-S$; $ADV-V-A-A-S-S$; $ADV-V-S-A-S$...).

Порядково першим є дієслівний компонент «*udělat*»; його поширення, які були знайдені на матеріалі корпусу syn2013pub: адвербіальні, препозитивні та однокомпонентні ($V-S-S \rightarrow ADV-V-S-S$). *Jednoduše se stal kozel zahradníkem* (Deníky Bohemia, 4.11.2005). *Volič mimochodem vtípně učinil kozla zahradníkem, když kontrolou klientelismu pověřil včerejší klientelisty* (Deníky Bohemia, 5.11.2008).

Адвербіальні поширення комбінуються із субституціями дієслівного компонента та зміною активного стану на пасивний у першому прикладі.

Атрибутивні препозитивні поширення другого субстантивного компонента є найбільш частотними в заголовках статей. Активно поширюється компонент «*kozel*» у варіанті, трансформованому номіналізацією. Схематично моделювати реалізовані трансформації поширення можна так: $V-S-S \rightarrow V-A-S-S$; $S-S \rightarrow A-S-S$. *Zase udělali nějakého kozla zahradníkem* (Deníky Bohemia, 18.4.2009)? *Čínský kozel zahradníkem* (Týden, č. 6/2008). *Americký kozel zahradníkem* (Hospodářské noviny, 27.9.2007)? *Neoliberální kozel zahradníkem* (Respekt, č. 34/2009). *Kozel Koblic zahradníkem* (Hospodářské noviny, 9.09.2005). *Spojené národy, kozel vražedným zahradníkem. Organizace pro výživu a zemědělství Spojených národů přinesla hladomor v podobě agresivního plevele. Keňa Jediný zdroj obživy pastevců z chudých polopouští ničí zásah «odborníků»: vysazení jiho americké dřeviny Prosipis juliflora. OSN ji před dvaceti lety přivezla s velkou slávou: domorodcům slibovala zastavení růstu pouští* (Týden, č. 32/2006). Поширювачі по-різному впливають на семантику фразеологізму: «*nějaký*» вказує на невизначеність, «*čínský*», «*americký*», «*neoliberální*», «*Koblic*» конкретизують значення, а поширювач «*vražedný*» інтенсифікує фразеологічне значення.

Як було вказано вище, теоретично можливих моделей трансформацій багатоконпонентного поширення у фразеологізмі *udělat kozla zahradníkem* є значна кількість, проте на основі матеріалу корпусу ми знайшли тільки один приклад двокомпонентного

поширювача іменника «*kozel*». *Podobně jako další pilot-odborář, vlivný britský konzervativní politik 80. let Norman Tebbit (dnes lord Tebbit), však záhy změnil dres a stal se jedním z nejobávanějších kozlů zahradníků* (Nedělní svět, č. 12/2006). Трансформаційна модель поширення в поданому прикладі комбінується зі зміною активного стану на пасивний та морфологічними модифікаціями субстантивних компонентів.

І. Третьякова, досліджуючи синтаксичне моделювання, зазначає, що модифікації синтаксичної моделі фразеологізму можуть вносити зміни різного ступеня [4, с. 93–94]. До модифікацій, які не змінюють семантики фразеологізму, можна віднести зміну усталеного порядку слів фразеологізму. Схематично зміни фразеологізму *udělat kozla zahradníkem* можна моделювати в такий спосіб: V-S1-S2 → S1-S2-V → S2-S1-V → S1-V-S2 → S2-V-S1. Першу схему модифікації синтаксичної моделі ми знайшли в корпусі: *Kozla zahradníkem udělala Českobratrská církev evangelická, když zaměstnala jako ekonoma nenapravitelného zloděje* (Mladá fronta DNES, 31.1.2009). Структурно складніші синтаксичні модифікації з відокремленням субстантивованого компонента з дієслівного фразеологізму з можливими ускладненнями синтаксичної моделі. *Nebyl by ve vládě prvním kozlem, který se stal zahradníkem* (Deníky Bohemia, 18.3.2006). «*České pořekadlo o kozlovi, který se stal zahradníkem, může v ČR brzy nabýt obludných rozměrů,*» *napsal v komentáři, který poskytl ČTK* (Hospodářské noviny, 19.6.2006). У другому прикладі автор уводить фразеологізм у контекст із вказівкою на джерело «*české pořekadlo*», у такий спосіб ніби допомагаючи читачеві ідентифікувати усталений вираз, синтаксична модель якого модифікована. Обидві трансформації ускладнені субституцією дієслівного компонента та змінами на морфологічному рівні.

Досліджуючи моделювання дієслівного фразеологізму в рамках синтаксичних модифікацій, окремо увагу варто приділити категорії модальності. Модифікуючи синтаксичну модель, автори часто адаптують утворену форму до контексту, використовуючи заміну усталеного дієслівного компонента «*udělat*» на модальне дієслово *moc/nemoc*. Отже, можна говорити про моделювання стверджувального чи заперечного значення фразеологізму. *Když může být kozel zahradníkem, proč by jím nemohl být Košťál?* (Mladá fronta DNES, 25.6.2007). «*To je logické. Kozel nemůže být zahradníkem. Jestliže si lidé musí stěžovat na lékaře u lékařů, není divu, že se úspěchu nedočkají,*» *komentuje to Pavel Vepřek, předseda sdružení Občan, které pomáhá pacientům v boji za jejich práva* (Mladá fronta DNES, 19.8.2005). *Vláda je v Unii jediná proti Lisabonské smlouvě, i když se k ní tváří vstřícněji než Klaus. EU měla asi už dávno změnit pravidla, aby jí zabránila v předsednictví. Dnes zřejmě odstaví Prahu oklikou, upevní eurozónu, kam přizve i Británii. Kozel nemůže být zahradníkem, i kdyby to uměl, ale ani technické předpoklady Praha nesplňuje* (Mladá fronta DNES, 21.3.2006).

Окремо варто виділити трансформації, які утворюються дублюванням синтаксичної моделі фразеологізму. Що ж до фразеологізму *udělat kozla zahradníkem*, то такі трансформації автори використовують здебільшого в заголовках статей та трансформують форму *kozel zahradníkem* усичену номіналізацією: *Kozel zahradníkem, politik odborníkem* (Mladá fronta DNES, 13.8.1998). *Kozel zahradníkem, herec politikem* (DNES, 2.9.1996). «*Gandalovič ministrem, kozel zahradníkem*», *vzказovali z transparentu chovatelé, některá hesla byla ale mnohem ostřejší* (Právo, 21.11.2007).

Можемо зробити **висновок**, що розглянуті в розвідці приклади трансформацій фразем у зіставленні з теоретично можливими та реалізованими трансформаціями демонструють сучасні тенденції функціонування й становлення фразеологізмів у чеськомовній публіцистиці та потенціал фразеологічних трансформацій. Численні способи трансформацій та їхні комбінації по-різному піддаються процесам моделювання, але, незважаючи на це,

укладання таких парадигм дає нам системне уявлення про способи трансформацій, допомагає передбачити здатність фразеологізму, залежно від його моделі, до певних трансформацій. Запропонований метод фразеологічного моделювання, спрямований на з'ясування модифікаційного потенціалу фразеологізмів різних груп, потребує детальнішого дослідження в **подальших наукових розвідках**.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Проблемы фразеологического значения и смысла (в аспекте межуровневого взаимодействия) / Н. Ф. Алефиренко, Л. Г. Золотых. – Астрахань : «Астраханский университет», 2004. – 296 с.
2. Баран Я. А.. Теоретичні основи фразеології: навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов університетів та педагогічних інститутів / Я. А. Баран, М. І. Зимомря. Ужгород, 1999. – 176 с.
3. Мокиенко В. М. Славянская фразеология / В. М. Мокиенко. – Москва : Высш. шк., 1980. – 208 с.
4. Третьякова И. Ю. Окказиональная фразеология: монография / И. Ю. Третьякова. – КГУ, 2011. – 289 с.
5. Чернышёва И. И. Фразеологическая система немецкого языка / И. И. Чернышева. – Москва : Высш. шк., 1970. – 199 с.
6. Čermak F. Frazeologie a idiomatika česká a obecná / František Čermak. – Praha : Karolinum, 2007. – 718 s.
7. Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání / pod. red. F. Čermak. – Praha : Academia, 1983. – 492 s.
8. Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné / pod. red. F. Čermak. – Praha : Leda, 2009. – 1248 s.
9. Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy větné / pod. red. F. Čermak. – Praha : Leda, 2009. – 1267 s.
10. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost / pod. red. J. Filipce. – Praha : Academia, 1978. – 798 s.

ДЖЕРЕЛА

Český národní korpus [Електронний ресурс] // korpus.cz. – Режим доступу : https://kontext.korpus.cz/first_form?corpname=syn2013pub&usesubcorp

Деревянко В. Моделирование квантитивно-квалитативных трансформаций фразеологизмов (на материале публицистических текстов в чешском языке).

В статье освещена проблема окказионального моделирования фразеологических трансформаций, рассмотрены тенденции функционирования фразеологизмов на материале чешскоязычной публицистики, сделана попытка моделирования квалитативную-квантитативных трансформации чешского глагольного фразеологизма, проанализировано соотношение количества теоретически возможных и реализованных квалитативно-квантитативных трансформации, связь между окказиональным моделированием и образностью и устойчивостью формы глагольного фразеологизма.

Ключевые слова: фразеологизм, фразеологические трансформации, фразеологическая модель, фразеологическое моделирование.

Abstract

Derevianko V. Modeling quantum-qualitative transformations of phraseologisms (based on the material of journalistic texts in the Czech language).

Introduction. In the article the problem of occasional modeling of phraseological transformations is discussed, the tendencies of phraseologisms functioning on the material of contemporary Czech-speaking publicistic are considered, an attempt of modeling quantifiable-quantum transformations of Czech verb phraseology was made, the correlation between the number of theoretically possible and implemented qualitative-quantum transformations was established, and the coherence between occasional modeling, imagery and the form of verbal phraseology was analyzed.

The purpose of our scientific research is to study the features of quantum-qualitative simulation. The aim is to achieve the problem of trying to simulate the possible and realized transformations of phraseology udělat kozla zahradníkem, analyze and systematize the collected material.

Results. In intelligence, we set ourselves the task of trying to simulate the possible and realized transformations of phraseology udělat kozla zahradníkem, analyze and systematize the collected material. We deliberately choose for our study three component verbal phraseologisms that potentially can show a wide range of possible and realized transformations.

Originality. Modeling of the phraseologism amplification is based on its scheme, the number of distributors, their position and qualitative characteristics. For example, one-component prepositive attributive amplification of the first substantive component can be schematically shown as follows: $V-S-S \rightarrow V-A-S-S$. It is obvious that not all simulated variants of expansion transformations are realized (in the phraseology of *udělat kozla zahradníkem* theoretically there can be many $V-S-S \rightarrow V-A-A-S-S$; $V-S-A-S$; $V-S-S-A$; $V-S-A-S-A$; $V-S-A-A-S$; $V-A-S-A-S$; $V-A-A-S-A-S$; $V-A-S-A-A-S$; $V-A-A-S-A-A-S$; $V-S-S-S$; $V-S-S-S-S$; $ADV-V-S-S$; $ADV-A-S-S$; $ADV-V-A-A-S-S$; $ADV-V-S-A-S...$).

Ordinarily the first is the verb component udělat; the distribution of this component, which was found on the body material syn2013pub: adverbial, prepositive and one-component ($V-S-S \rightarrow ADV-V-S-S$). Jednoduše se stal kozel zahradníkem (Deníky Bohemia, 4.11.2005). Volič mimochodem vtipně učinil kozla zahradníkem, když kontrolou klientelismu pověřil včerejší klientelisty (Deníky Bohemia, 5.11.2008). Adverbial spreads are combined with the substitutions of the verb component and the change of the active state to the passive in the first example.

We can conclude that the examples of the phraseme transformations in comparison with the theoretically possible and realized transformations demonstrate modern tendencies of functioning and formation of phraseologisms in Czech-speaking publicistic and the potential of phraseological transformations are researched in the article. Numerous ways of transformations and their combinations are differently subjected to modeling processes, but, despite this, the staging of such paradigms gives us a systematic idea of the ways of transformation, helps to predict the tendency of phraseologism, depending on its model, to certain transformations.

Key words. phraseologism, phraseological transformations, phraseological model, phraseological modeling.

References

1. Alefirenko N. F. Problemy frazeolohyčeskoho znachenyia y smysla (v aspekte mezhuovnevoho vzaimodeistvia) // N F. Alefyrenko, L. H. Zolotykh. – Astrakhan : «Astrakhanskyi universitet», 2004. – 296 s.

2. Baran Ya A., Zymomria M. I. Teoretychni osnovy frazeolohii / Navchalnyi posibnyk dlia studentiv fakultetiv inozemnykh mov universytetiv ta pedahohichnykh institutiv. Uzhhorod : 1999. – 176 s.
3. Mokienko V. M. Slavianskaia frazeolohiia / V. M. Mokienko. – Moskva : Vyssh. shk., 1980. – 208 s.
4. Tretiakova I. Yu. Okkazionalnaia frazeolohiia: monohrafiia / I. Yu. Tretiakova. – KHU, 2011. – 289 s.
5. Chernyshieva I. I. Frazeolohicheskaia sistemi nemetskoho yazyka / I. I. Chernysheva. – Moskva : Vyssh. shk., 1970. – 199 s.
6. Čermak F. Frazeologie a idiomatika česká a obecná / František Čermak. – Praha : Karolinum, 2007. – 718 s.
7. Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání / pod. red. F. Čermak. – Praha : Academia, 1983. – 492 s.
8. Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné / pod. red. F. Čermak. – Praha : Leda, 2009. – 1248 s.
9. Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy větné / pod. red. F. Čermak. – Praha : Leda, 2009. – 1267 s.
10. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost / pod. red. J. Filipce. – Praha : Academia, 1978. – 798 s.

*Анна Зізінська
(м. Біла Церква)*

УДК 811.11-112

СТРУКТУРА РЕКВЕСТИВНОГО МОВЛЕННЕВОГО АКТУ З МАРКЕРОМ *LET*

Стаття присвячена аналізу структури реквестивного мовленнєвого акту з маркером let у середньоанглійській та ранньоновоанглійській періоди (12–17 ст.). Проаналізовано ці одиниці та окреслено особливості їхнього утворення. Досліджено структурні та синтаксичні властивості let-конструкції та особливості її еволюції в історії англійської мови. Діахронічна розвідка дозволила з'ясувати найбільш поширені форми реквестиву з let та дослідити його будову та функцію в реченні. Опрацьовано літературні пам'ятки середньоанглійської та ранньоновоанглійської мов, що уможливило ґрунтовний аналіз let-конструкції та з'ясування особливостей їхнього вживання.

Ключові слова: реквестив, імператив, мовленнєвий акт, директив, генеративна граматики, діахронія.

Постановка проблеми. Мовленнєві акти (далі – МА) є об'єктом наукового пошуку багатьох лінгвістів, оскільки вони є невід'ємною частиною людського спілкування та постійно вживаються в повсякденному житті. Від часу опублікування Дж. Остіном (1962) його основоположної теоретичної праці з теорії мовленнєвих актів [3] інтерес учених до дослідження різних аспектів МА постійно зростає. Вивчення МА на сучасному етапі відбувається в межах різних підходів: структурно-синтаксичного, функціонально-семантичного, прагматичного, когнітивного та ін. З розвитком генеративної граматики

структурний та синтаксичний аналізи мовленнєвих одиниць є фокусом численних розвідок. У центрі нашого дослідження перебуває один із видів директивних МА, а саме – реквестив, тобто МА, в основі якого лежить прохання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні граматичні дослідження *let* конструкцій ґрунтуються на основоположних теоріях О. Єсперсена [10]. Відтоді семантика та синтаксис цих конструкцій є фокусом наукових зацікавлень таких лінгвістів, як А. Сеппанен (Seppanen A., 1977), Р. Квірк (Quirk R., 1985), Е. Дейвіс (Davies E., 1986), Б. Кларк (Clark B., 1993), Е. Потсдам (Potsdam E., 1998), Т. Когнен (Kohnen T., 2004), Р. Хадстон і Дж. К. Пуллум (Huddleston R. & Pullum G. K., 2002), А. Алказар та М. Сатареллі (Alcazar A., & Saltarelli M., 2014), М. Халлідей (Halliday M. A. K., 2006) та ін.

Р. Квірк та інші послідовники його теорії поділяють імперативи на три категорії: імператив 1-ої особи (first person imperative), імператив 2-ої особи (second person imperative) та імператив 3-ої особи (third person imperative) [16]. *Let*-конструкції відносять до імперативів 1-ої особи (e.g. *Let me close the window; Let's close the window*) та імперативів 3-ої особи (e.g. *Let someone close the window*). Вони розглядають *let* синтаксично як допоміжне дієслово, іменну групу після *let* – як підмет, а дієслово після іменної групи – як основне дієслово (присудок). Конструкцію *let's* вони не аналізують, а розглядають її лише як частку. Незважаючи на вагомий унесок у дослідження, їхній аналіз, однак має кілька недоліків, оскільки *let* не має граматичних особливостей допоміжного дієслова, а також не має чіткого пояснення стосовно синтаксичної характеристики *let's*.

Р. Хадлстон і Дж. К. Пуллум поділяють імперативи на звичайні імперативи (e.g. *Please let us borrow this book*) та *let*-імперативи, які характеризуються особливим уживанням *let*, відмінним від традиційного значення «дозволяти». На їхню думку, *let* у значенні «дозволяти» вживається в усіх реченнях, крім *let*-імперативів. У цьому разі *let* втрачає своє основне значення та слугує лише як маркер цього особливого типу імперативних конструкцій. Далі вони відносять *let*-імперативи інклюзивних імперативів 1-ої особи (e.g. *Let's close the window*) та так званих відкритих *let*-імперативів (e.g. *Let him do that*). Отже, вони говорять, що семантично *let* в цих імперативах утрачає своє пропозиційне значення. Тобто воно не є важливим для основного повідомлення та не допомагає в уточненні дії директиву. Тут *let* слугує скоріше як маркер іллокутивного значення. Стосовно синтаксичних властивостей, то вони вважають, що *let*-імперативи не мають відмінних особливих граматичних та, відповідно, синтаксичних характеристик. Тому не виділяють їх як окрему конструкцію, а відносять їх до звичайних імперативів, відмінність між якими вчені вбачають лише в значенні, а не структурі. Синтаксично вони розглядають *let* як частину NP, а інфінітивну клаузу – як другий комлемент. Цей вид аналізу має на меті об'єднати *let*-конструкцію і звичайний імператив в одну синтаксичну модель. На нашу думку, недоліком їхньої теорії є те, що вона базується на структурі та виключає зв'язок структури та значення [9].

А. Алказар та М. Сатареллі, основуючись на гіпотезах Дж. Росс (1970) та Н. Хомського (1995), поділяють імперативи на канонічні імперативи (e.g. *open!*) та гортативи (*let...go!*). У канонічних імперативах мовець спонукає, щоб адресат виконав певну дію. У гортативах – мовець спонукає адресата змусити когось виконувати дію, що робить гортативи каузативними [1].

М. Халлідей наслідує класифікацію традиційної граматики та поділяє імперативи на імперативи 1-ої, 2-ої та 3-ої особи. У своїх дослідженнях він зазначає, що «імператив є наказовим станом для взаємообміну послугами», а підметом у таких реченнях є займенники

«you» «me» «you and I». У форматі цих парадигм та з урахуванням мовленнєвих функцій, науковець пропонує *let's* розглядати як форму підмета «you and I». Халлідей також зазначає, що конструкція *let me* (e.g. *Let me leave!*) може бути як аналог форми *let's*. Цікавим елементом його гіпотези є те, що класифікація імператива з конструкцією *let me* буде залежати від значення, яке несе в собі *let*. Тобто, якщо *let* буде вживатися в значенні «пропозиції» (offer), то імператив буде належати до імперативів 1-ої особи (i.e. *I offer to leave; shall I leave?*). Якщо ж матиме значення «команди» (command), то це буде імператив 2-ої особи (i.e. *Release me*). Також науковець зазначає, що якщо в імперативі 3-ої особи підметом є займенник, то він завжди буде супроводжуватися *let* (e.g. *Let them know!*). Зазначений вище аналіз, на нашу думку, не має чіткого пояснення щодо синтаксичного аспекту *let*-імперативу, такого як *let them / me / her*, особливо, що стосується функції самого *let* в конструкції [7].

Беручи за основу семантичні функції *let* конструкції, Р. Фосетт у своїй теорії говорить про те, що в традиційних імперативах 1-ої та 2-ої осіб *let* граматикалізувалось в імперативний маркер. Фосетт розглядає *let* як окремий елемент клаузи (тобто *Let*-елемент), іменна група, яка за ним слідує – підмет, а дієслово – присудок. Наприклад:

(1) a. Let [L]'s [S] read [M] it [C] together [A]!

b. Let [L] Ivy [S] eat [M] it [C].

де: L=Let element; S=Subject; M=Main Verb; C=Complement; A=Adjunct [4].

Цей аналіз фокусується лише на гортативах та *let*-імперативах і не розглядає функцію *let* конструкції у звичайних імперативах, а також ігнорує такі конструкції, як *let me / us / them*.

Інші вчені також провели низку вагомих досліджень стосовно синтаксичних проблем *let* конструкцій (Е. Дейвіс, Б. Кларк, Е. Потсдам та ін.). Однак, як і в зазначених вище розвідках, більшість цих синтаксичних аналізів оснований лише на структурі, без урахування значення *let* конструкцій.

Т. Когнен (2007), який досліджував мовленнєві акти в діахронічному аспекті, відносить *let* конструкції до класу імперативних директивів [9, с. 144]. Його розвідка важлива тим, що, класифікуючи ці конструкції, він розглядає також семантику дієслова *let* і відповідно до цього визначає, до якого типу мовленнєвих актів буде належати конструкція.

Такі розвідки в діахронічному аспекті виконують У. Буссе [4] та Дж. Кулпепер та Д. Арчер [5]. У своїх дослідженнях науковці також розглядають залежність структури та значення *let* і клас директивів, до яких належить ця конструкція.

Мета статті – проаналізувати особливості вживання маркера *let* у середньоанглійських та ранньоніованглійських реквестивних МА. Відповідно до завдань цієї наукової розвідки передбачено з'ясувати синтаксичні та структурні особливості еволюції *let*-конструкцій в англійській мові. **Актуальність** нашої наукової розвідки полягає в тому, що численні дослідження в традиційній граматиці все ще не можуть точно пояснити статус *let* у реченні, оскільки думки вчених стосовно його синтаксису не збігаються. Залучення діахронічного аналізу допоможе визначити особливості реалізації *let* конструкцій у реченні та схарактеризувати їхні структурні особливості.

Уважаємо, що таке дослідження мовленнєвих одиниць сприятиме більш повній характеристиці реквестивів, а також доповнить наявні наукові розвідки з теорії мовленнєвих актів.

Методологія дослідження мовленнєвих актів у діахронічних студіях стикається з певними труднощами. Головними проблемами є неможливість охопити весь обсяг

матеріалу з реалізацією МА в історії мови, а також складність диференціації МА, оскільки їхня поведінка протягом історії може змінюватися. Наприклад, досліджуючи реквестиви неможливо знати всі способи їхньої реалізації протягом усіх періодів в історії англійської мови. Тому дослідникам доводиться робити еклетичний аналіз «типових» форм вираження, які, на їхню думку, найчастіше трапляються в історичному корпусі. Але навіть невелика кількість формул, яку традиційно асоціюють із реквестивами чи обіцянками, може мати непередбачені, тобто нетрадиційні, способи реалізації, через відсутність стандартизації в ранні періоди англійської мови.

Застосування електронних корпусів під час дослідження МА є проблематичним, оскільки такий аналіз базується на формі, що унеможливує автоматичне виділення мовленнєвого акту. Тому, на нашу думку, метод суцільної вибірки є найбільш надійним для такого виду дослідження, хоч не завжди доцільний, оскільки потребує чимало часу для оброблення матеріалу. Тому вченим доводиться шукати альтернативні способи для розвідок. І. Тавітсенн та А. Джукер (I. Taavitsainen and A. H. Jucker, 2007) [15] розглядають МА через дієслово мовленнєвого акту. У такий спосіб полегшується робота з пошуком МА в корпусі. За допомогою цього підходу можна дослідити всі літературні пам'ятки, наявні в корпусі, та отримати чітку картину про використання відповідних МА. Але в цьому підході є теж недоліки, оскільки він не дає змоги дослідити всі способи реалізації певного МА в історичному корпусі.

Наша розвідка дозволяє нам застосувати обидва зазначені способи, оскільки досліджувана одиниця складається з маркера *let*, який робить можливим пошук у корпусі. У своєму дослідженні ми застосовуємо метод суцільного відбору. Ми опрацювали літературні пам'ятки середньоанглійської та ранньонорманської мов, що дозволило нам проаналізувати структуру *let*-конструкцій та особливості їхнього вживання.

Виклад основного матеріалу дослідження. К. Айджмер виділяє РМА з маркером *let* як особливий вид непрямих реквестивів. Однак у діахронічному аспекті конструкції з *let* мають певні труднощі, оскільки думки вчених стосовно їхньої класифікації все ще не збігаються.

К. Айджмер зазначає, що фраза *let me* вживається в ролі стратегії в МА прохання, а також як відповідник сучасному *can you* [1, с. 163]. Однак Т. Когнен, зі свого боку, зауважує про те, що в історичному аспекті дієслово *let* мало дещо складнішу ситуацію. А саме: мало статус головного дієслова в значенні «дозволяти». Тобто замість того, щоб «просити слухача зробити щось, мовець просить у слухача дозволу» [11, 164]. Ми погоджуємося із твердженням Т. Когнена і тому також відносимо *let*-реквестиви до непрямих РМА.

Наше дослідження показало важливість цього типу реквестивів в історичному контексті, оскільки вони характеризувалися високою частотністю вживання в середньоанглійській та ранньонорманській періоди.

У ході нашої розвідки ми побачили, що цей тип маркування охоплює всі досліджувані періоди (12–17 ст.), та звідчили, що *let*-реквестиви переважно мали таку структуру: *let* + 1st/3rd Person Pronoun + Verb. Напр.:

(1) *Lete we nu ane while / þeof ferde bilæue, / and speke we of Arðure / adefleft kinge.* (Brut, 7:710) – «Давайте обличимо це і поговоримо про Артура, найвеличнішого серед королів»;

(2) *Let us say we be messengers, / Streyght comen from oure kynge.* (Adam Bell, 215) – «Дозвольте нам сказати, що ми посланці від нашого короля»;

Дериваційну синтаксичну модель проілюструємо на прикладі (2):

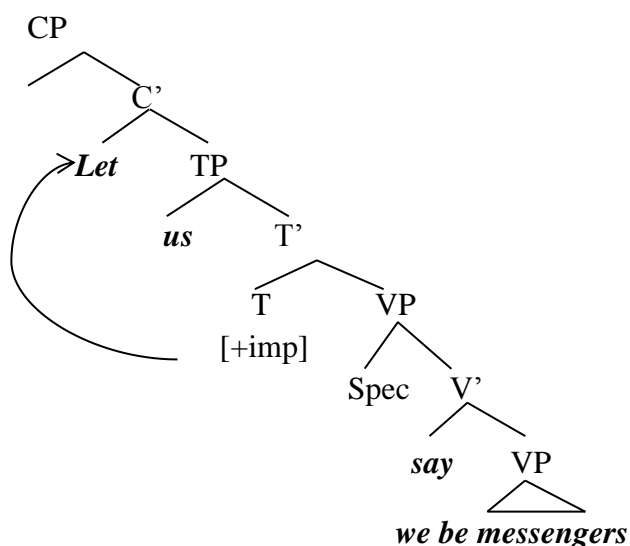
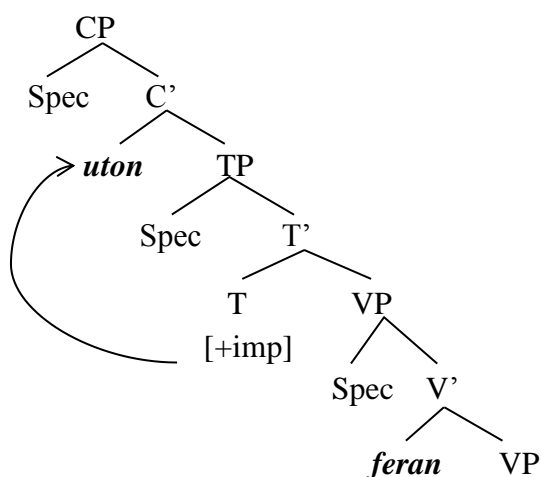

Схема показує ініціальне позиційне розташування дієслова *let*, що доводить його імперативні властивості. Тому, відповідно, відбуватиметься пересув $T \rightarrow C$. Аналіз фактичного матеріалу показав, що в клаузах з *let*-реквестивами в досліджуваний період *let* загалом посідало ініціальну позицію. Однак дієслово *let* почало використовуватися з 12 століття, а в давньоанглійський період ця конструкція утворювалася за допомогою дієслова *uton* та інфінітива. Напр.:

ОЕ (3) ...*uton raþe feran*... (Beowulf, 1390) – «...скоріш рушаймо...»;

Давньоанглійська конструкція *uton* походить із форми головного дієслова *wītan* (*depart, go*), але згідно з давньоанглійськими писемними пам'ятками очевидного прямого зв'язку із цим дієсловом не було знайдено. Як зазначає М. Огура [14], *wītan* перестає вживатись як дієслово руху, натомість з'являється дієслово з префіксом *gewītan*. Оригінальне значення слова також втрачається, оскільки *uton* може сполучатися з такими дієсловами, як *gān* (*go*) чи *faran* (*go*) [14, с. 76]. У реченні *uton* виконувало більше граматичну функцію, ніж лексичну. На структурному рівні відбувався пересув $T \rightarrow C$, який ставив *uton* в ініціальну позицію C. Схематично речення можна зобразити так:

Let-конструкція є яскравим прикладом граматикалізації. У деяких різновидах сучасної англійської мови цей процес розвинувся настільки, що *let* узагалі не розглядають як дієслово (головне чи модальне) [15]. М. Круг у своєму дослідженні вживає термін «модальна частка» [13].

У сучасній англійській мові *let* не відносять ні до основної групи дієслів, ні до допоміжних. Проте в давньоанглійський період *uton* виступав у ролі як головного дієслова, так і допоміжного. Однак думки вчених стосовно функції *uton* в реченні (головне дієслово чи допоміжне) в давньоанглійський період розходяться.

Висновки дослідження. У ході дослідження виявлено частотне вживання реквестивів з маркером *let* у середньоанглійський та ранньомодерноанглійський періоди (12–17 ст.). Цей тип реквестивів відносять до імперативних директивів. З'ясовано, що конструкція *let* (*lette*) з'являється в мові з 12 ст. та походить із давньоанглійського *lætan*, яке мало на той час дещо інше значення – «залишати». Функцію конструкції *let* до середньоанглійського періоду виконувала конструкція *uton*.

Установлено, що структура *let*-реквестивів була такою: ***let* + 1st/3rd Person Pronoun + Verb**. Синтаксичний аналіз дозволив зробити висновок, що в реченні *let* виконувало імперативну функцію і відповідно посідало ініціальну позицію в С.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні взаємозалежності структурних та прагматичних властивостей реквестивів з маркером *let* в історичному аспекті, що дозволить доповнити наявні наукові дослідження з теорії мовленнєвих актів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Aijmer K. Conversational Routines in English: convention and creativity / K. Aijmer // Harlow : Longman, 1996. As cited in: Culpeper, Jonathan and Dawn Archer. 2008. Requests and directness in Early Modern English trial proceedings and play texts. In: Jucker, Andreas H. and Irma Taavitsainen (eds.). Speech Acts in the History of English. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
2. Alcazar A. The syntax of imperatives. / A. Alcazar & M. Saltarelli // Cambridge : Cambridge University Press, 2014.
3. Austin J. L. How to Do Things with Words / J. L. Austin // Oxford : Oxford University Press, 1962.
4. Busse U. Changing politeness strategies in English requests: A diachronic investigation / U. Busse // Studies in English Historical Linguistics and Philology: A Festschrift for Akio Oizumi. Frankfurt/Main : Peter Lang, 2002. – P. 17–35.
5. Culpeper J. Requests and directness in Early Modern English trial proceedings and play texts / J. Culpeper, A. Dawn // Jucker, Andreas H. and Irma Taavitsainen (eds.). Speech Acts in the History of English. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 2008.
6. Fawcett R. P. A theory of syntax for systemic functional linguistics / R. P. Fawcett // Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2000.
7. Halliday M. A. K. Halliday's introduction to functional grammar (4th ed.) / M. A. K. Halliday // Revised by C. M. I. M. Matthiessen. – London; New York : Routledge, 2014.
8. Hopper P. Grammaticalization. (Cambridge Textbooks in Linguistics.) / P. J. Hopper, E. Closs Traugott. – Cambridge : Cambridge University Press. Original edition 1993., 2003.– P. 10–14.
9. Huddleston R. The Cambridge grammar of the English language / R. Huddleston, G. K. Pullum. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002.
10. Jespersen O. Essentials of English grammar / O. Jespersen. – London : Routledge, 1933.
11. Kohnen Th. “Let mee bee so bold to request you to tell me”: Constructions with “let me” in the history of English directives / Th. Kohnen // Journal of Historical Pragmatics 5:1, 2004. – P. 159–173.
12. Kohnen Th. Text types and methodology of diachronic speech act analysis. / Th. Kohnen // Taavitsainen Irma, Fitzmaurice Susan (eds.). Methods in Historical Pragmatics. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2007. – P. 139–166.

13. Krug M. Modality and the History of English Adhortatives / M. Krug // Raphael Salkie, Pierre Busuttil & Johan van der Auwera (eds.). *Modality in English. Theory and Description* (Topics in English Linguistics). – Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2009.
14. Ogura M. “‘Gewat + Infinitive’ and ‘Uton + Infinitive’ ” / M. Ogura // *Neuphilologische Mitteilungen* 101, 2000. – P. 69–78.
15. Pullum G. K. Negation / G. K. Pullum and R. Huddleston // Huddleston, Rodney & Geoffrey K. Pullum (eds.) *The Cambridge Grammar of the English Language*, 2002.
16. Quirk R. A comprehensive grammar of the English language / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. – London : Longman, 1985.
17. Taavitsainen I. Speech acts verbs and speech acts in the history of English / I. Taavitsainen, A. H. Jucker // Taavitsainen Irma, Fitzmaurice Susan (eds.). *Methods in Historical Pragmatics*. – Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2007. – P. 107–138.

Зизинская А. Структура реквестивного речевого акта с маркером *let*.

Статья посвящена анализу структуры реквестивного речевого акта с маркером let в среднеанглийский и ранненовоанглийский периоды (12–17 в.). Сделан анализ единиц та обозначено особенности их образования. Исследованы структурные и синтаксические свойства let-конструкции и особенности ее эволюции в истории английского языка. Диахроническое исследование позволило выяснить наиболее распространенные формы реквестива с let, а также исследовать его строение и функцию в предложении. Были проработаны литературные памятники среднеанглийского и ранненовоанглийского языков, что позволило сделать подробный анализ let-конструкций и особенностей их применения.

Ключевые слова: реквестив, императив, речевой акт, директив, генеративная грамматика, диахрония.

Abstract

Zizinska A. Structure of speech act of request with let.

Introduction. Diachronic analysis of speech acts has been the topic of numerous research papers of the recent years. In this article, we intend to explore English speech act of request with let and see how they evolved from the period 12 – 17 c. We will also compare our results with Old English and modern studies. It should be noted that though let-constructions has been classified as imperatives belonging to the class of imperative directives, in our study we consider these constructions to be conventionally indirect requests where the speaker asks permission for doing something, instead of using a straightforward directive. Synchronic analysis of previous studies concerning the structure of let-constructions and syntactic features will help us to study possible structural features in diachrony.

Purpose. The article aims at the diachronic analysis let-requests in Middle English and Early New English (12 – 17 c.). Our task is to study structural, as well as syntactic, features and to analyze their evolution throughout the mentioned above period.

Methods. There are some methodological difficulties during historical speech act analysis. One of the main problems concerning the selection of the study materials is to identify the request itself, because it is not straightforward at all. Sometimes, there is no correspondence between the form and the function of speech acts. The reason why their realizations could differ in various contexts is because most of the speech acts are not realized with speech act verb or word marker. That is why the manual methods of investigation are more reliable than the corpus-based. However, the latter can help to cover a large-scale of material during diachronic analysis. Our research concerns the type of speech acts that has a marker let. In this case, both of the methods (i.e. manual

or corpus-based) could be applied. We used manual method because we consider it to be more reliable. The material was selected from Middle English and Early New English written records.

Results. Our study showed that let-requests were one of the most frequently used types of requests in the history of English. The word let started to be used in English since 12 century. Before that construction with uton was used instead. Uton derived from Old English wītan (depart, go), which later lost its original meaning of the movement and was replaced by gewītan which with time evolved into uton.

The analysis of data helped us clarify that the request had the following structure: let + 1st/3rd Person Pronoun + Verb. While studying structural and syntactic features we used generative grammar approach to investigate the position of the word let. This analysis showed that let-constructions had CP clause-structure which is similar to the structure of imperatives and subjunctives. Due to the imperative features of let-requests, T→C movement took place. The position of let within the clause was initial and there was no evidence that it was anywhere than in C. Comparative analysis with Old English showed similar structural behavior of the word uton, i.e. clause initial in C.

Originality of this article is defined by the fact that this study covers large-scale periods in the history of English showing the evolution of let-requests. Diachronic generative analysis of the material helped to study structural and syntactic features of let-constructions.

Conclusions. We have established that let-requests were frequently used types of requests in the history of English. In our study we considered let-constructions as indirect requests, although some scientists classify them as imperative directives. Structural analyses showed that let, as a speech act verb, had imperative function and therefore positioned in C initial within the clause structure. Our study contributes to general theory of speech acts and may also be the used as the basis for further investigations concerning structural as well as pragmatic features of let-requests.

Key words: request, speech act, let, imperative, generative grammar, diachrony.

Тетяна Ніколаєва

(м. Київ)

УДК 81'25:811.111:811.161.2:004.42

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО МАШИННОГО АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто один із засобів перекладу – машинний переклад. Подано ретроспективу розвитку засобів машинного перекладу. Схарактеризовано програми та сервіси, за допомогою яких здійснюється машинний переклад, системи операцій машинного перекладу. Визначено типові помилки, які трапляються під час машинного перекладу, та можливості застосування цього виду перекладу в майбутньому. Визначено основні підходи до побудови алгоритмів машинного перекладу, зокрема такі, які ґрунтуються на правилах, прикладах та статистиці.

Ключові слова: машинний переклад, програма, помилки машинного перекладу.

Постановка проблеми. Сьогодні машинний переклад – це один із популярних видів діяльності людини. Незважаючи на обмеження якості вихідного тексту, машинний переклад справді полегшує повсякденну перекладацьку роботу, прискорює та вдосконалює традиційний процес перекладу. У ХХІ столітті – столітті науки й інформатики – машинний переклад стає ефективним засобом для міжмовної комунікації у всіх галузях сучасної науки і техніки. Появу машинного перекладу можна й потрібно вважати активним помічником, а не конкурентом у перекладацькій діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Зараз у центрі уваги вчених, що досліджують системи машинного перекладу, перебуває аналіз структури і функціонування мовних одиниць як результатів інтелектуальної діяльності людини (М. Кочерган), а також їхнє моделювання в системах комп'ютерної обробки мови (Ю. Марчук, Л. Нелюбін). Також науковці вивчають системи машинного перекладу як одного з основних напрямів теорії штучного інтелекту (В. Бурдаєв, Г. Гайна, В. Доля, О. Зубов).

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток новітніх технологій уможливив машинний переклад, тобто переклад, який побудовано на використанні машиною визначених та постійних для певного виду матеріалу відповідностей між словами та граматичними явищами різних мов. У наш час є достатньо широкий вибір програм, які полегшують працю перекладача, їх умовно можна поділити на дві основні групи: електронні словники (*electronic dictionary*) та системи машинного перекладу (*machine translation system*). Системи машинного перекладу забезпечують послідовний переклад текстів, при цьому враховуються морфологічні, синтаксичні та семантичні зв'язки членів речення.

Двомовні системи дають змогу виконувати найбільш точний переклад, однак уже дуальні (сполучені) системи (тобто, наприклад, російсько-англійські й англо-російські) вимагають окремої розробки. Зростання кількості таких систем буде пропорційним факторіалу числа мов, між якими повинен здійснюватися переклад. Виокремлено три класи систем автоматичного перекладу, названих поколіннями [1, с. 3]. Перше покоління – це системи послівного перекладу, що освоїли лише лексичний рівень аналізу. Такі системи, на відміну від наступних, ще не є автоматичними, а лише автоматизованими. Друге покоління становлять системи, які здатні здійснювати граматичний розбір і синтаксичний аналіз тексту, використовувати парадигмальні (морфологічні), ідіоматичні, фразеологічні словники, що вводять свої синтаксичні категорії та формалізми опису речення (тексту). Третє покоління – це системи, у «трансферній» зоні яких обробляється семантична структура тексту, користувацькі тезауруси, семантично розмічені словники, семантичні функції тощо. Іноді науковці описують прогнозоване четверте покоління – системи, що працюють з енциклопедичною картиною світу. Однак сьогодні системи автоматичного перекладу перебувають десь на півшляху між другим і третім поколіннями. Відзначимо, що нечіткість такої класифікації неодноразово викликала дорікання та критику на свою адресу [1, с. 3].

Програми перекладу (системи машинного перекладу) з'явилися у відповідь на потреби користувачів в оперативному перекладі різної комерційної, технічної або Інтернет – інформації, яка подана в електронному вигляді. Аналізуючи програми машинного перекладу, потрібно відразу зазначити, що вимоги до них не повинні бути такими ж, як і до перекладу, який виконує людина. Переклад, зроблений комп'ютером, поки що не ідеальний, але текст, отриманий унаслідок електронного перекладу, дозволяє зрозуміти сутність документа, який перекладається. Далі цей документ можна корегувати, маючи базові знання з іноземної мови та добре орієнтуючись у предметній галузі, до якої належить інформація, що перекладається.

Сьогодні програми-перекладачі вміють будувати осмислені фрази, й за останні декілька років якість перекладу поліпшилася. Однак комп'ютер ще погано розбирається в граматичних нюансах та жаргоні, автоматичний переклад художніх текстів неможливий, тому його головне призначення – переклад бізнесових паперів, керівництв, листів з електронної пошти, сторінок з інтернету (Web-сторінок). Інше застосування систем – полегшення рутинної роботи перекладачів, виконання за них підрядкового перекладу, котрий можна легко відкорегувати.

Системи машинного перекладу здійснюють автоматичний переклад тексту. Одиницями перекладу при цьому виступають слова або словосполучення, причому останні розробки дозволяють урахувувати морфологію перекладеного слова. Розвинені системи машинного перекладу здійснюють переклад відповідно до визначеного розробником або корегованим користувачем алгоритмом перекладу [6].

Системи машинного перекладу диференціюють на ті, що базуються на правилах, статистичні та гібридні. Ефективність систем машинного перекладу, які базуються на правилах (RBMT: regel basierte maschinelle Translation), визначається якістю двомовних словників та точністю правил, а їхнє створення потребує тривалої кропіткої роботи. Раніше такі системи розробляли тільки на замовлення «великих» організацій із залученням міжнародних робочих груп дослідників. На сучасному етапі доступність ліцензій дозволяє середнім і малим підприємствам адаптувати їх до перекладу власного контенту.

Машинний переклад написаного тексту давно не є новинкою, та й у сфері усного перекладу людство домоглося значних технологічних досягнень.

Серед найпопулярніших рішень у цій галузі можна виділити:

- Google Translate, що забезпечує послідовний переклад мови через мобільний застосунок;
- Skype Translator, що передбачає лише дистанційне спілкування;
- Microsoft PowerPoint Presentation Translator, що трансформує голосові повідомлення в текст [7].

Google-перекладач, або Google Translate – сервіс компанії Google, що дозволяє автоматично перекладати слова, фрази та web-сторінки з однієї мови на іншу. Google використовує власне програмне забезпечення для перекладу. Його українська версія з'явилася у 2008 на 11 стадії розвитку сервісу. На жаль, не всі мови мають прямий переклад. Деякі мови перекладені на англійську через мову-посередника (яка тісно пов'язана з потрібною мовою, але більш поширена). Таких мов є 8, серед них українська. У випадку української мови проміжною є російська [2]. Система Google-перекладач має функцію перекладу веб-сторінки загалом, також Google-перекладач ніколи не позиціонував себе як ресурс для перекладачів, а його розробники завжди акцентували на тому, що він може допомогти читачеві зрозуміти загальний зміст тексту іноземною мовою, але не подає точних перекладів [10].

Pragma – це система перекладу, що існує у двох версіях. Електронний словник, який не став предметом нашого дослідження з двох важливих причин: по-перше, його не можна віднести до систем, по-друге, він не є безкоштовним. Онлайн-версія, яку ми розглядаємо у своїй роботі, є безкоштовною та належить до систем машинного перекладу [8].

Процес машинного перекладу передбачає такі етапи:

- аналіз тексту мовою оригіналу (пошук слів у словнику, морфологічний та синтаксичний аналізи – моделюється розуміння тексту);

– перетворення (перехід від структури тексту мовою оригіналу до структури тексту мовою перекладу);

– синтез тексту мовою перекладу (морфологічне та синтаксичне оформлення тексту – моделюється побудова тексту) [4, с. 41].

До ключових гравців ринку машинного перекладу належать [12]: SYSTRAN, Lingotek Inc., PROMT Apptek Technology, Precision Translation Tools Moravia IT, Yandex Cloudwords Inc., Xcelerator Machine Translations Ltd., Lionbridge Technologies Inc., Lighthouse IP Group, SDL, Lingo24 Ltd, Pangeanic, Lucy Software and Services GmbH, IBM Corporation, Omniscient Technologies та багато інших.

На сьогодні вивчення видів систем машинного перекладу набуває особливого значення, про що свідчить поява праць, присвячених саме цьому аспектові проблеми [11;12;13].

Отже, розгляньмо основні види систем машинного перекладу.

Виділяють такі основні підходи до побудови алгоритмів машинного перекладу [11;13]:

- 1) заснований на правилах (rule-based);
- 2) заснований на прикладах (example-based);
- 3) заснований на статистиці (statistical-based).

Кожен із виокремлених підходів має свої переваги та недоліки, а тому останнім часом особливої популярності набуває гібридний (hybrid) підхід, у межах якого розробники систем машинного перекладу намагаються максимально об'єднати переваги всіх перелічених підходів.

Системи машинного перекладу, що базуються на правилах (Rule-Based Machine Translation – RBMT), використовують великі збірки правил, які розробляють експерти, та фіксують структури з вихідної мови цільовою мовою. Людський чинник у таких системах допомагає забезпечити досить якісні машинні переклади з передбачуваними результатами. Проте через значну ручну роботу система, заснована на правилах, може бути досить дорогою, а її впровадження та оновлення вимагає значних часових затрат. Оскільки правила постійно додаються та оновлюються, ці системи можуть згодом видавати багато неоднозначностей та гіршу якість перекладу.

Системи машинного перекладу, засновані на статистиці (Statistical Machine Translation – SMT) використовують комп'ютерні алгоритми для створення перекладу, який є більш якісним за мільйони перестановок. Статистичні моделі складаються із слів і фраз, які автоматично вивчаються та запозичуються з двомовних паралельних речень, створюючи двомовну «базу даних» перекладів. Привабливість статистичних систем зумовлена їхнім рівнем автоматизації при побудові нових систем із використанням можливостей машинного навчання, що призводить до швидшої дії та низької вартості обчислювальної потужності, потрібної для побудови та експлуатації таких моделей, побудованих з урахуванням статистичного алгоритму. Однак головним недоліком систем цього типу є «ефект розбавлення відомостей», викликаний дефіцитом даних, що підходять для їхнього «навчання».

Для якісного перекладу дуже важливо, щоб майже всі слова початкового тексту легко було знайти і в словнику системи. А ті з них, яких у ньому немає, переносяться в текст неперекладеними вже на виході із системи, і їх згодом перекладають вручну під час редагування результатів перекладу. Такі слова можуть вплинути на якість перекладу речень. Річ у тому, що для визначення, до якої частини мови належить те чи те слово, система

аналізує все речення. При цьому імітується розумова діяльність людини (таку систему прийнято називати системою з елементами штучного інтелекту). Якщо значення хоч би одного слова в реченні не визначене, то це може спотворити аналіз усього речення, а іноді й результати всього перекладу [6].

Найбільш поширеною постає наступна послідовність формальних операцій, які забезпечують аналіз та синтез у системі машинного перекладу:

1. На першому етапі здійснюється введення тексту та пошук вхідних слів (слів в конкретній граматичній формі, наприклад, давального відмінка, множини) у вхідному словнику (словнику мови, з якої робиться переклад) із супровідним морфологічним аналізом, у ході якого встановлюється належність певної словоформи до визначеної лексеми (слова як одиниці словника). У процесі аналізу з форми слова можуть бути одержані також відомості стосовно інших рівнів організації мовної системи.

2. Наступний етап передбачає переклад ідіоматичних словосполучень, фразеологічних єдностей або штампів певної предметної галузі (наприклад, при англо-російському перекладі звороти на зразок *in case of, in accordance with* одержують єдиний цифровий еквівалент та виключаються з подальшого граматичного аналізу); визначення основних граматичних (морфологічних, синтаксичних), семантичних та лексичних характеристик елементів вхідного тексту (наприклад, числа іменників, часу дієслова, синтаксичних функцій словоформ у певному тексті та ін.), яке робиться в рамках вхідної мови; розв'язання омографії, лексичний аналіз та переклад лексем. Звичайно, на цьому етапі однозначні слова відділяються від багатозначних, після чого однозначні слова перекладаються за списками еквівалентів, а для перекладу багатозначних слів використовують так звані контекстологічні словники, словникові статті в яких становлять алгоритми запиту до контексту на наявність / відсутність контекстного значення.

3. Остаточний граматичний аналіз, у процесі якого з'ясовують потрібну граматичну інформацію з урахуванням даних вихідної мови (наприклад, при іменниках на зразок *ножиці* дієслово повинно стояти в множині, попри те, що в оригіналі може бути й однина).

4. Синтез словоформ та речень загалом на вихідній мові [6].

Існує низка типових помилок, що виникають у ході машинного перекладу. До граматичних проблем перекладу можна віднести неправильне розпізнавання типів зв'язків між членами речення, що, своєю чергою, порушує порядок членів речення; заміна одного члена речення на інший; комп'ютерному перекладачеві досить складно дається розпізнавання родової та відмінкової форм.

До лексичних проблем передусім належить неправильний принцип відбору словникових відповідників, повна або часткова неперекладність, неправильний переклад термінології.

Насамперед машинний переклад виконує функцію допоміжного інструмента в роботі перекладача, оптимізує процес перекладу, обробляє великі обсяги інформації. Результати машинного перекладу неодмінно підлягають редагуванню, щоб запобігти проникненню помилок в остаточний текст перекладу.

Програми перекладу вдосконалюються, розширюються функції алгоритмів, поповнюються словники та збільшується кількість тематик. Можливо, у майбутньому з'являться системи перекладу, які стануть надійними помічниками в перекладацькій роботі, їм можна буде довірити переклад технічних текстів із вузькоспеціалізованою термінологією та складною граматиною. Проте на сьогодні машинний переклад – це лише допоміжний інструмент у роботі перекладача [9].

Розрізняють такі типи помилок:

1. Змістові помилки (перекручення інформації, неповнота або надлишковість, неперекладені фрагменти, втрата послідовності викладу).
2. Термінологічні помилки (порушення єдності термінології, невідповідність термінів глосарію, словникам, галузевим стандартам).
3. Мовні помилки (граматичні, лексичні, орфографічні, пунктуаційні).
4. Стилiстичні помилки (стильова невідповідність дiбраних мовних засобiв, незв'язність тексту, невідповідність структури речень, усталених фраз певному жанру).
5. Перекладацькі помилки є об'єктивним показником якості перекладу. Для аналізу обрано публіцистичні статті загальним обсягом 16 533 знаків. Шляхом статистичного аналізу визначено, що найпоширенішими є мовні помилки – близько 55 %, стилістичні помилки – 20 %, змістові помилки – 15 % та термінологічні – 10 % [5].

Зокрема, машинний усний переклад можна використовувати в різних сферах. По-перше, туристичні поїздки, під час яких передбачено знання фраз, необхідних усім, хто подорожує. У готелі, музеї, аеропорту, магазині люди користуються шаблонами. Крім цього, пристрій, який підтримує багато мов, стане в пригоді в будь-якій країні. По-друге, гуманітарні місії допомоги мігрантам. Країни, що переживають наразі вплив мігрантів, використовують переваги машинного усного перекладу в прийомних медичних і соціальних установах, поліцейських дільницях, судових інстанціях тощо. Природно, що арсенал використовуваних фраз на перших етапах експлуатації звужується до шаблонних і протокольних. Адже існує велика відповідальність за помилку під час перекладу, якщо мова йде, наприклад, про медичний діагноз. По-третє, навчання та освіта. Іноземну мову на початкових етапах вивчають за стандартними пропозиціями й діалогами. У цьому разі допомога машинного перекладача вкрай корисна і навіть потрібна [7].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, машинний переклад значно дешевший і швидший від традиційного, хоч і поступається перед ним якістю. Цим перекладом користуються тоді, коли важливіше зрозуміти зміст документа, ніж перекласти текст відповідно до літературних критеріїв. Говорячи про особливості застосування сучасних систем машинного перекладу в умовах підготовки майбутніх перекладачів у вищому військовому навчальному закладі, імовірно, варто зосередитися на створенні більш досконалих електронних словників з якомога ефективнішим механізмом пошуку й індексації та інтегрованою системою словникових статей. Якщо брати до уваги розвиток систем машинного перекладу, то найбільш перспективним напрямом подальших наукових розвідок вважаємо вдосконалення підсистем граматичного аналізу й синтезу, а також збільшення обсягу контекстуального охоплення тексту та вдосконалення семантичних ланцюжків для більш точного добору значень слів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блехман М. С. Машинный перевод: история и реалии / М. С. Блехман // Компьютерное обозрение. – 1996. – № 5(29). – С. 22–23.
2. Гугл Перекладач [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Google-перекладач>.
3. Евдокимов А. С. Искусство машинного перевода Евдокимов А. С. Искусство машинного перевода / А. С. Евдокимов // Hard'N'Soft. – 2005. – №. 7. – С. 86–91.
4. Колесник А. С. Обзор систем машинного перевода / А. С. Колесник // Интеллектуальні системи та прикладна лінгвістика: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., 28 березня 2013 р. : тези доповідей. – Харків, 2013. – С. 41–44.

5. Ляндебурська К. І. Якість машинного перекладу усних та письмових текстів / К. І. Ляндебурська, А. Г. Гудманян // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць / за заг. ред. А. Г. Гудманяна, С. І. Сидоренка. – Київ : Аграр Медіа Груп, 2015. – С. 72–77.
6. Мацак Ж. Г. Машинний переклад та його специфіка [Електронний ресурс] / Ж. Г. Мацак, Т. І. Скоробогатова // Актуальные проблемы перевода. Филологические науки/6. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2009/Philologia/54653.doc.htm. 2.
7. Машинний переклад – чи є загроза для перекладацького бізнесу? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mova-club.kiev.ua/byuro-perekladiv/novyny/89-mashinni-pereklad>.
8. Перекладач Pragma 6.x [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://translate.ua/uk/pragma-6x?showall=1>.
9. Смірнова Т. В. Машинний переклад у сучасному суспільстві [Електронний ресурс] / Т. В. Смірнова. – Режим доступу : <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU>
10. Типові помилки систем машинного перекладу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/25020>
11. Burchardt A. Comparing Errors: Neural MT vs. Traditional Phrase-based and Rule-based MT [Electronic resource] / A. Burchardt. – 2017. – Way of access : <https://www.gala-global.org/publications/comparing-errors-neural-mt-vs-traditional-phrase-based-and-rule-based-mt>.
12. Machine Translation Market [Electronic resource] / P & S Market Research. – 2017. – Way of access : <https://www.psmarketresearch.com/market-analysis/machine-translation-market>.
13. Qun L. Machine translation: general / Qun L., Xiaojun Z. // The Routledge Encyclopedia of Translation Technology. – Routledge : London and New York, 2015. – P. 105–119.

Николаева Т. Особенности современного машинного англо-украинского перевода.

Научная статья рассматривает одно из средств перевода – машинный перевод. Исследована историческая ретроспектива развития средств машинного перевода. Охарактеризованы программы и сервисы, с помощью которых осуществляется машинный перевод. Приведена система операций машинного перевода. Изучены ключевые ошибки в системе машинного перевода и возможности применения данного вида перевода. В результате исследования изучены ключевые ошибки в системе машинного перевода и возможности применения этого вида в будущем. Среди ошибок выделены основные подходы к построению алгоритмов машинного перевода, а именно такие, которые основаны на правилах, примерах и статистике.

Ключевые слова: машинный перевод, программа, ошибки машинного перевода.

Abstract

Nikolaieva T. Features of the modern machine English-Ukrainian translation.

Introduction. The research paper deals with one of the translation facilities – machine translation. It provides a historical retrospective of the development of machine translation facilities. The software and services for carrying out machine translation are described.

Objective. The article aims at analyzing the existing machine translation systems, operational processes and stages, identifying errors that occur during the English translation.

Methods. The main methods of the research are descriptive, comparative and historical, comparative and structural.

Results. As a result of the study, three classes of systems of automatic translation called generations were singled out: the first generation – systems of word-by-word translation; the second generation – systems that are capable of making grammatical parsing and syntactical analysis of the text; the third generation – systems in the “transfer” zone of which the semantic

structure of the text is processed, user thesauruses, semantically marked dictionaries, semantic functions. The types of machine translation systems are distinguished: 1) those based on the rules; 2) statistical; 3) hybrid. During the study, it was found out that machine translation systems carry out an automatic translation, with the units of translation being words or phrases. Recent developments allow taking into account the morphology of the translated word. It is noted that for quality translation it is important that virtually all words of the original text can be easily found in the dictionary of the system, and those of them that are not there, are transferred to the text untranslated at the output of the system, and then translated manually by editing the translation results. Such words can affect the quality of the translation of the text. It is studied that for the identification of belonging of a word to a certain part of speech, the system conducts a sentence analysis in general. During such a process, mental activity of a person is imitated. If the meaning of a minimum of one word is not set, the analysis of the entire sentence can be distorted, and sometimes the results of the entire translation.

The most popular machine translation systems such as Google Translate, Skype Translator, Microsoft Power Point Presentation Translator are analyzed. The main stages of machine translation are singled out: 1) analysis of the text in the original language; 2) transformation; 3) synthesis of the text in the target language. The basic approaches to building machine translation algorithms are distinguished: 1) based on the rules; 2) based on examples; 3) based on statistics.

The most widespread sequence of formal operations that provide analysis and synthesis in the machine translation system is analyzed: 1) text input; 2) translation of idioms, phrases, phraseologisms; 3) grammatical analysis; 4) synthesis of word forms and sentences. The main mistakes of machine translation include: 1) content; 2) terminology; 3) language; 4) stylistic; 5) translation.

Originality. The results of the study are a new vision in the approaches to machine translation and outline the main critical moments of application and prospects for the development of machine translation as a translation technology.

Conclusions. Taking into account the results of the study and analyzing the disadvantages of the operation of machine translation technologies, it should be noted that perspectives for the development of machine translation exist, in particular in the areas of intercultural communication and educational space. The most promising direction of further scientific research in the field of machine translation is to improve the subsystems of grammatical analysis and synthesis, as well as increase the volume of contextual coverage of the text and the improvement of semantic chains in order to more accurately select the meanings of words.

Key words: *machine translation, program, machine translation errors.*

References

1. Blehman M. S. Mashinnyj perevod: istorija i realii / M. S. Blehman // Komp'juternoe obozrenie. – 1996. – № 5(29). – S. 22–23.
2. Huhl Perekladach [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Google-perekladach>.
3. Evdokimov A. S. Iskusstvo mashinnogo perevoda / A. S. Evdokimov // Hard'N'Soft. – 2005. – № 7. – S. 86–91.
4. Kolesnik A. S. Obzor sistem mashinnogo perevoda / A. S. Kolesnik // Intelektual'ni sistemi ta prikladna lingvistika: materiali II Vseukr. nauk.-prakt. konf., 28 bereznja 2013 r. : tezi dopovidej. – Harkiv, 2013. – S. 41–44.

5. Liandeburska K. I. Yakist mashynnoho perekladu usnykh ta pysmovykh tekstiv / K. I. Liandeburska, A. H. Hudmanian // Fakhovyi ta khudozhnii pereklad: teoriia, metodolohiia, praktyka: zbirnyk naukovykh prats / za zah. red. A. H. Hudmaniana, S. I. Sydorenka. – Kyiv : Ahrar Media Hrup, 2015. – S. 72–77.
6. Matsak Zh. H. Mashynnyi pereklad ta yoho spetsyfika [Elektronnyi resurs] / Zh. H. Matsak, T. I. Skorobohatova // Aktualnye problemy perevoda. Fylohycheskye nauky/6. – Rezhym dostupu do resursu: http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2009/Philologia/54653.doc.htm. 2.
7. Mashynnyi pereklad – chy ye zahroza dlia perekladatskoho biznesu? [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://mova-club.kiev.ua/byuro-perekladiv/novyny/89-mashinni-pereklad>.
8. Perekladach Pragma 6.x [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://translate.ua/uk/pragma-6x?showall=1>.
9. Smirnova T. V. Mashynnyi pereklad u suchasnomu suspilstvi [Elektronnyi resurs] / T. V. Smirnova. – Rezhym dostupu: <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU>
10. Typovi pomylky system mashynnoho perekladu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU>
11. Burchardt A. Comparing Errors: Neural MT vs. Traditional Phrase-based and Rule-based MT [Electronic resource] / A. Burchardt. – 2017. – Way of access : <https://www.gala-global.org/publications/comparing-errors-neural-mt-vs-traditional-phrase-based-and-rule-based-mt>.
12. Machine Translation Market [Electronic resource] / P & S Market Research. – 2017. – Way of access : <https://www.psmarketresearch.com/market-analysis/machine-translation-market>.
13. Qun L. Machine translation: general / Qun L., Xiaojun Z. // The Routledge Encyclopedia of Translation Technology. – Routledge : London and New York, 2015. – P. 105–119.

Ірина Носко
(м. Київ)

УДК 81.25:811.111(042.5)

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЛІТИЧНОЇ РИТОРИКИ ДОНАЛЬДА ТРАМПА

У статті проаналізовано лінгвостилістичні особливості публічних промов Дональда Трампа, які є важливою частиною його політичного дискурсу, а саме: експресивні мовні засоби на лексичному, синтаксичному та фоностилістичному рівнях, які використовує американський президент для впливу на слухачів, та основні труднощі, що можуть виникнути при їхньому відтворенні. Незважаючи на простий вокабуляр та граматику, які повинні допомагати під час перекладу, відсутність логічного викладення, украй швидкі й несподівані переходи від однієї теми до іншої, а також вільне поводження з фактичним матеріалом роблять його промови надзвичайно складними для відтворення.

Ключові слова: *переклад, політична риторика, лінгвостилістика, політична коректність, розмовний стиль, експресивність, дерогативна лексика*

У сучасних процесах політичної комунікації важливу роль посідає переклад, який усе частіше розуміють як механізм репрезентації міжкультурних, соціополітичних особливостей. Перекладач не просто передає засіб однієї мови за допомогою засобу іншої

мови, насправді він передає функцію мовленнєвої одиниці оригіналу, вибираючи для цього відповідник у мові перекладу, що виконує аналогічну функцію, тобто здатність передавати адресату певне інтелектуальне чи емоційне навантаження [3]. Переклад як засіб міжкультурної комунікації – це завжди мовна дія, але діяльнісний інтерпретативний підхід до розуміння процесу перекладу, як зазначає професор І. Шевченко, передбачає певною мірою реконструкцію перекладачем тексту оригіналу [6, с. 7].

Постановка наукової проблеми. Мистецтво виступати перед широкою аудиторією значно розвинене в англomовних країнах. Тому вивчення мовностилістичних особливостей публічних промов британських та американських політиків (багато з них можуть послужити взірцем оратора), продовжує залишатися актуальним напрямом сучасних наукових студій, які допомагають розкрити їхній мовний образ. Безумовно, серед сучасних політичних діячів виділяється теперішній президент США Дональд Трамп, стиль мовлення якого характеризується прямою, неформальністю й самореферентністю, але саме ці особливості ускладнюють роботу перекладачів-тлумачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушена проблема є частиною політичного дискурсу, який вже давно перебуває в центрі уваги дослідників. Серед них – наукові праці Т. Ван Дейка, М. Фуко, О. Семотюка, О. Шейгал, О. Михальнової, В. Карасика, М. Макарова, Є. Сагайдачної тощо. Промовам Дональда Трампа приділяли увагу О. Корецька, Т. Гусакова, В. Долженко, І. Волощук.

Мета і завдання статті. Мета роботи – визначити лінгвостилістичні особливості публічних промов Дональда Трампа, а саме: експресивні мовні засоби на лексичному, синтаксичному та фоностилістичному рівнях, які використовує американський президент для впливу на слухачів, а також проаналізувати основні труднощі, що можуть виникнути при їхньому відтворенні, особливо під час синхронного усного перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Через велику кількість конфліктів на міжнародній арені важливо розуміти, що всі політичні тексти проходять через фільтр політкоректності. Добре відомо, що сам термін «політкоректність» і його мовне вираження, тобто різні слова і словосполучення, які використовують для того, щоб уникнути дискримінації певних груп людей, зародився ще в середині ХХ ст. в університетських колах США і поширився згодом в інших країнах. І хоча цей термін набув найбільшої популярності в 90-і роки ХХ ст., зараз він переважно сприймається як анахронізм [2]. Так само вважає і Дональд Трамп, ім'я якого журнал *Independent* називає синонімом ксенофобії, расизму та жінконенависництва (*Independent*, 06.11.2016).

Експресивна лексика, яка емоційно наповнює промови американського лідера, відрізняється стилістичним зниженням і навмисно підбирається як тактичний інструмент. Зниження стилістичного тону і розмовний стиль, різкість й удавана прямота в позиціонуванні себе можна пояснити прагненням «завоювати серця» співгромадян, стати «своїм» серед них і встановити зворотний зв'язок із найширшими шарами соціуму [1, с. 54]. Сам Трамп у своїй промові на початку 2016 року каже: «I love the poorly educated» («Я люблю малоосвічених людей»).

Розглянемо спочатку експресивні лексичні засоби, які трапляються в промовах Дональда Трампа. Ще до президентських перегонів у його мовленні траплялася дерогативна й лайлива лексика. Зокрема, його звинувачують у тому, що він називав жінок «*fat pigs, dogs, slobs and disgusting animals*» (*Daily Mail*, 07.08.2015) (букв.: *жирні свині, собаки, ледащо й огидні тварини*). Із позицій сьогодення нам украй важко об'єктивно й повноцінно судити про те, які саме образи, стосовно кого, коли, з якою інтонацією і в

якому ситуативному контексті виголосив Дональд Трамп. Неможливо встановити, що було насправді сказано, а що лише приписується цьому підприємцеві й відомому громадському діячеві. Проте саме цей різкий, пофарбований у відразливі тони вокабуляр, що легко запам'ятовується слухачем, у поєднанні зі стислістю використовуваних ним граматико-синтаксичних структур стає яскравою мовною характеристикою особистості сучасного американського лідера. Озвучена ним лексика задає унікальний емотивний тембр його політичному іміджу [1, с. 52].

Незважаючи на те, що деякі журналісти вважають Дональда Трампа майстром класичної риторики та порівнюють його із Цицероном за здатність впливати на публіку [8], більшість критикує його за невиразність, відсутність логіки та різкі зміни тем, що становить велику проблему для перекладачів, бо втрата сенсу або викривлення значень під час перекладу з англійської на будь-яку іншу мову може мати досить небезпечні наслідки.

Багато перекладачів зарахували вирази, які він використовує, до категорії NSFW, що дослівно означає «небезпечно для роботи». Проблема полягає навіть не в тому, що деякі його висловлювання складно перекласти, а в тому, що треба ще й вигадати новий сенс фрази [4]. Зокрема, у ранковому повідомленні Трампа від 31 травня 2017 р. було написано: «*Despite the constant negative press covfefe*». Переклад цієї незакінченої фрази: «*Незважаючи на постійне негативне ковфefe*». Наймовірніше президент допустив помилку, написавши *covfefe* замість *coverage*. Тоді повідомлення мало б сенс, хоча все одно було б незакінчене («*Незважаючи на постійне негативне висвітлення в пресі*») (Українські новини, 31.05.2017).

Уживання великої кількості дерогативних епітетів – одна з характерних рис мовлення Трампа: *ugly* (гидкий), *foul* (смердючий), *disgusting* (огидний), *dirty* (брудний), *terrible* (жахливий), *rough* (грубий) [1, с. 52]. Наприклад, коли Дональд Трамп охарактеризував свого конкурента Гіллари Клінтон, сказавши: «*Such a nasty woman*», багато перекладачів та журналістів не змогли зрозуміти, котре чи не із сотні значень слова «*nasty*» в українській мові вибрати: *погана, огидна, паскудна, мерзенна, брудна, непристойна, неприємна, бридка, жахлива, підла* тощо [4].

Українські ЗМІ здебільшого не соромляться перекладати слова Дональда Трампа, але роблять це у формі цитати, помістивши їх у лапки: «Трамп не залишався у боргу та називав Шер «самотньою невдахою» (ТСН, 10.01.2017), «...Місс Всесвіт Алісією Мачадо, яка заявила, що Дональд Трамп назвав її «Місс Порося», коли вона погладшала», «республіканець може витратити ціле життя називаючи жінок «свинями, собаками та нехлюями» (BBC Україна, 02.11.2016).

Загалом переклад ненормативної лексики дуже кропітка й нелегка праця. Перекладач повинен зуміти дібрати аналог із приблизно такою самою експресивністю, як і в англійській мові, максимально наблизити переклад до оригіналу. Більшість американських видань, наприклад, *the Sun Chronicle* і *the New York Times*, дотримується певних стандартів і опускає вульгаризми та лайливі слова. Українським перекладачам так само доводиться вдаватися до хитрощів та перекладацьких прийомів, добираючи еквівалент-замінник ненормативного слова або просто оминаючи його, що не завжди сприяє адекватності перекладу.

Під час візиту до Франції на святкування Дня взяття Бастилії американський президент зробив недоречний комплімент дружині французького президента: «*In such good physical shape!*» – «*Ви в такій хорошій формі*» (фізична привабливість), але

французький журналіст, хвилюючись за реакцію публіки, переклав цю фразу як «*vous êtes en grande forme*», яка для французьких читачів означає «*Ви в гарному здоров'ї*» [10].

Варто згадати про скандал, що стався на початку 2018 року. У своїй промові, висвітлюючи тему емігрантів, Дональд Трамп назвав Гаїті, Сальвадор та інші африканські країни «*shithole countries*», які були по-різному відтворені світовими ЗМІ. На той час, коли історія з'явилася на перших шпальтах світових газет, образливе висловлювання загубилося в перекладі. А в консервативних куточках Америки воно й зовсім було замінено евфемізмом. Українські інтернет-видання переклали слова президента США: «країни-дірки» («Українська правда», 12.01.2018); «смердючі дірки» («Інтерфакс-Україна», 14.01.2018); «забруднені екскрементами країни» («Дзеркало тижня», 12.01.2018). Як бачимо, усі намагались зберегти експресивність виразу, не виходячи за рамки пристойності.

Не можна не згадати і скандальний відеозапис 2005 року, на якому Трамп розповідав про домагання до жінок. Він тоді сказав: «*Grab them by the pussy. You can do anything*». Стурбовані доцільністю перекладу слів, що легко потрапляють до категорії табуованої лексики, більшість українських медіа обмежилися використанням непрямих цитат та виразів, на кшталт «дотиками до інтимних місць» [4].

Переклад засобів експресивного синтаксису також є важливим елементом лінгвостилістики і відіграє вагомую роль у риторичі.

Мовленню американського лідера притаманні парцеляція, синтаксичні повтори та паралелізм. Я. Рецкер пише, що завдання перекладача – передати зміст оригіналу засобами іншої мови цілісно й точно, зберігши його стилістичні та експресивні особливості. Цілісним (повноцінним або адекватним) можна визнати лише такий переклад, який передає інформацію рівноцінними засобами. Інакше кажучи, на відміну від переказу, переклад має передавати не тільки те, що виражено оригіналом, але й так, як це виражено в ньому [5, с. 7]. Тому нехтування парцеляцією, об'єднання реплік призводить до деформації авторської інтенціональності, оскільки в основі парцеляції – емоційний стан мовця. Але мовлення Трампа настільки хаотичне й переповнене експресивними засобами, що, на нашу думку, недоцільно відтворювати їх повністю.

Щоб передати не стільки зміст, скільки стиль мовлення, BBC спробувала перекласти деякі місця з інтерв'ю Дональда Трампа газетам Times і Bild. «Ми постаралися перекласти відповіді обраного президента якомога ближче до оригіналу, але не зовсім дослівно: «підрядковий» переклад виглядав би більш абсурдно, ніж слова Дональда Трампа у реальності» [7]. Цим BBC наголошує, що такий переклад не є правильним.

How will you manage relations with our countries?

*Trump: Well, it's similar. We have **great** love for both countries. These are **great** countries, **great** places. It's very interesting how the UK broke away. I sort of, as you know, predicted it. I was in **Turnberry** and was doing a ribbon cutting because I bought **Turnberry**, which is doing unbelievably, **and I'll tell you**, the fact that your pound sterling has gone down? **Great**. Because business is unbelievable in a lot of parts in the UK, **as you know**. I think Brexit is going to end up being a **great** thing.*

Як ви будете вибудовувати відносини з нашими країнами?

*Дональд Трамп: Ну, тут буде схоже. Ми з **величезною** любов'ю ставимося до обох країн. Це **чудові** країни, **відмінні** місця. Дуже цікаво, як Британія відділилася. Я, **як би, ну ви знаєте**, це передбачав. Я був у **Тернбері** [готель у Шотландії, який належить Трампу - BBC], я там стрічку перерізав, тому що я купив **Тернбері**, він неймовірно просто працює,*

і я вам ось що скажу: той факт, що фунт стерлінгів упав? Чудово! Тому що бізнес у багатьох місцях Британії неймовірний, як ви знаєте. Я думаю, "брекзит" у підсумку буде чудовою штукою [7].

Дональд Трамп використовує багато контактних слів, що дає йому трохи часу подумати, що він хоче сказати далі: «*sort of, as you know*» – «як би, ну ви знаєте», «*Yeah. I'm telling you – yeah, it's great, isn't it?*» – «Так. Я кажу вам – так, це здорово, чи не так?» «*right?*» – «*правда?*». Якщо письмовий переклад дає змогу опустити зайві слова, то під час усного перекладу тлумач повинен їх відтворити, бо якщо політик каже це в прямому ефірі на телебаченні, а перекладач мовчить, може скластися враження, що глядачі щось пропустили [9].

Слово *great* у такій короткій відповіді пролунало 5 разів, що вважається лексичним повтором. Перекладач, щоб уникнути тавтології, вирішив використати синонімічний ряд, що, на нашу думку, є правильною перекладацькою стратегією: *чудовий, відмінний, величезний* (за контекстом).

Проаналізувавши увесь текст інтерв'ю, ми дійшли висновку, що переважна кількість слів (близько 75 %) – це прості односкладові та двоскладові слова, які разом із вищезазначеними синтаксичними характеристиками надають мовленню певної ритмічної організації та роблять його уривчастим і динамічним. Саме цю фоностилістичну особливість риторики Дональда Трампа не можна відтворити через відмінність у словотворенні англійської та української мов.

Крім того, речення закінчуються на певні ключові слова, які виділяються додатковими інтонаційними засобами, наприклад, сповільненням темпу або високим низхідним тоном. Є перекладачі, які наполягають на тому, що промови варто передавати винятково предметним тоном. На нашу думку, важливим параметром усного перекладу є емоційно жвава інтонація.

З першого погляду, спрощена мова Дональда Трампа повинна допомагати під час перекладу, однак відсутність того, що ми звикли розуміти під логікою, украй швидкі й несподівані переходи від однієї теми до іншої, а також вільне поводження з фактичним матеріалом перетворюють його промови в пазл, зібрати який воедино дуже непросто. Навіть у цій відповіді перекладачеві довелося помістити пояснення про готель у дужки, бо інакше читач не зрозуміє, про що йде мова, а тлумачеві доведеться спиратися на свої фонові знання.

Більшість перекладачів стверджує, що Трамп і не прагне того, щоб бути зрозумілим аудиторії – використовуючи двозначні вирази, сленг і провокаційні висловлювання, він заводить у глухий кут своїх слухачів, які намагаються зачепитися за окремі фрази, які мають хоч якийсь сенс. Що стосується перекладу на інші мови, то про це новий американський президент навряд чи замислюється.

Найскладніше перекладачам мов романо-германської групи. Французи та німці часто просто не розуміють, про що йдеться у його виступі через відсутність підмета та присудка, котрі в цих мовах визначають сенс речення. А японці зіткнулись з іншою проблемою: сенс кожного речення в японській мові залежить не від підмета та присудка, а від теми розмови. Постійна калейдоскопічна зміна тем у промовах Трампа унеможлиблює, приміром, переклад наживо на японську [4].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, Дональд Трамп у своїх промовах використовує ті самі ефективні риторичні засоби, унаслідок чого його «мовний образ» є більш близьким, зрозумілим і переконливим для

звичайних американців. Проте для перекладачів, особливо перекладачів-синхроністів, які мають передбачувати подальший хід промови, лінгвостилістичні особливості його політичної риторики зумовлюють великі труднощі. Особливо це стосується неформальної лексики, синтаксичних і лексичних повторів, а також уривчастого ритму, який виникає через широке використання парцеляції та одно- і двоскладових слів. Синхронні перекладачі повинні мати ґрунтовні фонові знання та бути якомога уважнішими. Під час письмового перекладу варто уникати постійних повторів та дотримуватися логічної зв'язності тексту.

Уважаємо, що і філологічний, і перекладацький аспекти порушеної теми мають перспективи дослідження в синхронії й діахронії, а також у зіставному порівнянні в межах компаратистики, особливо якщо врахувати невелику кількість досліджень вітчизняних науковців. Наприклад, варто було б прослідкувати схожість і відмінності промов Дональда Трампа з промовами Барака Обами, президентами інших країн, особливо у той самий або приблизний період, а також розглянути труднощі, що виникають під час їхнього перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусакова Т. И. Эмотивная лексика политической борьбы (по материалам предвыборных дебатов в США) / Т. И. Гусакова // Вестник Омского государственного педагогического университета. Гуманитарные исследования. – Омск. – 2017. – № 1 (14). – С. 51–55.
2. Долженко В. С. Пейоративная коннотация в медиа-политической коммуникации [Електронний ресурс] / В. С. Долженко // Журнал «Гуманитарные научные исследования». – Москва, 2017. – № 9. – Режим доступу : <http://human.snauka.ru/2017/09/24391>.
3. Медвідь О. М. Лінгвопрагматичні особливості перекладу бізнес- та військової термінології у політичних промовах / О. М. Медвідь, А. О. Ходцева, І. О. Дяченко // Філологічні трактати Сумського державного університету. – Суми. – 2017. – Том 9, № 2. – С. 62–68.
4. Молоткова О. Трудности перевода Трампа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.euronews.com/2017/01/26/translating-trump-how-the-president-s-language-may-cause-policy-problems>.
5. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – Москва : Междунар. отношения, 1974. – 180 с.
6. Шевченко И. С. Герменевтический аспект перевода как вторичной метакоммуникации / И. С. Шевченко // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Харків : Константа, 2003. – Вип. 609. – С. 7–11.
7. BBC News Україна. «Багато літаків готівки». Вибрані місця з інтерв'ю Трампа. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38643387>
8. Joe Romm. Donald Trump May Sound Like A Clown, But He Is A Rhetoric Pro Like Cicero [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://thinkprogress.org/donald-trump-may-sound-like-a-clown-but-he-is-a-rhetoric-pro-like-cicero-ac40fd1cda79/>
9. NPR Set Station. Why Interpreters Have A Hard Time Translating Trump [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.npr.org/2017/05/24/528809043/why-interpreters-have-a-hard-time-translating-trump>
10. Severine E Hubscher-Davidson. A translator says experts can't figure out how to translate Trump [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.businessinsider.com/translating-trump-almost-impossible-2017-8>

Носко И. Проблемы перевода лингвостилистических особенностей политической риторики Дональда Трампа.

В статье проанализированы лингвостилистические особенности публичных речей Дональда Трампа, которые являются важной частью его политического дискурса, а именно экспрессивные языковые средства на лексическом, синтаксическом и фоностилистическом уровнях, которые использует американский президент для воздействия на слушателей, а также рассмотрены основные трудности, которые могут возникнуть при их переводе. Несмотря на простой вокабуляр и грамматику, которые должны помогать при переводе, отсутствие логического изложения, крайне быстрые и неожиданные переходы от одной темы к другой, а также свободное обращение с фактическим материалом делают его речи чрезвычайно сложными для воспроизведения.

Ключевые слова: *перевод, политическая риторика, лингвостилистика, политическая корректность, разговорный стиль, экспрессивность, дерогативная лексика*

Abstract

Nosko I. Problems of translating the linguo-stylistic features of Donald Trump's political rhetoric.

The article analyzes the linguo-stylistic features of Donald Trump's public speeches, which are an important part of his political discourse, and the main difficulties that can arise in the process of translation and interpretation.

The expressive vocabulary of the American leader's speeches is characterized by a stylistic decline and it is deliberately chosen as a tactical tool. The reduction of the stylistic tone and the colloquial style, sharpness and apparent directness can be explained by the desire to "conquer the hearts" of fellow citizens, to blend in, and to establish a feedback with the widest layers of the USA society. In his speech in early 2016, Trump says, "I love the poorly educated".

Despite the fact that some journalists consider Donald Trump as a master of classical rhetoric and even compare him with Cicero for his ability to influence the public, most of them criticize him for the lack of clarity and logic, and fast and unexpected transitions from one subject to another. It makes his speeches extremely difficult for simultaneous interpreters, who have to foresee the further course of a speech. The simultaneous interpreters of the Romance and Germanic languages have a hard time doing their job. The French and the Germans often do not understand what he says because of the lack of the main parts of any sentence – a subject and predicate group – that define the meaning in these languages. And the Japanese face another problem: the meaning of each sentence in Japanese does not depend on a subject and predicate, but on the topic of a conversation. A constant kaleidoscopic change in subjects in Trump's speeches makes it almost impossible to translate these speeches into Japanese simultaneously. And the loss or distortion of the meaning can have rather dangerous consequences.

Difficulties can be also caused by the usage of vulgarisms, syntactic and lexical repetitions, as well as fragmentary rhythm, which arises due to the widespread use of parsing and one- and two-syllable words. Many interpreters have included the expressions that the president uses in the NSFW category, which means "non-suitable/safe for work".

Translators are very much divided when it comes to whether Trump's controversial rhetoric should be translated, or toned down and rendered respectable. Indeed, while some believe that his inflammatory language should be neutralized and the style smoothed out, others are convinced that translators should translate Trump exactly as he speaks. Most Ukrainian

mass media choose the first option, trying to find out the most suitable synonym with the same expressiveness.

Thus, we think that synchronous interpreters should have very broad background knowledge and be as careful as possible while interpreting Trump, and translators should avoid permanent repetitions and maintain the coherence of the text. Vulgarisms must be avoided. But if translators feel they should retain the vulgarism Donald Trump used in his speech, it is better to put it into inverted commas.

Key words: *interpretation / translation, political rhetoric, linguistics, political correctness, informal style, expressiveness, derogatory words.*

References

1. Husakova T. Y. Emotivnaia leksika politicheskoi borby (po materialam predvybornykh debatov v SShA) / T. Y. Husakova // Vestnyk Omskoho gosudarstvennogo pedagogicheskogo unyversiteta. Humanitarnye issledovaniia. – Omsk. – 2017. – № 1 (14). – S. 51–55.
2. Dolzhenko V. S. Peiorativnaia konnotatsiia v medya-polytycheskoi kommunykatsii [Electronic source] / V. S. Dolzhenko // Zhurnal “Humanitarnye nauchnye issledovaniia”. – Moskva, 2017. – № 9 – Available at: <http://human.snauka.ru/2017/09/24391>
3. Medvid O. M. Linhvoprahmatychni osoblyvosti perekladu biznes- ta viiskovoi terminolohii u politychnykh promovakh / Medvid O. M., Khodtseva A. O., Diachenko I. O. // Zhurnal «Filolohichni traktaty» Sumskoho derzhavnogo universytetu. – Sumy. – 2017. – Tom 9, № 2. – S. 62–68.
4. Molotkova O. Trudnoshchi perekladu Trampa [Electronic source]. – Available at: <http://ua.euronews.com/2017/01/26/translating-trump-how-the-president-s-language-may-pose-policy-problems>
5. Retsker Ya. Y. Teoriia perevoda y perevodcheskaia praktyka / Ya. Y. Retsker. – Moskva : Mezhdunar. otnosheniia, 1974. – 180 s.
6. Shevchenko Y. S. Hermenevtycheskyi aspekt perevoda kak vtorychnoi metakommunikatsii / Y. S. Shevchenko // Visnyk KhNU im. V. N. Karazina. – Kharkiv : Konstanta, 2003. – Vyp. 609. – S. 7–11.
7. BBC News Ukraine. “Bahato litakiv hotivky”. Vybrani mistisia z intervii Trampa. [Electronic source]. – Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38643387>
8. Joe Romm. Donald Trump May Sound Like A Clown, But He Is A Rhetoric Pro Like Cicero [Electronic source]. – Available at: <https://thinkprogress.org/donald-trump-may-sound-like-a-clown-but-he-is-a-rhetoric-pro-like-cicero-ac40fd1cda79/>
9. NPR Set Station. Why Interpreters Have A Hard Time Translating Trump [Electronic source]. – Available at: <https://www.npr.org/2017/05/24/528809043/why-interpreters-have-a-hard-time-translating-trump>
10. Severine E Hubscher-Davidson. A translator says experts can't figure out how to translate Trump [Electronic source]. – Available at: <http://www.businessinsider.com/translating-trump-almost-impossible-2017-8>

УДК 811.111'06'38'272'42

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОЯВУ ЛУДИЧНОЇ ФУНКЦІЇ В МОВІ ТА МОВЛЕННІ

Дослідження присвячено визначенню мовотворчої сутності мовної гри шляхом опису її лінгвістично релевантних властивостей. Стаття є спробою комплексного аналізу лінгвокреативної сутності й комунікативно-когнітивної природи мовної гри в сучасній англійській комунікації. Окреслено інвентар засобів конструювання лудично маркованих явищ у сучасній англійській мові в контексті їхньої лексико-семантичної та функціонально-стилістичної значущості. Зроблено висновок про те, що феномен мовної гри є процесом і результатом нестереотипної, лінгвокреативної діяльності мовної особистості з метою створення певного прагмасемантичного ефекту. Мовна гра реалізує комунікативні інтенції мовця, зокрема перемикання тональності спілкування на лудично марковану і вплив на емоційну та інтелектуальну сфери адресата. Основний принцип лудичної тактики полягає в інтенціональній здатності маніпулювати мовним матеріалом і встановлювати асоціативні зв'язки як показники лінгвокреативності особистості.

Ключові слова: лінгвокреативність, мовна гра, комунікативна інтенція, лудична функція.

Постановка проблеми. З позицій лінгвофілософських поглядів на систему й структуру мови синтез двох головних функцій мови – когнітивної й комунікативної – визначає в основних своїх рисах інтегральну когнітивно-дискурсивну парадигму сучасного мовознавства. Новітні досягнення лінгвістичної науки привели до того, що значне місце в ній посідає функціонально-комунікативний підхід, у якому основний дослідницький інтерес концентрується навколо проблем мовлення, когнітивних і комунікативних аспектів семантики, що ставить на чільне місце ідею комплексності мовної системи та її одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексний підхід зумовлює необхідність інтеграційного вивчення мовних одиниць у єдності їхніх структурно-системних, когнітивно-семантичних і комунікативно-прагматичних параметрів з акцентом на операційних механізмах трансформації одиниць мови в одиниці мовлення. Визначення мови як явища когнітивно-дискурсивного порядку [3; 9; 11; 12; 17] виходить з того, що вона передає інформацію про світ, пов'язана з її обробкою, має пряме відношення до її організації, зберігання й репрезентації [8; 20; 22], забезпечуючи при цьому перманентність комунікативних процесів, у ході яких передаються й використовуються колосальні за обсягом пласти знань.

Розглядаючи мовну діяльність на базі внутрішніх ментальних процесів, когнітивно-комунікативна думка особливу увагу приділяє і такого продукту цих процесів, як «мовна гра», уважаючи, що перемикання на експресивно-ігровий реєстр комунікації розширює межі функціонування мови, спростовуючи усталені уявлення про алгоритм сприйняття і вербального відображення дійсності. У такий спосіб стає очевидно, що мовна система допускає значну свободу прояву лінгвокреативності homo lingualis. Мовна активність індивіда може виражатися, зокрема, у навмисному порушенні правила (норми, канону) з метою залучення уваги до різного роду мовних експериментів над знаком.

Незважаючи на те, що протягом останніх десятиріч у різних галузях мовознавства

з'явилася значна кількість досліджень в галузі лінгвокреативності, девіантності й аномалій [1; 2; 5; 10], у них все ж немає міждисциплінарного висвітлення деяких провідних мовних дихотомій (система – норма, нормативне – аномальне, ядро – периферія).

Феномен мовної гри неодноразово ставав предметом лінгвофілософських (Л. Витгенштейн; С. Катречко; О. Козлова), логіко-семантичних (Н. Уварова; С. Аттардо; Д. Баттлер), функціонально-комунікативних (Е. Берн; О. Земська; В. Санніков; В. Костомаров; Г. Кук; Д. Крістал; Д. Нільсен, А. Нільсен; Дж. Шерцер) і лінгвокогнітивних (Т. Гридина; В. Карасик; Т. Космеда; Н. Арутюнова; Г. Броун; Д. Чіаро) досліджень на матеріалі різних мов. Проте на тлі цього багатоманіття теоретичних інтерпретацій мовної гри вітчизняна англістика не має його цілеспрямованого, усебічного й системного опису. Як феномен евристичної діяльності та пізнавальних стратегій мовця, мовна гра дотепер не отримала й однозначного осмислення з погляду інтра- й екстралінгвальних передумов її виникнення, а також засобів і прийомів її реалізації в мовленні.

Актуальність дослідження зумовлена нагальною потребою вивчення мовних і мовленнєвих феноменів у ракурсі когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики, яка передбачає комплексне опис у контексті операційних механізмів формування та функціонування в мовленні. Тим самим у фокусі лінгвістично релевантної проблематики в аспекті дослідження мовної гри опиняється низка актуальних питань когнітивно-дискурсивного порядку, таких як: 1) ментальна (логічна) й психологічна (емоційна) передумови виникнення й використання ігрових компонентів у мовленні; 2) базова одиниця мовної гри загалом та її лінгвістичний статус зокрема. Особливий вузол проблематики становлять різнорівневі засоби реалізації мовної гри, які є основоположними для розуміння сучасної англійської комунікації (роль творчого компонента в мовній грі, що відкриває асоціативні, раціональні й інтелектуальні витoki роботи свідомості над словом; роль і місце прагмастанов мовця у використанні ігрових елементів в тій чи тій ситуації спілкування; характер інтерпретації нестандартних мовоутворень – як помилок або як специфічних операцій над знаннями тощо).

Мета і завдання статті. Основна мета статті полягає в комплексному когнітивно-комунікативному описі засобів і прийомів мовної гри в сучасній англійській мові. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких основних завдань: визначення мовотворчої сутності мовної гри шляхом опису її лінгвістично релевантних властивостей; опис лінгвопрагматичних параметрів ігрових елементів як евристично значущої одиниці дискурсивної діяльності мовної особистості; виявлення когнітивно-дискурсивних механізмів створення й використання (лудичних) мовноігрових елементів у мовленнєвому спілкуванні.

Об'єктом дослідження є мовна гра як процес і результат свідомої, інтенціональної, нестереотипної, лінгвокреативної діяльності індивіда для створення певного прагмасемантичного ефекту. Предметом дослідження є засоби свідомого маніпулювання словом у процесі мовленнєвого спілкування.

Матеріалом дослідження є укладена авторкою картотека, що налічує 276 текстових фрагментів, які містять мовно-ігрові феномени, отримані методом суцільного добирання. Джерелами дослідження послужили сучасні періодичні видання англійських країн, сценарії фільмів, теле- та радіоп'єс. У ході дослідження систематизовані і класифіковані різнорівневі лудичні засоби мовної гри в англійській мові, встановлено семантико-прагматичний потенціал мовно-ігрових явищ, проведено мікроконтекстний аналіз функціонування ігрових елементів в різноманітних комунікативних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічною основою роботи є

когнітивно-дікурсивний підхід до вивчення мови, який передбачає розгляд мовних явищ як невід'ємної частини пізнавальної діяльності людини, яка реалізується в актах вербальної комунікації. З цього випливає положення про те, що смисли і значення мовних одиниць не можуть бути описані безвідносно до когнітивних процесів, що діють на всіх рівнях мовної системи.

Інтегральне використання структурно-системного, когнітивно-семантичного й комунікативно-функціонального підходів до вивчення мовної матерії робить можливим розгляд феномена мовної гри не тільки і не стільки як прояву асистемності використання мовного знака, але і як специфічної форми інтелектуально й емоційно маркованої мовленнєвої діяльності.

У комунікативній лінгвістиці під час опису ігрової діяльності на перше місце висуваються питання комунікативної взаємодії індивідуумів у процесі гри, що передбачає паритетність у використанні можливих ходів учасниками умовно-реальної ситуації. Гра виступає як компонент комунікації, закріплений у соціокультурній традиції (Л. Ж. Кальве; Г. Вайнсфельд; А. Зайдман), модель відносин, що мають місце в реальній дійсності (О. Дмитрієв). Зокрема, уживаючи традиційні розмовні репліки, мовці нерідко вносять в них елементи гри, впливаючи на емоційно-інтелектуальну сферу співрозмовника: «*Can't you go? Must you stay?*» – спунеризм із використанням модальних дієслів *must* і *can* замість традиційного «*Can't you stay? Must you go?*» [26, с. 54]; пор. тж. «*What can I do you for?*» замість «*What can I do for you?*» [27, с. 1218]; «*Who he?*» [26, с. 274] – жартівливе запитання про маловідому особистість, де порушення граматичної норми лежить в основі дерогативної оцінності, наприклад, «*Says you!*» становить іронічний коментар з приводу почутого від співрозмовника, імплікуючи його недоречність в устах даної людини. Пор. тж. тактику ликопонизження за рахунок ігрового елемента в наступному фрагменті:

Monica: *Yes, thank you so much. And again, we're so sorry. We could not feel worse about it.*

Mrs. Green: *Try* [29].

Спроба систематизувати дослідження, присвячені лінгвістичному аспекту гри, виявляє наявність двох протилежних точок зору. Насамперед мовна і мовленнєва гра – це гра за правилами, при цьому відзначається певна схожість гри і мови як видів людської діяльності. Водночас деякі дослідники звертають увагу на те, що гра в мові та мовленні – це порушення правил [10; 25], при цьому висловлюють різні думки щодо сутності феномену мовної гри та його кордонів, це зумовлює потребу в більш детальному розгляді цих проблем.

На сучасному етапі кількість праць, у яких розглядається той чи той аспект гри в комунікації, величезна, але все ж об'єкт дослідження загалом визначається термінами, що акцентують комічному (гумористичному) складнику мовної гри. Це спостереження знижує цінність отриманих висновків навіть з урахуванням застереження, що ігрова орієнтація комунікації здебільшого забезпечується мовними засобами комічного.

Крім того, найбільш вражаючі результати отримані у зв'язку з вивченням індивідуального стилю письменників-гумористів, комічних жанрів (анекдот, жарт, лімерик), окремих прийомів комічного. У лексикографічному аспекті в англійських словниках термін *ludic* систематично співвідноситься з такими стилістичними маркерами, як *playful*, *jocular*, *humorous*, *ironic*, okazionalno – охоплює більш широке коло стилістичних маркерів, як-от: *metaphoric*, *euphemistic*, *figurative*, *slang*. Тож, бачимо, характер освітлення лудичних одиниць у словниках та інших джерелах систематизує нетипові тексти у вигляді цитат, жартів, анекдотів тощо.

Серед багатьох різних ігор особливе місце належить іграм лінгвальним, пов'язаним безпосередньо з мовною й мовленнєвою діяльністю людини. Люди спілкуються за допомогою мови, випрацьовуючи (залежно від від тієї чи тієї ситуації) набір мовних засобів, тим самим уже вступаючи в «гру», що має певні правила (напр., знання системи одиниць мови, норм їхнього використання і способів творчої інтерпретації цих одиниць, знання норм мовної комунікації тощо).

В. Шаховский пропонує розглядати мовну гру як одну з провідних комунікативних категорій, зазначених позитивним ставленням до емоційно забарвлених комунікативних подій [16, с. 255], що широко підтверджується ілюстративним матеріалом, який демонструє позитивну емоційну маркованість в англomовному дискурсі:

Rachel: (laughs) I knew that! I knew that! I was just messin' with you too!

Ross: (pause) Okay. Okay. Because for a minute you said you...

Rachel: Oh no-no-no-no, no!

Ross: ...that you actually...

Rachel: No that's just – (Laughs) – That's just 'cause I'm such a good messer! [29].

Мовні ігри перспективно використовувати для з'ясування маніпулятивної функції мови: маніпулювання мовою реалізується в умінні використовувати різноманітні комбінації пропозицій, які заздалегідь непередбачені, в умінні адаптувати мову до нових ситуацій і контекстів, накладати нові схеми на утримання нашого досвіду. Ця мовна творчість є основною умовою комунікації [15].

Крім того, потрібно розглянути питання про межі терміна «мовна гра». Варто відзначити те, що термін «мовна гра» не має однозначного еквівалента в англійській мові: у працях англійською мовою використовують терміни «language play» і «language game», а також «speech play», «word play». У вітчизняному мовознавстві поряд із терміном «мовна гра» існують терміни «мовленнева гра», «гра слів». На обігранні лексичної багатозначності або омонімії побудований найпоширеніший різвид мовної гри – каламбур. Загалом для мовної гри використовуються (хоч і не однаковою мірою) ресурси всіх мовних рівнів.

Уважаємо за потрібне вказати на риси подібності та відмінності понять «мовна гра» і «мовленнева гра». Американський психолог Е. Берн запровадив поняття «мовленнева гра» (speech play) для опису психології особистості внаслідок спостереження над спілкуванням і поведінкою людей у типових ситуаціях: це сукупність повторюваних мовних дій (транзакцій), що містять приховану мету – отримання деякого виграшу або психологічного «погладжування» [4]. Е. Берн відрізняє гру від процедур, ритуалів тощо наявністю прихованого мотиву і наявністю виграшу (винагород).

З-поміж можливих винагород відзначають такі: привернення уваги; скорочення дистанції між комунікантами; заповнення часу. Серед цілей мовленнєвих ігор називають такі: проведення часу; вираз емоційного стану; привернення уваги; формування психологічної близькості; виконання офіційного ритуалу, що має суспільну значущість і приводить до встановлення або зміни соціального статусу учасників та ін. [15, с. 112–114].

У руслі окресленого напрямку мовні ігри мають важливе суспільне значення – історичне, культурне, соціальне й особистісне. При наявних рисах відмінності мовної гри, у розумінні гри як діяльності за правилами, і мовної гри в розумінні транзакційного аналізу, не можна не відзначити окремі паралелі в мотивах, цілях, суспільному значенні обох феноменів: мета гри; наявність і дотримання правил; немонологічність (наявність як мінімум двох учасників):

Joey: Okay, what do you have a fear of if you suffer from this phobia, Tris...Holy cow,

that's a big word. Triscadecaphobia.

Ross: *(exhaling) The fear of Triscuts!*

Joey: *No! No, fear of the number 13 [29].*

Розроблена Е. Берном концепція мовленнєвих ігор отримала широке визнання і розвиток у сучасній комунікативній лінгвістиці. Зокрема, під мовленнєвою грою розуміють «розмову двох або групи осіб за загальноприйнятим, стереотипним, типовим сценарієм, прийнятим в даному соціокультурному середовищі для подібних комунікативних ситуацій» [15, с. 114–115].

Однак поняття «speech play» у лінгвістичних дослідженнях Б. Кіршенблатт-Гімблет, Ч. Хокетта, Дж. Шерцера певною мірою відрізняється від психолінгвістичного, який утвердився в комунікативній лінгвістиці. Риси подібності ми знаходимо насамперед у їхньому зв'язку зі стереотипами, наявності закономірностей, проте ігровий момент проявляє себе яскравіше в маніпулюванні одиницями мови і мовними структурами. Ми вважаємо, що відмінності стосуються розгляду мови, з одного боку, як системи стереотипних поведінкових правил у соціокультурному середовищі, з іншого боку – як системи креативних, але заснованих на стереотипах мовних правил і закономірностей. Ці відмінності визначають і напрям наукового пошуку: у нашій ситуації дослідним аспектом мовної гри є щонайперше дискурсивна креативність:

Man: *Hey Joey, hi! I'm Ray; I'm the producer of the show.*

Joey: *(announcer voice) It's a pleasure to meet you Ray.*

Ray: *And this is Duncan (points to the cameraman) and Erin, they're gonna help us out with the audition. So uh, let's get the camera rolling.*

Joey: *(announcer voice) Rightie-O Ray!*

Ray: *Whenever you're ready [29].*

Отже, мовленнєва гра – це лінгвістичний термін, і використання в ньому слова «гра» не передбачає нічого несерйозного. Як зазначає Й. Стернін, «мовленнєві ігри – найважливіша частина людського спілкування, і сам термін «мовленнєва гра» настільки ж серйозний, як терміни *текст, діалог, монолог*» [15, с. 120].

У нашому розумінні розв'язання питання про відмежування мовної гри від інших явищ, які також мають на меті створення естетичного ефекту, знаходиться, по-перше, в його мовній / мовленнєвій природі, тобто маніпуляції з лінгвальними стереотипами; по-друге, у віднесенні до різновидів мовної гри тих стилістичних прийомів, які мають установку на комічний ефект; по-третє, у визначенні її жанрових форм (таких як фейлетон, гумореска, анекдот, кросворд, анаграма тощо), які позначають сферу функціонування того чи того прийому.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях сформувалося розуміння реалізації лудичної функції мови як усвідомленого, навмисного відходу від мовної / мовленнєвої норми з метою вербалізації виявлених лінгвальних й екстралінгвальних можливостей. Фундаментальні дослідження, присвячені мовній грі, розглядають її як вид лінгвального експерименту, що дозволяє наштовхнути дослідника на серйозні роздуми про значення і функціонування мовних одиниць різних рівнів [14; 19; 6], так само, як філософа – на глибоке осмислення безодні людських проблем, «зазору незнання», пояснення символів як знаків можливого; символи розглядаються як точки опори для знаходження в стані здивування, необхідного для пізнання [6].

На нашу думку, можна з упевненістю говорити про мовні жарти саме як про різновиди мовної гри, спрямованої тільки на створення комічного ефекту. Водночас мовна

гра – це свого роду маніпулювання мовою, і досягнення комізму – далеко не єдина мета такого маніпулювання. Проте не всякі незвичайність і несподіванка, побудовані за принципом обманутого очікування, спрямовані на комізм. Інколи незвичайність і несподіванка не викликають приємних емоцій, що характеризують гру. Подібні ситуації, у нашому розумінні, природно, не є реалізацією лудичної функції мови. Часто фігури мовлення, побудовані за принципом обманутого очікування, використовують для зображення парадоксального (роздвоєного, внутрішньо суперечливого) світу, а також для передачі істини, яку не можна висловити несуперечливо: *'The man who is asking for a loan is always left alone'* [26, с. 96]; *Is it OK to use the AM radio after noon?; Why are wise man and wise guy opposites?; If marriage is a two-way street, aren't head-on collisions inevitable?; How can a slim chance and a fat chance be the same?; If you kick the bucket, aren't you still kicking?* [28, с. 67–68].

Евристичний аспект мовної гри проявляється в тому, що адресант мовної гри приходиться до породження нової моделі світу шляхом переробки наявного мовного матеріалу. У підсумку будь-який формальний засіб служить інструментом пізнання. Функція ж лудичних прийомів у мовотворчості особлива: вони ніби підкреслюють відносність своїх пізнавальних можливостей, не наполягаючи на правильності створеної ними моделі світу, і непрямо (а іноді і безпосередньо) бувають пов'язані зі сміховим началом, напр.: *«If you eat your hat and swallow your pride, why do you end up with egg on your face?»* [28, с. 38]. Нестандартна форма створюється внаслідок такої особливості з'єднання мовних елементів, яка полягає в порушенні різного роду обмежень, що накладаються на словотвірну модель; прагнення до творчості може відбиватися, зокрема, у вигляді установки на комічний ефект. Великий емпіричний матеріал підтверджує цю думку: *Why do they leave out the letter b on "Garage Sale" signs? (garbage); If you push your belly button, will you get an ear ring?; Will you find cell phones in prison?; So, what do you call a sidewalk engineer? – A pathologist; What do you call a high school or college graduate? – A diplomat; What do you call the manager of a political candidate? – An electrician; What do you call one who does not spread gossip? – A secretary* [28, с. 72–73].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, феномен мовної гри є нестереотипним використанням мовних одиниць, явищем, що сприймається тільки в зіставленні з нормативним уживанням. Відзначаючи наявність схожих рис між мовленням і грою, маємо констатувати наявність феномена мовної гри іншого роду – свідомого порушення мовних норм і доцільність аналізу таких окремих аспектів цього феномену, як естетичний, стилістичний, логіко-семантичний.

Основу механізму створення ігрем становить відхилення від мовних норм уживання лінгвальних одиниць, наслідком чого є виникнення ефекту невідповідності й суперечності. Оказіональна зміна форми і / або змісту мовних одиниць в лудичних ситуаціях зумовлена когнітивно-прагматичними чинниками дискурсивної діяльності, що допускаються природою узуальної одиниці. Різномірні засоби створення лудично маркованих явищ сучасної англійської мови диференціюються й систематизуються в контексті їхньої лексико-семантичної і функціонально-стилістичної значущості. Перспективою подальшого дослідження може бути вивчення лінгвокультурних особливостей лудичних прийомів маніпулювання зовнішньої і внутрішньої структур слова, подальше вивчення асоціативних зв'язків у мові при реалізації творчої установки на використання мови в лудичній функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажеж К. Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки / К. Ажеж / Пер. с франц. – Москва : УРСС, 2003. – 304 с.
2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. – Київ : Академія, 2004. – 342 с.
3. Белова А. Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы / А. Д. Белова // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 29. – С. 17–23.
4. Берн Э. Игры, в которые играют люди: Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры: Психология человеческой судьбы / Э. Берн / Пер. с англ. – Москва : Прогресс, 1988. – 399 с.
5. Дементьев В. В. Креативная формализация речи / В. В. Дементьев // Аксиологическая лингвистика: игровое и комическое в общении / Под ред. В.И. Карасика, Г. Г. Слышкина. – Волгоград : Перемена, 2003. – С. 79–96.
6. Катречко С. Л. Философия как “языковая игра” [Электронный ресурс] / С. Л. Катречко // Докл. XI Междунар. конф. «Логика, методология, философия науки». – Режим доступа : www.philosophy.ru/conf/reports.htm.
7. Кобякова І. К. Про деякі аспекти мовотворчої функції / І. К. Кобякова, С. О. Швачко // *Studia germanica et romanica*: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання.– Том 1, № 2. Донецьк : ДНУ, 2004. – С. 21–29.
8. Кубрякова Е. С. Язык и знание / Е. С. Кубрякова. – Москва : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
9. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
10. Норман Б. Ю. Языковая игра как вид познавательной деятельности / Б. Ю. Норман // Ребенок в современном мире: Тез. междунар. конф. – Санкт-Петербург, 1993. – С. 39–40.
11. Полюжин М. М. Про теоретичні засади когнітивного підходу до дискурсивного аналізу / М. М. Полюжин // *Studia Germanica et Romanica*. – Донецьк : ДНУ, 2004. – Т.1, № 3. – С. 32–42.
12. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
13. Різун В. В. Лінгвістика впливу : монографія / В. В. Різун, Н. Ф. Непийвода, В. М. Корнеєв. – Київ : Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2005. – 148 с
14. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. – Москва : Языки славянской культуры, 2002. – 552 с.
15. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин. – Воронеж : АОЗТ «Полимер», 2001. – 252 с.
16. Шаховский В. И. Эмоциональная коммуникация через языковую игру / В. И. Шаховский // Коммуникативные исследования 2003: Современная антология / Под ред. проф. О. А. Леонтович. – Волгоград : Перемена, 2003. – С. 253–262.
17. Шевченко І. С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике / І. С. Шевченко // Вісник Харківського нац. ун-ту. – 2004. – № 635. – С. 202–205.
18. Attardo S. *Semiotics and Pragmatics of Humor Communication* / S. Attardo // Коммуникативные исследования 2003: Современная антология / Под ред. проф. О.А. Леонтович. – Волгоград : Перемена, 2003. – Р. 209–252.
19. Crystal D. *Language Play* / D. Crystal. – London : Penguin, 1998. – 249 p.
20. Deane P. *Grammar in Mind and Brain: Explorations in Cognitive Syntax* / P. Deane. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1992. – 355 s.
21. Kirschenblatt-Gimblett B. *Speech Play* / B. Kirschenblatt-Gimblett. – Philadelphia : PA, University of Pennsylvania Press, 1976. – 376 p.
22. Nilsen D.L.F. *Language Play: An Introduction to Linguistics* / Nilsen D.L.F., Nilsen A.P.. –

Rowley, Massachusetts : Newbury House, 1978. – 249 p.

23. Schwarz M. Kognitive Semantiktheorie und Neuropsychologische Realität / M. Schwarz. – Tübingen, Basel: Francke, 1996. – 163 s.

24. Sherzer J. Speech Play and Verbal Art / J. Sherzer. – Austin, TX : Texas University Press, 2002. – 198 p.

25. Wilson C. Jokes. Form, Content, Use and Function / C. Wilson. – London : Academic Press, 1979. – 127 p.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

26. DCP – Partridge E. A Dictionary of Catch phrases: British and American, from the 16th century to the present day. – London, 2nd edition, Routledge & Kegan Paul, 1985. – 367 p.

27. DSUE – Partridge E., Beale P. A Dictionary of Slang and Unconventional English (Colloquialisms and Catch-phrases, Solecisms and Catachresses, Nicknames and Vulgarisms). 8th edition. – N.Y.: Macmillan Publishing Company, 1984. – 1400 p.

28. JW – Wegryn J. A Barrel Full of Words. A Treasury of Wordplay. – New York : Universe, 2004. – 89 p.

29. FT – Friendstranscripts [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://friends.tktv.net/Episodes1/index.html>

30. MW – Merriam Webster online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.merriam-webster.com

Сниховская И. Э. К проблеме проявления лудической функции в языке и речи.

Исследование посвящено определению речетворческой сущности языковой игры путем описания ее лингвистически релевантных свойств. Статья является попыткой комплексного анализа лингвокреативной сущности и коммуникативно-когнитивной природы языковой игры в современной англоязычной коммуникации. Определен инвентарь средств конструирования лудически маркированных явлений в современном английском языке в контексте их лексико-семантической и функционально-стилистической значимости. Сделан вывод о том, что феномен языковой игры является процессом и результатом нестереотипной, лингвокреативной деятельности языковой личности с целью создания определенного прагмасемантического эффекта. Языковая игра реализует коммуникативные интенции говорящего, в частности переключение тональности общения на лудически маркированное и воздействие на эмоциональную и интеллектуальную сферу адресата. Основной принцип лудической тактики заключается в интенциональной способности манипулировать языковым материалом и устанавливать ассоциативные связи как показатели лингвокреативности личности.

Ключевые слова: лингвокреативность, языковая игра, коммуникативная интенция, лудическая функция.

Abstract

Snikhovska I. To the problem of the reflection of a ludic function in language and speech.

The research is devoted to the definition of the linguistic essence of the linguistic game by describing its linguistically relevant properties. The article is an attempt of a complex analysis of the linguistic and creative nature and the cognitive nature of the language game in modern English-language communication. The inventory of means of constructing ludichno-marked phenomena in contemporary English is outlined in the context of their lexical-semantic and functional-stylistic significance. The basis of the mechanism of creating a ludic effect is the deviation from the linguistic standards of the use of linguistic units, resulting in the emergence of the effect of discrepancy and contradiction. Occasional change in the form and/or content of linguistic units in

ludic situations is due to the cognitive-pragmatic factors of discursive activity allowed by the nature of a language unit. Multi-level means for creating of ludic marked phenomena of modern English are differentiated in the context of their lexical-semantic and functional-stylistic significance. It is concluded that the phenomenon of language game is the process and result of non stereotypical, linguistic and arable activity of the linguistic personality in order to create a certain pragmatic, semantic effect. The language game implements the communicative intentions of the speaker, in particular the switching of the tone of communication to the ludicrous mark and the influence on the emotional and intellectual sphere of the addressee. The basic principle of ludic tactics is the intentional ability to manipulate the linguistic material and establish associative relationships as indicators of linguistic and creativity of the individual.

The study contributes to the integration of epistemic achievements of cognitive and communicative linguistics and is an essential contribution to the development of such branches of linguistics as linguocognitology, linguopragmatics, discourse studies, lexical semantics. For anglistics, the identification of operational cognitive-discursive mechanisms for the production and use of gambling (ludic) elements in speech, the description and systematization of linguocognitive and linguopragmatic parameters of the game as a heuristically and creatively meaningful unit in the discursive activity of the linguistic personality is of definite importance. The prospect of further research may be the study of linguistic and cultural features of ludic methods of manipulating the external and internal structures of the word, further study of associative connections in the language when implementing a creative setup on the use of language in the ludic function.

Key words: *linguistic creativity, language play, communicative intention, ludic function.*

References

1. Azhezh K. Chelovek govoriashchii: Vklad lingvistiki v humanitarnye nauki / per. s frants. – Moskva : URSS, 2003. – 304 s.
2. Batsevych F. S. Osnovy komunikativnoi linhvistyky. – Kyiv : Akademiia, 2004. – 342 s.
3. Belova A. D. Yazyovye kartyny myra v ramkakh kohnityvno-dyskursyvnoi paradyhmy // Kultura narodov Prychernomoria. – 2002. – № 29. – S. 17–23.
4. Bern E. Iгры, v kotorye igraut liudi: Psykholohyia chelovecheskykh vzaymootnoshenii; Liudi, kotorye igraut v igrы: Psikhologiya chelovecheskoi sudby / per. s angl. – Moskva : Progress, 1988. – 399 s.
5. Dementyev V. V. Kreativnaia formalyzatsiia rechy // Aksyologicheskaiia lyngvistika: igrovoe i komicheskoe v obshchenii / pod red. V.I. Karasika, G.G. Slyshkina. – Volgograd : Peremena, 2003. – S. 79–96.
6. Katrechko S. L. Filosofiiia kak “yazykovaia igra” [Elektronnyy resurs] // Dokl. XI Mezhdunar. konf. «Logika, metodolohiia, filosofiiia nauki». – 1995 . – Rezhym dostupu : www.philosophy.ru/conf/reports.htm
7. Kobiakova I. K., Shvachko S. O. Pro deiaki aspekty movotvorchoi funktsii // Studia Germanica et Romanica: Inozemni movy. Zarubizhna literatura. Metodyka vykladannia. – Tom 1, № 2. Donetsk : DNU, 2004. – S. 21–29.
8. Kubriakova E. S. Yazyk i znaniye. – Moskva: Yazyky slavianskoi kultury, 2004. – 560 s.
9. Makarov M. L. Osnovy teoryy dyskursa. – Moskva : YTDHK «Hnozy», 2003. – 280 s.
10. Norman B. Yu. Yazykovaia igra kak vid poznavatelnoi deyatelnosti // Rebenok v sovremennom mire: Tezisy mezhdunar. konf. – SPb, 1993. – S. 39–40.
11. Poliuzhyn M. M. Pro teoretychni zasady kohnityvnoho pidkходу do dyskursyvnoho analizu // Studia Germanica et Romanica. – Donetsk: DNU, 2004. – T.1, № 3. – S. 32–42.
12. Prykhodko A. M. Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvni paradyhmi linhvistyky. – Zaporizhzhia: Premier, 2008. – 332 s.
13. Rizun V. V., Nepyvoda N. F., Kornyyev V. M. Linhvistyka vplivu : monohrafiya. – Kyiv :

Vydavnycho-Polihrafichnyy tsentr "Kyivskyy universytet". – 2005. – 148 s.

14. Sannikov V. Z. Russkyi yazyk v zerkale yazykovoï igry. – Moskva : Yazyki slavianskoi kultury, 2002. – 552 s.

15. Sternin I. A. Vvedeniye v rechevoe vozdeistvie. – Voronezh: AOZT «Polymer», 2001. – 252 s.

16. Shakhovskii V. I. Emotsionalnaia kommunykatsiia cherez yazykovuiu igru // Kommunikativnye issledovaniia 2003: Sovremennaia antologiiia / pod red. prof. O.A. Leontovych. – Volgograd : Peremena, 2003. – S. 253–262.

17. Shevchenko Y. S. Stanovleniye kognitivno-kommunikativnoi paradigmy v lynchvystike // Visnyk Kharkivskoho nats. un-tu. – 2004. – № 635. – S. 202–205.

18. Attardo S. Semiotics and Pragmatics of Humor Communication // Kommunikativnye issledovaniia 2003: Sovremennaia antologiya / pod red. prof. O.A. Leontovich. – Volgograd: Peremena, 2003. – P. 209–252.

19. Crystal D. Language Play. – L.: Penguin, 1998. – 249 p.

20. Deane P. Grammar in Mind and Brain: Explorations in Cognitive Syntax. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1992. – 355 S.

21. Kirschenblatt-Gimblett B. Speech Play. – Philadelphia: PA, University of Pennsylvania Press, 1976. – 376 p.

22. Nilsen D.L.F., Nilsen A.P. Language Play: An Introduction to Linguistics. – Rowley, Massachusetts: Newbury House, 1978. – 249 p.

23. Schwarz M. Kognitive Semantiktheorie und Neuropsychologische Realität. – Tübingen, Basel: Francke, 1996. – 163 S.

24. Sherzer J. Speech Play and Verbal Art. – Austin, TX: Texas University Press, 2002. – 198 p.

25. Wilson C. Jokes. Form, Content, Use and Function. – London: Academic Press, 1979. – 127 p.

26. DCP – Partridge E. A Dictionary of Catch phrases: British and American, from the 16th century to the present day. – London, 2nd edition, Routledge & Kegan Paul, 1985. – 367 p.

27. DSUE – Partridge E., Beale P. A Dictionary of Slang and Unconventional English (Colloquialisms and Catch-phrases, Solecisms and Catachresses, Nicknames and Vulgarisms). 8th edition. – N.Y.: Macmillan Publishing Company, 1984. – 1400 p.

28. JW – Wegryn J. A Barrel Full of Words. A Treasury of Wordplay. – N.Y. : Universe, 2004. – 89 p.

29. FT – Friendstranscripts [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://friends.tktv.net/Episodes1/index.html>

30. MW – Merriam Webster online [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : www.merriam-webster.com

*Анна Тарасюк
(м. Біла Церква)*

УДК 811.111'04'23:22.04

СУГЕСТИВНІ МОВНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ В РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена сугестивним мовним засобам, які використовують для відтворення образу жінки в релігійному дискурсі середньоанглійської мови. Досліджено витоки поняття релігійного дискурсу та виокремлено ознаки фідеїстичного слова як

складника мовного коду релігійного дискурсу. Визначено зміст поняття «образ» та з'ясовано роль метафори та символу при його формуванні. Розглянуто та проаналізовано образ, який був притаманний для жінки в середньоанглійський період, а також мовні засоби його вираження в сугестивному тексті.

Ключові слова: релігійний дискурс, образ, символ, метафора, засоби виразності.

Постановка проблеми. Постулат, що будь-яка природна мова відображає певний спосіб сприйняття й організації («концептуалізації») світу [1, с. 45–53], зумовлює як увагу до ментальної репрезентації мовних явищ, так і визнання чинника впливу культури на мовну особистість. Християнська лінгвокультура, з одного боку, транскультурна, трансцивілізаційна, а з іншого – неоднорідна як у часовому, так і стадійному аспектах. Тому важко визначити її етнічні, культурні, мовні межі. Взаємини християнських лінгвокультур не були статичними й розвивалися впродовж століть за принципом внутрішньокультурного діалогу [15, с. 1–2].

Мета статті – дослідити сугестивні мовні засоби, використовувані для формування образу жінки в середньоанглійському релігійному дискурсі.

Для досягнення поставленої мети потрібно розв'язати такі **завдання**:

- уточнити поняття «релігійний дискурс» та визначити основні ознаки фідеїстичного слова як складника мовного коду релігійного сугестивного дискурсу;
- визначити поняття «образ» і з'ясувати роль метафори та символу в його формуванні;
- дослідити мовні засоби, що використовують як сугестивні для створення образу «жінка» в біблійних текстах середньоанглійської мови.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що сугестія в біблійних текстах середньоанглійського періоду не має достатнього висвітлення та не вичерпує всіх аспектів проблем, пов'язаних із нею.

У межах глобального релігійного дискурсу, зафіксованого у вигляді численних текстів, в обрядах, різноманітних вербальних і невербальних знакових системах, означені взаємини набували характеру тематичного діалогу всередині релігійного супертексту – дискурсу.

Релігійний дискурс визначають як релігійний текст у ситуації реального спілкування [4, с. 120], як систему мовленнєвої взаємодії між індивідами щодо релігійних текстів, а також як тексти, які містять переконання, що поділяються усіма вірянами [15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях використовують терміни «релігійний дискурс» (Є. Бобирьова, І. Богачевська, В. Карасик, О. Чернобров, О. Швед), «фідеїстичний дискурс» (С. Воркачов, О. Малікова), «теологічний дискурс» (Ю. Романченко), «теодискурс» (А. Жулінська).

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний американський соціолог Роберт Белла визначив релігію як особливу систему комунікації – «символічну модель, яка формує людський досвід – як пізнавальний, так і емоційний» у розв'язанні найважливіших проблем буття. Основою релігійної комунікації є передавання (трансляція) життєво важливих для людини й суспільства етичних смислів. Вони сприймаються як заповіді, які Абсолют (Бог) відкрив людям. Боже Одкровення сприймають як дароване священне знання – повне, бездоганне і найголовніше серед усіх знань [3, с. 142].

Основною ознакою фідеїстичного слова як складника мовного коду релігійного сугестивного дискурсу є неконвенційне розуміння мовного знака, тобто сприйняття слова не як умовного позначення предмета (у широкому сенсі слова), а як його (предмета) складник або навіть сутність. Звідси віра в те, що словом можна зашкодити людині або врятувати її,

створити потрібну річ, відвести неприємність тощо; помилка ж у словесному ритуалі може прогнівити вищі сили, а тим самим зашкодити людині. Інакше кажучи, слово ототожнюється з річчю, яку воно називає. Неконвенційне сприйняття слова в релігіях Писання (християнство, іудаїзм, мусульманство, зороастризм та ін.) створює атмосферу особливого ставлення до мовлення, спілкування з Богом. Успішність релігійної практики, молитви ставиться в пряму залежність від автентичності сакрального тексту; його спотворення вважають блюзнірством, небезпечним для душі вірного. Саме феномен неконвенціонального сприйняття знака ґрунтується на вірі в чарівність і святість слова [3, с. 143–144].

Специфіка фідеїстичних текстів полягає в приписуванні мовним знакам (словом, словесним формулам, повідомленням і порядку їхнього розташування певних трансцендентних (ті, що виходять за межі) властивостей, зокрема магічних: божественне або демонічне походження, сакральність або профанність (оскверняти) тощо. Ця особливість фідеїстичного слова значною мірою залежить від його фасцинуючого впливу на адресата, тобто максимальної здатності переконувати, хвилювати, навіювати тощо.

За Н. Артюною, *образ* – це джерело основних семіотичних понять, структура яких створюється завдяки взаємодії двох принципово різних планів: плану вираження і змістовому плані. За словами науковця, в основі символу та метафори лежить образ, який, своєю чергою, мають дистинктивні ознаки. Метафора акцентована на значенні, яке набирає чіткість і може увійти в лексичний фонд мови. Для символу характерна проста й чітка форма, яку легко впізнати. Символ має графічне відображення, а метафора його не потребує. У метафорі зберігається цілісність образу, який може відійти на задній план, але не розпадається, тоді як символ у своїй тенденції до спрощення може відображати окрему ознаку образу (форму, колір та ін.). Поділ образу на символічні елементи дає змогу його зрозуміти. Образ перетворюється в тексті в символи. Метафора поглиблює розуміння реальності, а символ виходить за її межі. Отже, метафора відображає мовленнєві значення, які укладаються в образну оболонку, а символ виражає загальні ідеї [2, с. 5–33].

Поняття «виразність мовлення» поєднує в собі два окремі, але взаємозалежні аспекти, що становлять діалектичну єдність: *емоційну насиченість* (експресивність) та *образність* (зображувальність).

Засоби виразності традиційно поділяють на виразні – синтаксичні фігури (анафори, антитези, повтори та ін.) та образотворчі – тропи (уживання слова, його вираження в переносному значенні за допомогою метафор, порівняння, гіперболи тощо).

За біблійними текстами середньоанглійського періоду, жінку Бог створює із ребра чоловіка. Це своєрідна сугестія в релігійному дискурсі на те, як з'явилася жінка, відтворена за допомогою гіперболи. Наприклад:

(1) *And the LORD God caused a deep sleep to fall upon Adam, and he slept: and he took one of his ribs, and closed up the flesh instead thereof... And the rib, which the LORD God had taken from man, made he a woman, and brought her unto the man* (Genesis 2: 21–22).

Жінка – це світло, тому на початку її основна функція полягала в тому, щоб бути поруч із чоловіком та створити одну сім'ю. Сугестія здійснюється за допомогою повторюваності сполучника «**and**». Наприклад:

(2) *Therefore shall a man leave his father and his mother, **and** shall cleave unto his wife: **and** they shall be one flesh* (Genesis 2: 24).

У контексті жінки та яблука спокуси сугестивність виводиться через вчинок і наслідок (непослух і покарання), з експлікацією покарання (важкі пологи). Суворість покарання увиразнюється за допомогою такої стилістичної фігури, як асиндетон та повторів насамперед

особового займенника *thou (thee, thy)*, іменника *sorrow*, сполучника *and* у другій частині речення(приклад (3)). Наприклад:

(3) *Unto the woman he said, I will greatly multiply **thy sorrow and thy** conception; in **sorrow thou** shalt bring forth children; **and thy** desire shall be to **thy** husband, **and** he shall rule over **thee*** (Genesis 3: 16).

На протигагу сучасності, у біблійному сугестивному дискурсі, зокрема, у розділі *Ephesians*, наголошено на тому, що жінка має бути покійрна та слухатися свого чоловіка. Така сугестивність забезпечується залученням порівнянь (приклад (4), (5)). Наприклад:

(4) *Wives, submityourselvesuntoyourownhusbands, asuntotheLord. For the husband is the head of the wife, even as Christ is the head of the church: and he is the saviour of the body* (Ephesians 5: 22–23).

(5) *Therefore as the church is subject unto Christ, so let the wives be to their own husbands in every thing* (Ephesians 5: 24).

Натомість чоловік повинен любити так сильно свою дружину, як Христос любив свою Церкву, сугестивність реалізується за допомогою повторення емфатичних конструкцій (6), які поєднуються сполучним словом «that» та порівняння(7), де кохання повинне бути чистим, святим та без пороків, як і Церква. Наприклад:

(6) *Husbands, love your wives, even as Christ also loved the church, and gave himself for it; **That** he might sanctify and cleanse it with the washing of water by the word, **That** he might present it to himself a glorious church, not having spot, or wrinkle, or any such thing; but **that** it should be holy and without blemish* (Ephesians 5: 25–27).

(7) *So ought men to love their wives as their own bodies. He that loveth his wife loveth himself* (Ephesians 5: 28).

Сугестія, що спрямована на формування бажаних рис (мудра берегиня, мовчазна, скромна (8), (9)) у жінки, забезпечується вживанням паралельної конструкції (приклад (10)), порівняння, підсиленого протиставним сполучником **but** (8). Полісендитон сполучника **and** сукупно з метафорою та метонімією покликані забезпечити бажаний ефект прихованої спонукальності (9). Наприклад:

(8) *Every wise woman buildeth her house: **but** the foolish plucketh it down with her hands* (Proverbs 14: 1).

(9) *Strength **and** honour are her clothing; **and** she shall rejoice in time to come. She openeth her mouth with wisdom; **and** in her tongue is the law of kindness* (Proverbs 31: 24–25).

(10) *House and riches are the inheritance of fathers: and a prudent wife is from the LORD* (Proverbs 19: 14).

Нерозважлива та лайлива дружина в релігійному дискурсі визнається карою Господньою, для її зображення використовують такі сугестивні засоби, як-от: порівняння з антитезою (11), (12), інверсія (11) та паралельні конструкції (13), які формують у реципієнта стійкий стереотип небажаного, неприйняттого іміджу жінки. Наприклад:

(11) *As a jewel o fgoldin a swine's snout, **so** is a fair woman which is without discretion* [Proverbs 11: 22].

(12) *It is better to dwell in the corner of the housetop, **than** with a brawling woman and in a wide house* [Proverbs 25: 24].

(13) *A foolish son is the calamity of his father: and the contentions of a wife are a continual dropping* [Proverbs 19: 13].

Отже, образ «жінки» в середньоанглійський період в біблійних текстах – це символ мудрості, любові, материнства, покійрності, скромності, вірності. Однак жінка не завжди

залишається такою та всупереч всім канонам та заповідям, виявляючи свою непокірність, гріховність та емоційність, яка відображається через її балакучість, сварливість та цікавість. Провідну роль у формуванні потрібного образу жінки відіграють такі тропи та засоби виразності, як: метафора, метонімія, гіпербола, порівняння, полісиндетон, асиндетон, повторення сполучників та емпатичних конструкцій, паралельні конструкції, які сукупно мають сугестивний вплив на реципієнта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 45–53.
2. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс: Вступ. статья // Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры : сб. науч. трудов. – Москва : Прогресс, 1990. – С. 5–33.
3. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. – Київ, 2004. – 344 с.
4. Богачевська І. В. Релігійний дискурс і релігійний ритуал / І. В. Богачевська // Мультиверсум. Філософський альманах. – Київ : Центр духовної культури, 2006. – № 54.
5. Голубовська І. О. Етнічні особливості української національно-мовної картини світу / І. О. Голубовська // Studia Linguistica: зб. наук. праць до 80-річного ювілею професора Ф. О. Нікітіної / Київськ. націон. ун-т імені Тараса Шевченка. – Київ : Вид-во КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. – Вип. 4.
6. Гончаров Г. А. Суггестия: теория и практика [Текст] / Геннадий Аркадиевич Гончаров. – Москва : КСП, 1995. – 320 с.
7. Грановская Р. М. Психология веры / Рада Михайловна Грановская. – Санкт-Петербург : Издательство «Речь», 2004. – 576 с.
8. Ільницька Л. Л. Англомовний сугестивний дискурс : дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2006. – 222 с.
9. Ільницька Л. Л. Вербальні та невербальні засоби встановлення репрезентативної системи в НЛП / Леся Леонідівна Ільницька // Наук. вісник Чернівецького ун-ту: Серія “Германська філологія”: зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 2003. – Вип. 156. – С. 99–106.
10. Ільницька Л. Л. Глибинні і поверхневі структури НЛП комунікації / Леся Леонідівна Ільницька // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – Київ : ВПЦ Київський університет, 2003. – Вип. 9. – С. 115–120.
11. Климентова О. В. Вербальна сугестія та емоції (на матеріалі українських молитов) // Олена Вадимівна Климентова. – Київ : Карбон ЛТД, 2012. – 320 с.
12. Слухай Н. В. Лингвистика сферы сакрального: русская культурно-языковая традиция (введение) / Наталья Віталіївна Слухай // Біблія і культура. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 10. – С. 116–124.
13. Слухай Н. В. Суггестия и коммуникация: лингвистическое программирование поведения человека: учебно-методическое пособие / Наталья Виталиевна Слухай. – Київ : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2012. – 319 с.
14. Спивак Д. Л. Измененные состояния сознания: психология и лингвистика / Дмитрий Леонидович Спивак. – Санкт-Петербург : “Издательский Дом Ювента”; Филологический ф-т СПбГУ, 2000. – 296 с.
15. Чернишова Ю. О. Релігійний текст, стиль, дискурс: уточнення понять [Електронний ресурс] / Ю. О. Чернишова. – Режим доступу : http://philology.knu.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_6_2/361_365.p
16. King James Bible [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bibleonline.ru/bible/eng/45/01/#2-27>

Тарасюк А. Суггестивные языковые средства выразительности при создании образа женщины в религиозном дискурсе среднеанглийского языка.

Статья посвящена суггестивным языковым средствам выразительности, которые используются при создании образа женщины в религиозном дискурсе среднеанглийского языка. Исследовано истоки понятия религиозного дискурса и выделены признаки фидеистичного слова как составляющей языкового кода религиозного дискурса. Определено понятие «образа» и выяснена роль метафоры и символа при его формировании. Рассмотрены и проанализированы образ, который был присущен для женщины в среднеанглийский период, а также как он воспроизводится с помощью языковых средств выразительности в суггестивном тексте.

Ключевые слова: религиозный дискурс, образ, символ, метафора, средства выразительности.

Abstract

Tarasiuk A. Suggestive language means in creating woman's image in the religious discourse of the Middle English language.

Introduction. This article is devoted to the expressive means which are used to reproduce the suggestion in describing the image "woman" in the Biblical texts of the Middle English period. The postulate that any natural language reflects a certain way of perception and organization of the world determines both the attention to the mental representation of speech phenomena and the recognition of the cultural influence factor on the linguistic personality. Christian linguistic culture, on the one hand, is transcultural, trans-civilizational, and, on the other hand, it is heterogeneous both in time and in stages. Therefore, it is difficult to determine its ethnic, cultural, linguistic boundaries. The interrelationships of Christian linguistic cultures were not static and evolved over centuries on the principle of intercultural dialogue

The purpose of the article is to examine suggestive language means involved in creating woman's image in the Middle English religious discourse.

Methods. In the article the following methods are used: a general method of linguistic observation and description of language phenomena; the descriptive method and the method of analysis; the method of selection and generalization of information; the method of critical understanding of the information.

Results. The origin and the nature of the religious discourse and the main features of the fideistic word as a constituent in suggestive discourse are researched. The main features and constituents of the image, the role of metaphors and symbols were described. The image which was typical for a woman in the Middle English period was considered and analyzed.

Originality. The originality of the problem has a certain value by itself, because the analyses of the suggestion in the Biblical texts of the Middle English period didn't receive sufficient coverage and haven't yet been a subject of a thorough investigation either.

Conclusion. Thus, the image of "women" of the Middle English period in the Biblical texts is a symbol of wisdom, love, motherhood, humility, modesty and loyalty. However, the woman did not always behave in such a way and to the contrary she revealed her disobedience, sinfulness and emotionality (these manifestations are reflected through her talkativeness, indignation and curiosity). Moreover, the leading role in creating the image of "women" is made by such tropes and expressive means as: metaphor, metonymy, hyperbole, comparison, polysyndeton, asyndeton, repetition of conjunctions and emphatic structures, parallel structures, which together have suggestive effects on the recipient.

Key words: religious discourse, image, symbol, metaphor, expressive means.

References

1. Apresyan Yu. D. *Obraz cheloveka po dannym yazyika: popytka sistemnogo opisaniya* / Yu.D. Apresyan // *Voprosy yazyikoznaniya*. – 1995. – № 1. – S. 45–53.
2. Arutyunova N. D. *Metafora i diskurs: Vstup. statya* // N. D. Arutyunova // *Teoriya metafory: sb. nauch. trudov*. – Moskva : Progress, 1990. – S. 5–33.
3. Batsevych F. S. *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky* / F. S. Batsevych. – Kyiv, 2004. – 344 s.
4. Bohachevska I. V. *Relihiinyi dyskurs i relihiinyi rytual* / I. V. Bohachevska // *Multyversum. Filosofskiy almanakh*. – Kyiv : Tsentru dukhovnoi kultury, 2006. – № 54.
5. Holubovska I. O. *Etnichni osoblyvosti ukrainskoi natsionalno-movnoi kartyny svitu* / I. O. Holubovska // *Studia Linguistica: zb. nauk. prats do 80-richnoho yuvileiu profesora F. O. Nikitinoi* / Kyivsk. natsion. un-t imeni Tarasa Shevchenka. – Kyiv : Vyd-vo KNU im. T. Shevchenka, 2010. – Vyp. 4.
6. Goncharov G. A. *Suggestiya: teoriya i praktika [Tekst]* / Gennadiy Arkadievich Goncharov. – Moskva : KSP, 1995. – 320 s.
7. Granovskaya R. M. *Psihologiya veryi* / Rada Mihaylovna Granovskaya. – SPb.: Izdatelstvo «Rech», 2004. – 576 s.
8. Ilnytska L. L. *Anhlomovnyi suhestyvnyi dyskurs:dys... kand. filol. nauk: 10.02.04* / Kyivskiy natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2006. – 222 s.
9. Ilnytska L. L. *Verbalni ta neverbalni zasoby vstanovlennia reprezentatyvnoi systemy v NLP* / Lesia Leonidivna Ilnytska // *Nauk. visnyk Chernivetskoho un-tu: Seriya "Hermanska filolohiia"*: zb. nauk. prats. – Chernivtsi : Ruta, 2003. – Vypusk 156. – S. 99–106.
10. Ilnytska L. L. *Hlybynni i poverkhnevi struktury NLP komunikatsii* / Lesia Leonidivna Ilnytska // *Movni i kontseptualni kartyny svitu: zb. nauk. prats.* – Kyiv : VPTs Kyivskiy universytet, 2003. – Vypusk 9. – S. 115–120.
11. Klymentova O. V. *Verbalna suhestiia ta emotsii (na materialy ukrainskykh molytov)* // Olena Vadymivna Klymentova. – Kyiv : Karbon LTD, 2012. – 320 s.
12. Sluhay N. V. *Lingvistika sferyi sakralnogo: russkaya kulturno-yazykovaya traditsiya (vvedenie)* / Natalya Vitaliivna Sluhay // *Bibliya i kultura*. – Chernivtsi : Ruta, 2008. – Vip. 10. – S. 116–124.
13. Sluhay N. V. *Suggestiya i kommunikatsiya: lingvisticheskoe programmirovaniye povedeniya cheloveka: uchebno-metodicheskoe posobie* / Natalya Vitalievna Sluhay. – Kyiv : Izdatelsko-poligraficheskyy tsentr «Kievskiy universitet», 2012. – 319 s.
14. Spivak D. L. *Izmenennyye sostoyaniya soznaniya: psihologiya i lingvistika* / Dmitriy Leonidovich Spivak. – SPb.: "Izdatelskiy Dom YUventa"; Filologicheskyy f-t SPbGU, 2000. – 296 s.
15. Chernyshova Yu. O. *Relihiinyi tekst, styl, dyskurs: utochnennia poniat [Elektronnyi resurs]* / Yu. O. Chernyshova. – Rezhym dostupu : [/http://philology.knu.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_6_2/361_365.p](http://philology.knu.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_6_2/361_365.p)
16. King James Bible [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.bibleonline.ru/bible/eng/45/01/#2-27>.

ВІТАЄМО

Павла Юхимовича Гриценка –

доктора філологічних наук, професора,
директора Інституту української мови Національної академії наук України,

видатного вченого, автора понад 500 наукових праць із лінгвоукраїністики і славістики, співавтора *Загально-слов'янського лінгвістичного атласу* та редактора низки монографій, спів-організатора численних міжнародних конференцій із діалектології, ініціатора наукових проектів, громадського діяча, оборонця та популяризатора українського слова, талановитого педагога та мудрого наставника висококваліфікованих кадрів для Національної академії наук та вищої школи України –

із присвоєнням почесного звання
«Заслужений діяч науки і техніки України»!

Щиро зичимо доброго здоров'я та творчої наснаги для плідної праці, виховання гідної зміни й подальшого спрямування українських науковців на європейський рівень.

Нехай і надалі таланить на однодумців, вірних друзів, колег, аби Ваша праця і новаторські починання мали підтримку і визнання, а інтелектуальний потенціал і надалі слугував розбудові та розвитку національної науки.

Хай усміхається доля, злагода в сім'ї і стабільність у державі додають сил, натхнення, бажання жити і творити. Бажаємо, щоб кожен новий день був щедрим на звершення, приємні події й високі досягнення, багатим на радісні звістки й наукові відкриття!

*Зі щирою пошаною – колектив
факультету філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного
університету імені
Михайла Коцюбинського*

НАШІ АВТОРИ

Бабчук Юлія Йосипівна, кандидат філологічних наук, асистент кафедри іноземних мов природничих факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Береговенко Наталія Сергіївна, асистент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету.

Бугайова Оксана Іванівна, керівник сектору інформаційно-методичного забезпечення навчально-методичного відділу Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Білошицька Зоя Адамівна, старший викладач кафедри іноземних мов Житомирського національного агроекологічного університету.

Волошинова Марина Олексіївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Годз Оксана Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних наук Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Денисенко Ілона Ігорівна, асистент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету.

Дерев'янку Віра Ігорівна, старший викладач кафедри слов'янських мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Єрмолаєва Олександра Костянтинівна, аспірантка філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Зінінська Анна Петрівна, асистент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету.

Колесников Андрій Олександрович, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Корольова Валерія Володимирівна, доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Кравцова Оксана Анатоліївна, аспірантка кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Куранова Світлана Іванівна, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри загального і слов'янського мовознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Кухар Ніна Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Митько Неля Андріївна, старший викладач кафедри української мови Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Михайлова Тетяна Віталіївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української, російської мов і прикладної лінгвістики Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

Ніколаєва Тетяна Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології Київського національного університету культури і мистецтв.

Носко Ірина Миколаївна, викладач кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету.

Остратюк Наталя Миколаївна, аспірантка кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Плечко Антоніна Андріївна, старший викладач кафедри іноземних мов Житомирського національного агроєкологічного університету.

Прищепя Олена Петрівна (Шегеда), кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Житомирського національного агроєкологічного університету.

Прокопчук Людмила Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Сніховська Ірена Едуардівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Стрілецька Світлана Валеріївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету.

Тарасюк Анна Миколаївна, асистент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету.

OUR AUTHORS

Babchuk Yuliia, Candidate of Science, the Assistant at the department of Foreign Languages of the Natural Sciences faculty, Taras Shevchenko National University, Kyiv.

Beregoenko Nataliia, the Assistant at the department of Romano-Germanic Philology and Translation, National Agrarian University, Bila Tserkva.

Biloshytska Zoya, Senior Teacher, Foreign Language department, National Agroecological University, Zhytomyr.

Bugaiova Oksana, Head of the sector of Informational and Methodological Support of the Educational-Methodical department, National Academy of culture and arts management.

Denysenko Iona, the Assistant at the department of Romano-Germanic Philology and Translation, National Agrarian University, Bila Tserkva.

Derevianko Vira, Senior Lecturer at the department of Slavonic Languages, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

Godz Oksana, Candidate of Philology, Associate Professor of the department of Humanities at the National Academy of culture and arts management.

Kolesnykov Andrii, Doctor of Philology, Associate Professor, Head of Chair of Ukrainian Language and Literature, State University of Humanities, Izmail.

Koroliova Valeria, Grand PhD in (Philological) Sciences; Associate Professor of the department of Ukrainian Language, Oles Honchar National University, Dnipro.

Kravtsova Oksana, Post-graduate Student of the Department of Modern Ukrainian Language, Yurii Fedkovich National University, Chernivtsi.

Kuhar Nina, Candidate of Philology, Associate Professor, Department of Ukrainian Language, Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia.

Kuranova Svitlana, PhD, Associate Professor of the General and Slavic Linguistics department of National University of Kyiv-Mohyla Academy.

Mykhaylova Tetyana, Candidate of Science in Philology, Associate Professor of the Ukrainian and Russian Languages and Applied Linguistics department, National Polytechnic University "Kharkiv Technical Institute".

Myt'ko Nelia, Senior Lecturer of the Ukrainian Language department at the Vasyl' Stus Donetsk National University.

Nikolaieva Tetiana, Candidate of Philology, Assistant professor Ph. D. (English Philology) of the Foreign Philology department, National University of Culture and Arts, Kyiv.

Nosko Iryna, Instructor of English Philology and Translation department, National Aviation University.

Ostratiuk Natalia, Post-graduate Student of the Ukrainian Language department, National Pedagogical Dragomanov University.

Plechko Antonina, Senior Teacher, Foreign Language department, National Agroecological University, Zhytomyr.

Prokopchuk Liudmyla, Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language department, Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia.

Pryshepa Olena, Ph.D. in Philology, Senior Teacher, Foreign Language department, National Agroecological University, Zhytomyr.

Snikhovska Irena, Associate Prof., Department of English Language Zhytomyr Ivan Franko State University.

Striletska Svitlana, Candidate of Sciences, the Assistant Professor at the department of Romano-Germanic Philology and Translation, National Agrarian University, Bila Tserkva.

Tarasiuk Anna Mykolaivna, Assistant at the department of Romano-Germanic Philology and Translation in Bila Tserkva National Agrarian University.

Voloshinova Marina, Candidate of Philology, Associate Professor of the department of Ukrainian Philology and General Linguistics State Institution "Luhansk Taras Shevchenko national university".

Yermolaieva Oleksandra, Postgraduate, the faculty of Philology, Vasyl Karazin National University, Kharkiv.

Zizinska Anna, Assistant at the department of Roman-Germanic Philology and Translation, National Agrarian University, Bila Tserkva.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського**

СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ (МОВОЗНАВСТВО)

Випуск 26

Збірник наукових праць

Статті подано в авторській редакції

Головний редактор – **І. Я. Завальнюк**
Заступник головного редактора – **Л. В. Прокопчук**
Відповідальний секретар – **І. В. Гороф'янюк**
Технічний редактор – **Ю. С. Радєвич**

Видавець і виготівник ТОВ «фірма «Планер»
Реєстраційне свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців серія ДК №3506 від 25.02.2009
21050, м. Вінниця, вул. Визволення, 2
Тел.: (0432) 52-08-64, 52-08-65
<http://www.planer.com.ua>
E-mail: sale@planer.com.ua